MUAZZEZ İLMİYE ÇIĞ'IN ESERLERİ-14

Muazzez İlmiye Çığ

UYGARLIĞIN KÖKENİ SUMERLİLER-1

Tarihte İlk Edebi Eserlerden Seçmeler

6. Basım

KAYNAK YAYINLARI

Kaynak Yayınları No: 500
Yayıncı ve Matbaa Sertifika No: 14071
Baskı: Analiz Basım Yayın • 0212 501 82 87

1 - 2. Basım: Kasım 2007
3. Basım: Ekim 2009
4. Basım: Nisan 2011
5. Basım: Mart 2012
6. Basım: Şubat 2013

Teknik Hazırlık
Analiz Basım Yayın

© Bu kitabın yayın hakları
Analiz Basım Yayın Tasarım Gıda Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti.nindir.

ISBN: 978-975-343-515-4

ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM GIDA
TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Meşrutiyet Cad. Kardeşler Han No: 6/3 34430 Galatasaray-İstanbul
www.kaynakyayinlari.com • iletisim@kaynakyayinlari.com
Tel: 0212 252 21 56-99 Faks: 0212 249 28 92

Muazzez İlmiye Çığ

UYGARLIĞIN KÖKENİ SUMERLİLER-1

Tarihte İlk Edebi Eserlerden Seçmeler

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 9

ÇİVİYAZILI BELGELERİN BULUNUŞU VE YAZILARIN DİLLERİNİN ÇÖZÜLÜŞÜ 13

SUMER DİLİ İLE TÜRK DİLİNİN KARŞILAŞTIRILMASI 29

SUMER EDEBİYATI 39
- Edebi Metinleri İçeren Tabletlerin Öyküsü 39
- Sumer Edebiyatının Tarihsel Gelişimi 42
- Sumer Edebiyatının Yayılma Alanı 44
- Sumer Edebi Yapıtlarının Türleri ve Uzunlukları 45
- Sumer Edebi Yapıtlarının Özellikleri 47

SUMER EFSANELERİ 51
- Evrenin Yaratılışı 52
- Ay Tanrısı'nın Varedilişi 54
- Yeryüzünün Kendini Gök Tanrısı İçin Süslemesi 60
- Yaz (Emeş) ve Kış'ın (Enten) Meydana Gelişi 61
- Tanrı Enlil'in Yaz ve Kış İçin Toprağı Döllemesi 62
- Kazmanın Yaratılışı 64
- Davar ve Tahıl Tanrılarının Yaratılışı 66
- Ay Tanrısı Nanna'nın Nippur'a Yolculuğu 69

Enki ve Eridu: Su Tanrısı'nın Nippur'a Yolculuğu 70
Tanrı Enki ve Dünyanın Düzenlenmesi 71
Tanrı Enki ve Tanrıça Ninhursag: Sumer Cenneti 75
İnsanın Yaratılışı 83
Altın Çağ ve Tek Dil 84
Tanrı Martu'nun Evlenmesi 85
Tanrıça İnanna'nın Öyküleri 90
İnanna-Şukallituda, Bahçıvanı Ölüme Götüren Günahı 92
Tanrıça İnanna'nın Me'leri Tanrı Enki'den Kaçırışı 94
Tanrıça İnanna'nın Evlenme Öyküsü: Kutsal Evlenme 109
İnanna Bilulu 129

SUMER DESTANLARI 131
Enmerkar ve Aratta Beyi 133
Enmerkar ve Ensuhkuşdanna 137
Lugalbanda ve Enmerkar 141
Lugalbanda ve Hurrum Dağı 142
Gilgameş 143
Gilgameş ve Gök Boğası 144
Gilgameş Enkidu ve Yeraltı Dünyası 145
Gilgameş ve Yaşam Ülkesi (Ejderha Öldürme) 152
Gilgameş ve Agga 158
Tufan 162
Gilgameş'in Ölümü 166
Tanrı Ninurta'nın Serüvenleri ve Kahramanlıkları 177

SUMER İLAHİLERİ 187
Krallar İçin İlahiler 199

TARİHTE İLK SAVAŞ ACILARI: SUMER AĞITLARI 218
Tarihte İlk Mersiyeler 233
Agade'nin Lanetlenmesi: Ekur İntikam Aldı 242

SUMER EDEBİYATINDA BİLGELİK METİNLERİ:
ATASÖZLERİ VE DEYİMLER 244
Bilgelik Metinlerinden Hayvan Öyküleri 255
Tartışmalar 256
Saban İle Kazma'nın Tartışması 257

TARİHTE İLK KADIN ŞAİR 262

SERBEST ŞİİRLER 269

KAYNAKÇA 275

DİZİN 279

YAŞAMÖYKÜSÜ 291

ÖNSÖZ

Değerli bir yazar ve şair olan arkadaşım Sayın Serhat Kestel'le bir konuşmamızda, Sumer edebiyatından söz ediyordum. O birden hayretle yüzüme bakarak, "Sumerlilerde edebiyat mı varmış?" diye sordu. Onun bu sorusuna hiç şaşırmadım. Çünkü ülkemizde Sumer edebiyatıyla ilgili, çevirisini yaptığım *Tarih Sumer'de Başlar* kitabı[1] ve birkaç bilimsel makalem dışında bir yayın yapılmadı. Dış ülkelerde de "Sumer Edebiyatı" adı altında bir kitap yok; fakat bu konuda yapılan çalışmalara ait çeşitli yayınlar var. Bunların başında, Prof. Samuel Noah Kramer'in yayınları geliyor. Çünkü o, yaşamının (1897-1990) tam 60 yılını Sumer edebi metinleri üzerinde çalışmakla geçirdi. Kendisi, çiviyazılı belgeler bulunan bütün müzelere giderek tabletler arasında Sumer edebi metinlerini saptayıp kopyalarını, çevirilerini yaptı ve yayımlattı. Ayrıca, yaptığı kopyalarla dünya Sumerologlarının da bu metinler üzerinde çalışmalarını sağladı. Bu çalışmalarla Sumer edebiyatı *–hemen hemen bütün türleriyle–* ortaya çıkmış bulunuyor.[2]

Ben yıllardan beri vakit buldukça veya elimden geldiğince, Sumer edebiyatına ve günlük yaşantısına ait konuları, yapılan çalışmalardan çeviriyor, okuyor, notlar alıyor ve yayımlanacak yeni çalışmalarla ilaveler yapmayı düşünerek saklıyordum. Bir gün bir va-

1 Samuel Noah Kramer, *Tarih Sumer'de Başlar (History Begins at Sumer)*, çeviren Muazzez İlmiye Çığ, Ankara, 1990.

2 Samuel Noah Kramer'in bütün yayınları için bkz. Samuel Noah Kramer, *In the World of Sumer. An Autobiography,* (America 1986) s.243-251. Aynı kitapta Sumer edebiyatı üzerinde diğer çalışanların yayınları da verilmiş; s. 252-253.

tandaşın, *Sumerli Ludingirra* kitabını kaynak olarak kullandığı için akademisyenler tarafından kınandığını öğrendim. Aslında yazılan konuların hepsi metinlerden alınmıştı; ama ne de olsa bir kurguydu. O bakımdan haklıydılar. Bugüne kadar halka dönük kitaplar yazarak insanımıza –belki de yakında atalarımız olduğu kesinleşecek olan– Sumerlilerin kültürünü tanıtmaya çalıştım. Bunda oldukça başarılı olduğumu zannediyorum. Çünkü, halkımızda büyük bir Sumer merakı başladığını görüyorum: "Sumer'de müzik var mıydı?", "Sumer'de yemekler nasıldı?", "Sumer'de satranç var mıydı?", "Sumer'de kadın nasıldı?", "Sumer'de hukuk var mıydı; Sumer'in ekonomisi nasıldı?", "Sumer'de balıkçılık var mıydı?", "Cinsel yaşamla ilgili bir şey var mıydı?", "Okulları var mıydı; mabetleri, dinleri nasıldı?" gibi bir yığın soru, telefon ve elektronik posta ile soruluyor bana. Bunları göz önüne alarak elimde olan malzemeyi bir an önce derleyip toplayıp –dönüşü olmayan yere gitmeden önce– yayımlatmaya, kaynak olarak sunmaya karar verdim.

Konu pek çok ve çeşitli olduğu için, çalışmamı iki cilde ayırdım. Birinci cilt olan bu kitap, yine merakla sorulan Sumerlilerin evren ve evrenin, insanın oluşumunu ve tanrılarla ilgili inanışlarını dile getiren efsanelerini; kahramanların serüvenlerini içeren destanlarını; savaşlarla nasıl yıkılıp yakıldıklarını çok acıklı bir dille anlatan ağıtlarını ve izleri zamanımıza kadar gelen atasözlerini kapsayacak. Biz burada bütün edebi eserleri tümüyle veremeyeceğiz kuşkusuz. Yalnız, şunu açıklamak yerinde olacaktır. Sumer edebi eserlerinin çevirisi iki bakımdan zor: Birincisi, tabletler parçalar halinde ve çeşitli müzelere dağılmış durumda; ikincisi de tabletler toprak altında kaldıklarından kırık ve bozuk durumdalar. Okunamayan yerler noktalarla gösterilir; tahmini tamamlamalar ise köşeli parantez içine alınır. Şiirlerin zevki bozulmasın diye ben bunları göstermedim. Daha ziyade tam anlaşılan satırları aldım.

Aslında Sumer edebi eserlerini okumak ve çözmek çok zor: İşaretlerin birçok okunuşu, kelimelerin değişik anlamları var. Bu yüz-

den, Sumerologlar arasında bir metin genel anlam bakımından aynı şekilde anlaşılıyor; ama bazı satırlarda ve cümlelerde çeviri ve yorum farklılıkları oluyor. Bu çalışmada, genellikle S.N. Kramer'in çevirilerini kullandık. Burada verilen örnekler, Sumerlilerin yarattıkları edebiyata kuşbakışı bakma olanağı sağlayacak ve bir hayli araştırmacıya önemli bir kaynak olacaktır kanısındayız.

İkinci cilde alacağımız konular ise, daha çok Sumerlilerin günlük yaşantılarıyla ilgili olacak. Tarih, hukuk, ekonomi, okullar, mabetler, cinsel yaşam, müzik, yemek, askerlik ve sanat gibi... Bu kitaplar yayımlandıktan sonra Sumer Tufanı'nın Orta Asya'daki taşkınlıklardan kaynaklandığını kanıtlayacak olan kitabımı bitireceğim ve eğer hâlâ yaşıyorsam, yıllardan beri çok önemli bulduğum bir projemi de hayata geçirmeye çalışacağım. Eh, yeter artık değil mi?

Zevkli okumalar dileğiyle...

20 Ekim 2007

ÇİVİYAZILI BELGELERİN BULUNUŞU VE YAZILARIN DİLLERİNİN ÇÖZÜLÜŞÜ

Çağdaş uygarlığı anlayabilmek, dünya yüzünde eski uygarlıkları, bütün insanlığın ilk uygarlıklarını doğru tanıyabilmekle mümkündür.

Mustafa Kemal Atatürk

19. yüzyılın ikinci yarısına kadar, Yunan ve İsrail kaynaklarında Asurlular ve Babilliler hakkında birçok, fakat doğru olmayan bilgiler vardı. Sumerlilerden ise o zamanlar hiç söz edilmiyordu. Meraklı Batılı bilginler Asurluları ve Babillileri aramak amacıyla çeşitli tarihlerde Mezopotamya'ya yolculuk yaptılar. Bu eski yerlere ait ilk bilgi, 12. yüzyılda Navarra Krallığı'ndaki Tudela'nın Rabbisi Musul'daki Yahudileri ziyarete gittiğinde Ninova harabelerini bularak tam yerlerini saptamasıdır. Fakat bu 16. yüzyıla kadar yayınlanmadan kalmıştır.

1616 yılında Romalı Pietro Della Valla adlı bir gezginci oralara giderek eski Ur şehrinin harabelerini bulmuş, onları ayrıntılı bir şekilde anlatmış ve oradan çiviyazılı ilk belge olan bir tuğla da getirmiştir. Bu harabelerin bulunduğu tepeye Araplar zift tepesi anlamına gelen *tel el mugayyır* diyorlardı.

17. ve 18. yüzyıllarda *Tevrat*'ta yazılan yerleri bulmak amacıyla Mezopotamya'ya gidenler çoğalmaya başladı. Bunlar gezip gördükleri yerlerin *Tevrat*'ta adı geçen yerler olabileceğini tahmin etmeye başladılar. 1766-1771 yılları arasında Danimarkalı bir mate-

matikçi olan Carsten Niebuhr, Mezopotamya'ya giderek Ninova harabelerinin tam bir krokisini yapmış, oradan İran topraklarında bulunan Persepolis harabelerine geçerek oradaki bina kalıntılarının kapıları üzerindeki kitabeleri kopya etmiş ve onları Avrupa'ya getirmiştir. Ondan bir yıl sonra aynı yerlere giden Fransız botanikçi A. Michaux, Bağdat'ın güneyinde bulduğu bir sınır taşını Paris'e getirip Biblioteque National'e hediye etmiştir. Bu, Avrupa'ya ulaşan ilk değerli kitabedir. Bu kitabede sınırı bozana karşı bir beddua yazılıdır. Bu bedduanın bir yerinde yazılanlar çok ilginçtir: "Göğün askerleri bizim iyileşmemize gerçek bir çare olarak bizi sirke ile sulayacaklar."

O sıralarda Bağdat'ta Bilim Akademisi'nin habercisi olan Abbe Beauchamp da Babil etrafındaki harabeleri iyice izlemiş ve ayrıca bir de küçük kazı yaptırarak Babil arslanı denilen arslanı ortaya çıkarmıştı. Şimdi Berlin Müzesi'nde kopyası bulunan İştar kapısını da ilk olarak o tanıtmıştı. Ayrıca bulunan kilden bir silindirin üzerindeki işaretlerin, Persepolis'te kapılar üzerindeki işaretlere benzediğini de söylemiştir. Abbe Beauchamp'ın, 1790 yılında Almanca ve İngilizceye çevrilen gezi anıları, bilim insanları tarafından büyük bir heyecanla karşılanmıştır. Bunun üzerine Londra'da bulunan Doğu Hindistan Kumpanyası, Bağdat'taki acentesini orada arkeolojik araştırma yapması için görevlendirir. Kumpanyanın elemanı olan Claudius James Rich, Babil kalıntılarının bir krokisini yapar, hatta bir yeri basit bir şekilde kazdırır. Rich ülkesine döndükten 9 yıl sonra Musul'a tekrar gelir ve eski Ninova şehri harabelerinin iyi bir krokisini yapar. Bu arada birçok tablet, tuğla, sınır taşı, üstü yazılı kilden silindir bulur. Bunlar arasında Asur Kralı Nabukadnezar ve Sanharip'e ait konuların bulunduğu ünlü silindirler de vardır. Rich bunları sekreteri Carl Bellino'ya kopya ettirterek, Almanya'da bir lise öğretmeni ve epigrafik olan Grotefend'e gönderir.

Rich 1821 tarihinde 34 yaşında ölmüştür. Onun bu çalışmaları, krokileri ve notları Asuroloji ve çiviyazıları araştırmalarına temel

taşı olmuştur. Onu izleyen Robertker Porter, Mezopotamya harebelerinin, Babil kalıntılarının planlarını ve krokilerini bir sanatkâr gibi çizmiştir.

1828'de Robert Mignon, Rich'in 1811'de başladığı kazı yerinde oldukça derine inen bir kazı yaptırır. İlk kez o kazıda, üzerinde yazı bulunan bir silindir bulunur. 1830'da iki İngiliz, J. Baillie Fraser ve William F. Ainsworth, Güney Mezopotamya'ya giderek oradaki bazı şehir kalıntıları görürler. Fakat onların, bu şehir kalıntılarının Sumerlilere ait olduğundan hiç haberleri yoktur.

1842'de Musul'da Fransız konsolosu olarak bulunan Paul Emil Botta, ilk kez bugün Asur toprakları olarak bilinen Kuzey Mezopotamya'da kısmen sistemli sayılabilecek büyük bir kazı başlatmıştır. Bu kazıda, Akad dilinde ve çiviyazılarıyla yazılmış binlerce belge bulunmuştur. Fakat o zaman bunların ne dili, ne de yazıları biliniyordu.

Bunların çözülmesi Persepolis'te bulunan kitabelerle mümkün olmuştur. Persepolis İran'ın batısında eski Pers krallarının başkentiydi.[1] Buraya ait ilk bilgi, 16. yüzyılın başlarında Venedik'in İran sefiri olan Geosofat Barbaros'un 1543 yılında yayınlanan notlarından elde edilmiştir. Ondan sonra İran'a giden İspanya ve Portekiz sefiri Antonio de Goueca, 1611'de yayınlanan kitabında Persepolis'teki kitabelerden söz etmiş ve bunların o zamana kadar bilinen hiçbir yazıya benzemediğini söylemiştir.

Ondan sonra gelen sefir Don Carcia Silva Figueroa tarafından yazılıp 1620 yılında yayınlanan kitapta, daha önce yayınlananlara dayanarak Persepolis'in Ahamenit Kralı Daryüs'ün sarayı olabileceği öne sürüldü. Taşlar üzerinde ki şekillerin üç köşeli piramit gibi göründüğü, şekillerin birbirine benzediği, fakat duruşlarının değişik olduğu bildiriliyor.

1 Persepolis harabelerinde büyük bir sarayın sütunları, kapı taşları, çeşitli heykeller, kabartmalar etrafa dağılmış bir halde bulunuyor. Şehrin kenarları, süs olarak kayalar içine oyulmuş mezarlarla çevrilmiş.

Pietro Della Valle, 21 Ekim 1621 tarihli mektubunda, Persepolis'i görüp gezdiğini ve taşlar üzerindeki işaretlerden beşini kopya ettiğini ve bunun bir yazı olarak soldan sağa doğru okunacağını tahmin ettiğini anlatıyor. 1673'te bir Fransız sanatçısı olan André Daulier Deslandes, ilk kez Persepolis sarayının bir modelini yapıyor. Kitabeden üç işareti kopya ederek bunun bir süs olduğunu ileri sürüyor.

1677'de İran'da bulunan İngiliz sefiri Sir Thomas Herbert, kitabenin üç satırlık bölümünün kötü bir kopyasını yapmış ve "Burada bulunan işaretler ne harfe, ne hiyeroglife benziyor. Onların kelime veya harf olup olmadığı hakkında bir şey söylenemeyeceğinden çözümleri olanaksızdır. Yine de ben onların bir stenografi veya ona benzer kısaltılmış anlamlı kelimeler veya heceler olabileceğini düşünüyorum" diye yazmıştır.

1693'te Doğu Hindistan Kumpanyası'nın bir elemanı olan Samuel Flower, kitabelerden kopya ettiği 26 işareti yayınladı; fakat bu işaretler, çeşitli kitabelerden ayrı ayrı alındığı için çözümde işe yaramadı. 1700 yılında bunların bir yazı olduğu kanısına varılarak ona, "köşeli" anlamına gelen "cuneiform" adı verildi. Türkçeye de bu ad "çiviyazısı" olarak geçti.

Kitabelerin çözümüne ilk yolu açan, Dane Carsten Niebuhr olmuştur. O 1773'te üç dilde olan bir kitabenin tümünü kopya etmiş ve bunların üç ayrı çiviyazısı tipinde olduğunu, soldan sağa doğru yazıldığını söyleyerek onları birinci, ikinci, üçüncü olmak üzere üç sınıfa ayırmıştır. Birinci sınıfın, 42 harften oluşan alfabetik bir yazı sistemi olduğunu saptamış, fakat bu üç ayrı yazı sisteminin üç ayrı dil için değil de, bir dil için kullanıldığını söylemiştir.

1798'de Danimarkalı Friedrich Munster de bunlardan ikinci ve üçüncü sınıftaki yazıların kelime ve hece yazısı olduğunu, her üçü ile üç ayrı dil yazıldığını bildirmiştir. Fakat bu diller nelerdi? Nasıl anlaşılacaklardı?

Buna ilk yanıtı, Fransız A.H. Anquetil-Duperron'ın 1768 ve 1771'de yayınladığı çalışmaları verdi. Bu şahıs Zerdüştlerin kutsal kitabı Avesta'ya ait yazıları toplamak ve onun dili olan eski Persçenin nasıl okunduğunu ve yorumlandığını öğrenmek amacıyla Hindistan'a gidip çalışmıştı. Bu çalışmaların yayınlanması araştırmacılara eski Persçe hakkında bir fikir verdi. Kitabelerin birincisi eski Persçe olmalıydı.

1793'te A. Silvestre de Sacy, Persepolis civarında olan Pehlevi kitabelerinin çevirisini yaptı. Aslında bunlar Persepolis kitabelerinden yüzlerce yıl sonraya aitti. Fakat oradaki kelime sıraları Persepolis kitabelerinin sıralarına uyabilirdi. Bu sıralama şöyleydi: "Krallar kralı büyük kral, X'in kralı X'in oğlu büyük kral, X'in kralı Y." Bu kitabeleri yazdıran, o binayı yaptıran kraldı kuşkusuz. Şu halde kitabe bu formüle göre yazılmış olmalıydı.

Bu kitabelerin çözümüne ilk doğru adımı atan Oluf Gerhard Tychsen oldu. O, dört işaretin ne olduğunu anladı. Bunlardan biri devamlı olarak tekrar ediliyordu. Bunun, kelimelerin arasını ayıran bir işaret olduğunu saptadı. Böylece kelimelerin başı ve sonu meydana çıkmış oldu. Bu 1798'de yayımlandı. Aynı yıl Danimarkalı Friedrich Munster, Persepolis kitabelerinin Ahamenit krallarına ait olduğunu iki makalesinde ortaya attı; fakat o yazıların çözümüyle uğraşmadı. Onun yerine Göttingen'deki lisede Yunanca öğretmeni olan Friedrich Grotefend, üç sınıfa ayrılan kitabelerin birincisinde çok sık geçen işaretlerin sesli harfler olabileceğini düşündü ve yayınlanan Pehlevi kitabelerine göre bu abideyi yaptıran kralın babasının adı ile kral ve oğul kelimelerini kapsayan işaretleri ayırdı. Bundan sonra Ahamenit krallarının adlarına göre işaretleri karşılaştırdı ve böylece 10 işareti ve üç şahıs ismini saptadı. Bu buluşa göre "Krallar kralı büyük kral Histaspas'ın oğlu, krallar kralı büyük kral Daryüs" olan kitabenin çevirisini 1802 yılında yayınladı. Fakat çeviride birçok yanlış vardı. Onu bazı araştırmacılar onayladı, bazıları da alayla karşıladı. Onun bu çalışmalarını sürdürenler oldu,

fakat kitabelerin kısa ve kelimelerin az oluşu yüzünden çözüm ilerleyemedi.

Yazının tam çözümünü, Hindistan'da İngiliz ordusunun casus servisinde çalışan Henry Greswicke Rawlinson yapabildi. Hamadan yakınındaki Alvand Dağı kitabesiyle Kermanşah'tan 20 kilometre kadar uzaktaki Behişton kaya kitabelerinin kopyasını yaptır. Yerden 100 metre kadar yükseklikte olan bu kayaların 40 metrekarelik yüzü özel bir şekilde düzeltilmiş, üzerine kabartmalarla birlikte Persçe, Babilce ve Elamca olmak üzere üç dilde yazı yazılmıştı. Rawlinson oraya bir iskele kurmuş ve ip merdivenlerle kayaya tırmanarak kitabenin üst kısmında 5 sütun halinde 414 satır olan Persçe kısmının kopyasına başlamıştır. Zaman zaman gelerek 1837'ye kadar 200 satırının kopyasını tamamlayan Rawlinson, daha önce yapılan, özellikle Grotefend'in çalışmalarından haberi olmadan, klasik yazarlara ve ortaçağ coğrafyacılarına dayanarak, Grotefend'in yöntemiyle birkaç yüz yer adını okumuş ve bu 200 satırın transkripsiyon ve çevirisini yapmıştır. Kalan kısmının ve Babilce olan kısmın 263 satırını ancak 1844 yılında kopya edebilmiş, böylece Persçe olan kitabenin tümünü transkripsiyon, çeviri ve yorumlarıyla Bağdat'tan İngiltere'de bulunan Royal Asiatic Society'ye göndermiştir.

Bu sırada İrlandalı Edward Hinks de onun yaptığı bu çalışmaları kanıtlayacak bir makale yayınladı. Jules Oppert'in de bu çalışmalara bir hayli katkısı oldu. Bu uğraşılar sonucu metinde bazı ilaveler, bazı değişiklikler yapıldı ise de, bu değişiklikler metnin anlamını bozacak tarzda değildi.

Tam bu sıralarda Mezopotamya'daki kazı çalışmaları birbirini kovalıyordu. 1842'de Musul'a Fransız konsolosu olarak atanan Paul Emil Botta, Koyuncuk ve Nebiyunus tepelerinde kazıya başlamış, fakat bir şey bulamamıştı. Bir köylü ona, yakın bir yerde büyük heykellerin bulunduğundan söz etmiş, buna dayanarak Korsabat harabelerini bulmuştur. Orada büyük bir alana yayılmış ve hep-

sinin üzerinde çiviyazılı kitabeler bulunan heykeller, kabartmalar, duvar süsleriyle karşılaşmıştır. Burası Asur'un güçlü kralı 2. Sargon'un sarayıdır.

Ondan üç yıl sonra bir İngiliz olan Austen Henry Leyard, Nemrut ve Ninova'da kazılar yaptı. Bu kazılarda da yine kral sarayları ve heykeller bulundu. Bunların hepsinden önemlisi, Kral Sargon'un torunu Kral Asurbanipal'in sarayındaki kitaplığın bulunmusıydı.Bu kitaplıkta sözlükler, çeşitli edebi eserler, mektuplar, fal ve sihirler gibi çeşitli konuları kapsayan binlerce tablet ve parça bulunmuştur.

Bulunan bütün bu yazılı belgeler Avrupa'ya taşındı. Fakat bunların okunup anlaşılması olanaksızdı. Persçede 42 işaret olmasına karşın bunlarda birbirine benzeyen ve benzemeyen yığınlarca işaret vardı. Hinks ilk olarak, Behişton kitabesinin Persçe kısmında bulunan bir hayli özel isme dayanarak bir miktar sesli harf, hece ve ideogramı saptadı. Ayrıca Babilcesinde, İbranice ben anlamına gelen *a.na.ku* kelimesini okudu. Bu arada Emil Botta da yazılarda aynı anlam ve okunuşta olmasına rağmen işaretlerin değişik şekilde yazıldıklarını fark etti. Her ikisinin yaptığı çalışmalar sonucu, bu yazının hece ve şekil yazısı olduğu anlaşıldı. Hece yazısı; ünlü ünsüz, ünsüz ünlü, ünlü ünsüz ünlü veya ünsüz ünlü ünsüz şeklindeki hecelerden oluşuyordu. Ya kelimeler bu hecelerden oluşmuş veya bir kelime tek işaretle yazılmıştı.

Yine bu çalışmalar Rawlinson'un buluşlarıyla birleşiyordu. O 1847 yılında tekrar Behişton'a giderek Babilce olan metnin 112 satırını daha kopya etti. Persçe kısmının yardımıyla onları çözmeye başladı ve 150 işareti doğru olarak okudu. Böylece 200 kelimenin okunuşu ve anlamını meydana çıkardı. Bunlar dilin bir Sami dil olduğunu gösteriyordu. O bu çözüme dayanarak bir dilin gramerine ait bir taslak bile yazdı. Onun 1850-51 yıllarında yayınlanan bu çalışmalarına dayanarak Hinks de 100'den fazla işareti çözdü ve bu suretle 350 işaretin okunuşu anlaşılmış oldu.

İlginç olan, onların bu buluşlarına birçok bilgin inanmadı. Bu eski insanların sayısız değerde işaretleri icat edebilmiş olmalarını bir türlü akılları almıyordu.

1855 yılında Jule Oppert de, Rawlinson ve Hinks'in doğru okuduğu bir miktar işarete yenilerini eklediğini bildirdi.

Asurbanipal kitaplığında eski yazıcıların yazdığı hece listeleri bulunmuştu. Jule Oppert onlardan yararlanarak çevirileri yapmıştı. Onun bu konuda yazdığı bilimsel eserleri ve metin çalışmaları Asuroloji biliminin yerleşmesine yardımcı olmuştur.

Bunlara ilaveten, mesleği matematikçi ve aynı zamanda amatör bir Doğubilimcisi olan W.F. Fox Talbot da bu konuları merak ediyor ve Hinks ve Rawlinson'un yayınları üzerinde çalışarak bazı Asur metinlerinin çevirisini yapıyordu. Asur Kralı Tiglat-Pileser'e (MÖ 1116-1076) ait bir kitabenin yazılı bulunduğu bir silindirin kopyasından çevirisini yapmış ve onu mühürleyerek Mart 1857'de Royal Asiatic Society'ye göndermişti. Aynı metnin çevrisini Rawlinson ve Hinks'ten de istemelerini önerdi. Öneri kabul edildi. Bunlara Jule Oppert de katıldı. Hepsi aynı metni çevirip kapalı ve mühürlü zarflar içinde kuruma gönderdiler. Kurumda beş kişilik bir jüri tarafından zarflar açıldı. Aralarında bazı ayrılıklar olmasına rağmen genel olarak çeviriler birbirine çok yakındı. Böylece yepyeni bir bilim dalı, Asuroloji doğmuş oluyordu.

Bundan sonraki yıllarda İngiltere, Fransa ve özellikle Almanya'daki bilginler yeni bilim alanında dil, tarih, din, kültür konularında makaleler ve kitaplar yazmaya başladılar. Kazılardan çıkarılan binlerce metin kopya edilerek yayımlandı. İşaret listeleri, sözlükler, gramerler, söz dizimi hakkında yüksek düzeyde bilgileri kapsayan yayınlar yapıldı. Böylece önce Asurca olan, sonra Babilce, daha sonra da Mezopotamyalıların kullandıkları terim olan Akadca son derece gelişti. O günden beri durmadan gelişmekte, biriken bilimsel çalışmalardan yararlanılarak sözlükler yapılmaktadır.

Buraya kadar Asurca, Babilce, Akadcadan söz edildi. Sumerce ve Sumerlilerden hiç söz edilmedi. Çünkü uzun zaman kimsenin haberi yoktu Sumerlilerden.

1850 yılında Hinks, British Association'de verdiği konferansta ilk olarak çiviyazılarını Akadlılar dediğimiz Sami halkın icat etmediklerini, çünkü bu yazının Sami dilinin bünyesine hiç uymadığını, eğer bu yazıyı Samiler icat etselerdi kendi dillerine uygun yapmış olmaları gerektiğini söylemiştir. O yüzden Hinks, çiviyazısını Babil'de Samilerden önce yaşamış, Sami olmayan bir halk tarafından icat edilmiş olduğunu öne sürmüştür.

İki yıl sonra 1852'de, Rawlinson kelime listelerini incelerken bunların iki dilde olduğunu, Asurca kelimelerin karşısında Samice olmayan bir dile ait kelimelerin bulunduğunu bildirmiş ve bu dilin İskit veya Turanlı bir dil olabileceğini öne sürmüştür. Bir yıl sonra Rawlinson yine verdiği konferansta Babil'in güneyinden gelen tuğla ve tabletlerin Sami olmayan bir dilde, İskit dilinde yazıldığını söylemiştir. Bu dile Akad demiş ve bunların, Babillilerden önce oralara gelip yerleştiklerini anlatmıştır. Böylece ilk olarak Rawlinson Sumer dilini keşfetmiş oluyordu. Rawlinson bu dilin zamir bakımından Moğolcaya, Mançu diline daha yakın olduğunu, fakat kelime bakımından hiç benzerliği bulunmadığını söylüyordu.

Sami olmayan bu dilin Sumerce olması gerektiğini de yine Jule Oppert ortaya atıyor. O eski krallara ait kitabelerde bulunan Sumer ve Akad kralları unvanına dayanarak, Asur ve Babil'de oturan Sami halkın adının Akadlar, Sami dil konuşmayanların da Sumerliler olduğunu kanıtlıyordu. Ona göre Sumer dili de Türk, Fin ve Macar dillerine akrabaydı. Halbuki 20 yıl önce bilim adamlarının Sumerlilerin varlığından haberleri bile yoktu. Yine de oldukça uzun süre bilginler arasında Sumer yerine Akad kullanıldı. İşin ilginç yanı, bütün kanıtlara rağmen Joseph Halevy Sumerce diye bir dil olmadığını, bu dili Babil'deki Sami din adamlarının gizli bir dil olarak yapay şekilde icat ettiklerini iddia etmiş, bazı ünlü Asurologlar da ona katılmıştır.

Çok geçmeden Güney Mezopotamya'da 1877-1900 yılları arasında Fransızların Tello höyüğünde (eski adı Lagaş) Ernest de Sarzec aralıklarla 11 yıl süren bir kazı yapmıştır. Burada birçok heykel, kabartma, ünlü Gudea silindirleri ve Urnanşe tarihli yığınlarla tablet bulunmuştur. Bunlar Ernest de Sarzec ve Francois Theara Dangin, Léon Heuzey tarafından yayımlanmaya başlanmıştır. Tello'da 1903'te Henri de Genuillac tarafından tekrar başlayan kazı 1909'a kadar sürmüş, 1931-33 yılları arasında da André Parrot'nun yaptığı kazılarla tam 20 kazı sezonu Tello'da çalışılmıştır. Bütün bu kazılara ait toplu bilgiyi André Parrot 1948 yılında *Tello* adlı kitabında yayınlamıştır. Buradan çıkan tabletlerden hemen hemen 40.000 adedi İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde bulunmakta, üzerlerinde çalışacak Türk uzmanlarını beklemektedir.

Sumerlilerle ilgili ikinci büyük kazıyı Amerikalılar üstlendi. Pennsylvania Üniversitesi'nde İbranice profesörü olan John P. Peters, üniversiteden ve çeşitli kurumlardan kazı parası bularak Osmanlı devletinden izin almak üzere İstanbul'a gelmiştir. Kazı üyeleriyle birlikte zamanın sadrazamı Kamil Paşa'ya başvurmuş; Kamil Paşa, kazıdan çıkan bütün eserleri satın almaları gerektiğini, hatta müzede satılık eserler bulunduğunu söyleyerek onları Maarif Nazırı (Milli Eğitim Bakanı) Münif Paşa'ya göndermiştir. O da onları, Asar-ı Atika Müzesi (Arkeoloji Müzeleri) Müdürü Osman Hamdi Bey'e yollamış; Osman Hamdi Bey de kendilerine, müzede satılık bir eser olmadığını, ancak yeni çıkan Müzeler Nizamnamesi'ne göre, çıkan eserlerin kazı kurumu ile yarı yarıya paylaşılacağını söylemiştir. Kazı üyeleri buna sevinirler. Zira çıkan eserleri almak için para lazımdır. Peters kazmak istedikleri 10 yer olduğunu söyler. Osman Hamdi Bey bunların içinden Niffer (eski adı Nippur) höyüğünü önerir. Orada 1889-1900 yılları arasında sıra ile J. Peters, J.H. Haynes ve H.V. Hilprecht'in başkanlığı altında dört kazı yapılır. Bu kazılarda, kazı üyeleri büyük zorluklarla karşılaşmıştır. Bazıları hastalanmış, bir genç arkeolog ölmüştür. Yiyecekleri ve atla-

n çalınmış, işçiler başkaldırmış, barınakları yakılmıştır. Kazıdan vazgeçmemişler, kum fırtınaları, 50 dereceye varan sıcaklık altında kazıyı sürdürmüşlerdir.

Bütün bu üzüntülere ve yorgunluklara değmiştir. Çünkü burada, MÖ 2500 yıllarından başlayarak İsa'nın doğumuna kadar 2500 yıl süresince bir şehirde yazılmış 30.000'den fazla tablet bulunmuştur. Bunların büyük bir kısmı Sumer dilindeydi. Başta Hilprecht olmak üzere birçok bilgin, 1893 tarihinden itibaren bu tabletlerin yayınlarına başladılar. Ne yazık ki, planlanan ciltler, birçok zorluk yüzünden tamamlanamadı. Fakat yine de yayımlananlar bile çiviyazıları çalışmaları için çok yararlı oldu. Sumer dilinin çözülmesinde Asurbanipal kitaplığında bulunan iki dildeki sözlükler ve kelime listelerinin Rawlinson tarafından yapılan yayınları da büyük yardım sağlamıştır. Halbuki bu tabletler Sumerlilerin siyasal yaşamdan ayrılışlarından en az 1000 yıl sonra yazılmışlardı.

Nippur ve Lagaş kazılarından çıkan binlerce tabletin büyük bir kısmı devlet ve mabet idaresine aittir. Bunlar saraylara ve mabetlere getirilen ve bu kurumlar tarafından sarfedilen malzemelerin listesidir. Bu listelerde bu malzemelerin kimler tarafından getirildiği ve sarfedildiği günlük olarak yazılmış. Sonra bu günlükler toplanarak haftalık, haftalıklar aylık, aylıklar yıllık olarak liste halinde yazılmıştır. Bunlar tarihin en eski istatistikleri olarak nitelenmektedir. Bunlardan başka satış, kira, evlenme, boşanma, miras taksimi kontratları, borç senetleri, mahkeme tutanakları, okul tabletleri denilen öğrencilerin yazdığı belgeler de bulunuyor. Bu belgeler sayesinde Sumerlilerin sosyal ve ekonomik yapısı, eğitimi hakkında oldukça geniş bilgilere ulaşılma olanağı elde edilmiştir. Nippur kazısından çıkan 30.000 tabletten 15.000 kadarı İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne gelmiştir

Nippur tabletleri arasında Asurbanipal kitaplığında bulunanların öncülüğü olan sözlükler, gramer metinleri bulunuyordu ki, bunlar da Sumer dilinin çözülmesinde büyük yarar sağlamıştır. Nippur

tabletleri arasında en önemli buluntu ise Sumer edebiyatına ait olan tabletlerdir. Fakat ne yazık ki, bunlara uzun süreler el değmedi. İstanbul Çiviyazılı Belgeler Arşivi'nde 1940'tan itibaren yapılan çalışmalarla bütün Sumer edebi tabletleri, eski Babil hukuku, yeni Sumer devri iktisadi ve hukuki tabletleri, okul tabletlerinden bir kısmı olmak üzere 3000 adete yakın Nippur tableti, kopya ve katalog halinde bilim dünyasına sunulmuştur.

Sumer diline ait ilk çalışmayı İngiliz A.H. Sayce yaptı ve 1871'de Kral Şulgi'ye ait 12 satırlık bir metnin çevirisini bazı yorumlarıyla yayımladı. Paul Haupt Asurbanipal kitaplığında bulunan Sumerce, Akadca şeklinde iki dilden ve tek Sumer dilinden oluşan bazı tabletleri kopya ederek yayımladı. R.E. Brunnow ise ilk kez Sumer yazı işaretlerinin okunuşlarını gösteren bir listeyle o zamana kadar yayımlanmış belgelerden Sumer kelimelerini çıkarıp yaptığı sözlüğü 1905-1907'de yayımladı.

Bunlardan sonra Friedrich Delitch Sumer kelimelerinin köklerini gösteren bir sözlükle Sumer gramerine ait bilgileri biraraya toplamıştır. Fransız Thureau Dangin'in Sumer tabletleri üzerinde yaptığı çalışmaları ve bulguları o kadar doğruydu ki, yakın zamana kadar pek fazla değişikliğe uğramadan sürmüştür. Arno Poebel bu çalışmaları daha da ileri götürüp, 3000 yıllarından 100. yıllara kadar tek ve iki dilde olan metinleri toplayarak, onlardan Sumer gramerini oluşturan temel kuralları ortaya koydu. Daha sonra Thorkild Jacobsen, Adam Falkenstein, Anton Deimel ve C.J. Gadd gibi bilim adamları buna yeni ekleme ve düzeltmeler yaptılar. Bütün uğraşlara rağmen tam bir Sumer sözlüğü yapılamadı. Philadelphia Üniversite Müzesi bu işi yüklendi, ancak tamamlanmasının 2019 yılına kadar süreceği söyleniyor.

Sumer belgelerinin bulunduğu Lagaş ve Nippur kazılarından sonra Almanlar tarafından Robert Coldewey'in idaresi altında Tufan kahramanı Ziusudra'nın şehri, yeni adı Fara olan Şuruppak'ta yapılan kazıda MÖ 2500 yıllarına tarihlenen ve ekonomi, idari ve

biraz da edebi metinlerle sözlükleri kapsayan metinler, yazılı tabletler bulundu. Bunların yazıları eskiydi ve okunması oldukça zordu. Aynı şekilde, eski adı bilinmeyen Abu-Salabih'te de bu tür metinler bulunmuştur. Bu, metinler arasında, Sumer'de o çağlarda da özel mal mülk olduğunu gösteren tarla, ev alım satımı, kiralanmasına ait belgeler bulunmuştur. Sözlük metinleri de daha o tarihlerde okulların varlığını bildiriyordu. Bu uygarlık tarihi için son derece önemliydi. Buralarda tabletlerle birlikte birçok yapılar, mezarlar, taş, maden ve kilden yapılmış eşyalar, silindir mühürleri de bulunmuştur. Şuruppak'ta 1930'da tekrar kazı yapıldı ise de, değişik bir şey çıkmadı. Bu metinler üzerinde önce Anton Deimel ve R. Jestin çalıştı. İstanbul Tablet Arşivi'nden Fatma Yıldız ile Freiburg Üniversitesi'nden Prof. Steible son yıllarda birlikte çalışmaktadırlar.

1903 yılında Chicago Üniversitesi tarafından E.J. Banks idaresi altında yeni adı Bismaya, eski adı Adab olan yerde yapılan kazıdan Kral I. Sargon ve ondan önceki Sumer tarihine ışık tutan önemli birçok eski metin bulundu. Bunlarla birlikte saray ve tapınak kalıntıları, adak kitabeleri ve 2400 tarihlerine ait Lugaldalu'nun heykeli de çıkarıldı. Adab bir şehir krallığıydı ve ilk kralı Lugalannemundu idi.

1912-14 tarihleri arasında Fransızlar tarafından Henri de Genouillac idaresi altında Tufan'dan sonra ilk Sumer krallığının başladığı Kiş'te bir kazı yapıldı. Birinci Dünya Savaşı'yla ara verilen kazı, bu kez İngiliz Stephen Langdon idaresi altında, Amerikalılar tarafından 1923'te sürdürüldü. Orada da birçok anıtsal yapı, zigurat ve mezarlıkla pek çok da tablet bulundu. Buraya yakın küçük bir höyük de o arada kazıldı. Küçük olmasına karşı bulunanlar son derece önemliydi. Çünkü buradan çıkan tabletler, o güne kadar bulunanlardan daha eskiydi, MÖ 2800'lere tarihlenebiliyordu. Bu tabletler, orayı kazan kişi tarafından kopyaları yapılarak yayınlandı.

Bundan sonra yeni adı Varka olan Uruk'ta (*Tevrat*'ta Ereh) Almanlar tarafından Julius Jordan idaresi altında yapılan düzenli ka-

zıda 30 metre kadar derinliğe inilerek 18 kültür katmanı ortaya çıkarıldı. Bunların en eskisi, Sumerlilerden önce oralarda bulunduğu tahmin edilen ve Al-Ubaid adındaki küçük bir höyükte bulunan kültüre paralel bir kültür tabakasıydı. Burada Sumer'in eski çağlarına ait önemli buluntular vardı. Bunlar içinde yapay bir tepe üzerinde beyaz bir mabet, en eski ziggurat; ince mermerden yapılmış, Sumerlilerin en eski sanatının örneği olan bir kadın başı; bir metreye yakın yükseklikte Sumerlilerin dinsel törenlerini gösteren sahnelerin bulunduğu mermer bir vazo; 3300 yıllarına tarihlenebilen Sumer'in en eski yazılarını içeren 1000 kadar tablet. Sonuncusu yazının başlangıcına ait resim yazısının örneklerini vermesi bakımından çok önemliydi.

1922-1934 yılları arasında İngilizlerin temsilcisi Leonard Woolley, Sumerlilerin Urim dedikleri, *Tevrat*'ta İbrahim Peygamber'in vatanı Ur olarak yazılan yerde bir kazı gerçekleştirmiştir. Bu kazıda zengin kral mezarlarını bulması dünyada büyük bir heyecan yaratmıştır. İkinci heyecan ise, kazıda inilen en son yerdeki kalın bir çamur tabakasının, Tufan'ın Mezopotamya'da olduğuna kanıt göstermesiydi. Gazeteler bu olayı büyük manşetlerle vermiş, fakat daha sonra yapılan araştırmalar bunun doğru olamayacağını göstermiştir.

Burada da pek çok Sumerce yazılmış tablet bulunmuştur. Leon Le Grain ve C.J. Gadd gibi bilim insanları bu tabletlerin büyük kısmını kopya halinde, bir kısmının da çevirilerini yaparak yayınlamışlardır. Ur'un 6 kilometre kadar kuzeyinde küçük bir höyük olan Al-Ubaid'de Wooley'in yaptığı kazı, Sumerlilerden önceki kültürü vermesi bakımından çok büyük önem taşır. Yazı yoktu, küçük bir tapınağın kalıntıları bulunuyordu. Buna karşılık, kullandıkları alet ve kaplar bir ayrılık gösteriyordu. Bu kültür şimdi MÖ 5900 yıllarına tarihleniyor. Bütün Mezopotamya, Suriye, hatta Anadolu'ya kadar uzandığı yapılan kazılarla saptanmıştır.

1934-36 yılları arasında Tell Asamr, Hafaca, Agrep de Henri Frankfort'un yaptığı kazılarda MÖ 2700'lere kadar uzanan pek çok tablet bulundu.

1933-56 yılları arasında Fransız André Parrot tarafından Fırat'ın kuzeybatı yakasında bulunan Mari'de yapılan kazılarda ziguratlar, mabetler, çok büyük bir saray, çeşitli eserler bulundu. Buradan da pek çok tablet çıktı; fakat bunlar Sumerce değil, Akadca yazılmışlardı. Tabletlere göre burada Sumer kültürüyle yoğrulmuş Sami bir halk oturuyordu. Ele geçen tabletler uzmanlar tarafından çalışmaya alındı.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kazıya Iraklılardan yetişen uzmanlar başladı. Fuat Safar idaresi altında Ukayır adlı küçük bir höyükte yapılan ilk kazıda, o zamana kadar bilinmeyen Sumerlilere ait duvarları renkli resimlerle süslü mabet ile yine en eski yazılı tabletler bulundu. Bunlar bir bakıma Sumer'den önceki Al-Ubaid kültürüne de benziyordu.

1945-49 yılları arasında Müze Müdürü Taha Bakir'in Bağdat'ın 9 kilometre kadar doğusundaki Tell Harmal höyüğünde gerçekleştirdiği kazıdan bir tapınak ile 2000 kadar tablet çıktı. Bunların çoğu sözlük ve matematikle ilgiliydi.

1946-49 yılları arasında Sumer'in Su ve Bilgelik Tanrısı Enki'nin şehri olan Eridu'da (Abu-şahrain) Fuat Safar ve Seton Loyd kazılar yapmıştır. Metinlere göre, Sumer yaratılışı Eridu'da başlamış: "Bir kamış çıkmamıştı, bir ağaç henüz yaratılmamıştı, bir ev yapılmamıştı, bir şehir kurulmamıştı. Bütün her yer denizdi. Sonra Eridu yapıldı" diye yazıyor metinde.

Eridu, Ur'un 19 kilometre güneybatısında bulunmaktadır. Burada bir tek zigurat kalıntısı görülmüştü. Yapılan kazılar çok ilginçti. Kazıldıkça birbiri üzerine yapılmış mabetler çıkıyordu. Yukarıdan aşağı altıncı kata inildiğinde, sayısının 1000 kadar olduğu tahmin edilen mezarlar bulunmuştu. Bunlardan en ilginci, galiba bir erkeğin ve bir çocuğun iskeletleri yanında ve üstünde birer köpek iske-

letinin bulunmasıydı. Kemiklere göre bunlar MÖ 6000 yıllarına aitti. Dalıa önce sözü edilen Al-Ubaid kültürüyle örtüşüyordu. Bu kültürün MÖ 5900 yıllarında başlayıp 4000 yıllarında bittiği söyleniyor. Altıncı kattan sonra katlar 12'ye kadar çıkıyor. Son katlar Al-Ubaid kültüründen daha eski bulunuyor ki, bu da Mezopotamya kültürü için çok önemli. Eridu Bilgelik Tanrısı'nın şehri olmasına rağmen nedense orada tek bir tablet bulunmamıştır.

Uzun süreler büyük özverilerle yapılan kazılar, bu kazılarda bulunan tabletlerin çözümü için dökülen göz nurları hakkında buraya kadar verilen çok özet bilgiler, çiviyazıları biliminin ne kadar zorluklarla elde edildiğini açıklamıştır herhalde.

SUMER DİLİ İLE TÜRK DİLİNİN KARŞILAŞTIRILMASI*

Sumerliler bundan 6000 yıl önce Dicle ve Fırat nehirlerinin arasında bulunan Mezopotamya'nın güneyine gelip yerleşmişlerdir. Orada büyük bir uygarlık kurarak en az 2000 yıl varlıklarını korumuşlardır. Uygarlıklarının en önemli olayı dillerine göre bir yazı icat etmeleri, okullar kurarak, kil üzerine yazarak bu yazıyı geliştirip her istediklerini yazabilmeleridir. Çiviyazısı adı verilen bu yazıyı, gerek Sumerliler zamanında var olan, gerek daha sonra tarih sahnesine çıkan Ortadoğu milletleri de kendi dilleri için kullanmışlardır. 1800 yıllarının başlarından itibaren bu yazının ve dilin çözülmesi çalışmaları başlamıştır. Nineve'de Asurbanipal kitaplığının bulunmasıyla yazının ve Asur dilinin 1855 yılında çözümü başarılmıştır. Okunan bazı Asurca metinlerin satır aralarında başka dilde yazılmış satırlar da vardı. İlk olarak bu satırların İskit veya Turan dilinde yazılmış olacağını ve yazının onlar tarafından icat edildiğini, çiviyazılarını çözmeyi başaran Rowlinson ileriye sürmüştü. 1869'da Jule Oppert bu dile Sumerce adını verdi ve bu dilin Türk, Fin ve Macar dillerine akraba olduğunu söyledi. 1874'te Francois Leonorment da dili Ural-Altay dil grubuna koydu. Joseph Halévy ise bunlara tamamıyla karşı çıkarak, bu dilin, Sami Akadlar tarafından özel bir amaçla uydurulmuş bir dil olduğu konusunda ısrar etti. Onun bu direnişine başkaları da katılıyordu ve 50 yıl kadar bu

* Bu yazı daha kısa olarak, Bodrum'da 2-3 Haziran 2007 tarihleri arasında Sayın Günseli Başar'ın düzenlediği Birinci Etrüsk Kongresi'nde sunulmuştur.

sav sürdü. Daha sonra Güney Mezopotamya'da yapılan kazılarda çıkan bol miktardaki Sumer belgeleri üzerinde büyük bir gayretle çalışıldı ve sözlükleri, gramerleri yapılmaya başlandı. Bunlar üzerinde çalışanların hepsi Batılı bilginlerdi. Onlar Türkçe bilmiyorlardı. Türkçenin etimolojik bir sözlüğü de yoktu. Yine de Fritz Hommel,[1] Diyakonov, İzakar Andereyas,[2] İrene İskenderi[3] gibi bilim insanları Sumer dilini Fin, Kafkas Uygur dillerine benzeterek bir hayli eşanlamlı Türk ve Sumer kelimesini karşılaştırmışlardır.

Herhangi geniş bir çalışma yapmadan Sumer dilini Türk diline benzetenler ise A. Falkenstein,[4] Hartmut Schmökel ve S.N. Kramer'dir.[5] Kramer birçok yazısında yeri geldikçe bunu tekrarlamıştır. Ölümünden iki ay önce çevirisini yaptığım ve Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanan *Tarih Sumer'de Başlar* kitabını eline aldığı 28 Eylül 1990'da bana şöyle yazmıştı: "Ne de olsa bu kitap büyük bir olasılıkla Türkçe gibi bitişken bir dil konuşan ve Güney Mezopotamya'ya 6-7 bin yıl önce Orta Asya'nın herhangi bir yerinden göçmüş olan Sumer halkı hakkında. Sumerlilerin Türklerle ilgili bir halk olduğu fikri Atatürk zamanında geçerliydi. Böyle olabileceği hakikatten hiç de uzak değildir."

Sumeroloji Hocam Benno Landsberger de, "Sumer dili, hem dil bakımından, hem de bütün Asya boyunca dağlık bölgelerde konuşulan dil olması bakımından önemlidir. Bu türden olup bugün hâlâ yaşayan dil Türk dilidir" diyor. Türkmen yazarları da Sumercenin daha çok Türkmen Türkçesine benzediğini ileri sürüyorlar.[6]

1 Fritz Hommel, *Ethnologie and Geographie des alten Orients,* 1925, München, s. 16-22.

2 Zakar Andereyas, "Current Antropologie", *World Journal of the Science of Man,* 1971, s. 212.

3 Irene Iskenderi, *Der Tarikia Hazereha,* s. 215.

4 A. Falkenstein, W. Von Soden, *Sumerische und Akkadisch Hymnen und Gebete,* s. 7.

5 S. N. Kramer, *Cradle of Civilization,* s. 33.

6 Ödek Odekop, Sumer Hakda Kelam Ağız, 1990 Yaşlılık Jurnali, sayı 12, s. 30; Begmyrat Gerey, *5000 Yıllık Sumer-Türkmen Bağları.*

Sumer dili ile Türk dilini karşılaştırmak o kadar kolay bir iş değil. Öncelikle yazılı kaynak olarak bugün için elimizde Orhun Kitabeleri var. Arada 4000 yıla yakın bir zaman dilimi bulunuyor. Bu süre içinde Türkçe kuşkusuz birçok değişikliğe uğradı. Diğer taraftan Sumerce kendisinden çok ayrı bir gruba ait olan Akad dili yoluyla çözüldü. Akadca da ı, o, ö, ü gibi sesli harfler ç, f, ğ, n, g gibi sessiz harfler yok. Sumerce işaretlerin birkaç tür okunuşu var. Şöyle ki, somut bir kelimeyi anlatan resim yazısından çevrilmiş bir işaret, o resimle ilgili soyut anlamları da taşıyor. Örneğin; göğü ifade eden bir işaret hem gök, hem de tanrı anlamına geliyor. Ayrıca aynı işaretin hece okunuşu da var. Bu bakımdan okunuşlarda yanlışlıklar olabilir. Diğer taraftan, Türkçenin en eski kelimelerinin çeşitli Türk dillerindeki okunuşlarını bildiren tam bir etimolojik sözlük yok. Ayni şekilde MÖ 3000-1850 yılları arasında yazılmış olan Sumer dilinin de bir etimolojik sözlüğü yok. Kuşkusuz bu süre içinde Sumer dili de bir hayli değişmiş olabilir. Karşılaştırma yapmak hiç de kolay değil.

Sumer dilinde de Türk dilinde olduğu gibi kelimeler kök halinde. Onlara ekler yapılarak yeni kelimeler oluşturuluyor. Sumer dili de Türk dilinde olduğu gibi fiil bakımından çok zengin. Ses uyumu var. Erkek, dişi ayrımı yok. Türkçede olduğu gibi, kısa anlatımla geniş anlam veriliyor.

Karşılaştırmalardaki bütün bu zorluklara rağmen son yıllarda Azerbeycan'dan Prof. Atakişi Celiloğlu Kasım, Sumer işaretlerine yeni okunuşlar da vererek çok eski Türk kelimeleriyle karşılaştırmalar yapmış ve onları *Sumerce Kesin Olarak Türk Dilidir* adlı bir kitapta toplamıştır.[7] S.N. Kramer de Sumercenin tam tercüme edilemediğini, bu durumun ileride değişebileceğini söylüyor. Yüksek Mühendis Selahi Diker yaşamının kırk yılında bütün dillerle Türk

7 Atakişi Celiloğlu Kasım, *"Sumerce" Kesin Olarak Türk Dilidir*, İstanbul, 2001.

dilini karşılaştırmış ve sonunda bütün dillerin kaynağının Türkçe olduğunu gösteren bir kitap yazmıştır.[8]

İran'dan Roshan Kheyavi yazmaya başladığı bütün Ural-Altay dillerinin etimolojisini kapsayan sözlüğün ilk cildini yayımlamış. Bunda da, başlangıç olmasına rağmen 101 kelime içinde 35 Sumer kelimesi Türkçe köküne bağlanıyor.[9]

Prof. Osman Nedim Tuna, 165 Sumer kelimesini, hem anlam hem de fonetik bakımından uyan Türkçe kelimelerle eşleştirmiş; o, bu tezini, Amerika'da Turkolog ve Sumerologların olduğu kongrede sunmuş ve hemen hiç tartışma olmadan bu tez kabul edilmiş.[10] Tuna, Sumerliler ile Türkler arasında tarihsel bir ilişki bulunmasını, Türklerin en az 3500-4000 yıl önce Anadolu'nun doğu bölgesinde yerleşmiş olmalarına bağlıyor. Ayrıca, Türk dilinin 5500 yıl önce bağımsız ve iki kollu bir dil olarak bulunduğunu, ilk ana Türkçenin ise 10.000 yıl eskiye gittiğini belirtiyor.

Türkmen olan Begmyrad Gerey, arkeolojik buluntular, mimarlık, efsaneler, yer adları ve dil yoluyla Sumer kültürünü Türkmen kültürüyle karşılaştırmış, anlam ve fonetik bakımından Türkçe-Sumerce 295 kelimeyi eşleştirmiştir. Böylece, 5000 yıllık Sumer ve Türkmen bağlarını bir kitap haline getirmiştir.[11]

Bazı bilim insanları, iki dil arasındaki benzer kelimeler için her yerde insan zekâsının aynı sözü bulabileceğini, bunların bir tesadüfe bağlı olduğunu söylemişlerdir. Buna karşın ünlü dilci M. Swadesha, bilgisayar analiziyle, "Eğer iki ayrı dilde fonetik ve anlam bakımından benzeyen kelimeler 100'den fazla ise, bunların bağım-

8 Selahi Diker, *Anadolu'da On Bin Yıl, Türk Dilinin Beş Bin Yılı, Eski Kayıp Dillerin Çözümü,* Töre Yayınları, 2000.

9 Roshan Kheyavi, *Historical-Comparative Dictionary of Ural-Altaic Languages,* c. 1, Iran, Karaj.

10 Osman Nedim Tuna, *Sumer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi İle Türk Dilinin Yaşı Meselesi,* Ankara, 1990.

11 Begmyrad Gerey, *5000 Yıllık Sumer-Türkmen Bağları,* IQ Kültür Sanat Yayınları, 2001.

sız olarak icat edilmiş olma ihtimali birkaç milyonda birdir. Aynı şekilde çift kelimeler de 7'den fazla olursa, o iki dil arasında tarihi bir ilişki vardır" diyor.[12]

Osman Nedim Tuna da, en ideal şartlarda Sumerce ve Türkçede hem fonetik hem de anlam bakımından benzer bir çift kelimenin bulunması 25 milyonda birdir diyor. Buna göre Sumerce ile fonetik ve anlamca benzer 10 kelimeyi bulmak İzmir'den Erzurum'a kadar olan mesafenin (1280 km) 1 milimetresindan daha azmış.[13]

Diğer taraftan bazı bilim insanları da, kelimelerin gelişigüzel karşılaştırılmasını doğru bulmuyor, ancak aynı konulardaki kelimelerin uyması gerektiğini söylüyorlar. Bunu 1975 yılında ilk uygulayan Olcas Süleyman. O, insan, tanrı ve tabiatla ilgili fonetik ve anlamda aynı olan 60 Türkçe ve Sumerce kelimeyi bulmuş ve Rusça bir kitapta yayınlamış. Kitap rejim değişinceye kadar yasak kalmış. Şimdi Türkçesi de var.[14]

Son yıllarda bu çalışmalara Yüksek Mühendis Ünal Mutlu da katıldı. O, bir kubbe tamirini yaparken kubbe yapmasını ilk kimler icat etti merakına düşmüş ve araştırmaları onu Sumerlilere götürmüş. Sumerliler bütün kültürleri başlattığına göre bu kültürlere ait kelimelerin de onlarda başlaması gerek düşüncesiyle Sumer diline ait bir sözlük aramış. Ancak internette 2500 kelimeyi kapsayan Sumerce-İngilizce bir sözlük bulmuş. Aslında Sumer dilinin tam anlamıyla henüz sözlüğü yapılmadı. Philadelphia Üniversite Müzesi'nde başlanan sözlük 2019 yılında tamamlanacakmış. Fakat elde olan malzemeyle yapılan çalışmalar var. Ünal Mutlu bunlardan yararlanarak kültür ve sanat, bilim, siyaset, mühendislik, ticaret gibi 20 konuya ait Sumerce kelimeleri bulmuş. Bunların çeşitli Türk dillerin-

12 Ord. Prof. Dr. Reha Oğuz Türkan, *Kızılderililer ve Türkler, Bir Tarihin Bir Dramın Hikayesi,* E Yayınları, 2003, s. 122-123.

13 Osman Nedim Tuna, *agy,* s. 38.

14 Olcas Süleyman, *AZ İ YA,* Rusça aslından çeviren Natık Seferoğlu, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1992.

deki karşılıklarını aramış. Hatta daha ileri giderek, Batı dilleriyle, Etrüskçeyle karşılaştmış ve inanılması güç sonuçlar çıkarmış.[15]

Bunlardan başka MÖ 2400 yıllarında yazılı çiviyazılı belgelerde Türk adları bulunmuştur. Bunlar o tarihlerde Mezopotamya'ya akın eden ve orada 125 yıl kadar krallık sürdüren Gut/kut Kralların adlarıydı. Bunları, 1937 yılında Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Sumeroloji hocam olan Prof. B. Landsberger Türkolog von Gabain ile yaptığı çalışmasında saptamıştır. Kut'ların Mezopotamya'da kaldığı 125 yıl boyunca 12 kralları oluyor. Bunlardan dördünün adı kendi zamanlarında yazılan belgelerde, diğerleri de daha sonra yazılan kral listesinde bulunuyor. Bunlardan Yarla, Yarlagan adı Orhon Kitabeleri'nde, İnkişi adı da Enkiş olarak Dede Korkut'ta bulunuyor.

Konumuzu toparlayacak olursak: Sumer belgelerinin ilk okunuşundan itibaren Sumercenin Ural-Altay dillerine benzediği söylenmiştir. Daha sonra aynı anlam ve fonetikte olan Sumerce ve Türkçe kelimeler karşılaştırılmıştır. Bu yeterli görülmeyerek konulara göre karşılaştırma istenmiş, son çalışmalarda bu da yapılmış ve Türk dili ile Sumerce arasında büyük bir yakınlık ortaya çıkmıştır. Hatta bazı kelimelerin zamanımıza kadar ulaştığı görülmüştür.

Bilim insanları da artık Türk dilinin çok sağlam, kolay kaybolmayan bir dil olduğunu kabul ediyorlar. Bunlara göre Sumer dilinin Türk dili veya o dilin bir dalı olduğunu, Türk dilinin de, Prof. Osman Nedim Tuna'nın öne sürdüğü gibi, on bin yıl önceye kadar gittiğini korkusuzca söyleyebiliriz.

Bunlara ek olarak son yapılan arkeolojik buluntularda, yer adlarında, efsanelerde, destanlarda Orta Asya, özellikle Türkmenistan ile Sumerliler arasında pek çok benzerlikler ve bağlantılar bulunmuştur.

Sumerliler kendilerine *kiengir, kingir, kenger* diyorlardı. Bu adı

15 M. Ünal Mutlu, *Dünya Uygarlıklarında Türk Dili,* yayınlanmak üzere.

Türkmenistan'da bir Türkmen obasının adı *kügür, Az*erbeycan'da bir yer adı *kenger* olarak buluyoruz. Burada yaşayanlar kendilerine *kengerlu, kengerli* diyorlar. Bu da Sumerlilerin *lu.kenger:ra* = kengerli insan deyimine uyuyor. Ayrıca Sumerliler kendilerini *karabaşlı* olarak tanımlıyorlar. Türklerde kara ile başlayan Karakaslar, Karaçorlular, Karapahpahlar, Karadağlılar, Karakalpaklar gibi boy adları var. Bunlardan bir kısmı aynı ad ile Anadolu'nun doğusuna göç ederek Kars ve Muş vilâyetlerine yerleşmişler. Manas destanında Manas ziyafete çağrılınca "karabaşlı kişiyiz" diyor. Bu "yalnız başımıza yiğidiz" demekmiş. Sumerlilere Karakalpaklar, daha uygun görünüyor.

Sumer destanlarıyla Türk destanları arasında çok yakın bağ var. Önce Tufan olayını anlatan Gilgameş'in adı geliyor. Sumer metinlerinde Gilgameş, çok bilen, bilgili, her şeyi bilen ve gören olarak nitelenir. Diğer taraftan Gil.gameş adındaki ilk heceyi tanımlayan işaret hem *gil* hem de *bil* okunabilir. Sumerologlar arasında bunlardan hangisinin okunması daha uygun olacağı konusu tartışılmaktadır. Eğer biz ön heceyi *bil* okuyacak olursak *bilga, bilgan* kelimesi Türkçede *bil* kökünden *bilim, bilik, bilgi, bilgan=bilen* anlamına geliyor. Eski Türklerde Bilge Kağan, Bilge Beg gibi kahraman adlarına ve unvanlarına raslanıyor.[16] *Meş, mış* ile son bulan Alpamış, İlalmış, Tohtamış gibi Türk kahraman adları ile Bilgameş/miş arasındaki bu kadar benzerlik aynı kökten gelmiş olacağını göstermektedir. Ayrıca Bilgameş/Gilgameş destanı ile Türk destanları arasında, özellikle Dede Korkut destanları arasında boğanın öldürülmesi, ağacın kökünden çıkarılması gibi birçok benzerlikler var.

Aratta ile Sumer arasında geçen olayları anlatan destanlar da Sumer'i Orta Asya'ya bağlıyor. Kitabın Destanlar bölümünde görüleceği gibi, Aratta'da Sumer tanrılarına tapılıyor. Oranın beyi Sumer kahramanı Enmerkar'a aynı kökten geldiklerini söylüyor. Arat-

16 Olcas Süleyman, *AZİYA,* s.224.

ta yer adı olarak Güney Azerbeycan topraklarında bulunuyor. Burası altın, gümüş gibi değerli taşlar bakımından çok zengin. Bunları Sumere gönderiyor. Sumercede *aratta* kelime olarak bolluk, övgü, şeref anlamında. Türkçede *arattabil* = zengin olan yer demek.

Efsanelerde de pek çok yakınlık var Türklerle Sumerliler arasında.[17]

Bütün bunlara ek olarak, Sumerliler daha Mezopotamya'ya göç etmeden önce Türkmenistan'da tarım ve hayvancılığın başlamış olduğunu, Sumerlilerin en eski yazı işaretlerinden bazılarını içeren bir de yazıları bulunduğunu öğreniyoruz.[18] Bütün bunlara dayanarak Sumerlilerin Orta Asya'dan göç eden Türklerin bir kolu olduğunu söyleyebiliriz.

Sumerce ve Türkçe benzer kelimelerden bazı örnekler:

Sumerce	*Türkçe*	*Açıklama*
Me	Men	Ben
Ze	Sen	Sen
Ene	O	O
Mara	Bana	Bana
Zara	Sana	Sana
Mage	Menki/Meniki	Benimki
Zage	Senki	Seninki
İkki	İki	İki
Eş	Üç	Üç
U	On	On
Uşu	Üç on	Otuz
Abba	Aba	Yaşlı
Adda	Ata	Baba
Ad ad	Ata atas	Büyükbaba

17 Bunlar hakkında daha ayrıntılı bilgi, yeni yazmakta olduğum Sumer Tufan'ı konusundaki kitapta verilmektedir.

18 Begmyrar Gerey, *5000 Yıllık Sumer Türkmen Bağları,* s. 7, 41, 78.

Ama/anna *Sumerce*	Ana anna *Türkçe*	Anne *Açıklama*
Agarin	Karın	Karın
Silig	Elig	El (prototürk)
An	An	Gök
Dingir	Tengiri	Tanrı=gök
Lil	Yel	Hava
Dumuzi	Tomuz	Yaz ayı (Türkmenlerde)
Dumuzi	Temmuz	Yaz ayı (Türkiye'de)
Aga	Arka	Arka
Agar	Agır	Ağır
Ar	Ar	Ar etmek/utanmak
Ara	Aralık	İki şeyin arası
Bal	Balta	Balta
Garigag	Tarak	Tarak
Burug	Buruk	Buruk
Duru	Duru	Duru
Egi	Ece	Ece/Kraliçe
Nig	Neng	Eşya
Gig	İg/İgid	Hasta
Sungin	Songh	Zayıf/Güçsüz
Habkagag	Kanıkacak	Kapkacak
Kakaraşa	Kargaşa	Kargaşa
Zal	Yal	Parlamak
Sap	Cap	Vurmak/Çarpmak
Sud	Sun	Uzatmak/Uzamak
Gaz	Ez	Parçalamak/Ezmek
Dar	Yar	Yarmak
Gişik	Eşik	Kapı girişi
Nigin	Yıgın	Toplamak/Küme yapmak
Giş	Egiş	Ağaç

Eme	Emuk	Dil
En	En	Yüksek
Ken	Ken	Gerçek
Tiri/Til/Ti	Tirik/Tiri/Diri	Canlı
Tum	Tuma	Doğurma
Dumu	Tuma	Yavru/Nesil

"Dub" kelimesi, Sumerce "yazı yazılan levha" anlamına geliyor. Bu kelimeden türemiş pek çok kelime başka dillerde görülüyor.

Tuppi, Elam ve Hurri dillerinde "kil levha"; Latince "Tipus", "basma mühür"; Yunanca "Tipos", yine "basma" anlamına geliyor. Latince "Tabula", "levha, cetvel"; Yunanca "Tabla", "levha"; bunlardan Batı Avrupa dillerindeki terimler türemiştir. Table-masa (İng.), Tefal-levha (Alm.).

Aynı sözcük Türk şivelerinde:

1) Yazma, cilt, kitap (Türkiye Türkçesi)
2) Muska, tılsım, yazılı madalyon (Kazakça vs.)
3) Başka vokalleşmelerde:
"tapu" senet (Türkiye Türkçesi)
"tap" basma (Çağatay şivesi)
"tabla" kap (Türkiye Türkçesi)
"dabla" tepsi (Kırım-Tatar)
"taba" tava, hamur teknesi, kâğıt yaprak, enli yaprağı olan bitkiler, bağ yaprağı, tabak (Umum Türk)

Görüldüğü gibi verdiğimiz küçük bir kelime listesinde bugün Türkçe'de kullanılan kelimeler var.

SUMER EDEBİYATI

Edebi Metinleri İçeren Tabletlerin Öyküsü

Sumer edebiyatı üzerine çalışmalar geçen yüzyılın başlarından itibaren sürmesine rağmen, ancak yüzyılın ilk yarısından sonra birçok metnin anlaşılması ve tanımlanması mümkün oldu. Fakat geride çalışılacak daha yığınlarca metin var. Bunların bir kısmı müzelerde yayınlanmadan duran veya ne olduğu anlaşılamayan parçalar halinde bulunuyor. Bir kısmı da toprak altında kuşkusuz.

Bilindiği gibi, Sumerliler insanlık tarihinde dillerine uygun ilk yazıyı icat eden uygarlıktır. Önce resim şeklinde başlamış, yazı ve taşlar üzerine kazılmış. Daha sonra Fırat ve Dicle nehirlerinin getirdiği balçık, yazı malzemesi olarak kullanılmış. Yazı, yüzyıllar boyunca resim yazısından çiviyazısı dediğimiz şekle dönüşmüş ve MÖ 2. binin başlarında hemen her konuyu yazacak şekilde geliştirilmiş. Bu geliştirme okullarda olmuş. Bulunan belgelerden anlaşıldığına göre, yazının icadından hemen sonra okullar açılmış. Fakat elimizde bu ilk çağlara ait çok az belge var.

Sumer edebi tabletlerinin en çok bulunduğu yer, zamanında bir kültür merkezi olan ve yüzyıllar boyunca varlığını koruyan Irak'ta, Bağdat'ın güneyinde (eski adı) Nippur (yeni adı Niffer) şehri harabeleridir.[1]

1 Eski Nippur şehriyle ilgili geniş bilgi için bkz. Muazzez İlmiye Çığ, *Sumer'li Ludingirra,* Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996.

Tabletler İstanbul Arkeoloji Müzelerine, ilk olarak Nippur kazılarından geldi. 1883 yılında Osman Hamdi Bey tarafından çıkarılan Eski Eserler Nizamnamesi'ne göre, o tarihten sonra yapılacak kazılarda bulunan bütün eserlerin kazıyı yapanlarla Osmanlı devleti arasında paylaşılması öngörülmüştü. Daha önceki kazılardan çıkan bütün eserler Avrupa'ya, özellikle İngiltere'ye götürülüyordu. 1835 yılında ilk çözümü başarılan çiviyazılarının okunup anlaşılması, bulunup İngiltere'ye götürülen Asurbanipal kitaplığı yoluyla çok ilerlemiş ve Asuroloji bir bilim dalı haline gelmişti. Ancak o zamanlar Sumerliler hakkında hiçbir bilgi yoktu. Yalnız Asur edebi metinlerinin bazılarındaki satırların altlarında başka dilde çevirilerin bulunması, özellikle Gilgameş Destanı'nda bulunan ve Asurca olmayan özel adlar, başka bir dilin varlığını kanıtlıyordu. 1883 Nizamnamesi'ne göre ilk kazı Philadelphia Üniversite Müzesi tarafından 1889 yılında Nippur'da başladı ve 1900 yıllarına kadar ara ara süren kazılardan çıkan eserlerle tabletler İstanbul Arkeoloji Müzeleri ile yarı yarıya paylaşıldı.

Bu arada şunu da hatırlatmadan geçemeyeceğim. Üniversite Müzesi, Osman Hamdi Bey'e Irak'ta kazı yapabilecekleri 10 yer adı vermiş. O bunlar arasından Nippur'u seçmişti. Bu hakikaten büyük bir şans olmuş bizim için. Daha önce de belirtildiği gibi, Nippur Sumer'in kültür merkeziydi. Varlığını MÖ en az 2500 yıllarından başlayarak İsa'nın doğumuna kadar korumuş olması nedeniyle bütün bu çağlara ait belgeleri saklamış yıkıntılarında.

Bu kazılardan 14 bin kadar tablet Arkeoloji Müzeleri'nin payına düşmüştür. Bir o kadarı da Philadelphia Üniversite Müzesi'ne gitmiş. Arkeoloji Müzesi'ne gelen tabletlerin yaptığımız tasnifinde 1500 kadarı Sumer edebi metni olarak ayrılmıştı. En az o kadarı da Üniversite Müzesi'ndeydi kuşkusuz. Bir kısmı daha sonraki kazılardan çıkmış, kaçırılarak veya satılarak dünya müzelerine dağılmış tabletlerle birlikte, bütün Sumer edebi metinlerini kapsayan 5000 kadar tablet ve parça olduğu tahmin ediliyor. Bunların yaklaşık üçte biri İstanbul Arkeoloji Müzeleri Çiviyazılı Belgeler Arşivi'nde bulunuyor.

Tabletlerin müzede olması, ancak yayınlanmalarıyla bir anlam kazanacaktı. Edebi metinler genellikle uzun olduklarından büyük tabletlere yazılmıştı. Bunlar da toprak altında kalınca parçalara ayrılmışlardı. Parçaların bir kısmı İstanbul'da kalmış, bir kısmı Amerika'ya gitmişti. Bu nedenle, iki müzenin tabletleri bir arada işlenmedikçe Sumer edebiyatının ortaya çıkması olanaksızdı. Bu amaçla Philadelphia'da bulunan tabletler üzerinde çalışan Samuel Noah Kramer 1937'de bir yıl, 1946'da kısa bir süre, 1951'de yine bir yıllığına Arkeoloji Müzesi'ne geldi. 1951 yılında merhum arkadaşım Hatice Kızılyay'la onun çalışmalarına katıldık. Böylece metinler daha kısa sürede yayına hazırlanacak, bu çalışmalarda Türk uzmanlarının da payı olacaktı. Diğer taraftan hiç meşgul olmadığımız bir alanda da bilgi edinecektik.

Nitekim amacımıza ulaştık. Sumer edebi metinlerinin hemen hemen yarısını kopya ettik. Diğer yarısı da vaktiyle yayınlananlar dışında Kramer tarafından kopya edildi. Kramer'in 1937'de kopya ettiği metinler, Türkçe-İngilizce açıklamalı olarak Amerika'da yayınlanmıştır.[2] Kramer'in sonradan yaptığı kopyalarla bizim yaptıklarımız iki cilt halinde Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlandı.[3] Böylece İstanbul metinleri diğer Sumerologların da çalışmalarına sunulmuş oldu.

Bu tabletler, Sumer edebi kompozisyonlarına yeni konular katmış, ayrıca eskiden yayınlanmış olduğu halde konusundan ne olduğu anlaşılamayan metinlerin anlaşılmasını sağlamış ve konusu bilinen fakat bazı kısımları kırık olan metinlerin tamamlamasını sağlamıştır.[4]

2 S. N. Kramer, *Sumerian Literary Texts in the Museum of the Ancient Orient at İstanbul,* New Haven, 1944.

3 İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Sumer Edebi Tablet ve Parçaları, Vol I, Ankara, 1969; Vol II, 1976.

4 Muazzez İlmiye Çığ, "İstanbul Arkeoloji Müzeleri Çiviyazılı Belgeler Arşivi'nin Sumer Edebiyatına Katkıları", X. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 1990.

Sumer Edebiyatının Tarihsel Gelişimi

Genellikle edebi yapıt olarak tanımlanan yazılar iki kısma ayrılıyor. Birinciler, günlük ihtiyaca göre yazılmış olanlar: kanunnameler, antlaşmalar ve tarihsel yazılar gibi metinler. İkinciler ise, insanların yaşamlarında tanık oldukları veya hayal güçleriyle yarattıkları olayları güzel bir anlatışla yazıya geçirip gelecek kuşaklara aktardıkları eserler.

Sumerlilerde de yazıları aynı gruplara ayırabiliriz. Biz burada edebiyat olarak ikinci gruba giren eserlerden söz edeceğiz. Sumerliler doğa olaylarını, insanların hatta hayvanların yaşayışlarını, karakterlerini incelemişler, büyük bir tanrılar dünyası yaratmışlar. Sonuçlarını kendi felsefelerine, hayal güçlerine göre inceleyerek güzel bir üslup ve geniş bir fantaziyle yazıya dökmüşler.

Sumerliler yazıyı en az MÖ 3000'lerin başında icat etmişler. Bunda ilk amaç alışveriş hesaplarının ve makbuzlarının yazılması. Daha sonra mabetlere gelen hediyeler yazılmaya başlanmış. Bu arada onlar etraflarında bulunan nesneleri gruplara ayırarak adlarını listeler halinda yazmışlar.

MÖ 2800 yıllarında yazı cümleleri oluşturacak düzeye gelindiğinde, beylerin, şahısların yaptıkları işlerden söz eden vakıf kitabelerini, yapı kitabelerini yazmaya başlamışlar. MÖ 2600'lerde Lagaş şehir beyi olan Urukagina'nın, ülkesindeki bozuk düzeni onarmak için yaptıklarını anlatan metinde, yazı ve ifade tekniğinde büyük bir ilerleme görülüyor. MÖ 2400'lerde I. Sargon'un kurduğu ve Güney Anadolu'dan Basra Körfezi'ne kadar yayılan Akad devleti zamanında edebiyatta büyük bir ilerleme olmuyor. Bunun nedeni, belki bu dönemde belgelerin Akadca yazılmaya başlanmış olmasıdır. Buna karşın Sargon'un kızı Emmheduanna Ay Tanrısı Nanna'nın mabedinde başrahibe olarak Sumerce pekçok şiir yazmış ve yüzlerce yıl sonra bu şiirlerin kopyaları yapılarak okullarda öğretilmiş, kitaplıklarda korunmuştur.

Akad devleti doğudan gelen Gutilerin saldırısıyla yıkılmış ve ülke onların egemenliği altına girmiştirtir (MÖ 2350-2200). Bu dönemde her nedense Gutiler Lagaş şehir beyliğini özgür bırakmışlardır. Lagaş şehir beyi olan Gudea zamanında, Sumercenin en yüksek düzeye ulaştığı görülüyor. Gudea, Lagaş'ın baştanrısı Ningirsu için bir mabet yaptırır. Bu mabedin yapılış nedenleri ve nasıl yapıldığını anlatan bir kompozisyon, kilden yapılmış iki silindir üzerine 1350 satır halinde yazdırılmıştır. Burada kullanılan dil ve üslup o çağın bir abidesi olarak kabul edilmektedir. Bu kadar mükemmel bir kompozisyonun ilk edebi eser olarak yazıldığı düşünülemiyor. Hakikaten Mezopotamya'da Şuruppak ve Abu-Salabih, Suriye'de Ebla'da MÖ 2500-2400 yıllarına tarihlenebilen tabletler bulunuyor. Bunlar arasında Sumer edebi kompozisyonlarının yazıldığı kazı parçalarının bulunması, Gudea'dan önce böyle kompozisyonların yazıldığını kanıtlamaktadır.

Bundan sonra Sumerliler yeniden canlanıp tekrar bir imparatorluk kurmuşlardır. Yeni Sumer Çağı dediğimiz bu dönemde fazla bir edebi eser görülmüyor. Bunun nedenleri bilinmiyor. Yeni Sumer Çağı doğudan gelen akınlarla son bulunca, ülkede yeniden şehir devletleri kurulmuş ve böylece Eski Babil Çağı başlamıştır. Bu şehir beyliklerinden ilk kurulan (MÖ 1800'lerde), varlığını 250 yıl kadar sürdüren İsin olmuştur.

Sumer edebi yazıları bu dönemde en görkemli çağına ulaşıyor. MÖ 3000 yıllarından itibaren saz şairleri tarafından yaratılmış, ağızdan ağıza söylenerek süregelmiş kompozisyonlar ve yeni yetişenlerin yarattığı ürünler yazıya geçirilmiş. Okullarda, akademilerde bunların kopyaları yapılarak başka şehirlerin kitaplıklarına ve okullarına gönderilmiş. Fakat Sumerliler bu çağda siyasal yaşamdan çekilmeye başlamışlar. Yerlerini batıdan gelen Samilere bırakmak zorunda kalmışlar. Babil'de Hammurabi kral olunca ülkeyi savaşlarla genişletmişler ve bütün şehir beyliklerini idare altına almışlar. Bundan sonra Sumerce halk dili olmaktan çıkmış ve yerine

Akadca dediğimiz Sami dili geçmiştir. Fakat Sumerlilerin yarattığı bu edebi eserleri, yeni gelenler alarak onlara yeni eklemeler yapmışlar, değiştirmişler veya onlardan esinlenerek kendi edebi yapıtlarını meydana getirmişler. Bunlardan bir kısmını da kendi dillerine çevirmişler. Bazı kompozisyonlarda Sumerce satırların altında Akadca çevirileri yazılmış. Böylece Sumer dili, Ortaçağ Avrupası'ndaki Latince, Roma devrindeki Yunanca gibi, edebi ve dinsel bir dil olarak İsa'nın doğumuna kadar varlığını sürdürmüştür.

Okullarda Sumer dili ve edebiyatı okutulmuş. MÖ 1. binde ise kral kitabelerinin Sumer dilinde yazılması bir moda haline gelmiş. MÖ 668-632 yıllarında yaşayan Asur kralı Asurbanipal veliahtken aldığı eğitim hakkında şunları yazmış: "Sanat dolu Sumerce tabletleri, anlaşılması güç Akadca tabletleri okuyorum. Tufandan önceki bilmece gibi yazılmış taş kitabeleri anlıyorum. Mesleğinde yükselmiş en büyük üstadları anlıyorum."

Sumer Edebiyatının Yayılma Alanı

Eski Babil Çağını izleyen MÖ 1600 yıllarından sonra birkaç yüzyıl Mezopotamya'da Sumer edebiyatıyla ilgili pek belge görülmüyor.[5] Buna karşılık Anadolu'da Hititler, ve Hurriler, Suriye'de Ugaritler, Sumer yazısını kendi dillerini yazmak için aldıkları gibi, Sumer edebi kompozisyonlarını da alarak dillerine çevirmişler. Ayrıca bunlar üzerinde çalışabilmek için kendi dillerine ait kelimelerin Sumerce Akadca karşılıklarını gösteren sözlükler yapmışlardır.

Mısır'da bulunan bir Babil edebi kompozisyonunun yazıldığı tabletteki bazı kelime altlarının, Mısır kırmızı boyası ile çizilmiş olması, Mısır'da da bu edebiyat üzerinde çalışıldığını göstermektedir.

5 Asur Kralı Tukulti Ninurta (MÖ 1234-1198) zamanında yeniden yanında Akadca çevirisi yapılmış Sumer edebi metinleri bulunuyor.

MÖ 5. yüzyılda Babil'e sürgün olarak götürülen ve orada birkaç yüzyıl kalan İbrani bilginleri, kuşkusuz Babil kitaplıklarını incelemişler. *Tevrat* üzerinde çalışan araştırmacılar, *Tevrat*'ın bu tutsaklıktan dönüşte yazılmış olduğu kanısındadırlar. Bunu Sumer kültüründen *Tevrat*'a girmiş olan birçok konu da kanıtlar. Daha geç yüzyıllarda Mezopotamya'yı işgal eden Yunanlılar da Babil kütüphanelerinden yararlanarak Sumer-Babil edebiyatından etkilenmişlerdir. Yunanlı Beresos Babil kitaplıklarında çalışarak kitaplar yazmıştır.

Bütün bunlar gösteriyor ki, Sumerliler siyasal yaşamdan çekildikleri halde yarattıkları edebi eserler yüzyıllar boyu Ortadoğu halklarını etkisi altına almış, *Tevrat* ve folklor yoluyla izleri zamanımıza kadar ulaşmıştır.

Eski Mısırlıların, yüksek kültürlerine paralel olarak kuşkusuz edebiyatları da vardı. Fakat onlar bozulabilen papirus üzerine yazmış olmalılar ki, bu yüzden bulunamamışlar.

Kenanlıların edebiyatı da tabletler üzerine yazılmışsa da bunların tarihi MÖ 1400'lerdir.

Günümüz dünyasında derin etkileri süregelen İbrani edebiyatını kapsayan *Tevrat,* Yunanlıların İlyada ve Odisse'si, eski Hindlilerin Rigveda'sı ve eski İran'ın Avesta'sı, en fazla İsa'dan 1000 yıl önceye kadar uzanabilir. Ayrıca bunlar daha sonraki yazıcılar tarafından çeşitli değişikliklere, düzeltmelere uğramıştır. Oysa Sumer edebiyatı, hiçbir değişikliğe uğramadan yazıldıkları gibi elimize geçmiş zengin ve olgun bir edebiyattır.

Sumer Edebi Yapıtlarının Türleri ve Uzunlukları

1) Efsaneler. Bunların uzunlukları 100 satırdan 1000 satıra kadar değişiyor. 20'ye yakın konu bulunmuştur. Hepsinin toplamının 5000 satır olduğu tahmin ediliyor.

2) Destanlar. 9 adettir. Uzunlukları 100 satırdan 500 satıra kadardır. Toplam 3000 satır.

3) İlahiler. Sayıları 100'den fazladır. Bunlarda tanrılar, krallar ve tanrı evleri övülmektedir. Uzunlukları 100-500 satır arası, toplam 10.000 satırdır.

4) Ağıt veya o türde kompozisyonlar. Hepsi 3000 satır kadardır.

5) Okul öyküleri ve tartışmalar. 12 adettir. Hepsi 4000 satır kadardır.

6) Atasözleri ve deyimler. 3000 satır kadardır.

Toplamlar en az satıra göre verildiği halde Sumer edebiyatına ait 28 bin satırlık metin elde etmiş oluyoruz. Bunlara henüz tamamlanamayan, başka kopyaları bulunmadığı için konuları anlaşılamayan metinler arasındaki kırık satırlar için de birkaç bin ekleyebiliriz. Bu sayı hiç de az değildir.

İlahi türleri çalınacakları çalgılara göre de ayrılmıştır:

Tigi = belki lir ile

İrşemma = davul veya dümbelek gibi bir çalgı ile

Adab = Şimdiye kadar ne olduğu bilinemeyen telli bir saz ile

Bu ilahi türlerinden başka çalışan kadınların şarkısı, gemicilerin şarkısı, erkeklik, güçlülük şarkısı, sihir şarkısı, sanat şarkısı ve koro şarkısı gibi şarkı türleri vardır.

Sumer yazarları kitaplardaki tabletleri kolayca bulmak için herhalde edebi kompozisyonların kataloğunu yapmışlar. Şimdiye kadar Philadephia Üniversite Müzesi ile British Museum'da 8 katalog bulunmuştur. Bunların içeriklerinden, bazılarının aynı şahıs tarafından yazıldığı tahmin ediliyor. Bu kataloglarda adı geçen 81'e yakın konudan ancak 32'si bulunabilmiştir.[6] Geride daha saptanılmamış

6 Kataloglarda saptanan konulardan bir kısmı: 1) e. ne nig. e. du = gerekli olanları yapan bey = kazmanın yaradılışı efsanesinin ilk satırı. 2) Enlil su. du. şe = gücü uzaklara ulaşan Enlil = bir Enlil ilahisi. 3) Uria Yaradılış günleri = Gilgameş, Enki ve Yeraltı dünyası. 4) ene kur. nu. ti. la. şe = bey yaşam ülkesine doğru. 5) lu. kin. gi. a. ag = Agga'nın habercisi = Gilgemeş ve Agga. 6) hursag. an. ki. bi. da = göğün ve yerin dağında = insanın yartılışı. 7) uru na. nam = şehre bak = Nanşe ilahisi. 8) lugal banda = Lugalbanda ve Enmerkar. 9) an. gal. ta k. gal. ta = Büyük yukarıdan büyük aşağıya = İnanna'nın yeraltına inişi. 10) me. şe. am i. du. den = nereye gittin? = Okul günleri. 11) u. ul engar. ra = Eski günlerde çiftçi = Çiftçinin günlüğü. 12) lugal u melam. bi nirgal = tanrı Ninurta'nın kahramanlıkları. 13) lu. lu nam. malı dingirre = tanrıların yücelttiği insan = Eyüp hikâyesi.

55 konu var. Bunlara da 20 bin diyecek olursak, 50 bin satırlık bir edebiyat. Bundan 4000 yıl öncesi için hiç de küçümsenecek gibi değil. Hele daha sonra yazılmış Avesta, Rigveda, İlyada ve Odise ve çağının en iyi edebi eseri olarak tanımlanan *Tevrat* ile karşılaştırılacak olursa, onlardan daha da zengin. Bunlar sanatsal derinlik bakımından onlar kadar gelişmiş görünmüyorlarsa da, bu alanda çalışanların kanısına göre, Sumer güzel yazılarının zamanla daha çok anlaşılıp ruhuna inilebilirse onlardan daha aşağı kalmadığı görülecektir. Yine de Sumer şair ve yazarları bu yolu açıp önderlik etmeselerdi, onlar da bu kadar gelişmiş eserler meydana getiremeyeceklerdi herhalde.

Sumer Edebi Yapıtlarının Özellikleri

Sumerliler genellikle her konuyu şiir tarzında yazmışlardır. Pek kafiye bulunmuyor onlarda. Onun yerine tekrarlar, paralellikler, mecaz ve teşbihlerle onlara bir şiir havası vermişlerdir. Onlara gök varlıkları, doğa, bitkiler, hayvanlar, insanların becerileri hep ilham vermiş, onlarla ilgili benzetmelerle edebi eserlerini zenginleştirmişlerdir. Bunlardan bazı örnekler:

Onlar için Kutsal Nippur şehri ve ziguratlar (basamaklı kuleler) gök gibi yüksek, gök gibi yücedir. Nippur'un içi dışı ise "gök gibi güzel"dir. Tanrıça İnanna "gök gibi yüksek, yer gibi geniş"tir.

Ekur Tapınağı "dünya gibi kalıcı, deniz gibi korkutucu" imiş. Buradan Sumerlilerin denizi korkutucu olarak gördükleri anlaşılıyor. Kral Şulgi yaptığı gemiyi "göğün yıldızları gibi" süslüyor. Ay ışığı da şairlere bizdeki gibi ilham vermiş. Tanrıça İnanna övülürken "doğan ay ışığı gibi güzellikle dolu" veya "ay ışığı gibi parlıyor" deniyor. Güneş ışığı hem muhteşem hem de adalet dağıtıyor. Krallar kendilerinin Güneş Tanrısı Utu gibi doğru karar vermeleriy-

le övünüyorlar. Güneş batmasını "güneş kanlı yüzü ile evine doğru gidiyor" şeklinde anlatmışlar.

Fırtınalar da gözden kaçmamış. Kızgın tanrılar "fırtına gibi", fırtına şehirleri "tufan fırtınası" gibi yıkıyor. Tanrıça İnanna savaşta "bütün saldırgan fırtınalar gibi" tekrar tekrar saldırıyor. Sel ile rüzgâr da birleştirilmiş. Rüzgârın "sel gibi önüne geçilemez" ve birbiri ardından durmadan konuşmaya "sel gibi konuştu" deniyor. Yağmur, bolluğu ve çokluğu hatırlatıyor. Kral sert içki kurbanlarını "gökten fışkıran yağmur gibi" sunuyor. "Düşmanın okları yağmur gibi" iniyor. Su da unutulmamış. Savaşta "kanlar su gibi aktı", "kıtlık şehri su gibi doldurdu" deniyor.

Şimşeği de unutmamışlar. Savaşta "şimşek gibi çakan biriyim". Kahraman Lugalbanda Uruk'a bir an evvel gitmek için "bir alev gibi yükseleyim, bir şimşek gibi çakayım" diyor. Bir kimse Tanrı Enlil'e dua ederken "bir alev gibi titrettiğin üzgün kalbime dostça bak" diyor. Kral Naramsin öyle bir balta istiyor ki, Ekur mabetini "gümüş çıkarılan dağ gibi" toza çevirsin, "lacivert taş çıkarılan dağ gibi parçalasın" diyor.

Sumerliler bitkileri de benzetmelerinde kullanmış. En çok da sedir ağacı ve şimşirden söz etmişler. Krallar ülkede "sedir ağacı gibi gölge yapan"dır. Şimşir ağacı bolluğu ve yüksek kaliteyi ifade ediyor. *Mes* ağacı bol meyveyi, *ildak*-ağacı sağlamlığı, kamış ise üzüntüyü simgeliyor. Kamıştan yapılan flüt ölü gömme törenlerinde çalınıyor. Bu yüzden Kral Şulgi, "her çalgıyı çalarım ama bana hüzün veren, inleyen flüdü asla çalamam" demiş.

Yaban öküzü, dağ boğası, arslan, kurt, balıklar, kuşlar gibi hayvanlar da kullanılmış benzetmelerde. "Kral bir arslan gibi korku yaratıyor", bir gemiye hücum eden dalga "bir kurt bir arslan gibi" saldırıyor. Ekur mabetinin Kiur'u "parlayan boynuzlarıyla bir yaban öküzü gibi" Sumer'in üstünde yükseliyor. Ur şehri iyi günlerinde

"güvenle ilerleyen, sağlamlığını koruyan bir yaban öküzü" idi. Boğanın kükremesi kralın sesine, mabedin gürültüsüne benzetilmiş. Ur şehri düşman eline düşünce "temiz toprak üzerine kurulmuş krallığın kenti burnundan yakalanıp boynuna kement takılan bir boğa gibi yere çakıldı" veya "buzağısı için atılan inek gibi kendini yere attı" deniyor. Olmayanı arayan birine "bir kısır inek gibi buzağısını arıyor" demişler.

Koyun çokluğu anlatıyor. Diğer taraftan Tanrıça Ningal bir ağıtında "ey benim kentim, kuzusundan ayrılmış masum bir koyun gibisin" demiş. Sessizce üzülen bir kadın "kafese kapatılmış bir köpek gibi"ymiş. Diğer taraftan köpek alçaklığı da ifade ediyor. O "bir köpekmiş gibi alçalmaktan nefret eder". Ona karşılık yaramaz çocuklara "değnekle dövülen asil bir köpek gibidir" deniyor. Bir adama "asil bir köpeğin oynadığı kemik gibi" kendini oraya buraya savurmaması öneriliyor. Becerikli bir kimse de "kâtibin becerikli köpeği gibi"ymiş.

Kuşlar da var. İnsanlar bir ziyafete "kartallar gibi" atılıyor. Tanrı Dumuzi'nin ruhu vücudundan "bir şahin gibi" başka kuşa uçuyor. Burada Sumerlilerin ruhun varlığına, oradan oraya uçtuklarına inandığını görüyoruz. Rahibe Enheduanna "bir serçe gibi" yerine gitmeye zorlanmış. Karısının ölümüne üzülen bir adam "o şimdi deliğinde bir kumru gibi" diyor.

Çekirge israf ve yığıntıyı hatırlatıyor. Ur şehri düşmanlar tarafından alınınca "büyük bir çekirge sürüsünün saldırısına uğramış gibi" yok oluyor. "Sinekler gibi uçtular, karıncalar gibi, oyuklarına giden yarasalar" deyimleri devamlı kullanılmış. Balık ölümü hatırlatıyor. Ölmekte olanlara "su yokluğundan kıvranan balıklar gibi" deniyor.

Sumer'de oburlar, haydutlar, sokak fahişeleri de varmış. Düşmüş bir heykel için "şarapla sarhoş olmuş dövüşen bir adam gibi

bitkin yatıyor" veya "senin ülken çok tıkınan bir obur gibi", "onun ağzı bir fahişe gibi küfür savuruyor" deniyor. Bunlara benzer daha pek çok benzetmeler var edebi yapıtlarda.[7] Biz şimdilik bu kadarıyla yetinecek, Sumer edebiyatı ile verdiğimiz bilgiyi burada bitireceğiz. İlk konu olarak da efsaneleri ele alıyoruz.[8]

7 *Tarih Sumer'de Başlar,* s.229-239.

8 Son olarak şunu belirtmek yerinde olacaktır. Sumer edebi tabletlerini çözmek çok zor. Bir işaretin birçok okunuşu var. Bu yüzden çevirilerde Sumerologlar arasında farklılıklar oluyor, ancak genel anlamda pek değişiklik görülmüyor. Ben daha çok S.N. Kramer'in çevirilerini öne alıyorum.

SUMER EFSANELERİ[1]

Sumerliler, edebiyatın her alanında gösterdikleri yaratıcılığı efsaneler alanında da ortaya koymuşlardır. Onların efsaneleri bir neden arayışı karakterinde edebi yazılardır. Onlar, evren nasıl var olmuş, insanlar nasıl yaratılmış, göksel varlıklar nedir, neden fırtınalar esiyor, neden doğal olaylar meydana geliyor sorularına, kendilerine göre yarattıkları öykülerle yanıt vermeye çalışmışlardır. Ayrıca tanrılar topluluğunda, insanlar arasında olduğu gibi, birçok olayların meydana geldiğini düşünmüşler ve hayallerinde canlandırdıkları bu olayları hikâyeler halinde yazmışlardır. Bunlar tanrıların varoluşları, sevgileri, nefretleri, kinleri, kutsamaları, lanetlemeleri, yaratma ve yok etme güçlerini yansıtmaktadır. Sumer tanrıları arasında birbirinden daha güçlü olma savaşları, kanlı intikamlar hemen hiç yoktur. Tanrılara, onların tanrısal davranışlarına daha bilinçli ve olgun bir şekilde yaklaşılmıştır.

Kuşkusuz Sumer efsane yazarları, halk ozanları yoluyla çok eski çağlardan süregelen tanrılar hakkındaki söylencelerde birçok değişiklikler yaparak daha hoşa gider bir şekle sokmuşlardır. Onların bu edebi yazıları mantıktan ve sebepten çok hayale dayanmaktadır. Bunlar ilgi çekici, eğlendirici şiir diliyle yazılmış hikâyelerdir. Fakat bu öykülerin mabetlerdeki dinsel törenlerde kullanıldığına dair herhangi bir belge bulunamamıştır. Buna karşın, evrenin ve insanın yaratılışı, cennet bahçesi, dillerin karışması, Tufan, Havva'nın

1 Dilimizde yerleşmiş olan "efsane" sözcüğünü, şimdi birçok yazarımız gibi Yunancadan alınmış "mit" kelimesi yerine kullanmayı yeğliyorum.

Âdem'in kaburgasından yaratılması gibi konuların *Tevrat* yoluyla zamanımıza kadar geldiğini görüyoruz. Hatta Musevilerin din kitaplarında geçen bazı öykülerle benzeyenleri de vardır.

Geçen yüzyıldan önce Yunan edebiyatının, dolayısıyla efsanelerinin Hint ve İran edebiyatından kaynaklandığına inanılırdı. Çünkü bunların dilleri Yunanca, Latince gibi Hint-Avrupa kökenliydi. Fakat 19. yüzyılda Mısır yazıları ve çiviyazılarının çözülmesi ile birçok efsane daha ortaya çıktı. Bunlar *Tevrat* ile karşılaştırıldı ve köklerinin onlara dayandığı anlaşıldı. Böylece efsane bilimi, yani mitoloji bir tarafta Hint, İran ve Yunan, diğer tarafta Babil, Mısır ve İbrani olmak üzere ikiye ayrıldı. Bu zamanlarda henüz Sumerliler bilinmemekteydi. Fakat Babil efsanelerinde bulunan bazı adların Sami olmadığı görüldü. Sumer metinleri ortaya çıkarılıp çözülmeye başlayınca, bunların kökünün de daha eskiye, Sumere dayandığı anlaşıldı.

Bugüne kadar Sumer belgeleri arasında 20 kadar efsane saptanmış bulunuyor. Fakat ne yazık ki, bunların birçoğu kırık ve yazıları bozuk. Buna karşın, yine de konuları hakkında bir fikir edinilebiliniyor. Genel olarak konuları, dünyanın, evrenin, insanın yaratılışı, çeşitli tanrıların var edilişi, dünyanın düzenlenmesi ve tanrıların serüvenleriyle ilgili.

Bu efsanelerde büyük rol oynayan tanrılar, yaratıcı, ve yönetici olmak üzere iki kısımdır. Gök Tanrısı An, Hava Tanrısı Enlil, Su Tanrısı Enki, Ana Tanrıça Ninki veya diğer adıyla Ninhursag yaratıcı tanrılardır.

Evrenin Yaratılışı

Evrenin yaratılışı hakkındaki bilgiler, çeşitli şiirlerin giriş kısımlarından alınmıştır. Bu yazılarda anlatılanlara göre ilkönce büyük bir karışıklık gerçekleşiyor ve her tarafı su kaplıyor. Bu suyun

Namma adlı bir tanrıçası vardı. Bu tanrıça bu sudan bir dağ çıkarıyor. Bu dağın üstü gök, altı yerdir. Bu ikisinin birleşmesinden Hava Tanrısı Enlil oluyor. Enlil bu dağı ikiye ayırıyor ve üstünü Gök Tanrısı An, altını da Yer Tanrıçası Ninki ile Enlil alıyorlar. Yer dişi olarak algılanıyor. Böylece yer, gök ve hava yaratılmış oluyor. Enlil adındaki *lil* hava, soluk ve ruh anlamına gelmektedir. Genişleyen hareket eden bir varlık olan *lil* bizim atmosferimizle özdeş. İlginç olanı, tanrının yazdırdığına inanılan hiçbir din kitabında, havadan söz edilmemesidir. Güneş, ay, gezegenler ve yıldızların hemen hepsi aynı maddeden oluşmuşlar, fakat ayrıca çeşitli aydınlatma ile donatılmışlar. Gök ve yeri her taraftan kuşatan bir deniz vardı ki, hepsi bunun içinde sanki hareket etmeden duruyorlardı.

Gök, kubbe şeklinde tek bir maddeyle örtülmüş olarak algılanmış. Bu maddenin ne olduğu bilinmiyor. Fakat Sumerliler kalaya gök madeni dediklerine göre belki göğü kalaydan oluşmuş gibi düşünmüşlerdir. Göğe büyük yüksek, deniyor. Burada gök ve yeryüzü tanrıları oturuyor. Yer de, yeryüzü ile onun altından oluşuyor ki, buna da büyük aşağı deniyor. Burada da yeraltı tanrıları bulunuyor.[2]

Bir metinde yaratılış şu şekilde anlatılmış:

> gök ve yer çift olarak yaratıldığı zaman,
> Ana tanrıça İnanna onlara şekil verdiği zaman,
> Yerler düzenlendiği, toprak yerleştiği zaman,
> Gök ahenk içinde hareket ettiği zaman,
> Nehirler ve kanallar düz bir çizgi gibi aktığı zaman,
> Dicle ve Fırat nehirleri kıyılarını doldurduğu zaman,
> Büyük tanrılar "artık ne yapabiliriz" diye konuşuyorlar. (Burada ilk kez İnanna Ana Tanrıça olarak belirtiliyor.)[2]

2 Frances W. Golpin, *The Music of the Sumerian and their Immediate Successor*, The Babylonian and Assyrian, 1955.

Sumer şairleri bir destanın veya bir efsanenin baş kısmına konuyla hiç ilgisi olmasa da evrene ait bilgiler yazmışlar. Bunlardan birinde:

Gök yerden ayrıldıktan sonra,
Yer gökten ayrıldıktan sonra,
İnsanın adı konduktan sonra,
An (gök tanrısı) göğü alıp götürdükten sonra.

Diğer bir metinde:

Bey, gerekli olanları meydana getirmek için,
Kararları değişmeyen bey,
Yerden "ülkenin tohumunu çıkaran Enlil"
Yerden göğü ayırmayı planladı,
Gökten yeri ayırmayı planladı.

Bunlardan anlaşıldığına göre önce gök ve yer bir aradaymış, sonra bunları Hava Tanrısı Enlil ayırmış. Diğer bir metinde de Deniz Tanrıçası Nammu göğü ve yeri doğuran anne olarak gösteriliyor. Bunlara göre önce deniz vardı. Bundan gök ve yeri oluşturacak bir dağ çıkıyor, bunu onların birleşmesinden olan Hava Tanrısı Enlil ayırıyor. Üsttekini Gök Tanrısı alarak yukarı çıkıyor. Alttaki de Yer Tanrıçası'nın ve Hava Tanrısı'nın oluyor. Böylece dünya meydana geliyor.[3]

Ay Tanrısı'nın Varedilişi

Göğün düzenlenmesi hakkında çok az bilgi var. O da yalnız Ay Tanrısı'nın doğuşuyla ilgili. Henüz yeryüzünde insanlar yokken, henüz Nippur küçük bir kasabayken tanrılar Nippur şehrinde oturuyorlardı. Onların genç adamı Enlil, genç kızı Ninlil ve yaşlı kadını

3 *Tarih Sumer'de Başlar,* s. 68.

Ninlil'in annesi Nunbarşegunu idi. Enlil Sumer panteonunun en önemli tanrılarından biridir. Ona "tanrıların babası," "göğün ve yerin kralı", "bütün ülkelerin kralı" deniyor. O gökle yeri ayıran, ülkeye tohumu getiren, gerekli olanları sağlayan, tarım için sabanı, yapı için kazmayı yaratan, yazı, kışı, ağaçları ve tahılı var edendir. Nippur'da Enlil'in Ekur adlı evi vardır. Onun avlusunda da tanrıların mahkeme yeri Kiur bulunuyor.

Nippur'un güzel kızı olan Ninlil'in annesi, kızının Enlil'le evlenmesini istiyor ve kızına Nippur'daki Nunbirdu kanalının berrak suyunda yıkanmasını, Enlil'in onu görüp beğeneceğini ve onunla evleneceğini söylüyor. Bunun üzerine kız annesinin önerisi doğrultusunda soyunarak büyük bir neşe içinde berrak suda yıkanmaya başlıyor. Enlil onu görerek çok beğeniyor ve hemen "gel yatalım" diyor kıza. Kız nazlanıyor. Enlil ısrar ettikçe o da "benim kadınlık organım çok küçük, sevişmeyi bilemez, dudaklarım çok küçük öpüşmeyi bilemez" diyor. Bunun üzerine Enlil veziri Nusku'yu çağırıyor ve ona bir tekne getirerek kızı tekneye davet etmesini söylüyor. Vezir istenileni yapıyor. Teknede bekleyen Enlil, gelen kıza tecavüz ediyor. Bu ahlak dışı olay diğer tanrıları çok kızdırıyor. Enlil, Ninlil'in mabedi ve sonradan tanrıların mahkeme yeri olan Kiur'un önünden geçerken tanrılar onu yakalıyorlar ve Enlil baştanrıları olduğu halde, büyük bir kızgınlıkla "ölümsüz olan sen defol şehirden!" diyerek onu yeraltına kovuyorlar. Ninlil onu yeraltına yalnız göndermeye kıyamıyor, ikisi birden yola çıkıyorlar. Yolda Ninlil'in Ay Tanrısı'na gebe kaldığı anlaşılıyor. Enlil'nin, ileride dünyayı aydınlatacak olan Ay Tanrısı Nanna-Sin'in yeraltında kalmasına gönlü razı olmuyor. Nippur'dan yeraltına giderken üç küçük dereceli tanrıya rastlıyor. Bunlardan biri Nippur'un kapıcısı, ikinci yeraltı ırmağının adamı, üçüncüsü ölüleri bu ırmakta tekneyle taşıyan kayıkçı. Enlil bu üç küçük tanrının yanına gelince onlara, arkasından gelen karısına, kendisinin nerede olduğunu bildirmemelerini söylüyor ve saklanıyor. Ninlil gelip Enlil'i sorunca bilmediklerini söylüyorlar. Ninlil

kendisinin de onların hanımı olduğunu ve karnında onların efendisini taşıdığını anlatıyor. Onlar buna inandıklarını, kadının ayak arasına değerek yemin ediyorlar,[4] fakat yine de Enlil'in yerini söylemiyorlar. Enlil de onların kimliğine girerek Ninlil'i Ay Tanrısı'nın kardeşleri olarak üç yeraltı tanrısına gebe bırakıyor. Bunlar sıra ile Yeraltı Tanrısı Meşlamtae, Tanrıçası Ninazu ve Enbilulu'dur.

Böylece Ay Tanrısı yeraltından kurtulup göğe çıkıyor. Gökte bir tekne ile gezen Ay Tanrısı Nanna, laciverttaş gibi karanlık olan göğe aydınlık getiriyor. Onun etrafındaki küçük yıldızlar buğday taneleri gibi, büyük yıldızlar da dağılmış vahşi boğalar gibi görünüyorlar.

Ay Tanrısı Tanrıça Ningal'le evleniyor ve bunların iki çocuğu oluyor. Bunlardan biri Güneş Tanrısı Utu, diğeri Aşk ve Savaş Tanrıçası İnanna. Bir şiire göre Güneş Tanrısı gece olunca annesi Ningal'in göğsüne gidiyormuş.

Ay'ın varoluşuna ait çok kırıklı olan şiirden satırlar:

Nippur henüz bir şehirdi.
Fakat oturma yeri olarak seçilmemişti.

Onun temiz nehri İdsalla[5] idi.
Onun iskelesi henüz Kargeştina[6] idi.
Pulal[7] onun tatlı su kuyusu idi.
Nunbirdu[8] onun ışıldayan kanalı idi.

Enlil onun (Nippur'un) genç bir adamıydı,
Ninlil onun genç kızıydı.
Nunbarşegunu onun baş kadını idi.

4 Bu tür yemin. *Tevrat*, Yaratılış 41: 1-9, 47: 29-31 bulunuyor.
5 Bu nehir büyük bir ihtimalle eskiden Nippur içinden geçen Fırat nehrinin bir koluydu, anlamı "geniş nehir".
6 Bu kelimenin anlamı "şarap iskelesi".
7 Bunun yeri Ekur'un esas avlusunda tesbit edilmiştir.
8 Nunbirdu kanalı o zamanlar yapılan haritada şehir duvarının dışında Ekur'un kuzeydoğusunda gösterilmiştir.

O günlerde anne doğurduğu kızına önerdi,
Nunbarşegunu Ninlil'e önerdi:

Berrak suda kız yıkan! Yıkan berrak suda!
Ninlil! Yürü Nunbirdu kanalının sahiline!
Parlak gözlü bey, parlak gözlü,
Büyük dağ, parlak gözlü baba, Enlil görecektir seni.
Çoban, kaderleri veren, görecek seni.
Büyük dağ, baba Enlil görecek seni.

Ninlil kıvanç içinde annesinin sözünü tutuyor:

Ninlil Nunbirdu kanalının sahiline yürüdü.
Berrak suda kız yıkandı, berrak suda.
Büyük dağ, baba Enlil gördü onu.
Bey kıza "gel yatalım!" dedi, o istemedi.
"Benim kadınlık organım çok küçük, çiftleşmeyi bilemez, benim dudaklarım çok küçük öpüşmeyi bilemez."

Enlil veziri Nusku'ya dedi ki:
"Nusku vezirim!"
"Evet, beyim!"
"o kadar güzel, o kadar biçimli bir kızla,
o kadar güzel, o kadar biçimli Ninlil ile
insan hemen sevişmek istiyor,
hemen öpüşmek istiyor!"

Vezir beyine bir tekne getirdi.

Tekneye Ninlil binmiş olmalı ki, orada sevişmeye başlıyorlar:

Kıza sarılınca ellerini tuttu,
Kızla sevişmek için,
Kızı dudaklarından öpmek için
Kız yatıyordu yanında küçük nemli yeri ile.
O (Enlil) içindeki dürtüye göre sevişti,

İçindeki dürtüye göre o dudaklardan öptü.
İlk sevişme, ilk öpücükten sonra,
O tohumunu onun döl yatağına,
Suen'in (Ay Tanrısı'nın) tohumunu koydu.

Enlil Kiur'dan geçerken
Elli büyük tanrılar,
Ve yedi tanrı
Karar vermek için Enlil'i Kiur'da yakaladılar:
"Seks suçlusu Enlil
çık şehirden!"

Enlil verilen karar gereğince
Şehirden çıktı.

Enlil gidiyordu,
Ninlil de onu izliyordu.
Nunammir[9] gidiyordu,
Kız izliyordu onu.

Enlil şehir kapıcısına dedi ki:
"Şehir kapıcısı, sürgünün adamı,
kilidin adamı, kutsal sürgünün adamı,
Hanımın Ninlil gelmek üzre,
Beni soracak sana
Ona nerede olduğumu söyleme!"

Ninlil, şehir kapıcısına:
"Şehir kapıcısı,
sürgünün adamı,
kilidin adamı, kutsal sürgünün adamı!
Beyin Enlil nereye gitti?"

Şehir kapıcısı ona yanıt verdi:

9 Enlil'in diğer adı.

"Benim efendim benimle çeneçalmaya tenezzül etmez,
Enlil asla tenezzül etmez benimle çeneçalmaya!"

"aklımla karar vererek
planımı yaptım ve ondan
boş dölyatağımı doldurdum,
bütün ülkelerin kralı Enlil
benimle sevişti.
Enlil senin efendin olduğu gibi
Ben de senin hanımınım!"

"Benim hanımım olduğuna göre
Elim senin ayaklarının arasına değsin!"[10]

Enlil şehir kapıcısı olarak
Onun odasında yattı.
Onunla sevişti, onu öptü.
Sevişirken ilk öpücükte
Nergal'in tohumunu
Onun dölyatağına döktü,
Ondan Meslamtae çıktı.

Aynı şekilde tekrar yollarına devam ederek dağların nehrinden sorumlu olana geliyorlar. Ona da Enlil, Ninlil'e nerede olduğunu söylemesini öneriyor. Enlil bu adam yerine Ninlil'le yatıyor. Ninlil Egida[11] mabedinin sahibesi Ninazu'yu meydana getiriyor. Üçüncü kez Enlil giderken yeraltı nehrinin kayıkçısı Sililium'e[12] geliyor. Onunla da aynı sözler tekrar ediliyor ve Enlil saklandığı yerde Sililium imiş gibi Ninlil'le yatıyor. Bu yatmadan da nehir koruyucusu Enbilulu[13] meydana geliyor. Metnin sonu şu satırlarla bitiyor:

10 Bu bir yemin türü. *Tevrat*'ta da aynı tarzda yemin ediliyormuş. Bkz. s.56, 4. dipnot.
11 Egida mabedi, Fırat kenarında Larsa ile Ur arasındaki Enegi(r)'de bulunuyor.
12 Sililum'un geyik boynuzu anlamına gelmekte.
13 Enbilulu Sulamanın Tanrısı. Kanal ve bentlerden sorumlu.

Sen beysin! Sen üstatsın!
Enlil sen beysin! Sen üstatsın!
Nunammir, sen beysin! Sen Üstatsın!
Büyük ağırlığı taşıyan, depoların beyisin sen!
Arpa başağının filizlenmesine neden olan bey,
Asmanın filizlenmesine neden olan bey
Sensin bey, sensin!

Yeryüzünün Kendini Gök Tanrısı İçin Süslemesi

Yer ve gök ayrıldıktan sonra bakire bir dişi olan yeryüzü Gök Tanrısı'na güzel görünüp onunla birleşebilmek için kendini çeşitli madenlerle, lacivert taşlarla (lapis lazuli) süslemeye başlıyor. Bunlarla görkemli ve çekici bir hale geliyor. Bunu gören Gök Tanrısı diz çöküyor ve cinsel organını bakire toprağa dayayarak ağaçların, kamışların tohumunu ekiyor. Tatlı toprak göğün zengin tohumuyla gebe kalıyor. Sonra toprak büyük bir neşeyle yaşamın bitkilerini doğuruyor. Zengin ürünler toprağı kuşatıyor. Her tarafta şarap ve bal damla damla akıyor:

Sakin ve büyük dünya, vücudunu süsledi neşe ile, güzelleştirdi,
Geniş dünya vücudunu değerli maden ve lapis lazuli ile kaplattı.
Diyorit, Kadıköy taşı, parlayan akik ile donattı.
Bakire, kutsal toprak, kendini kutsal gök için hazırladı.

Gök kendini taze bir perukla süsledi, bir prens gibi durdu,
Gök yüce tanrı, dizlerini geniş toprağa dayadı,
Kahramanlık tohumunu dölyatağına döktü, ağaçlar, kamışlar için
Tatlı toprak, verimli inek, göğün bol tohumu ile gebe kaldı.
Toprak neşe ile yaşam bitkisini doğurmaya yöneldi,

Toprak bollukla zengin ürünü doğurdu, akıttı damla damla şarabı ve balı.

Böylece toprak, ürünleri vermeye hazır, ama onların sulanması için gereken mevsim yağmurları yok. Buna da çare bulmak, Tanrı Enlil'e düşmüş.

Yaz (Emeş) ve Kış'ın (Enten) Meydana Gelişi

Bu konuya ait 308 satırlık şiir, birçok kırık parçaların birleştirilmesiyle meydana getirilmiştir. Fakat pek çok yeri kırık olduğundan şiirin ancak bir kısmı okunabildi.

Tanrı Enlil her tür ağaç ve bitkiyi yetiştirmeyi ve memlekete her çeşit bolluğu getirmeyi aklına koyuyor. Bunun için yüce dağ ile çiftleşiyor. Aradan bir gün bir gece geçince yaz ile kış doğuyor. Enlil onları vahşi boğalar gibi dağların temiz otlarıyla besleyip büyütüyor.

Enten koyuna kuzuyu, keçiye oğlağı, ineğe buzağıyı doğurtuyor. Göğün kuşlarına geniş yeryüzünde yuvalarını yaptırıyor. Denizin balıklarına kamışlıkta yumurtalarını bıraktırıyor. Hurmalıkta ve bağlarda bol bal ve şarabı akıttırıyor.

Emeş ağaçları ve tarlaları meydana getiriyor. Ağılları, ahırları genişletiyor. Şehirleri ve barınakları kurduruyor, evleri yaptırıyor. Dağ gibi yüksek tapınakları meydana getiriyor.

Bu iki kardeş kendilerine verilen görevi tamamladıktan sonra Nippur'a gidip orada oturan babaları Enlil'e teşekkür kurbanları vermeye karar veriyorlar. Emeş hediye olarak çeşitli bitkileri, Enten de çeşitli hayvanları götürüyor. Fakat Enlil'in evine geldikleri zaman, Enten'in kalbine, babaları Enlil'in kardeşi Emeş'in getirdiklerini daha çok beğenecek diye bir kıskançlık giriyor ve kavga etmeye başlıyorlar.

Enlil'in evi olan Ekur mabedine girip Enlil'in önünde durduklarında, her ikisi durumlarını anlatmaya başlıyorlar.

Sonuçta Tanrı Enlil, Enten'in hayvanlardan oluşan hediyelerini daha değerli buluyor. Bunun üzerine Emeş kıskançlık yapmıyor. Kardeşi sayılan Enten'in önünde diz çöküp onun için dualar ediyor. Evine çiçek balı, şarap ve bira getiriyor, birlikte içip keyifleniyorlar. Ayrıca Emeş Enten'e altın, gümüş ve lacivert taşlar hediye ediyor. Böylece kış ve yaz barışıyorlar.

Tanrı Enlil'in Yaz ve Kış İçin Toprağı Döllemesi

Enlil büyük bir boğa gibi ayağını bastı toprağa,
Bereket içinde rahat günler yapmak için,
Bolluk içinde gelişen güzel geceler için,
bütün bitkileri büyütmek, tahılı yaymak için...

Göğü ayarlamak için yazı,
iskelede suyun taşmasını önlemek için kışı,
bütün ülkenin kralı Enlil aklına koydu.
O büyük dağa erkeklik organını dürttü,
yüksek yerlere verdi payını,
ülkeye verimlilik getirecek yaz ve kışı (tohumunu) dölyatağına boşalttı.
Enlil hangi yere erkeklik organını dayarsa, o bir vahşi boğa gibi kükrer.

Dağ bir gün geçirdi, gece dinlendi mutlulukla,
bol kaymak gibi yaz ve kışı sundu.
Onları dağların temiz otlarıyla büyük vahşi boğa gibi besledi.
Onları dağların çayırlarında besili olarak büyüttü.

Bundan sonra bu iki kardeşin görevlerini nasıl yürüttüklerini görüyoruz:

Enten (kış) koyuna kuzuyu doğurttu,
Keçiye oğlağı doğurttu.
İnek, buzağıyı çoğalttı,
Kaymak ve sütü bollaştırdı.
Kırda yaban keçisinin, koyunun, eşeğin kalbini memnun etti.
Göğün kuşlarına, geniş dünyada yuvalarını yaptırdı.
Denizin balıklarını kamışlıkta yumurtlattı,
Hurmalıkta, bağlarda bal ve şarabı aktırdı,
Dikilen ağaçlara meyveler taşıttırdı.
Bahçeleri yeşillikle örttü, bitkilerini bol yaptı,
Hendeklerde tahılı çoğalttı.
Kibar kız Aşnan (Tahıl Tanrıçası) gibi onu bol çıkarttı.

Emeş (yaz) ağaçları, tarlaları meydana getirdi,
Ahırları, ağılları genişletti.
Çiftlikte ürünü çoğalttı, yeryüzünü kaplattı,
Evlere taşıttı zengin ürünleri,
onları yığdırdı ambarlara,
Şehirleri ve barınakları kurdurdu,
ülkede evler yaptırdı.
Tapınakları dağ gibi yükseltti.

Bunlar yaptıkları ürünlerini Tanrı Enlil'e götürüyorlar ve hangisinin ürününü daha çok beğenecek diye bekliyorlar.

Tanrı Enlil, yaz ve kışın ürünleri olan hediyeleri aldıktan sonra onlara şunları söylüyor:

"Memlekete hayat veren sulardan Enten sorumludur.
Tanrıların çiftçisi o her şeyi üretir.
Emeş oğlum, kardeşinle kendini nasıl eşit tutabilirsin?"
Enlil'in yüce sözü derin ve anlamlı.
Kararı değişmez, kim cesaret eder ona aldırmamaya!
Emeş Enten'in önünde diz çöktü, dua etti ona,

Evine çiçek balı, şarap, bira getirdi.
Onlar, kalbi zevklendiren çiçek balı, şarap ve bira ile doydular.
Emeş Enten'e altın, gümüş, mavi taş hediye etti.
Kardeş ve arkadaşlık içinde neşe ile içki kurbanı (yaptılar).
Emeş ile Enten'in arasındaki kavgada
Enten tanrıların sadık çiftçisi,
Emeş'e karşı zaferini kanıtladıktan sonra,
Enlil babaya şükürler olasun![14]

Kazmanın Yaratılışı

Bu şiir 108 satırdan oluşmakla beraber büyük bir kısmı bozuk ve kırık olduğundan pek okunup anlaşılamıyor. Anlam çıkarılan yerlere göre, sözü değiştirilemeyen Tanrı Enlil göğü yerden, yeri gökten ayırdıktan sonra, yerden tohumu çıkartıyor, bütün yaratılanları büyütüyor. Bundan sonra kazmayı yaratıyor. Gün doğuyor. Kazmaya işçilerin kullanması kaderini veriyor. Kazma ve sepetin üstüne (sepetle toprak taşınsın diye) güç veriyor. Enlil kazmayı yüceltiyor. Onun kendisi altından, başı lacivert taşından, dişi öküz boynuzu gibiymiş. Enlil ayrıca onun başına kindu denilen tacı koyuyor. O bunları yaparken Anunaki tanrıları ve karabaşlı halk etrafına doluşarak ona büyük bir hayranlıkla bakıyor. Daha sonra Enlil dualar ederek onu karabaşlı halkın eline veriyor.

Kazma ve sepet şehirler, sürekli var olan evler yapıyor. Bu evler zenginliği sağlıyor. Krala başkaldıran, ona itaat etmeyen evi kazma yola getiriyor.

14 Bu öykü *Tevrat*'ın Yaratılış bölümündeki Habil, Kain öyküsüne uymaktadır. Onların da biri çiftçi biri çobandır. Tanrı burada da çiftçiyi beğenir. Buna kızan çoban çiftçiyi öldürür. Halbuki Sumer'de öldürme yok. Bu bakımdan Sumer öyküsü insalcıldır.

Kazmaya baba Enlil tarafından kaderi veriliyor ve yüceltiliyor.

Bunu anlatan şiirin, daha önce belirtildiği gibi bir çok satırları kırık ve anlaşılmaz durumda. Şiir önce dünyanın yaratılışı ve ve düzenlenmesiyle ilgili bir girişle başlıyor ve arkadan kazmanın nasıl yaratıldığına geçiliyor:

O (Enlil) kazmayı var etti, gün doğdu,
Sundu onu, kaderini verdi,
Enlil kazmasını yüceltti.
Onun kazması altından, başı lacivert taşından (lapis lazuli),
Onun kazması gümüşten ve altından,
Sapı lacivert taşından
Onun dişi, bir duvara uzanmış tek boynuzlu öküzdür.
Bey kazmaya ad verdi, kaderini belirledi.
Onun başına *kindu* adlı tacı koydu,
Enlil karabaşlı halka gözlerini çevirdi,
Anunaki'ler onun etrafında durarak,
Kazmayı hediye etti onların eline.
Enlil kutsadı onları,
Kazmayı karabaşlıların verdi eline.

Enlil kazmayı yarattıktan ve kaderini verdikten sonra, diğer tanrılar da ona kuvvet ve kullanışlık niteliklerini veriyorlar. Şiir kazmanın kullanılışını anlatan dizelerle son bulur:

Kazma ve sepet şehirleri inşa eder,
Sağlam evi kazma yapar,
Sağlam olmayan evi o onarttırır.
Krala başkaldıran evi,
Krala boyun eğmeyen evi,
Kazma krala boyun eğdirir.

Davar ve Tahıl Tanrılarının Yaratılışı

Gök yerden ayrıldıktan sonra, Gök Tanrısı An çocukları Anunakileri meydana getiriyor. Henüz Bilgelik Tanrısı Enki hiçbir nesnenin adını vermemiş, çünkü ne Giysi Tanrısı Uttu, ne dişi koyun, ne kuzu, ne keçi ne de oğlak varmış.

Anunakiler bu yüzden yemek yemeyi, elbise giymeyi bilmiyorlardı. Koyunlar gibi ot yiyorlar, hendekten su içiyorlardı. Onları yedirmek ve giydirmek için tanrıların yaratma odası Duku'da Davar Tanrısı Lahar, Tahıl Tanrıçası Aşnan yaratılıyor.

Tanrı Enki Tanrı Enlil'e "Enlil baba Lahar ve Aşnan'ı Duku'dan aşağı yeryüzüne indirelim" diyor ve onları yeryüzüne indiriyorlar. Bu iki büyük tanrı, Lahar için ağılı yapıyor, bitkileri ona sunuyorlar. Aşnan için de bir ev yapıyor, ona da sabanı ve boyunduruğu veriyorlar. Böylece onlar gökten bolluğu yere indirmiş oluyorlar. Biri sürüsünü çoğaltıyor, diğeri tahılı bollaştırıyor. Tanrı Anunakiler artık onların ürünlerini yiyor, fakat doymuyorlar, sütlerini içiyor, kanmıyorlar. Bu çift nereye gitse oraya bereket ve bolluk taşıyor. Tanrıların istekleri doğrultusunda kilerleri, ambarları dolduruyorlar. Fakat bu ikisi bir gün çok şarap içiyor, tarla ve çiftlikte kavga etmeye başlıyorlar. İkisi de kendi ürünlerinin daha iyi olduğunu savunuyor. Sonunda Tanrı Enlil ve Enki bunların arasına giriyor.

Bunu kapsayan şiirden bir bölüm:

Gökyüzü ve Yeryüzü Dağında

An, Anunaki'lerin varolmasına neden olduktan sonra,
Aşnan henüz doğmadığı, henüz şekil verilmediği için
Uttu'ya henüz bir kutsal yer yapılmadığı için
Hiçbir dişi koyun yoktu, bir kuzu çıkmadı,
Koyun iki kuzusunu doğurmadı,

Keçi üç oğlağını doğurmadı.
Akıllı Aşnan ve Lahar'ın adını
Anunakiler, büyük tanrılar bilmediğinden,
30 günün *şeş*-tahılı olmadı,
40 günün *şeş*-tahılı olmadı.
Küçük tahıllar, dağların tahılı,
bütün yaşayan yaratıkların tahılı yoktu.
Ovaların Tanrısı Sumugan meydana çıkmadığından,
İlk yaratılan insan gibi,
Onlar (Anunaki'ler) ekmek yemeği bilmiyorlardı,
Elbise giymeyi bilmiyorlardı.
Koyunlar gibi ağızlarıyla otları yediler,
Suyu hendekten içtiler,
O günlerde tanrıların yaratma odasında
Onların *duku* evinde Lahar ve Aşnan biçimlendi.
Lahar ve Aşnan'ın ürettiklerini,
Duku'nun Anunnakiler'i yediler,fakat doymadılar
Onların ağıllarındaki iyi *şum*-sütünü,
Duku'nun Anunnaki'leri içtiler kanmadılar.
Onların iyi ağılları için,
İnsana soluk verildi[15]

Bundan sonra Lahar ve Aşnan'ın gökyüzünden dünyaya inişi ve insanlara getirdikleri kültürel bağışlar anlatılıyor:

O günlerde Enki, Enlil'e dedi ki:

"Enlil baba, Lahar ve Aşnan'ı,
duku'da yaratılanları,
bırakalım *duku*'dan insinler!"

Enki ve Enlil'in saf sözü üzerine
Lahar ve Aşnan indiler *duku*'dan aşağı.

15 Burada ilk insanın yaradılışını başka bir şekilde görüyoruz.

Lahar için (Enlil ve Enki) ağılı yaptılar,
Bitkileri ve otları çok olarak sundular ona.
Aşnan için bir ev yaptılar,
Sabanı boyunduruğu sundular ona.
Lahar ağılda duran,
Bir çobandır o, sürüsünü çoğaltan.
Aşnan, ekinler arasında duran,
Bir genç kızdır o, kibar ve cömert olan.

Gökten gelen bolluğu,
Lahar ve Aşnan indirdiler (yeryüzüne)
Topluluğa bolluk getirdiler,
Ülkeye hayatın nefesini getirdiler
Tanrıların kanununu izleyerek,
Çoğalttılar ambarın içini
Doldurdular depoların içini

Tozlar içindeki fakirlerin evlerine
Girerek onlar getirdiler bolluğu,
Bu çiftten herbiri nereye ayak bassa,
Eve bereket getirdi.
Durdukları yeri, oturdukları yeri beslerler,
Onlar An ve Enlil'in kalbini neşelendirirler.[16]

Sonra Aşnan ve Lahar çok şarap içip tarlalarda ve çiftliklerde, ben daha üstünüm diye kavga etmeye başlarlar. Sonunda Tanrı Enlil ve Enki aralarına girer ve tartışmayı Aşnan'ın kazandığını bildirirler.[17]

16 *Tarih Sumer'de Başlar,* s. 92.
17 Bu konu da Habil Kain öyküsünün bir benzeri. Burada ilginç olan, tanrıçanın tanrıdan üstün gelmesidir.

Ay Tanrısı Nanna'nın Nippur'a Yolculuğu

Nippur şehri, MÖ 3000'lerden başlayarak 2000'lerin sonunu kadar Sumerlilerin kültür ve din merkezi olmuş. Sumerlilerden sonra Mezopotamya'ya hâkim olan milletler de onu yaşatmışlar ve böylece İsa'nın doğumuna kadar varlığını koruyabilmiş. Bu yüzden bu şehrin kalıntıları içinde 2500 yılı kapsayan zaman sürecine ait pek çok belge bulunmuştur.

Hava Tanrısı, bütün tanrıların babası Enlil bu şehrin baştanrısı, bu yüzden onun mabedi çok önemli. Adı "dağ evi"[18] anlamına gelen Ekur'dur. Enlil, tanrıların hem babası hem de kralları olduğu için diğer şehirlerin tanrıları Nippur'a gelerek kendi şehirlerini, bolluk ve bereket içinde olması için Enlil'e kutsatmalıdırlar.

Nippur'a boş elle de gelemezler. Nippur'daki diğer tanrılar ve mabetleri için bir yığın hediyeler de götürmelidirler.

Ay Tanrısı Nanna da (diğer adı Aşgirbabbar, Akadca adı da Sin) Nippur'a gidiyor. Daha önce gördüğümüz gibi, Enlil aynı zamanda Ay Tanrısı'nın öz babası. Annesi Ninlil de orada. Ay Tanrısı Nanna hem ikisini ziyaret etmek, hem de kendi şehri Ur'un, babası tarafından kutsanmasını sağlamak istiyor.

Hikâye Nippur'un öğülmesiyle başlıyor. Sonra Tanrı Nippur'un kapısına geliyor. Kapıcı kapıyı ona bir hediye verme koşuluyla açıyor. Nanna babasının karşısında durarak şunları istiyor:

> Nehirlerde suların taşmasını bana ver!
> Tarlada bol mahsulu bana ver!
> Bataklıkta ot ve kamışı bana ver!
> Kovandaki ve bağdaki bal ve şarabı bana ver!
> Saraydaki uzun ömrü bana ver!

Bundan sonra Enlil'den istediklerini alarak kendi şehri Ur'a dönüyor.

18 Bu öykü *Tevrat*taki Habil, Kain öyküsüyle paralellik gösteriyor.

Ur şehrinde, diğer şehir krallıklarının birleşmesini sağlayan bir kral sülalesi kuruluyor. Ur başkent oluyor. Buna birinci Ur krallığı deniyor. Böylece ayrı ayrı zamanlarda ikinci, üçüncü Ur krallıkları meydana gelmiş oluyor. Üçüncüden sonra Ur krallığı Elamlıların saldırısı ile tamamıyla ortadan kalkıyor. Son kral İbbisin düşmanlar tarafından esir alınıyor ve sonunun ne olduğu bilinmiyor.

Sumer toprakları İsin, Larsa, Babil olmak üzere üç şehir krallığına bölünüyor.

İsin şehrinde Sumerlilik Babil Kralı Hammurabi zamanına kadar sürüyor. Hammurabi bütün şehirleri kendi idaresine alarak Sumerliliğe son veriyor. Sumer dili konuşma dili olmaktan çıkıyor, yerine Sami dili olan Akadca geçiyor.

Enki ve Eridu: Su Tanrısı'nın Nippur'a Yolculuğu

Eridu şehri, Sumer efsanesine göre Tufan'dan önce var olan beş şehirden biri. Burası tam Basra Körfezi'nin ağzında. Ne yazık ki, bugün yeri bataklıklarla kaplı. Burada yapılacak kazıların, Sumer kültürüne büyük katkıları olacağı tahmin ediliyor. Buranın tanrısı Bilgelik ve Su Tanrısı olan Enki (diğer adı Nudimmud).

Sular var olduktan, ülkeye bolluk geldikten, her tarafı bitkiler ve baharatlar kapladıktan, Enki kaderleri verdikten sonra kendisine deniz içinde gümüş ve lacivert taşından bir ev yapıyor. Onu altınla süslüyor. Bu öyle bir ev ki, etrafa parlak ışıklar saçıyor. Evin tuğlaları adeta öneriler vererek konuşuyor. Falları anlatıyor, Enki'nin veziri İsimud bu evi öven şarkılar söylüyor. Bundan sonra Enki, Eridu şehrini sudan bir dağ gibi yükseltiyor. Yeşillikler ve meyve ağaçlarıyla kaplanan bahçelerini kuşlarla, sularını balıklarla doldurtuyor. Daha sonra Enki Nippur'a giderek yaptığı evin Tanrı Enlil tarafından kutsanmasını sağlamak istiyor. Teknesine binip önce Eridu'ya geliyor. Orada öküzler ve koyunlar kurban ediyor. Oradan he-

men Nippur'a geçiyor. Oradaki tanrılara, özellikle Tanrı Enlil'e sunulmak üzere yanında birçok içki götürüyor.

Orada büyük bir ziyafet hazırlanıyor. İlk sırada Gök Tanrısı An oturuyor. Yanında Enlil, onun yanında Tanrıça Nintu ve Tanrı Anunaki'ler de birbiri sıra oturuyorlar. Tanrılar yiyip içip keyiflenince Enlil tanrılara dönüp, "Oğlum Kral Enki bir ev yaptırmış, bakın Eridu'yu bir dağ gibi yerden yükseltmiş. Eridu temiz bir yer. Oraya kimse giremez. Ev gümüşten yapılmış, lacivert taşla süslenmiş". Lirin 7 şarkısı tarafından yönlendirilen bu ev etrafa sihir saçıyor. İyiliğin mabedi olan Enki'nin bu evi, tanrısal kurallara uyuyor" diyerek bunu övüyor. Böylece ev kutsanmış oluyor.

Bu efsanede ilginç olan bir nokta, Sumer kral listesine göre Eridu Tufandan önce ilk var olan şehir. Halbuki burada Nippur ondan önce varmış gibi görünüyor. Bir de ziyafette tanrıçaların (biri dışında) bulunmaması. Bu durum, bu efsanenin tanrıçaların aşağı düşmeye başladığı zamanda yazılmış olacağını düşündürüyor.

Tanrı Enki ve Dünyanın Düzenlenmesi

Sumer efsaneleri içinde metninin neredeyse tamamını elde edilen bir hikâyedir bu. Sekiz sütunlu bir tablette 466 satır olarak yazılmıştır. İlginç olan, tablet yeraltında 12 parçaya bölünmüş ve parçaları Amerika, Fransa ve Almanya müzelerine dağılmıştır. Bu parçalar oralarda kopya edilerek birleştirilmiştir. Şiir halinde yazılan bu hikâye, "Enki! Abzu'nın kralı, güçlü kral Enki konuşuyor" diye başlıyor ve arkasından Enki'nin kendini övdüğü satırlar geliyor:

Evrenin kralı babam
evrende beni varetti. Bütün ülkelerin kralı atam,
bütün me'leri toplayarak elime koydu.
Ustalığı Abzu'dan Eridu'ya getiren benim,
An'ın ilk doğanı benim

"büyük aşağıdan çıkan" fırtına benim,
ülkenin beyi, babası benim
Tanrıların büyük kardeşi, bolluğu getiren benim
Ülkelerin aklı ve kulağı benim,
Kral An'ın kürsüsünü yönlendiren benim,
Bilgelik dağında Enlil ile kaderleri belirleyen benim
Nintu'nun değer verdiği benim
Ninhursag'ın iyi adla çağırdığı benim
Gökte ve yerde yazılanları koruyan benim,
Ülkelerin aklı ve kulağı benim.

Bundan sonra Enki kendisi için Abzu'da bir ev, tapınak yapıyor. Ona iyi bir ad ve kader veriyor. Orada bütün beyler, önderler, Eridu'nun büyücü rahipleri, Sumer'in keten dokuyucuları törenler yapıyorlar. Bundan sonra Enki şehirleri dolaşmak üzere teknesine binerek yola çıkıyor. Giderken deniz yaratıkları ona saygılarını sunuyor. Enki de onlara "yüce" ve "dokunulmaz me'leri" ile Sumer'in "kutsal ülke" olarak seçildiğini bildiriyor. İlk olarak Ur şehrine geliyor ve onu bereket ve bollukla kutsuyor. Oradan Meluhha'ya yöneliyor ve ona şöyle diyor:

Kara ülke! Ağaçların geniş ağaçlar olsun
Onlardan yarılan tahtlar sarayları doldursun,
Kamışların geniş kamışlar olsun
Kahramanların savaşta silahlarını kullansın,
Sığırların besili olsun,
Gümüşlerin altın olsun,
Bakırların kalay ve bronz olsun.
Ülkede olanlar artsın
Halkın çoğalsın!

Oradan Sumer'in cennet olarak tanımladığı Dilmun'a geçiyor. Tabletin bu kısmı kırık, yalnız kalan birkaç satırdan orayı da nasıl kutsadığını biraz olsun öğrenebiliyoruz.

Geniş deniz sana bolluğunu getirsin!
Şehir- onun oturma yerleri iyi yerlerdir.
Dilmun- onun oturma yerleri iyi yerlerdir.
Onun arpası çok küçüktür.
Onun hurması çok büyüktür.
Onun hasadı üç...
Onun ağaçları...

Enki'nin, Tanrıça Ninsikilla'yı Dilmun'u korumak amacıyla koyduğu anlaşılıyor. "Sumere her zaman saldıran Elam ve Marhaşi için yıkılsın, yok olsun, değerli madenleri, lacivert taşları ve ambarları Nippur'daki ülkelerin kralı Enlil'e taşınsın" diyor. Göçebe Martu'ları da sığır ve koyunlarının bol olmasıyla kutsuyor. Bundan sonra Dicle'yi tohumluyor:

Baba Enki Dicle'ye gözünü çevirdikten sonra,
Şaha kalkmış bir boğa gibi gururla dikildi
O erkeklik organını dikiltti ve suyunu fışkırttı.[19]
Dicle'yi saçılan sularla doldurdu.
Dicle şaha kalkmış boğaya teslim oldu,
O gelinlik hediyesini aldı
Dicle'ye neşe getirdi.
Getirdiği su parıldayan sudur, şarap gibi tatlıdır,
Getirdiği tahıl değişik tahıldır, halk onu yedi.
O Enlil'in evini mal ile doldurdu
Enlil ile Enki sevindiler, Nippur keyflendi.

Şair burada Dicle'yi bir inek, Tanrı Enki'yi de boğaya benzetmiş. Boğa tohumu ile Dicle'yi tohumluyor. Enki Dicle ve Fırat nehirlerinin düzenli olarak akması ve oradaki kanalların korunması için Tanrı Enbilulu'yu görevlendiriyor.

19 Dicle nehri Fırat'tan daha sakin aktığı için Sumerliler onu dişi olarak düşünmüşler.

Bundan sonra kamışlık ve sazlık yerleri balıklarla dolduruyor. Denize dönüyor. Orada kendi tapınağını koruma görevini Tanrıça Nanşe'ye veriyor. Yaşam veren yağmurun yeryüzüne inmesini sağlıyor, onun korunmasını da Fırtına Tanrısı İşkur'a bırakıyor. Bundan sonra Enki yeryüzünde gerekli olanları varetmeye koyuluyor. Saban ve boyunduruğu varediyor. Tarlada arıklar açarak Çiftçi Tanrısı Enkimdu'yu onları korumakla görevlendiriyor. İşlenmiş tarlalarda çeşitli tahıl ve sebzeler yetiştiriyor. Bunları da Tahıl Tanrıçası Aşnan koruyacak.

Binalar yapmak için tuğla kalıbı ve tuğlayı meydana getiriyor. Onlar da Tanrı Kullab'ın idaresine veriliyor. Yapılar için tuğlaları temellere, duvarlara yerleştiriyor. Onlar için de Enlil'in büyük mimarı Muşdamma görevlendiriliyor. Bundan sonra Enki kırlara dönerek onları bitkilerle süsleyip sığırlarla dolduruyor. Onlardan da "dağların kralı" Tanrı Sumugan sorumlu oluyor. Arkadan ağıllar, ahırlar yapıp içlerini süt ve yağla dolduruyor ve başlarına da Tanrı Dumuzi'yi koyuyor. Bundan sonra dokumacılığı başlatıyor, onun koruyucusu da Tanrıça Uttu oluyor. En son olarak da ülkenin sınırlarını düzenleyerek sınır taşlarını dikiyor. Onların gözcülüğünü de Güneş Tanrısı Utu'ya veriyor.

Bütün bu düzenlemelerden sonra Aşk ve Savaş Tanrıçası İnanna kendisine bir güç ve görev verilmediğini görerek sinirleniyor ve söylenmeye başlıyor. İnanna'ya göre Enlil, kızkardeşi Aruru'ya (diğer adı Nintu) ve İnanna'nın kızkardeşleri olan Tanrıça Nininsina, Ninmuk ve Tanrıça Nidaba ile Tanrıça Nanşe'ye saygı gücü ve nişanlar veriyor. Buna karşın İnanna'ya aldırış etmiyor ve onu hesaba katmıyor.

Enki de İnanna'ya, bunda haksız olduğunu, onun da önemli güçlere ve imtiyazlara sahip olduğunu söyleyerek onu yatıştırmaya çalışıyor. Ona çobanlığın asasını, savaşta vuruşmayı, kehanet yapmasını, kumaş dokuma, elbise yapma yeteneklerini vermiş, ayrıca yıkılmazı yıkma, bozulmazı bozma gücü ile onu özel olarak kutsamıştır.

Ne yazık ki metnin son kısmı kırık. Fakat anlaşılan bazı satırlara göre yine Enki'yi öven bir ilahi ile şiir son buluyor.

Tanrı Enki ve Tanrıça Ninhursag: Sumer Cenneti

Sumerlilerin sınırları dışında Dilmun adında tanrıların oturduğu bir yer, cennet var. Burasının, Basra Körfezi'nde bulunan Bahreyn adası olduğu kabul ediliyor. Sumer cennetine ait iki öykü bir arada yazılmış.

İlk öykü şöyle:

Dilmun, Enki tarafından kızı Ninsikila'ya verilir. Fakat orası bomboştur. Bu yüzden ne kuşlar öter, ne kurt kuzuyu kapar, ne arslan öldürür. Hiçbir canlılık yoktur. Su olmadığı için ne tarlası ne de bağı vardır.

Tanrıça Ninsikila, Su Tanrısı Enki'ye "ben bu bomboş şehirde ne yapacağım? Tatlı su ver!" diye kafa tutar. Enki de Güneş Tanrısı Utu'ya yerden su çıkarması emrini verir. Güneş Tanrısı emri yerine getirir ve Dilmun'da bütün tuzlu su kuyuları tatlı suyla dolar.[20] Böylece Dilmun tatlı suyla bolluğa kavuşuyor ve çayırları, meyve bahçeleri, tarlalarıyla Dilmun tanrıların cenneti, mutluluklar ülkesi olur. Orada yetiştirilen ürünler çeşitli ülkelere gönderilerek karşılığında Sumer ülkesine gerekli olanlar alınacaktır. Bu ülkeler şöyle anlatılıyor: Turkiş'ten altın ve lapis lazuli (mavi taş), Meluhha ve Marhaşi'den gemilerle çeşitli keresteler, Magan'dan bakır, çadır ülkesi ile Elam'dan çeşitli yünler gelecekmiş.

İkinci öykü ise şöyledir:

Bu cennet bahçesinde Sumer'in Anatanrıçası (belki aslında yeryüzünün anası, sonradan adı dağ tanrıçası anlamında Ninhursag olan) Ninki ile Enki yatmaktadırlar. Fakat önce Enki erkeklik organını kamışlar arasına sokar. Bu kamışların Yer Tanrıçası'nın kadın-

20 *Tevrat,* Tekvin 2: 5.

lık organının kılları olarak kabul edilir. Yer Tanrıçası buna kızar ve evlenmeden kendisi ile yatamayacağını söyler. Evlenirler. Ve Enki onu hamile bırakır. İlginç olan, bu tanrıça, her günü bir aya karşılık olan 9 günde ağrısız, sancısız Tanrıça Ninsar'ı (Ninnisiga veya Ninmu da okunabiliyor) doğurur. O, babası Enki tarafından gebe bırakılır, yine 9 günde ağrısız, sancısız Ninkur doğar. O da büyünce yine Enki ile yatarak örümcek tanrıça, Dokumacıların Tanrıçası Uttu'yu doğurr (diğer adı sig=yün). Bu tanrıça da büyüyünce Enki buna da gözkoyar ve evine gidip onunla evlenmek istediğini söyler. O da karşılığında meyve ve sebzeden oluşan birçok hediye ister. Enki onları getirir ve birlikte yiyip içip sarhoş olurlar. Enki dayanamayıp zorla Uttu ile yatar. Uttu bunun üzerine bağırmaya başlar ve Enki'nin karısı Yer Tanrıçası Ninhursag yardıma koşar. Enki'nin tohumunu Uttu'nun vücudundan alıp bahçesine eker. Bundan sekiz türlü bitki yetişir. Bu bitkilerin yenmesi yasaktır. Fakat Enki bu yasağa aldırış etmez ve başında iki taraflı yüzü olan yardımcısı İsimud'a onları koparttırırak hepsini yer ve onları yerken bitkilerin ne olduğunu sorar.

Bunlar sıra ile; ağaç bitkisi, bal bitkisi, sebze bitkisi, a-pa sebzesi bitkisi, a-tu-tu bitkisi, rezene(?) bitkisidir. Sekizinci bitki kırık olduğu için bilinmiyor.

Enki'nin bitkileri yediğini öğrenen Tanrıça Ninhursag son derece kızar ve onu "Sen ölünceye kadar sana yaşam gözüyle bakmayacağım" diye lanetleyerek kaybolur. Bunun üzerine Enki'nin sağlığı bozulmaya başlar ve yediği sekiz bitkiye karşı sekiz organı hastalanır. Enki neredeyse ölecek kadar hastalanınca diğer tanrılar büyük bir üzüntüye kapılırlar, fakat ne tanrıçayı bulmayı, ne de tanrıyı iyi etmeyi başarırlar. Bunun üzerine bir tilki çıkagelir ve Tanrı Enlil'e, kendisini ödüllendirirse tanrıçayı bulup getireceğini söyler. İsteği yerine getirilince (ne istediği belli değil) tilki tanrıçayı bulup getirir. Ninhursag, hasta organları iyi etmek üzere tanrının yanına oturur ve Enki'ye neresinin ağrıdığını sorar. Enki de ona ağrıyan

yerini söyler. Ninhursag tanrının her ağrıyan yeri için bir tanrı veya tanrıça yaratır.[21]

Metinde sekiz organ için yaratılan tanrılar: Kafatası için Abu, saçlarının tepesi için Nintul, burnu için Ninsutu, ağzı için Ninkasi (bu aynı zamanda İçki Tanrıçası), boğazı için Nazi, kolları için Azimua, kaburgası için Ninti,[22] yanları için de Ensak.

Enki bu yeni doğan tanrıların kaderini veriyor. Ona göre Abu otlakların kralı olacak. Nintul Magan'ın beyi olacak, Ninsutu Ninazu ile evlenecek, Ninkasi içkiyle kalpleri sakinleştirecek, Nazi Ninsu ile evlenecek, Azimua Ningişzida ile evlenecek, Ninti ayın hanımı olacak, Ensak da Dilmun beyi olacak. Bu şiirden bazı satırlar:

Dilmun'un ilk zamanki durumu:

Dilmun ülkesi saftı
Bakirdi Dilmun ülkesi.
Dilmun ülkesi bakirdi
Dilmun ülkesi eskiydi.

Dilmun'da kuzgun bağırmadı
Coşkun keklik ötmedi,
Arslan öldürmedi,
Kurt kuzuyu kapmadı
Köpek çocuk bakmayı öğrenmemişti,
Sıpa arpa yemeyi bilmiyordu.

Gözağrısı "ben gözağrısıyım" demedi,
Başağrısı "ben başağrısıyım" demedi

21 Bu arada S. N. Kramer ile T. Jacobsen'in çevirileri ayrılıyor. Jacobsen'a göre Enki yediği bu bitkilerle sekiz organında gebe kalıyor. Erkek olduğu için bunları doğuramıyor. Yer Tanrıçası gelip kadınlık organını onlara dayayarak beş tanrıça, üç tanrı doğuruyor.

22 Bu tanrıçanın, Âdem'in kaburgasından yaratılan Havva ile örtüşmesi hakkında geniş bilgi için bkz. Muazzez İlmiye Çığ, *Kur'an İncil ve Tevrat'ın Sumer'deki Kökeni,* Kaynak Yayınları, 11. basım, Ağustos 2006, s.41 vd.

Yaşlı kadın "ben yaşlıyım" demedi,
Yaşlı erkek "ben yaşlıyım" demedi
Hiçbir ağıtçı ağıt yapmadı.
Şehrin dışında acı çığlıklar yükselmedi.

Tanrı Enki bu şehri Tanrıça Ninsikila'ya vermiş, fakat tanrıça şehirde tatlı su yok diye yakınmış:

Ninsikila babası Enki'ye dedi ki:
"Bir şehir verdin!
Bana ne yararı var?
Dilmun'u verdin!
Bana ne yararı var?
Nehirde iskelesi olmayan bir şehir!
Ekilecek tarlası, yeri olmayan şehir!
Bana bir şehir verdin!
Ne menbaı, ne tatlı suyu var!
Bana yararı ne ki?

Bunun üzerine Enki, Güneş Tanrısı Utu'nın yardımı ile Dilmun'a tatlı su getiriyor.

Onun (tanrıçanın) şehri bol su içti ondan,
Dilmun bol su içti ondan,
Tuzlu su havuzları tatlı su ile doldu.
Tarlaları, kırları tahıl yaptı onun için.
Onun şehri elde edilen ürünlerle,
Ülkenin depo iskelesi oldu.

İkinci öyküye ait şiirden:

Enki, bilgili olan
Ülkenin anası Nintur'a
Erkeklik organını dikerek

Kamışlığa dalınca
Organın iterek
"hiçbir erkek beni kamışlığa alamaz!"

Enki bağırdı:
"göğün yaşam nefesi adına
sana emrediyorum yat benimle!"
"sakin ol! Ey prensin yüce eşi!"

O, Ninhursag'ın döl yatağına döktü tohumunu ve
O, Enki'nin tohumunu, tam tohumunu dölyatağına aldı.
Fakat onun bir günü bir ayı idi,
İki gün, onun ikinci ayı idi,
Üç gün, onun üçüncü ayı idi,
Dört gün, onun dördüncü ayı idi,
Beş gün, onun beşinci ayı idi,
Altı gün, onun altıncı ayı idi,
Yedi gün, onun yedinci ayı idi,
Sekiz gün, onun sekizinci ayı idi,
Dokuz gün, onun dokuzuncu ayı idi
Kadınlığın ayında yağ gibi
O Ninkurra'yı[23] doğurdu.

Ninkurra büyüyünce nehir kenarına gidiyor. Babası olan Enki onu görünce hemen yardımcısı İsimud'a;

"Bu güzel kızı öpmeyeyim mi?
Bu güzel Ninkurra'yı öpmeyeyim mi?"
Diye soruyor. Oda öpmesini öneriyor.
O kızı göğsüne bastırdı, öptü onu,
Enki tohumunu dölyatağına koydu
Ve Enki'nin tohumu ile kız gebe kaldı.

23 Anlamı "dağların hanımı".

Bu tanrıça da dokuz ay sayılan dokuz günde Tanrıça Ninimma'yı[24] doğuruyor. Enki aynı şekilde onu da gebe bırakıyor. O da diğerleri gibi dokuz günde yağ gibi çabucak Tanrıça Uttu'yu doğuruyor. Bu kez ona Anatanrıça Nintur evinden dışarı çıkmamasını söylüyor. Ne yazık ki, tablet bozuk olduğundan ne önerdiği belli değil. Yalnız o Enki'den hıyar, elma, incir, üzüm istiyor. Eğer onları getirirse yakasından tutacağını söylüyor. Enki gidip bahçıvanın bahçesini suluyor ve karşılığında istenilenleri alıp tanrıçaya götürüyor.

Enki sevinçli bir yüzle
Elinde bir değnekle
Uttu'nun evine geldi:
"kapıyı aç!"
"kimsin sen?"
"Ben bahçıvanım,
sana getirdiğim hıyar, elma,üzümleri vereyim!"
Uttu neşeli bir kalple
Evini açtı.
Enki sevimli, güzel kadın Uttu'ya
Hıyarı, sapında elmayı, salkımında üzümü verdi.
Onun için birayı, büyük kaba boşalttı.

Böylece anlaşılan yiyip içiyorlar. Ve arkasından yatıyorlar.

O, onun (tanrıçanın) bacakları arasında yatarak
Göğsüne bastırdı onu,
Ve öptü onu.
Enki Uttu'nın üstünde
Tohumunu döktü dölyatağına
O tohumu, Enki'nin tohumunu aldı dölyatağına
Uttu Bağırdı:

24 Anlamı, "dişi üreme organının hanımı".

"Oh güç gövdemde benim!
Oh, güç içimde benim!
Oh güç dışımda benim!"

Ninhursaga tohumu onun içinden aldı.

Burada belki bir satır kırık. O satırda, Ninhursag'ın aldığı tohumları bahçeye ektiği yazılı olmalı. Çünkü hemen arkasından çıkan bitkilerin adları sıralanıyor. Enki onları görüyor ve yardımcısı İsimud'a onların ne olduğunu öğrenmeyeyim mi, diye soruyor. Sonra İsimud çıkan bitkileri birer birer getirip Enki'ye veriyor. O da her aldığının ne olduğunu soruyor:

"Bu nedir?"
"Onun yardımcısı yanıt verdi:
"efendime söyleyeceğim,
o bir ağaç bitkisidir, der ona"
onu Enki için keser, o da yer.
O bir bal bitkisidir, der ona,
Onu Enki için keser, o da yer
O bir yaban bitkisidir, der ona,
Onu Enki için keser, o da yer.

O bir *apasar* bitkisidir, onu yiyebilirsiniz!
O bir diken bitkisidir, onu yiyebilirsiniz!
O bir rezene bitkisidir, onu yiyebilirsiniz!
O bir ... bitkisidir, onu yiyebilirsiniz!
O bir *amharu* bitkisidir, onu yiyebilirsiniz!
Enki onların ne olduğunu anladı.

Tarrı Enki'nin bu yenmesi yasak olan bitkileri yediğini gören tanrıça son derece kızıyor ve, "O ölünceye kadar ona yaşam gözüyle bakmayacağım" diyerek ortadan kayboluyor. Bunun üzerine En-

ki son derece hastalanıyor. Bunu gören tanrılar çok üzülüyorlar ve bütün güçleriyle tanrıçalarına aramaya başlıyorlar. Büyük zorluklarla bulunan Tanrıça Enki'nin yanına oturarak soruyor:

Erkek kardeşim neren ağrıyor?
Benim ..... ağrıyor.
"tanrı Abu'yu var ettim onun için."
Kardeşim, neren ağrıyor?
"çenem ağrıyor."
"tanrıça Nintulla'yı var ettim onun için."
"kardeşim, neren ağıyor?"
"dişim ağrıyor."
"Tanrıça Ninsutu'yu var ettim onun için."
"kardeşim neren ağrıyor?"
"ağzım ağrıyor."
tanrıça Ninkasi'yi var ettim senin için."
"kardeşim neren ağrıyor?"
..... ağrıyor."
Tanrıça Nazi'yi var ettim onun için."
"kardeşim neren ağrıyor?"
"kolum ağrıyor."
"tanrıça Azimu'yu var ettim onun için."
"kardeşim neren ağrıyor?"
"kaburgam ağrıyor."
Tanrıça Ninti'yi var ettim onun için. (Burada Ninti, kaburganın hanımı ve yaşatan hanım anlamına gelir.)[25]

25 Bu hikâyenin son kısmı Havva'nın Âdem'in kaburgasından oluşu ile örtüşüyor. Kaburgayı iyi etmek için yaratılan Nin. ti adında bir tanrıça. Burada nin=hanım, ti=kaburga. Anlamı "kaburganın hanımı". ti'nin ikinci anlamı yaşam. Buna göre çevirirsek "yaşatan hanım" olur. Museviler bu hikâyede kadını Âdem'in kaburgasından yarattırmış, yaratılan kadına da ti'nin ikinci anlamı alınarak "Havva"=yaşatan kadın adı verilmiştir.

İnsanın Yaratılışı

İnsanın yaratılışına ait efsane 150 satır kadardır. Dört parçaya ayrılan tablet birleştirilerek bu metin meydana getirildiyse de birçok yeri kırık ve olan satırların anlaşılması da çok zor. Bu efsane ilk olarak *Tevrat*'ta bulunuyordu. Daha sonra Sami bir dil olan Akadcası meydana çıktı. Son olarak bunların kaynağı olan Sumerce yazılışı ele geçti. *Tevrat* ve Sumer hikâyeleri birbirine uymakla beraber Babilce olanı biraz değişiktir.

Tevrat hikâyesine göre insanlar topraktan (balçıktan) tüm hayvanlara hâkim olması için yaratılmıştır. Sumerlilere göre de tanrılar çoğalınca kendilerine bakamıyorlar. Onların işlerini yüklenmesi için insan topraktan yaratılıyor. Babil'de ise aynı nedenden, fakat kesilen bir tanrının kanıyla karıştıralan topraktan yaratılmış.

Sumer efsanesi Babil ve İbrani hikâyelerinden en az 1000 yıl önce yazılmış. Bu hikâye de şiir halinde kaleme alınmış. Şiir tanrıların yiyeceklerini hazırlamakta güçlük çektiklerini anlatmakla başlıyor. Bu güçlük özellikle tanrıçalar çoğaldıkça meydana geliyor ve tanrılar bunun için sızlanmaya başlıyorlar. Bu sorunu çözebilecek olan Bilgelik Tanrısı derin bir uykuda, onların sızlanmalarını duyucak durumda değil. Bunu üzerine bütün tanrıların annesi olan Tanrıça Nammu'ya başvuruyorlar. O da oğlunu uyandırarak, ona tanrıların kendilerine bakamayacak hale geldiklerini, bu yüzden gözyaşı döktüklerini, bu duruma bir çözüm bulmasını söylüyor. O da annesine uçurumdan bir çamur almasını, elinde onu sıkıştırmasını, ona kendilerinin görüntüsünü vermesini, o bunu yaparken yanında Doğum Tanrıçası'nın bulunacağını söylüyor. Sonra da onun kaderinin ne olacağını bildiriyor. Onun üzerine Tanrıça Ninmah uçurumdan çamur alıyor. Ve altı ayrı şahıs yapıyor. Onlara kendi nefesinden üfleyerek can veriyor. Tanrı Enki de onların kaderlerinin ne olduğunu söylüyor. Tabletin bu kısmı kırık olduğundan ancak bunlardan ikisinin kaderini öğrenebiliyoruz. Bunlardan biri do-

ğurmayan kadın. Bunun kaderi kadınlar evinde oturması. Diğerinin ne erkeklik ne de kadınlık organı varmış. Ona da kralın evinde oturma kaderi veriyor. Bunun üzerine büyük bir şölen hazırlanıyor. Bu şölende Tanrı Enki ve Tanrıça Ninmah çok şarap içerek sarhoş oluyorlar. Ninmah tekrar çamur alıyor ve sekiz tip insan yapıyor. Enki de aynı şekilde yapmaya kalkıyor. Onun yaptıkları konuşamıyor, yürüyemiyor. Vücutça ve kafaca bozuk oluyorlar. Enki annesine "senin yarattıklarına ben yiyecek içecek verdim. Sen benim yaptıklarıma bunları verdin mi?" diye sitem ediyor. Annesi bunlara karşı iyi olmak, yardım etmek istiyorsa da yararı olmuyor. Onlarla konuşmak istiyor, konuşamıyorlar; ekmek veriyor, yiyemiyorlar; ne oturup ne kalkabiliyorlar. Bunun üzerine annesi, böyle işe yaramaz yaratıklar meydana getirdiği için Enki'ye kızıyor ve onu lanetliyor. Enki de hatasını kabul ediyor.

Burada ilginç olan, insanı meydana getirme tekniğini tanrının tanrıçaya söylemesidir. O söyleneni yapıyor ve ona nefes vererek canlandırıyor. Ona karşın tanrının aynı teknikle yaptığı insan tam bir insan olamıyor. Yiyip içemiyor, konuşamıyor.

Altın Çağ ve Tek Dil

Çok eski günlerde Sumer ülkesi ve komşu ülkeler büyük bir bolluk ve huzur içinde yaşıyorlarmış. Hepsi de Hava Tanrısı Enlil'e tek dilde dua ediyorlarmış.

Bilgelik Tanrısı Enki, Tanrı Enlil'in kendisinden üstün olduğunu düşünerek onu kıskanmış ve insanların tek dilde konuşmasını engellemiş. Böylece insanların birbirleriyle anlaşmasını önlemiş. Bunun sonucunda insanlar arasında anlaşmazlıklar, savaşlar çıkarttırarak o güzel mutlu çağa son vermiş. Bu olayın anlatıldığı dizeler:

> Bir zamanlar ne yılan vardı, ne akrep vardı,
> Ne sırtlan vardı, ne arslan vardı.

Ne vahşi köpek vardı, ne kurt vardı,
Ne korku vardı, ne işkence vardı.
İnsanın düşmanı yoktu.
O günlerde Şubur-Hamazi ülkesi,
Prensliğin, me'lerin yüce ülkesi,
Karşılıklı konuşulan dillerin Sumer'i,
Gerekli olanlara sahip Uri ülkesi,
Güvenlikte dinlenen Martu ülkesi,
Halkı iyi bakılan bütün evren,
Tanrı Enlil'e bir dilde söylerlerdi.
Fakat sonra baba-bey,baba-prens, baba-kral
Enki, bey kızgın, prens kızgın, kral kızgın

Emri güvenilir olan bolluğun beyi,
Ülkeyi gözleyen bilgeliğin beyi,
Tanrıların önderi,
Eridu'nun beyi bilgelikle donatılan Enki,
Onların ağzındaki konuşmayı değiştirdi,
İnsanın vaktiyle tek olan konuşmasının içine
Anlaşılmazlığı koydu.[26]

Tanrı Martu'nun Evlenmesi

Martu göçebe halkın tanrısıdır. Sumerliler ona da değer vermişler. Bu tanrı bir gün evlenmek ister ve annesine ona bir eş bulması için rica eder. Annesi de ona "git kendin istediğin gibi birini bul!" der. Bir gün Tanrı Ninab, Aktap şehrinde bir şölen hazırlar ve bu şölene Sumer'in kuzeydoğusunda bir şehir krallığı olan Kazallu'nın koruyucu tanrısı Numuşda, karısı ve kızı Adnigkişar ile gelir.

26 *Tevrat* ve *Ku'ran*'da da aynı konuyu görüyoruz. Bkz. Muazzez İlmiye Çığ, *Kur'an, İncil ve Tevrat'ın Sumer'deki Kökeni,* Kaynak Yayınları, 11. basım, s.34.

Şölen sırasında Martu kahramanca gösteriler yapar. Bu gösteriler Tanrı Numuşda'nın kalbine neşe getirir ve çok eğlenir. O da buna karşılık Martu'ya altın, gümüş, lacivert taş gibi değerli hediyeler vermek ister. Fakat Martu bunları geri çevirir ve bunun yerine yalnız Numuşda'nın kızının elini ister. Numuşda bundan çok memnun olur. Fakat kızın arkadaşları, Martu'nun, diz çökmeyen, silahı ile dağlara egemen olan biri olduğunu, yağmur ve rüzgârın savuracağı çadırlarda oturduğunu, dua etmesini bilmeyen, pişmemiş et yiyen, ölülerini gömmeyen ilkel toplumlardan olduğunu söyleyerek kızı Martu ile evlenmekten caydırmaya çalışırlar. Fakat kız hiçbirini dinlemez ve Martu ile evlenir. Buna ait şiir şöyledir:

Ninab varken, kiritab yok iken,
Kutsal rahiplik başlığı varken, kutsal taç yok iken,
Kutsal kokulu bitki varken, kutsal sedir (ağacı)yok iken,
Kutsal tuz varken, kutsal sabun yok iken
Çiftleşme ..... varken,
Çayırda doğuran varken,
Sen (Ninab) kutsal sedirin büyük babası, Sen *meş*-ağacının atasısın!
O günlerde, şehirlerin şehri bir prenslik dağı vardı,
Ninab şehirlerin şehri, prensliğin bir dağı idi.
Ninab'ın kralı Tigi-şem-ala idi.
Onun karısı Şagegura çok ünlü idi.
.....onunla gelen kızı,
onun adı İnannaka idi.
Onlar Nina şehri yanında yaşıyorlar, ağlarını atmışlardı.
Onlar ceylanları insanlar gibi öldürürlerdi.
Bir gün akşam olunca o yerde,
An (pay olarak) et parçasını yerine koymadan önce,
Karısı olan adama iki misli pay konuldu.
Oğlu olan adama pay üç kat kondu.

Bir delikanlının payı tek kondu.
Martu için yalnız iki kat kondu.
Martu annesinin evine girdi,
Onu doğuran anasına dedi ki:
Benim şehrimde arkadaşlarımın karıları var,
Benim dostlarımın karıları var.
Benim ise şehrimdeki arkadaşlarım gibi, karım yok.
Ne karım var, ne çocuğum var.
Bana konulan parça arkadaşlarımınkinden büyük.
Birlikte olanların yakaladığı ceylan,
benimki arkadaşlarımınkinden büyük.
O gün gece geldiğinde
Payların yerinde, akşam olduğunda,
Et payları yerine konduğunda
Karısı olan adama iki katı kondu.
Oğlu olan adama üç katı kondu.
Tek olan delikanlıya tek konuldu.
Martu için yalnız iki katı konuldu.
Martu onu doğuran annesine,
Onun evine girdi ve dedi ki:
"Anneciğim, benim için bir kadın al! Payımı sana getireyim!"
Onu doğuran annesi Martu'ya cevap verdi:
"Oh! suhinuna sana bir öneride bulunayım,
sana bir söz söyleyeceğim, sözüme kulak ver!
Seçtiğin kadını al,
Kalbinin istediğine göre bir kadın al!
Bana bir arkadaş ver, bir köle kız!
Şehrin kenarında duran senin halkın arasından,
evi yapılı, bahçeleri dikilmişler arasından,
Kuyu kazan yandaşların arasından,
Sen Martu yandaşların arasında bir adam ol!
Şehirde festival olduğu günlerde

Ninab şehrinde bir festival olduğu günlerde
"gel arkadaş, gel gidelim, gidelim!
Numuşda festivalde bulunacak
Onun sevgili kızı Adagarkidu, onunla festivalde olacak
Onun karısı Namrat, güzel kadın, onunla festivalde olacak.
Bronz davulların yankılandığı şehirde
Onlarla 7 tef çınlatan
Güçlü, renkli kuşaklı adam,
Onları (Numuşda) için güreş yerine getirdi.
Ninab mabedinde onlar yarışsın onun için!
O (Martu) festivalin yapıldığı şehre, Ninab'a gitti, ona şaştı.
O, festivalin yapıldığı şehre, Ninab'a gitti, şaşırdı.
Onun için (Numuşda için) o kutsal vücut olduğundan beri,
Ninab'ın kapısında, güreşin ve atletin ortasında,
Martu esas avluya daldı.
O (Numuşda) onun için güçlü yarışçı aradı.
Onun için gönüllü olarak delikanlı atıldı.
Martu esas avluya daldı,
Baltayı yukarıdan fırlattı.
Esas avluda, savaşta o kendini kılıç ile kuşattı.
Ninab'ın esas avlusunda ölü vücutları kaldırdı.
Numuşda Martu'dan çok memnun oldu.
Ona gümüş verdi, o almadı.
Ona değerli taşlar verdi, o almadı,
ikinci kez aynı şeyi tekrarladıktan sonra,
üçüncü kez aynı şeyi tekrarladıktan sonra,
(Martu dedi ki:) senin gümüşün neye yarayacak?
Senin değerli taşların ne olacak?
Ben delikanlı, daha çok senin kızınla evlenmek istiyorum.
Ben Martu daha çok Adgarkidu ile evlenmek istiyorum.

Bundan sonra 25 kadar kırıklı satır geliyor. Bunlarda okunabildiği kadarıyla kızın babası kızını ona verebileceğini, ancak Martu'dan düğün hediyesi olarak yavrularıyla birlikte sığırlar, koyunlar, keçiler istediğini söyler.

"Bunlar için, yalnız bunlar için söz ver bana
Ve kızım Adgarkidu'yu vereceğim sana."
Martu birçok hediye aldı.
O onları Ninab'ın iskelesine götürdü
Ninab'da her yaşlıya
Bir külçe altın verdi.
Her yaşlı kadına Ninab'da
.....ve altın başlık verdi.
Ninab'ın delikanlıları ve genç kızları
.....ve altın ile donatıldı.
Ninab'ın bütün kalelerini
.....çok renkli verdi
O onları renkli yün elbise ile donattı.
Ninab'ın bütün köle kızlarına
Gümüş şarap kupası verdi.
Birkaç gün geçti, son karar verilmedi.
(Adagarkidu'nun bir arkadaşı:)
"Haydi, onların eli kırıcı, onların niteliği maymunluk!
Onlar Nanna'nın yasak ettiğini yerler, onlarda saygı yoktur.
Başıboş dolaşırlar.....
Tanrıların mabetlerinden nefret ederler.
Onların meclisi bozuktur, yalnız karışıklığa neden olurlar.
Deri torbaya bürünmüş bir adam(dırlar).
Rüzgâr ve yağmurda bozulan çadırda oturur ve dua etmeyi bilmezler,
O dağda oturur, tanrıların yerini bilmez.
O dağ eteklerinde mantar toplayan, boyun eğmeyen adam.

O çiy et yer
Yaşadığı sürece evi yoktur.
Öldüğü zaman gömülmez.
"Arkadaşım! Neden Martu ile evleneceksin?"
Adgarkidu arkadaşına cevap veriyor:
"Ben ne olursa olsun Martu ile evleneceğim."
Ninab, ulum alamma![27]

Tanrıça İnanna'nın Öyküleri

Sumer tanrıları içinde hakkında en çok öykü yazılan Aşk, Bereket ve Savaş tanrıçası, Venüs yıldızını simgeleyen İnanna'dır. Sumer şairlerine göre o göğe ve yere egemendi, toplumun süsü, Sumer'in neşesiydi. İnanna Ay Tanrısı'nın kızı, Güneş Tanrısı Utu ve Yeraltı Tanrıçası Ereşkigal'in kardeşidir. Akadlarda İştar, Musevilerde Astarte, Yunan'da Afrodit, Roma'da Venüs adını alarak yüzyıllar boyu çeşitli toplumların efsanelerine konu olmuştur.

Onu yaratan Sumer yazarları, kadınlarda izledikleri, görmek istedikleri nitelikleri onun şahsında toplamışlar, onu yüceltmiş, ona tapmış ve hakkında yığınlarla şiirler, öyküler yazarak onu ölümsüzleştirmişlerdir. O güzelliğin, çekiciliğin, şefkatin, hırsın, kavganın, önderliğin, kurnazlığın ve en önemlisi bereketin ve çoğalmanın sembolü olmuştur. Onun öykülerinde; Âdem'in oğulları olarak tanımlanan Habil, Kain'in tartışmasını, Leyla ile Mecnun'un sevişmesini, çobanların erişilmesi güç aşklarını, kadının fettanlığı ve acımasızlığını, erkeğin tutkusu ve vurdumduymazlığını, kardeş sevgisinin en yücesini buluyoruz. O tanrıların en üstünü Enlil'e istediğini yaptırmayı, en akıllısı Enki'yi aldatmayı başarmıştır. O aşkı ve cinsel gücüyle insanlara, doğaya yenilenme ve çoğalma gücü ver-

27 Jacob Klein, *The God Martu in Sumerian Literature, Sumerian Gods and their Representations,* Cuneiform Monographs 7, 1997.

miş, onun adına yapılan tapınaklarda Sumer'in saygın kadınları cinsel görev yapmak için yarışmışlardır.

Onun güçlerini özetleyecek olursak:

1- İnsan ve hayvanlardaki cinsel güç onun kontrolü altındadır.

2- O evlilik dışı cinsel yaşamı kontrol etmektedir. Meyhanelerin ve fahişelik kurumlarının patronudur.

3- O saldırgan, erkek davranışlı, savaş alanlarında cesetleri hayvan gibi silip süpürür.

4- O bir erkek tanrıdan daha iyi içki içip, hiçbir kadının yapmadığı erkeklerin dönme dansını yapabilir.[28]

5- Onun özel bir gücü de kadını erkeğe, erkeği kadına dönüştürebilmesidir.

İnanna'ya ait öyküler şunlardır:

1. İnanna-Şukallituda, bahçıvanı ölüme götüren günahı.
2. İnanna'nın Tanrı Enki'den me'leri kaçırışı.
3. İnanna ve Huluppu ağacı.
4. İnanna ve Bilulu
5. Kutsal Evlenme öyküleri. Bunları şu şekilde gruplandırabiliriz:

a. İnanna'nın Çoban Tanrısı Dumuzi'yi koca olarak seçmesi,

b. Evlenmeleri,

c. Tanrıçanın yeraltına gitmesi,

d. Tanrıçanın yeraltına kendi yerine kocasını göndermesi,

e. Kocasını baştan çıkaran kızın öldürülmesi,

f. Dumuzi'nin yeraltından kaçması,

g. Dumuzi'nin rüyası,

h. Dumuzi'yi kız kardeşi Rüya Tanrıçası Geştinanna'nın yeraltından yarım yıl için kurtarması,

28 Bu dans, anlaşıldığına göre, mevlevilerin sema ayinlerinde dönmeleri gibidir. Bunu Sumer'de Tanrıça İnanna dışında, yalnız erkekler yapıyor.

i. Her ilkbaharda yeraltından çıkan Dumuzi ile İnanna'nın birleşmeleri,

j. Bu birleşmenin, ülkenin kralı ile bir başrahibenin evlenmesi ile sembolize edilmesi, böylece yeni bir yılın başlaması.

İnanna-Şukallituda, Bahçıvanı Ölüme Götüren Günahı

Bu konu yalnız İstanbul Arşivinde tek bir tablet üzerinde yazılı olarak bulundu.

Konu şöyle:

Bir zamanlar Şukallituda isimli bir bahçıvan vardı. Bu bahçıvanın bahçesinde yetiştirmek istediği bitkiler, çok iyi baktığı halde büyüyemeden bozulup gidiyordu. Dağların tozlarını getiren rüzgâr, onlara vurup canlılıklarını alıp götürüyordu. Bunun üzerine bahçıvan gözlerini gök yüzüne çevirerek doğuya batıya baktı. Falları, tanrısal yasaları inceledi ve yeni bilgiler edindi. Bu bilgilerin ışığında, güneş doğduktan batıncaya kadar gölgesi süren sarbatu ağacını (hangi ağaç olduğu bilinmiyor) bahçesine dikti. Böylece bahçesi her yeşilliği yetiştirir oldu.

Bir gün Tanrıça İnanna göğü ve yeri dolaştıktan sonra dinlenmek için Şukallituda'nın bahçesinin kenarına uzanıp uyur. Bahçesinde onu gözleyen bahçıvan hemen Tanrıça'nın yanına gidip ona tecavüz eder. Sabah olup güneş ışıyınca Tanrıça uyanıp bu kötü davranışın farkına varır ve son derece kızar ve bu yüzden Sumer ülkesine üç türlü felaket getirir. Bunlardan birincisi, Sumer'in bütün kuyularını ve topraklarını öyle kanla doldurur ki, tüm hurmaların ve bağların olduğu yerler kanla dolar. İnsanlar içecek su bulamazlar. İkincisi, Sumere yıkıp yok edici bir rüzgâr gönderir (tablet kırık olduğundan üçüncü felaketin ne olduğu anlaşılamıyor). Her felaketten sonra Şukallituda babasına gidip nasıl bir tehlikede olduğunu anlatır. Babası da ona kardeşleri olan karabaşlıların (Sumer halkı) arasına girmesini ve onların arasına saklanmasını önerir. Bu

öneriyi tutan bahçıvanı Tanrıça İnanna bulamaz. Tanrıça kendisine yapılan bu kötülüğün intikamını alamadığı için iyice sinirlenir ve Eridu şehrinde bulunan Bilgelik Tanrısı Enki'ye gidip onun önerisi ve yardımını istemeye karar verir. Eridu'ya gidip Enki'yi gördüğünde Şukallituda'nın oraya kaçtığını ve Enki'ye sığındığını öğrenir. Enki hemen Tanrıça'ya Şukallituda'yı verir ve o da onu öldürür. Fakat öldürmeden önce Şukallituda'ya, adının unutulmayacağını, kral sarayında ozanların şarkıları içinde, çobanların ahırlarında yayıklarını çalkarken onun adını anacaklarını söyler.

Bu öyküde iki önemli bilgi vardır. Birisi, bundan binlerce yıl önce, bitkileri, gölge yapan ağaçlarla güneşten korunmasının bilinmiş olması; ikincisi, ülkenin kana boğulması motifi. Bu sonuncusu *Tevrat*'ta yazılan bir öyküye çok benzemektedir. Bu öyküye göre, esir olan Yahudileri Mısır'dan çıkarmak istemeyen Mısır firavununa kızan Tanrı Yahve bütün Mısır sularını kana çevirmiştir. Diğer konularda olduğu gibi bu da şiir şeklinde yazılmıştır. Bundan bazı bölümler şöyle:

Şukallituda arkları suladığı zaman
Evleklerin yanında kuyuları kazdığı zaman
Köklerinin üstüne tökezlendi, ayağı kesildi
Azgın rüzgâr getirdiklerinin hepsini,
Dağların tozlarıyla yüzüne çarptı.
Bakışlarını aşağı memlekete çevirince
Doğudaki yıldızlara baktı.
Bakışlarını yukarı memlekete çevirince,
Batıdaki yıldızlara baktı.
Uğurlu işaretlerle kaplanmış göğü inceledi
Göğün işaretlerinin anlamını öğrendi.
Orada tanrısal yasaların nasıl uygulandığını gördü.
Tanrı buyruklarını inceledi.
Bahçesinin birbirine yakın olmayan beş on yerine
Koruyucu olarak ağaçlar dikti.

Koruyucu olan ağaç, geniş gölgeli sarbatu ağacı,
Onun yerdeki gölgesi şafakta,
Öğlede ve akşam vakti asla bitmez.

Bir gün kraliçem göğü dolaştıktan, yeri dolaştıktan sonra,
İnanna göğü dolaştıktan, yeri dolaştıktan sonra,
Kutsal fahişe İnanna yorgunluk içinde bahçeye yanaştı,
Hemen uykuya daldı.

Şukallituda bahçenin köşesinde onu gördü.
Tecavüz etti ona, onu öptü

Şafak attı, güneş doğdu.
Kadın korku ile etrafına bakındı.
İnanna korku ile etrafına bakındı.
Sonra kadın utancından nasıl bir felaket yaptı?!.
İnanna utancından ne yaptı!?
Ülkede bütün kuyuları kan ile doldurdu.

Odun taşıyan erkek köleler kandan başka bir şey içemediler
Su taşıyan kadın köleler kandan başka bir şey dolduramadılar.
"Benimle yatanı bütün ülke içinde bulmalıyım" dedi, fakat bulamadı

Bundan sonraki bölümde Şukallituda babasına, ağaçları nasıl diktiğini ve Tanrıça'ya nasıl tecavüz ettiğini aynı dizelerle anlatıyor. Babası da kaçmasını öneriyor. Sonunda, yukarıda belirttiğimiz gibi, Tanrıça'ya yakalanarak öldürülüyor.

Tanrıça İnanna'nın Me'leri Tanrı Enki'den Kaçırışı

Sumer yazar ve ilahiyatçıları, tanrı düzenini sağlayan tanrısal bir gücün varlığına inanmışlar ve o güce *me* adını vererek, Tanrıça İnanna'nın bu öyküsü içinde onları bir liste halinde yazmışlardır.

Tanrılar, "kültür nitelikleri ve türleri" olarak adlandırılan bu *me*'lerin iyi olanlarını meydana getirdikleri gibi kötü olanlarını da ortaya koymuşlardır. Bu listede 100'den fazle *me* yazılmış, fakat okunabilen ve anlaşılabilen ancak 68 tanedir. Bunlar şöyle sıralanmış:

1. beylik, 2. tanrılık, 3. yüceltilmişlik ve sonsuz taç, 4. yüceltilmiş krallık tahtı, 5. yüceltilmiş krallık asası, 6. hükümdarlık nişanı, 7. yüceltilmiş kutsal yer, 8. çobanlık, 9. krallık, 10. süresiz hanımlık, 11. tanrısal hanımlık (rahibelik görevi), 12. İşib (rahiplik görevi), 13. Lumah (rahiplik görevi), 14. gutuk (rahiplik görevi), 15. doğruluk, 16. yeraltı dünyasına iniş, 17. yeraltı dünyasından çıkış, 18. kurgarru (hadımlık), 19. girbadara (hadımlık), 20. sagursag (hadımlık), 21. (savaş) sancağı, 22. tufan, 23. silahlar (?), 24. cinsel doyum, 25. fahişelik, 26. yasa (?), 27. suçlama, 28. sanat, 29. tapınak, 30. göğün kutsal fahişeliği, 31. gusilim (çalgı), 32. müzik, 33. yaşlılık, 34. kahramanlık, 35. güç, 36. düşmanlık, 37. namusluluk, 38. şehirlerin yıkılışı, 39. ağıt, 40. kalbin sevinci, 41. yalancılık, 42. ülkenin başkaldırması, 43. iyilik, 44. adalet, 45. tahta işçiliği sanatı, 46. maden işçiliği sanatı, 47. kâtiplik, 48. demircilik işi, 49. dericilik işi, 50. yapı işi, 51. sepet işi, 52. bilgelik, 53. dikkat, 54. kutsal temizlik, 55. korku, 56. terör, 57. kavga, 58. barış, 59. yorgunluk, 60. zafer, 61. öneri, nasihat, 62. sıkıntılı kalp, 63. yargı, 64. karar, 65. lili (çalgı), 66. ub (çalgı), 67. mesi (çalgı), 68. ala (çalgı).

Öykümüz şöyle:

Uruk şehrinin koruyucu Tanrıçası İnanna, Uruk'u uygarlaştırmak, halkına daha iyi bir yaşam sağlamak istiyor. Böylece kendisi de şan ve şerefe ulaşacak. Bunu yapabilmek için tanrısal güç ve yasalar olan *me*'lere sahip olması gerek. Onlar da "tanrıların kalbini bilen" bilgeliğin beyi Enki'nin koruması altında. Tanrıça ne yapıp edip onları almak kararında. Bunun için elinden geldiğince süslenip püslenip Enki'nin şehri olan dipsiz su Abzu'nun bulunduğu Sumer'in kültür merkezi Eridu'ya gitmek üzere yola çıkıyor. O Abzu'ya yaklaşırken Enki'yi etkisi altına almaya başlıyor. Onun geldiğini

anlayan Enki, veziri İsimud'a, İnanna'nın Abzu'ya yaklaştığını, onun için çeşitli yiyecekler ve tatlı, serin sular, biralarla donatılmış bir masa hazırlamasını söylüyor.

İsimud söylenenleri yapıyor. İnanna gelince büyük bir neşeyle sofraya oturuyorlar. Bol içkilerle doldurulmuş kadehleri karşılıklı tokuşturuyorlar.

Enki büyük bir keyifle coşuyor, neşe içinde kızına, İnanna'ya tanrısal yasaları hediye edeceğini söyleyiveriyor. Kurnaz Tanrıça bundan hemen yararlanmanın zamanı olduğunu anlıyor ve sarhoş olan Enki'den yasaları birer birer alarak gök teknesine dolduruyor ve bu değerli yükü ile Uruk yolunu tutuyor. Bir süre sonra içkinin etkisi geçince, Enki *me*'lerin yerinde olmadığını anlıyor ve vezirine onlara ne olduğunu soruyor. O da kızı İnanna'ya verdiğini söylüyor. Enki yaptığı bu hatadan dolayı çok sıkılıyor ve üzülüyor, ve ne olursa olsun gök teknesi Uruk'a gelmeden onu yakalattırmaya karar veriyor. Bunun için veziri İsimud'a, deniz canavarlarını da yanına alarak tekneye ulaşıp geri getirmesini söylüyor.

Abzu ile Uruk arasında 7 durak var. İnanna'nın teknesinin ilk durakta yakalanması gerek. Sonraki yolu da İnanna yaya olarak gidecek.

Enki vezirine bu emri şöyle veriyor:

"Git! Deniz canavarlarına onu yakalattır!"

İsimud tekneyi ilk durak İdal'de yakalıyor ve İnanna'ya, "kraliçem baban beni, seni yakalamak üzere gönderdi. Biliyorsun onun sözleri yücedir, tutulması gerek, onlar rüzgârla uçmamalı!" diyor. İnanna bunun üzerine, babasının rüzgârla uçmaması gereken sözlerinin ne olduğunu soruyor. İsimud da, "Gök teknesini geri getirmemi, seni de Uruk'a göndermemi söyledi" diyor.

Bunun üzerine İnanna şaşırarak neden babasının sözünü değiştirdiğini, neden yalan söylediğini soruyor. O bunları söylerken deniz canavarları tekneyi yakalıyorlar. Fakat İnanna kendi yardımcısı ve veziri olan Tanrıça Ninşubur'a, "Enki'nin bana hediye ettiği tanrısal yasaları ve gök teknesini kurtar!" diyor.

Ninşubur hepsini canavarlardan kurtarıyor ve yollarına devam ediyorlar. Fakat daha sonraki 6 durakta yine canavarlar tekneyi yakalıyor ve yine hepsinde Ninşubur onu kurtarıyor. Böylece *me*'leri geri vermeden Uruk'a ulaşıyorlar. Onları bekleyen halk tarafından büyük bir neşe içinde karşılanıyorlar. Tekneden yasalar seviç çığlıkları arasında boşaltılıyor. Böylece Uruk uygarlığa kavuşuyor. Enki de bu kutsal yasaların artık Uruk'ta kalmasına razı oluyor.

Bu efsanenin tüm şiirini veriyoruz:

Nanna kırların tacı şugurra'yı başına koydu.
Çobanın ağılına gitti.
O elma ağacına dayandı.
O elma ağacına dayandığında olağaüstü kadınlık organını gördü.
Ona sevinen genç kadın İnanna kendini çok beğendi.
O dedi ki:
"Ben göğün kraliçesi, bilgelik tanrısını ziyaret edeceğim
Erdu'daki kutsal yere, Abzu'ya gideceğim
Eridu'da bilgelik tanrısı Enki'yi onurlandıracağım,
Derin tatlı sularda Enki'ye dualar edeceğim."
İnanna yola koyuldu.

Abzu'ya yaklaşınca,
Kulakları delik olan,
Tanrıların kalbini bilen, her şeyi bilen bilgelik tanrısı Enki,
Veziri İsimud'a seslendi:

"gel benim Sukkal'im,
Genç kadın Abzu'ya girmek üzre
İnanna kutsal tapınağa girince
Ona yemek için tereyağlı kek ver,
Kalbi serinlesin, diye soğuk su koy,
Ona yaraşır şekilde davran!

Ona arslan yontusu önünde bira sun!
Kutsal masada, göğün masasında büyük İnanna'yı selamla!"

İsimud Enki'nin sözünü dinledi
İnanna Abzu'ya girince
Ona yemesi için tereyağlı kek verdi.
İçmesi için soğuk su koydu.
Arslan heykeli önünde ona bira sundu
Ona saygılı davrandı,
İnanna'yı kutsal masada, göğün masasında selamladı.

Enki ve İnanna bira içtiler,
Onlar birlikte daha çok daha çok bira içtiler.
Dolup taşan bira kaselerini
Karşılıklı tokuşturdu, birbiriyle yarıştılar
Enki, sarhoşlukla kaseleri tokuştururken İnanna'ya dedi ki,

"Gücüm adına, kutsal tapınağın adına
kızım İnanna'ya
yüce rahibeliği tanrısallığı,
soylu, dayanıklı tacı, krallığın tahtını vereceğim."

İnanna karşılık verdi:
"onları alacağım!"
Enki kasesini kaldırdı ve ikinci kez İnanna ile tokuşturdu:
"Gücüm adına, kutsal tapınağın adına
kızım İnanna'ya
Doğruluğu, yeraltı dünyasına inmeyi, yeraltı dünyasından çıkmayı,
Sevişme sanatını, fallus'u öpmeyi vereceğim."

İnanna karşılık verdi:
"Alıyorum onları."
Enki kasesini kaldırdı, üçüncü kez İnanna ile tokuşturdu:
"gücüm adına, kutsal tapınağın adına

kızım İnanna'ya
Göğün kutsal rahibeliğini,
Ağıt yapmasını, kalbleri sevindirmesini,
Yargılamayı, karar vermeyi vereceğim."

İnanna karşılık verdi:
"onları alıyorum."

(Böylece Enki 14 kez kadeh kaldırarak beşer, altışar, yedişer *me* veriyor İnanna'ya. O da onları alıyor. Hepsi tamamlandıktan sonra)

İnanna ayağa kalkarak babasının önünde
Enki'nin ona verdiği *me*'ler için teşekkür etti:

"Babam bana *me*'leri verdi:
O bana yüce rahibeliği verdi.
O bana tanrısallığı verdi.
O bana soylu ve süresiz tacı verdi.
O bana krallık tahtını verdi.
O bana soylu kılıcı verdi.
O bana asayı verdi.
O bana kutsal ölçü çubuğunu verdi.
O bana yüksek tahtı verdi.
O bana çobanlığı verdi.
O bana krallığı verdi.
O bana prenses rahibeliğini verdi.
O bana tanrısal kraliçe rahibeliğini verdi
O bana sihir rahibeliğini verdi.
O bana saygın rahibeliği verdi.
O bana içki sunma rahibeliğini verdi.
O bana doğruluğu verdi.
O bana yeraltı dünyasına inmeyi verdi.
O bana yeraltı dünyasından çıkmayı verdi.
O bana kurgarru'yu verdi.

O bana hançeri ve kılıcı verdi.
O bana siyah elbiseyi verdi.
O bana renkli elbiseyi verdi.
O bana saçları salıvermeyi verdi.
O bana saçları toplamayı verdi.
O bana sancağı verdi.
O bana sevişme sanatını verdi.
O bana fallus'u öpmeyi verdi.
O bana fahişelik sanatını verdi.
O bana hırsızlık sanatını verdi.
O bana kutsal tapınağı verdi.
O bana göğün kutsal rahibeliğini verdi.
O bana müzik aletlerini seslendirmeyi verdi.
O bana şarkı sanatını verdi.
O bana yaşlılık sanatını verdi.
O bana açık konuşma sanatını verdi.
O bana iftiralı konuşma sanatını verdi.
O bana güzel konuşma sanatını verdi.
O bana kült fahişeliğini verdi.
O bana kutsal tavernayı verdi.
O bana kahramanlık sanatını verdi.
O bana güçlülük sanatını verdi.
O bana hainlik sanatını verdi.
O bana namusluluk sanatını verdi.
O bana şehirleri yağma etmeyi verdi.
O bana ağıt yapmayı verdi.
O bana kalbi sevindirmeyi verdi.
O bana yalancılığı verdi.
O bana başkaldıran ülkeyi verdi.
O bana nazik olma sanatını verdi
O bana seyahati verdi.
O bana güvenle oturacak yer verdi.

O bana tahta işçiliği hünerini verdi
O bana bakır işçiliği hünerini verdi.
O bana yazı yazma hünerini verdi.
O bana kuyumculuk hünerini verdi.
O bana dericilik hünerini verdi.
O bana çırpıcı hünerini verdi.
O bana yapı yapma hünerini verdi.
O bana kamış işçiliği hüneini verdi.
O bana ayırt edici kulak verdi.
O bana dikkat etme gücü verdi.
O bana kutsal temizlenme törenlerini verdi.
O bana yemleme kümesini verdi.
O bana sıcak kömürü yığmayı verdi.
O bana koyun ağılını verdi.
O bana korkuyu verdi.
O bana dehşeti verdi.
O bana üzüntüyü verdi.
O bana acı dişli arslanı verdi.
O bana ateşlemeyi verdi.
O bana ateş koymayı verdi.
O bana yorgun kolu verdi.
O bana aile topluluğunu verdi.
O bana yaratıcılığı verdi.
O bana kolay bozuşmayı verdi.
O bana danışmanlığı verdi.
O bana kalbi sakinleştirmeyi verdi.
O bana yargılamayı verdi.
O bana karar vermeyi verdi

(Henüz içkisinin etkisi geçmemiş olan) Enki veziri İsimud'a dedi ki:

"Benim sukkal'im İsimud,
isteğim, Uruk'a gitmek üzere olan genç kadın
şehrine güvenle ulaşsın!"

İnanna bütün me'leri topladı
Onlar gök teknesine yüklendi.
Kutsal *me*'lerle yüklenmiş gök teknesi iskeleden ayrıldı,

Birayı içenden bira gidince,
Baba Enki'den bira gidince,
Bilgelik tanrısından bira gidince
Enki Abzu'ya baktı,
Abzu'nun kralının gözleri Eridu'yu aradı.
Kral Enki Eridu'yu aradı ve veziri İsimud'a dedi ki:

"Benim sukkal' İsimud!"
"kralım Enki! Hizmetinize hazırım!"
"yüce rahiplik, tanrılık,
soyluluk, süresiz taç,
nerede onlar?"
"Kralım onlar kızınıza verildi."
"Ayırt edici kulak, dikkat gücü,
karar verme, nerede?"
"kralım, kızınıza verildi onlar."

(Enki 14 kez vezirine soruyor, o da 14 kez onların kızına verildiğini söylüyor.)

Enki dedi ki:
"Isimud, kutsal me'ler ile gök teknesi nerede şimdi?"
"Gök teknesi Eridu'dan bir iskele ileride."
"git enkum yaratıklarını al, gök teknesini geri getir!"

İsumud İnanna'ya dedi ki:

"kraliçem, baban beni sana gönderdi.
Babanın sözü değişmez,
Ona uymama olamaz "

İnanna yanıt verdi:
"babam ne dedi?
Uyulmamazlık edilmeyecek, değişmeyen sözü nedir?"

İsimud dedi ki:
"kralım dedi ki: bırak İnanna'yı Uruk'a gitsin!
Kutsal *me*'ler ile gök teknesini Eridu'ya getir!"

İnanna bağırdı:
"babam verdiği sözü değiştirdi.
O verdiği sözü geri aldı, vaadini bozdu!
Yalan söyledi babam bana,
Yalancılık yaptı bana!
Gücüm adına, kutsal tapınağım adına!"

İnanna daha bunları söylerken
Enkum yaratıkları gök teknesini yakaladı.
İnanna veziri Ninşubur'a seslenerek:
"gel Ninşubur! Bir zamanlar sen doğunun kraliçesi idin,
şimdi kutsal Uruk tapınağının sadık hizmetkârısın.
Ellerin titremedi, ayakların titremedi.
Bana akıllı önreride bulunan sukkal'im,
Benim yanımda dövüşen silahçım,
Kutsal *me*'lerle gök teknesini koru!"

Ninşubur eliyle havayı yardı,
O yeri titreten bir sesle bağırdı!
Enkum yaratıkları tartaklanarak Eridu'ya geri gönderildi

Böylece Enki daha 6 kez gök teknesini yakalatmak için çeşitli canavarları gönderiyor, fakat her defasında Ninşubur onlardan tekneyi kurtarıyor.

İnanna yolda Ninşubur'a, gök teknesi Uruk'a geldiğinde nasıl karşılanması gerektiğini şöyle anlatıyor:

"Gök teknesi Ningulla kapısına girince
bol sular sokaklara yayılsın,
bol sular yollarda taşarak aksın!
Yaşlı adam öneri versin!
Delikanlı silah gücünü göstersin!
Yaşlı kadın kalbi sakinleştirsin!
Küçük çocuklar gülsün ve şarkı söylesin!
Uruk tümüyle bayram yapsın!
Başrahibe gök teknesini şarkı ile selamlasın!
O büyük dualar söylesin!
Kral öküz ve koyun kessin!
Kaplardan bira boşaltılsın!
Davul ve dümbelekler çalınsın!
Benim soylu adım bütün ülkede bilinsin!
Halkım beni öven şarkılar söylesin!

Gök teknesi Uruk iskelesine gelince büyük bir sevinçle karşılanıyor. Tekne boşaltılıyor. Fakat *me*'ler alındığından daha çok çıkıyor. Fazla olanlar şunlar: elbise giyme, baştan çıkarma, kadınlık sanatı, tigi ve lilis davulları ub, meze, ala dümbelek ve tefleri ve bir de bunların uygulanması. Enki verdiklerini geri alamayınca onları Uruk'a bağışladığını şu sözlerle bildiriyor:

Enki İnanna'ya dedi ki:
"gücüm adına, kutsal tapınağım adına
alıp götürdüğün *me*'ler kutsal tapınağında kalsın!
Şehirlerin bolluk içinde olsun!
Uruk'un çocukları sevinsin!
Uruk halkı Eridu halkı ile birliktir.
Uruk şehri büyük yerinde onarılsın!"

HULUPPU AĞACI

İlk günlerde, en ilk günlerde,
ilk gecelerde, en ilk gecelerde,
ilk yıllarda, en ilk yıllarda,

Gerkli olanların getirildiği ilk günlerde,
Gerekli olanların elde edildiği ilk günlerde,
Ülkenin mescitlerinde ekmeğin pişirildiği,
Ülkenin evlerinde ekmeğin tadıldığı,
Gök yerden uzaklaştığı,
Ve yer gökten ayrıldığı,
İnsanın adı konduğu zaman;
Gök tanrısı An göğü götürdüğü zaman,
Ve hava tanrısı Enlil götürdüğü zaman,
Yüce Aşağının kraliçesi Ereşkigal'e yeraltı dünyası mülk olarak verildiği zaman,
O yelken açtı, baba Enki yelken açtı,
Enki, bilgeliğin tanrısı yelken açtı, yeraltı dünyasına.
Küçük taşlar çarptı ona,
Büyük dolular atıldı ona,
Saldıran kaplumbağalar gibi,
Enki'nin gemisinin omurgasına.
Deniz suları kurtlar gibi yuttu Enki'nin gemisinin omurgasını,
Deniz suları arslan gibi parçaladı geminin kıçını.

İşte o zaman, bir ağaç, tek bir ağaç, bir *huluppu* ağacı
Dikildi Fırat'ın kıyısına.
Ağaç beslendi Fırat'ın sularıyla,
Döne döne esen güney rüzgârı söktü onu kökünden, kopardı dallarını,
Fırat'ın suları sürükledi onu.

gök Tanrısı An'ın sözünden korkarak yürüyen,
hava tanrısı Enlil'in sözünden korkarak yürüyen
bir kadın ırmaktan çıkararak ağacı dedi ki:
"Bu ağacı Uruk'a götüreceğim.
Bu ağacı kutsal bahçeme dikeceğim."

İnanna taşıdı ağacı elinde severek.
O ayaklarıyla ağacın etafına toprağı çiynedi.
Ve sonra sordu kendi kendine:

"Ne kadar zaman bekleyeceğim?
Oturmak için parlak bir tahta?
Ne kadar bekleyeceğim,
yatmak için pırıl pırıl bir yatakta?"

yıllar geçti; beş yıl, sonra on yıl.
Ağaç büyüdü, kalınlaştı,
Ama kabuğu ayrılamadı.
O zaman acımasız bir yılan
Yaptı yuvasını *huluppu* ağacının köküne.
Anzu kuşu oturttu yavrularını ağacın dallarına.
Ve esmer kız Lilit ev yaptı ağacın gövdesine.

Gülmeyi seven genç kadın ağladı.
Nasıl da ağladı İnanna!
(onlar ağacı bırakmadılar.)

ötüşünce kuşlar şafakta
güneş tanrısı Utu bıraktı krallık yatak odasını,
İnanna seslendi kardeşi Utu'ya:
"Ey Utu! kaderlerin verildiği o günlerde,
ülke bolluktan taştığında,
gök tanrısı An göğü, hava tanrısı Enlil yeri aldığında,

Ereşkigal'e yeraltı yurt olarak verildiğinde
Bilgeliğin tanrısı baba Enki yelken açtı yeraltına,
Ve yeraltı kalktı ve saldırdı ona.
İşte o zaman bir ağaç, bir tek ağaç, bir *huluppu* ağacı
Fırat'ın kenarına dikilmişti.
Uğuldayan güney rüzgârı köklerini söktü,
Dallarını kırdı ki, Fırat'ın suları sürükledi onları.

Ağacı yakaladım nehirde,
Götürdüm onu kutsal bahçeme.
Sonra acımasız bir yılan,
Ağacın köküne yaptı yuvasını.
Anzu kuşu oturttu yavrularını ağacın dallarına.
Ve esmer kız Lilit gövdesine oturttu evini
Ağladım,
Nasıl da ağladım!
(onlar şimdi ağacı bırakmayacaklar.)

Utu, silahşör Utu,
Yardım etmeyecek kız kardeşine, İnanna'ya.

Tanyeri ikinci kez ağarıp, kuşlar öterken,
Kardeşi Gilgameş'e İnanna dedi ki:

Ey Gilgameş! Kaderlerin verildiği günlerde
Sumer bolluktan taştığında,
gök tanrısı An. Göğü, hava tanrısı yeri aldığında,
Ereşkigal'e büyük aşağı yer olarak verildiğinde,
Bilgelik tanrısı Enki yeraltı dünyasına yelken açtığında
Ve yeraltı fırlayarak ona saldırdığında,
Bir ağaç, bir tek ağaç, *huluppu* ağacı Fırat'ın kıyısına dikilmişti.
Uğuldayan güney rüzgârı söktü kökünü, kopardı dallarını.

Böylece Fırat nehri onu alıp sürükledi.
Ağacı nehirden yakaladım,
Götürdüm onu kutsal bahçeme.
Baktım ona, parlak tahtımı ve yatağımı bekleyerek.
Sonra acımasız bir yılan
Ağacın köküne yaptı yuvasını,
Anzu kuşu dallarına oturttu yavrularını,
Ve esmer kız Lilit gövdesine koydu evini.
Ağladım,
Nasıl da ağladım!
(şimdi onlar ağacı bırakmayacaklar.)"

Gilgameş, kahraman silahşör Gilgameş,
Uruk'un kahramanı İnanna'nın yanında durdu.
Gilgameş 50 *mana*'lık zırhını göğsüne doladı,
50 *mana* ağırlık tüy gibi geldi ona.
7 talent, 7 *mana*'lık bronz baltasını,
yolun baltasını astı omzuna,
girdi İnanna'nın kutsal bahçesine.

Gilgameş vurdu kuvvetle acımasız yılana.
Anzu kuşu uçtu yavrularıyla dağlara,
Lilit evini bozdu, kaçtı ıssız yerlere.
Sonra Gilgameş söktü *huluppu* ağacını kökünden.
Yanındaki şehrin çocuklarıyla kesti dallarını.

Ağacın gövdesinden bir taht yaptı, kutsal kız kardeşine,
Ağacın gövdesinden bir yatak yaptı, İnanna için.

Ağacın kökünden tanrıça bir *pukku* yaptı, erkek kardeşi için,
Ağacın tepesinden İnanna bir *mikku* yaptı, Uruk'un kahramanı Gilgameş için.

Tanrıça İnanna'nın Evlenme Öyküsü: Kutsal Evlenme[29]

Tanrıça İnanna'ya ait din kitapları, halk masalları yoluyla zamanımıza kadar ulaşan en uzun öykü, Çoban Tanrısı Dumuzi ile evlenmesidir.

MÖ 3000 yıllarında Sumer düşünür ve din bilimcileri, Sumer'in önder şehri Uruk'un baştanrıçası sevgi dolu, çekici, fettan, istediğini yapan ve yaptıran İnanna'yı kralları ile evlendirirlerse onların verimlilik gücünü ve ölümsüzlüğünü paylaşacaklarını ve böylece ülkelerine bolluk ve bereketgeleceğini düşünmüşlerdir. Bunun için her nedense, kral listesine göre Uruk'un dördüncü kralı Dumuzi'yi çoban tanrısı yaparak Tanrıça İnanna'ya koca seçmişlerdir. Bundan sonra Sumer şair ve ozanları bu konuyu, bazıları açık saçık olan yüzlerce satırlık şiirlerle anlatarak, şarkılar halinde çalarak dinlerinin önemli bir töresi haline getirmişlerdir.

Güzelliği, çekiciliği ile erkekleri arkasından koşturur İnanna. Bir öyküye göre İnanna ile kuş avcısı, balıkçı, çiftçi ve Çoban Tanrısı evlenmek ister. İnanna evlenmeye karar verince onları çağırır. Balıkçı en iyi balıklarını, kuş avcısı kuşlarını, çiftçi taze başağında arpayı, çoban da en iyi süt ve kaymağını getirir. İnanna bunlar içinden Çoban Tanrısı Dumuzi'yi seçer. Diğer bir anlatışa göre de, İnanna'nın kardeşi Güneş Tanrısı Utu, onun Dumuzi ile evlenmesini önerir. İnanna önce buna itiraz eder ve çiftçi tanrısı ile evlenmek istediğini söyler. Bu kez Dumuzi, kendisini Çiftçi Tanrısı Enkimdu ile karşılaştırarak ondan aşağı olmadığını savunur ve böylece İnanna ile evlenmeyi başarır. Bu evlenme öyküsü şu bölümlerden oluşur:

1. Güneş Tanrısı Utu'nun, Tanrıça'ya, Çoban Tanrısı ile evlenme önerisi.

2. Tanrıça'nın bunu istememesi.

29 Bu konuya ait yazılanların büyük bir kısmı, Samuel Noah Kramer'in *The Sacred Marriage Rite, Aspects of Faith, Myth, and Ritual in Ancient Sumer* (1969) adlı kitabından alınmıştır. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Muazzez İlmiye Çığ, *İnanna'nın Aşkı,* Kaynak Yayınları, 2. basım, 2003.

3. Dumuzi'nin kendisini savunması.

4. Tanrıça'nın Dumuzi'yi koca olarak seçmesi.

5. Birbirlerine kur yapmaları.

6. Evlenmeleri.

7. Tanrıçanın yeraltına, oranın tanrıçası olan kardeşi Ereşkigal'i görmeye gitmesi.

8. Tanrıça'nın yeraltından kurtulup yerine kocası Dumuzi'yi göndermesi.

9. Dumuzi'nin Güneş Tanrısı'nın yardımı ile yeraltından kaçması.

10. Dumuzi'nin rüyası.

11. Dumuzi'nin tekrar yeraltına götürülmesi.

12. Dumuzi'nin kızkardeşi Tanrıça Geştinanna'nın, kardeşi yerine yarım yıl yeraltında kalmayı kabul ederek, Dumuzi'yi yarım yıl için kurtarması.

13. Her ilkbaharda yeraltından çıkan Dumuzi ile İnanna'nın tekrar birleşmesi ve böylece yeni bir yılın başlaması.

14. Bu birleşmenin, zamanın kralı ile yüksek düzeyde bir rahibenin evlenmesiyle sembolize edilerek yeni yıl şenliklerinin yapılması.

Öykü genel olarak şöyle:

Tanrıça İnanna'ya kardeşi Güneş Tanrısı Utu, çoban Dumuzi ile evlenmesini önerir. Fakat Tanrıça ona karşı gelerek çobanla değil çiftçi ile evleneceğini söyler. Bu kez araya Dumuzi girier ve kendisinin çiftçiden aşağı olmadığını, çiftçi Tanrıça'ya ne verirse, o da kendi ürünlerinden karşılık olarak neler vereceğini sıralar. Tanrıça, Dumuzi'yi ve ailesini küçültmeye çalışır.

Dumuzi kendi ailesiyle Tanrıça'nın ailesini karşılaştırarak ondan aşağı olmadığını gösterir. Sonuçta Dumuzi Tanrıça'ya kendisi ile evlemeyi kabul ettirir. Bundan sonra birbirlerine ateşli aşk sözleri söylerler. Dumuzi yine de İnanna'ya onu köle yapmak için evlenmediğini, ona yün eğirtmeyeceğini, post yoldurtmayacağını, masasının bolluk masası olacağını söyler. Buna karşılık Tanrıça da

onu ülkenin kralı yapacağını, ona ağzından şarap ve bal akıtacağını ve bu sözlerinin kuşaktan kuşağa unutulmadan süreceğini anlatır. Bundan sonra kadınlık organını gök teknesine, yeni doğmuş aya, ekilmemiş tarlaya benzeterek, bu ekilmemiş, nemli toprağı kimin süreceğini sorar. Dumuzi de bunu kendisinin yapacağını söyler. Bundan sonra her ikisi karşılıklı olarak tutku dolu sözlerlerle birbirlerini överler.

Düğün hazırlıkları başlar. İnanna için hurma toplayıcılar taze hurma getirirler. İnanna kraliçelik hazinesine sokulur. Oradan kendine yaraşacak çeşitli mücevherler seçer. Yıkanır, giyinip süslenir, her tarafına güzel kokukular sürer. Gözlerini kömürle boyar.

Diğer tarafta onlar için lacivert taştan (lapis lazuli) yatak hazırlanır. Yatağın etrafına sedir kokuları serpilir ve İnanna kraliçelik yatağına davet edilir. İnanna yatağı açar. Onu rahat bir şekle soktuktan sonra sevgilisi Dumuzi'yi "yatak hazır, yatak seni bekliyor" diye yatağa çağırıyor. Dumuzi yatakta bir elini İnanna'nın kalbinin üstüne koyar ve "el ele uyumak tatlıdır, kalp kalbe uyumak daha tatlıdır" der İnanna. Bundan sonra İnanna Dumuzi'nin kendisine yaptıklarını anlatır: Sevimli eliyle kalçalarını, saçlarını okşar, elini kadınlık organına koyar, kara teknesini kremle dolduruyor."

Birlikte olmaktan zevk duyduk ve neşelendik" der İnanna. Büyük bir zevk ve şehvetle başlayan bu evlilik İnanna'nın yeraltı dünyasına gitmesiyle acı bir şekle dönüşür.

Çok uzun, şiir tarzında yazılmış olan İnanna'nın yeraltına gidiş öyküsü kısaca şöyle:

İnanna Yeraltı Tanrıçası olan kızkardeşi Ereşkigal'i görmeye gider. Fakat oranın kuralına göre oraya giden tanrı da olsa geriye dönemez. Kardeşine güvenen İnanna'ya da aynı kural uygulanır. Tanrıça yeraltına gitmeden önce veziri Ninşubur'a, eğer üç gün içinde dönmeyecek olursa, tanrılar meclisine gidip kendisini kurtarmaları için yakarmasını söylemiştir. Veziri onun dönmediğini görünce tanrılar meclisine gider. Ancak Bilgelik Tanrısı'nın yardımı ve yerine

birini göndermesi koşuluyla Tanrıça yeraltından çıkar. Fakat yanında yeraltı cinleriyle, yerine gönderecek birini bulmak üzere şehir şehir dolaşırlar. Her gittikleri yerin tanrı ve tanrıçaları İnanna'nın yeraltında kalması üzüntüsü ile çuval elbiseler giymiş, tozlar içine bulanmışlardır. Tanrıça kıyamaz hiçbirini vermeye. Nihayet Kullab'a geldiklerinde, kocasını en iyi giyisiler içinde, başında tacı, tahtında kurulmuş otururken gören Tanrıça birdenbire çok kızar ve cinlere: "Alın bunu götürün!" deyiverir. Cinler Dumuzi'yi yakalar, döverek, hırpalayarak, sürükleyerek yaraltına götürürler. Dumuzi orada İnanna'nın kardeşi Güneş Tanrısı Utu'ya, onu kurtarması için yakarır. O da, onun elini, ayağını yılana çevirerek kaçmasını sağlar. Fakat cinler arkasını bırakmazlar. O da kız kardeşinin evine saklanır. Orada tam cinler onu bulacakları zaman kırlara kaçar. Cinler kızkardeşi Rüya Tanrıçası Geştinanna'yı kardeşinin kaçtığı yeri söylemesi için sıkıştırır, eziyet yaparlarsa da ona söyletemezler.

Dumuzi kırlarda uyurken bir rüya görür. Onu rüya yorumlayıcısı olan kardeşine anlatır. O da büyük bir üzüntü ile onun yine yakalanacağını söyler. Hakikaten yine yakalanıp yeraltına götürülür. Bu kez yaptığına pişman olan İnanna'nın yardımıyla Dumuzi'nin kardeşi Geştinanna tanrılar meclisinde kardeşi yerine yarım yıl yeraltında kalarak hiç olmazsa yarım yıl Dumuzi'nin yeryüzüne çıkmasını sağlar.

Dumuzi yeryüzüne bahar zamanı çıkarak karısıyla birleşir. Bu birleşme sonucu, yeryüzünde bütün bitkiler yerden fışkıracak, hayvanlar yavrulayarak, yumurtlayarak çoğalacak, her tarafa bereket gelecek, diye düşünmüş Sumer dincileri. Bu birleşme gününü de yeni bir yılın başlangıcı olarak kabul etmişler. Bu günde zamanın kralı ile bir başrahibeyi, büyük şenlikler ve eğlencelerle evlendirerek bu birleşmeyi sembolize etmişlerdir. Sumer şair ve müzisyenleri, bu törenlerde tanrıça yerine geçen rahibe ve tanrı yerine geçen kral tarafından birbirlerine söyleyecekleri sevgi, aşk, tutku dolu açık saçık şiirler yazmışlar, arp ve lir eşliğinde çalıp söylemişlerdir.

Bugüne kadar yeni Sumer devri krallarından Şulgi ve Şusin, İsin krallarından İdindagan ile kutsal evlenmenin nasıl yapıldığını bildiren ve törenlerde söylenen şiirler bulunmuş, okunup çözülmüştür.

Bu şiirler, yüzyıllar boyu *Tevrat* üzerinde çalışan bilginleri meraka düşüren bir konunun aydınlığa kavuşmasını sağlamıştır. *Tevrat*'ta "Süleyman'ın Şarkılar Şarkısı" bölümünde birçok açık saçık şiir vardır. Bunları inceleyenler, tarih ve dinle ilgisi olmayan bu şiirlerin neden *Tevrat*'ta bulunduğu sorusuna bir türlü yanıt bulamamışlardı. Kilise papazları İsa'yı seven, kiliseyi sevilen, İbraniler ise Yahve'yi seven, İsrail halkını sevilen olarak yorumlamışlardır.

Bir efsaneye göre de Adonai (lord, tanrı) ve Şekinah (İsrail'i veya halkını çağrıştırdığı düşünülen bir kelime, aslı tanrıça olacak) senede bir kez Süleyman'ın mabedinde birleşiyorlarmış. Bunun sonucu ülke ve dünya tanrısal iyiliğin ışığı ile parlıyormuş. Bu da Sumer'in kutsal evlenme töreninin bir devamı. Mabet yıkıldıktan sonra bu son bulmuş. Şekinah ise yabancılar tarafından alıp götürülmüş ve durmadan ona tecavüz edilmiş. Bu olay insanların ve İsrail halkının yabancılar tarafından saldırılara uğraması olarak yorumlanıyor. Bu gösteriyor ki, Süleyman mabedi yıkılıncaya kadar İsrail'de kutsal evlenme törenleri yapılmış. 19. yüzyılda ise bu şiirlerin Filistin düğünlerinde söylenen şarkılar olduğu ileri sürülmüş.

Sumer kutsal evlenme şiirleri, özellikle bu yüzyılın ikinci yarısından sonra okunup çözüldükçe, bunların Süleyman'ın Şarkılar Şarkısı'ndaki şiirlerine çok benzediği görülmektedir. Bu da, *Tevrat* en son elden geçtiği zaman bile bunların ondan çıkarılmaması, İsrail'de bereket kültü etkisinin tamamıyla kalkmadığını gösteriyor. Bunun izleri Ugarit, Kenan Finike, Yunan efsanelerinde de bulunmaktadır. Israil'e, o bir taraftan doğrudan doğruya Mezopotamya'dan, diğer taraftan Suriye yoluyla geçmiştir.

Hıristiyanlar arasında İsa'nın her yıl yeryüzüne çıkması, bereket getirmesi inancına dayanan kırmızı yumurtalarla kutlanan Almanca

Ostern, İngilizce Eastern yortusu ile, halkımız arasında Hızır ile İlyas Peygamber'in birleştiği düşünülen Hıdırellez şenlikleri bu kutsal evlenme töreninin bir uzantısı olmalı.[30]

Takvimimizdeki Temmuz adı da Dumuzi'den gelmektedir.

Bu kutsal evlenme şiirlerinden bazı bölümleri okuyalım.

Güneş Tanrısı Utu'nun İnanna'yı Dumuzi ile evlenmesini öneren şiirden:

Utu: "Kardeşim senin için keten yetiştirdim"
İnanna: "Kardeşim, keteni yetiştirdikten sonra
Kim onu benim için tarayacak?"
Utu: "İnanna! Onu sana taranmış olarak getireceğim."
İnanna: "Utu! Onu bana taranmış olarak getirdikten sonra
Kim onu benim için eğirecek?"
Utu: "Kardeşim benim! Onu sana eğrilmiş olarak getireceğim."
İnanna: "Kardeşim! Keteni bana eğrilmiş olarak getirdikten sonra
Kim onu benim için bükecek?"
Utu: "İnanna! Onu sana bükülmüş olarak getireceğim."

Bu şekilde ketenin gelin çarşafı oluncaya kadar geçirdiği evreler sıralandıktan sonra:

İnanna: "O gelin çarşafı olduktan sonra
Kim benimle yatacak?"
Utu: "Güveyin yatacak seninle,
Bereketli döl yatağından doğan yatacak seninle,
Dumuzi. Çoban yatacak seninle!"

Bunun üzerine İnanna buna karşı koyuyor ve

30 Batı Anadolu'da Tahtakuşlar köyünde Hıdırellez şenliklerinin mezarlıkta kutlanması, Dumuzi'nin yerden çıkması şenliği ile özdeşiyor.

İnanna: "Hayır kardeşim!
Kalbimin adamı çapa çapalayandır.
Çiftçi! Kalbimin adamı işte odur!
O tahılı çok yığar,
O ambarımı hep dolu tutar!"
Utu: "Kardeşim benim! Çobanla evlen!
Neden onu istemiyorsun?
Onun kaymağı iyidir, sütü iyidir.
İnanna! Evlen Dumuzi ile!"
İnanna "Çoban! Asla çobanla evlemeyeceğim
Onun giyisileri kaba, yünü kaba
Çiftçi ile evleneceğim
Çiftçi elbiselerim için keten,
Masam için tahıl yetiştirir."

Dumuzi'nin kendini savunması:

"Çiftçinin benden fazladır, çiftçinin benden fazladır,
Çiftçinin benden neyi fazladır?
Eğer o bana siyah elbise verirse,
Ben ona, çiftçiye siyah koyunumu veririm.
Eğer o bana beyaz elbise verirse,
Ben ona beyaz koyunumu veririm.
Eğer o sana bayaz un verirse
Ben bana bayaz sütümü veririm,
Eğer o bana en iyi bira verirse,
Ben ona sarı sütümü veririm.
Eğer o bana iyi birasını verirse,
Ben ona *kisim*-sütünü veririmi
Eğer o bana sulu bira verirse,
Ben ona bitki sütü veririm.
Eğer o bana iyi ekmeğini verirse,
Ben ona bal-peynirimi veririm.
Ben ona tatlı sütümü veririm.

Çiftçinin benden fazladır.
Çiftçinin benden neyi fazladır?"

Daha sonra çiftçi ile çoban anlaşıyorlar. Hatta çoban çiftçiyi düğününe davet ediyor:

Çiftçi, ben çobanın düğününde arkadaşım olarak sayılacaksın
Çiftçi Enkimdu, düğünümde arkadaşım olarak sayılacaksın.

Çiftçi de ona gelirken getireceği hediyeleri sayıyor:

Sana buğday getireceğim, fasulye getireceğim,
Sana mercimek getireceğim.
Kız sana ne lazımsa getireceğim,
Kız İnanna tahıl ve fasılye getireceğim sana![31]

İnanna'nın Dumuzi'yi küçültmesi:

"Eğer annem Ningal olmasaydı, sen sürtecektin,
Eğer büyük annem Ninkiguga olmasaydı,
Kırlarda sürtecektin.
Babam Nanna olmasaydı,
Başında bir çatın bile olmayacaktı."

Dumuzi kendini savunuyor:

"Genç hanım, kavga etme benimle
İnnana! Onun hakkında gel konuşalım!
Babam Enki, senin baban Nanna kadar iyidir.
İnanna! Onun hakkında gel kunuşalım!
Annem Sirtur, senin annen Ningal kadar iyidir.
İnanna! Onun hakkında gel konuşalım!
Ben kardeşin Utu kadar iyiyim
İnanna! Gel oturup konuşalım seninle,
Sarayın kraliçesi gel oturup konuşalım seninle!"

31 Bu şiirde çiftçi ve çobanın ürettiklerini de öğreniyoruz.

Şair araya giriyor:

Konuştukları sözler arzu sözleri oldu.
Başlayan kavga aşkla sonuç buldu.

Bundan sonra İnanna'nın sözleri geliyor:

"gözümü halk üzerine çevirdim,
Dumuzi ülkenin krallığına seçildi.
Enlil'in sevdiği Dumuzi!
Annem onu hep sevecek,
babam yüceltecek onu."

Dumuzi'nin İnanna'ya verdiği sözler:

"Seni kölelik için götürmeyeceğim,
Masan bolluk masası olacak.
Ey benim gelinim!
Benim için elbise dokumayacaksın!

Ey İnanna! Benim için ip eğirmeyeceksin.
Benim için koyun postu yolmayacaksın.
Ey İnanna! Seni kölelik için götürmüyorum."
Benim annem senin annen olacak.
Benim köle kızım senin kölen olacak.
Benim kızkardeşim senin küçük kardeşin olacak.
Sen genç kız İnanna! Onun arzusu olacaksın!

İnanna bu sözlerden çok memnun:

Sana söyleceklerimi,
Şarkıcılar, şarkılar içinde dalgalandırsın!
Sana söyleyeceklerim
Kulaktan kulağa aksın,
Yaşlıdan gence geçsin!
Bal adamım, beni tatlandıran bal adamım.
Beyim, tanrıların bal adamı!
Elleri bal, ayakları baldır onun."

Dumuzi buna karşılık veriyor:

İnanna! Göğsün senin tarlan.
Geniş tarlandan bitkiler fışkırır.
Geniş tarlandan tahıl fışkırır.
Kardeş![32] Kalbinin önüne bal getirdim
Kalbin, sevilen kalbinin önüne bal getirdim.
Doğuran annesinin balı, yıldız parıltısı kardeş!"

Buna İnanna'nın verdiği karşılık:

"Kardeş saraya gelince,
Çalgılar çalınsın onun için!
Ağzımdan şarap akıtacağım onun için
Böylece kalbi neşelenecek,
Kalbi sevinecek onun.
Gelsin, o gelsin!"

Bu sözlerden sonra evleniyorlar. Bir müddet sonra İnanna yeraltına gidip oranın tanrıçası olan kız kardeşi Ereşkigal'i ziyaret ediyor. Sözde kardeşinin kocası ölmüş de ona başsağlığı dileyecekmiş. Kızkardeşi ise onun yeraltı dünyasını da ele geçirmek için geldiğini düşünerek çok kızıyor. Bunu anlatan şiir şöyle:

O "büyük yukarı"dan "büyük aşağı"yı koydu aklına.
Tanrıça "büyük yukarı"dan "büyük aşağı"yı koydu aklına.
İnanna "büyük yukarı"dan "büyük aşağı"yı koydu aklına.
Hanımım göğü bıraktı, yeri bıraktı,
yeraltına indi o.
İnanna göğü yeri bıraktı,
yeraltı dünyasına indi o.
Krallığın tahtını bıraktı, kraliçeliğin tahtını bıraktı,
yeraltı dünyasına indi o.

32 Sevgiliye "kardeş" deniyor. Bunu, *Tevrat*taki "Süleymen'ın Şarkılar Şarkısı" şiirlerinde de okuyoruz.

Yedi tanrısal kuralı yanına koydu,
bütün tanrısal kuralları topladı eline
bütün kuralları bekleyen ayağına yığdı,
ovaların tacı *şugrra*yı başına koydu.
Saçlarını kıvararak alnına düşürdü,
lacivert taştan ölçü çobuğunu eline aldı.
Küçük lacivert taştan kolyeyi boynuna taktı.
Çift *nunuz* taşını göğsüne yerleştirdi.
Bir altın bilezik geçirdi koluna,
"adam gel gel" (isimli) plakasını göğsüne taktı.
Hanımlık *pala* elbisesini giydi üstüne
"gelmeli gelmeli" (isimli) sürmeyi çekti gözüne.
İnanna yeraltı dünyasına doğru yürüdü,
Veziri Ninşubur yanında gidiyordu.
Saf İnanna vezirine dedi ki:
"Ey benim süresiz dayanağım,
Uygun sözlü vezirim, doğru sözlü şövalyem!
Şimdi yeraltı dünyasına iniyorum.
Yeraltı dünyasına ulaştığımda
Benim için harabede (geleneğe göre) ağıt yap!
Kutsal toplantı yerinde benim için davul çal!
Tanrıların evini benim için dolaş!
Gözlerini benim için tırmala, ağzını benim için tırmala!
Fakir gibi tek elbise giy benim için!
Enlil'in evi Ekur'a adımlarını yönelt!

Enlil'in evi Ekur'a geldiğin zaman,
Enlil'in önünde ağla:
'Ey baba Enlil! Kızını yeraltında ölmüş bırakma!
Değerli madenini yeraltının tozlarıyla kapattırma!
İyi lacivert taşını taşçılara kırdırtma!
Sandık tahtasını odunculara kestirtme!'

Eğer Enlil sana aldırmazsa, Ur'a git!
Ur'da Ekişnugal'e Nanna'nın evine girince
Nanna'nın önünde ağla: (aynı sözlerle)
Eğer Nanna sana aldırmzsa Eridu'ya git!
Enki'nin önünde ağla!
Baba Enki, bilgeliğin beyi,
"yaşam yiyeceğini" bilen, "yaşam suyunu" bilen
kuşkusuz beni tekrar hayata getirecektir."

İnanna yeraltı dünyasına doğru yürüdü,
Veziri Ninşubur'a dedi ki:
"git Ninşubur,
sana verdiğim emri yerine getirmemezlik etme!"

İnanna lacivert taşı dağına, saraya yaklaşınca,
Yeraltı dünyasının kapısında cesurdu.
Yeraltı dünyasının sarayında cesurca konuştu:
"evi aç kapıcı, evi aç!
Evi aç Neti evi aç! yalnız olarak girmek istiyorum."

Neti, yeraltı dünyasının başkapıcısı,
Cevap verdi saf İnanna'ya:
"kimsin lütfen?"
"evi aç Neti, evi aç, yalnız olarak girmek istiyorum."
"ben göğün, güneşin doğduğu yerlerin kraliçesiyim"
"eğer göğün, güneşin doğduğu yerlerin kraliçesi isen,
Niçin dönüşü olmayan yere geldin?
Yolcusu geri dönmeyen yola kalbin nasıl yöneltti?"

Saf İnanna cevap verdi ona:
"büyük kız kardeşim Ereşkigal'in
kocası Gugalanna öldürüldüğü için,
gömme merasimine katılmak üzere (geldim).

Neti, yeraltı dünyasının başkapıcısı,
Saf İnanna'ya cevap verdi:

"dur İnanna, kraliçeme söyleyeyim!"
Neti, yaraltı dünyasının başkapıcısı,
Kraliçesi Ereşkiga'in evine girdi ve dedi ki:
"ey kraliçem! Tanrıça gibi bir genç kız.....
yedi tanrısal kanun.....

Bundan sonra bazı eksik satırlar ve tekrarlar geliyor. İnanna'nın gelişi Ereşkiga'i kızdırıyor:

Ereşkigal kalçasını ısırdı, öfke ile doldu.
Başkapıcı Neti'ye dedi ki:
"gel Neti, yeraltı dünyasının başkapıcısı,
sana verdiğim emre boş verme,
yeraltı dünyasının yedi kapısının sürgülerini kaldır!
Yalnız birini, yeraltı dünyasının "yüzü" Ganzir'in kapısını aç!
İçeri girdiği zaman,
Çok eğilmiş, çıplak olarak önüme getir!"

Neti yeraltı dünyasının başkapıcısı,
Kraliçenin sözünü tuttu,
Yeraltı dünyası yedi kapısının sürgülerini kaldırdı,
Onlardan birini, yeraltı dünyasının "yüzü" Ganzir sarayını açtı.
Saf İnanna'ya dedi ki:
"gel İnanna, gir içeri!"

Girincc o
Başında bulunan "ovanın tacı" *şugurra* alındı.
"nedir bu lütfen?"

"sakin ol İnanna, yeraltı dünyasının kuralı tamdır.
Ey İnanna, yeraltı dünyasının kurallarına karşı gelme!"

İkinci kapıya geçince, lacivert taştan ölçüsü alındı.
"nedir bu lütfen?"
"sakin ol İnanna, yeraltı kanunudur bu,
Ey İnanna, yeraltı kuralına karşı gelme!"

Üçüncü kapıyı geçince,
Göğsündeki küçük lacivert taşlar alındı.
"nedir bu lütfen?"

(İnanna'nın soruları, kapıcının yanıtları burada ve bundan sonraki bölümde aynı şekilde sürüyor.)

dördüncü kapıdan girince
çift *nunuz*-taşı alındı göğsünden.

Beşinci kapıdan girince
Altın bilezik alındı elinden.

Altıncı kapıdan girince
"gel, adam gel" (isimli) göğüs plakası alındı göğsünden.

Yedinci kapıdan girince
Hanımlığın *pala*-elbisesi alındı üstünden.

O eğilmiş ve çıplak olarak getirildi önüne (tanrıçanın).

Saf Ereşkigal tahtında oturuyordu.
Anunnaki'ler, yedi yargıçlar yargıyı söylediler önünde.
Dikti ona gözlerini, ölüm gözlerini,
Ona öfkeli sözlerle söylendi.
Bağırdı ona suçlayarak bağırdı.

Hasta kadın cesede döndü.
Ceset bir çiviye asılmıştı.

Üç gün üç gece geçtikten sonra
Veziri Ninşubur,
Sözü üstün olan veziri,
Sözü doğru olan şövalyesi,
Ağıt yaptı harabede (geleneğe göre).
Davul çaldı onun için, kutsal toplantı yerinde.
Dolaştı tanrıların evini onun için.

Gözlerini indirdi, ağzını susturdu onun için.
Bir yoksul gibi çuval giydi onun için.
Ekur'a Enlil'in evine adımlarını doğrulttu.

Ekur'a, Enlil'in evine girince,
Enlil'in önünde ağladı:
"Ey baba Enlil, kızını yeraltında ölü bırakma,
İyi madenini yeraltı tozlarına bulatma!
İyi lacivert taşını taşçılara kırdırtma!
Şimşir ağacını odunculara kestirtme!
Geç kız İnanna'yı yeraltında ölü bırakma!"

Baba Enlil aldırmadı ona, Ur'a gitti.

Ur'da Ekişnugal mabedinde oturan Ay Tanrısı Nanna da aldırmıyor onun sözlerine. Oradan Ninşubur Eridu'ya Bilgelik Tanrısı Enki'nin evine gidiyor ve ona aynı sözleri söylüyor.

Baba Enki Ninşubur'a yanıt verdi:
"kızıma ne oldu şimdi? üzüldüm.
İnanna'ya ne oldu şimdi? Üzüldüm.
Göğün kutsal fahişesine ne oldu şimdi? Üzüldüm."

O tırnaklarından kirini çıkardı ve *kurgarru*'yaptı,
O kırmızı boyanmış tırnaklarından* kiri çıkardı *kalaturru*'yu yaptı.
O *kurgarru*'ya "yaşam ekmeği"ni verdi.
Kalaturru'ya "yaşam suyu"nu verdi.

Tanrı Enki onlara yeraltına gitmelerini, orada kendilerine verilecek nehir suyunu, tarlanın tahılını almamalarını, onun yerine çiviye asılı duran tanrıçanın cesedini istemelerini ve onun üzerine verdiği "yaşam suyu" ve "yaşam ekmeği"ni koymalarını söylüyor. *Kurgarru, kalaturru* yeraltına gidiyorlar.

* Tırnak boyaması ondan mı kaldı acaba? Önce kına ile sonra oje ile.

Nehrin suyunu sundular onlara, almadılar.
Tarlanın tahılını sundular onlara almadılar
"bize çiviye asılı cesedi ver" dediler ona (tanrıça'ya).
Saf Erçşkigai onlar cevap verdi:
"o ceset kraliçenizindir."

"kraliçemizin cesedi olduğuna göre ver bize!" dediler.

Ceset veriliyor, onlar da ellerine olanları cesedin üstüne koyuyorlar ve tanrıça canlanıyor.

İnanna yeraltından çıkmak üzere iken,
Anunaki'ler yakaladılar onu:
"yeraltına inilip de oradan zarar görmeden kim çıkabilir?
Eğer İnanna yeraltından çıkacaksa,
Yerine geçecek birini versin buraya!"

İnanna yeraltından çıktı
Şukur-kamışı gibi küçük cinler,
Dubban-kamışı gibi büyük cinler
Sardı etrafını.
Onun önünde giden vezir değildi, ama elinde sancak vardı.
Yanında giden şövalye değildi, ama elinde silah vardı.
Onunla olanlar,
İnanna ile olanlar,
Yiyeceği bilmiyorlar, suyu bilmiyorlardı.
Serpilen unu yemezler,
Sunulan suyu içmezler,
Karısını kocasının kucağından koparırlar.
Çocuğu dadısının göğsünden ayırırlar.

İnanna cinlerle birlikte yerine gönderecek kimseyi aramaya başlıyor. Onun yokluğundan üzülen tanrılar, çuvallar giymiş olarak yerlerde yuvarlanıyorlar. Hiçbirini vermeye kıyamıyor İnanna. Dolaşırken sonunda kocası Tanrı Dumuzi'nin şehri olan Kullab'a geli-

yorlar. Dumzi'yi karısının yokluğundan tasa duymayarak güzel elbiseler içinde tahtında kurulmuş oturuyor buluyorlar. İnanna büyük bir kızgınlıkla:

O gözünü dikti ona,
İnanna ona söylendi, kızgın sözlerle,
Bağırdı ona, suçlayarak bağırdı:
"ona gelince, götürün onu!"

saf İnanna çoban Dumuzi'yi verdi ellerine.
Dumuzi ile birlikte olanlar,
Yemeyi bilmiyorlar, suyu bilmiyorlardı.
Verilen otu yemezler,
Verilen suyu içmezler,
Kadının alt kısmını memnun etmezler,
Zevkle büyütülen çocukları öpmezler.
Adamın dizlerinden çocukları alırlar,
Kaynanasının evinden gelinini alırlardı.
Dumuzi ağladı, yüzü soldu,
Göğe doğru ellerini kaldırdı:

Acımak nedir bilmeyen cinler yaka paça Dumuzi'yi götürürlerken Dumuzi ağlayarak Güneş Tanrısı Utu'ya kendisini kurtarması için yakarıyor:

"Ey Utu! Sen karımın kardeşi, ben kardeşinin kocasıyım.
Annenin evine kaymağı getiren tek benim,
Ningal'in evine sütü getiren tek benim
Kutsal dudakları öpen benim,
Kutsal kucağı, İnanna'nın kucağını zevklendiren benim.
Ellerimi yılan eline çevir,
Ayaklarımı yılan ayağına çevir,
Cinlerden kaçır beni, onlara bırakma!
Yaşlı Belili'nin evine sığınacağım.
Utu onun yakarışına kulak verdi:

Eğer onun ellerini yılan eline çevirirsem,
Eğer ayaklarını yılan ayağına çevirirsem,
O kendini Belili'nin evinde kurtaracak.
Dumuzi Belili'nin, ihtiyarın evine yaklaştı:
"ben insan değilim, tanrıçanın kocasıyım,
o suyu dökecek, onu içeceğim,
o unu serpecek, onu yiyeceğim.

Dumuzi istediği gibi Güneş Tanrısı Utu'nun yardımı ile yeraltından kaçtıktan sonra kırlarda yatarken bir rüya görüyor. Bunun yorumu için kız kardeşi Rüya Tanrıçası Geştinanna'yı çağırıyor. Geştinanna, onun tekrar yeraltına götürüleceğini söylüyor. O arada Dumuzi kardeşine cinlerin gelip gelmediğini soruyor:

Hemşirem, tepeye git!
oraya gidince gözlerini kaldır,
İnsanların nefret ettiği biri
Nehirden tekne ile geliyor mu?
Onlar elleri kelepçelemek için tahta getiriyorlar,
Onlar boyunlara boyunduruk geçirirler.

Geştinanna tepeye çıkar ve bakar:

Kardeşim cinler geliyor.
Başını otlar arasına sok!
Dumuzi cinler geliyor,
başını otlar arasına sok!

- kardeşim başımı otlar arasına sokuyorum.
- Kimseye yerimi söyleme!
- Küçük bitkiler arasına saklanıyorum.
- Yerimi kimseye söyleme!
- Büyük bitkiler arasına saklanıyorum,
- Yerimi kimseye bildirme!

Eğer yerini söylersem köpeğin yesin beni.
Senin siyah köpeğin, çobanlık köpeğin,
Yaban köpeği, beylik köpeğin,
Senin köpeğin yesin beni:
O sırada bir grup cin gelmeye başlar.
Onlar ne yemek biliyor, ne içmek.
Saçılan otu yemezler,
Dökülen suyu içmezler.
Sunulan içkiyi içmezler,
Verilen hediyeyi almazlar.
Kadına sarılmaktan hoşlanmaz,
Tatlı çocuğu öpmezler.
Acı sarımsağı tatmazlar.
Ne balık, ne de pırasa yerler.
Onlar pis kokan suların dikenidir.

Cinler Dumuzi'yi arar bulamazlar. Bu kez kardeşinin üzerine çullanırlar yerini söylemesi için. Ona nehrin suyunu, tarlanın ürününü vermek isterler, kabul etmez. Onun üzerine cinler:

Dünya yaratıldıktan beri görülmemiştir
Kardeşinin yerini bildiren bir kız kardeş.

diyerek bırakırlar onu.

Dumuzi'nin Güneş Tanrısı Utu'ya onu kurtarması için yakarışı:

Utu, sen karımın kardeşisin,
Ben kız kardeşinin kocasıyım.
Eanna'ya (İnanna'nın Uruk'taki mabedi) yiyecek taşıyan benim.
Uruk'a evlilik hediyeleri getirdim,
Kutsal dudakları öptüm,
Kutsal vücudu, İnanna'nın vücudunu kucakladım.

Ellerimi gazal ellerine çevir,
Ayaklarımı gazal ayaklarına çevir,
Gala cinlerinden beni kaçırt!

Utu onun isteğini yapar, fakat tekrar yakalanıp yeraltına götürülür. Bundan sonra Dumuzi'nin kız kardeşi Geştinanna:

Ey benim kardeşim!
Kimdir senin kız kardeşin?
Benim!
Senin için kararan gün
Benim için de kararır.
Senin için ağaran gün,
Benim içinde ağarır.
Kardeşimi bulacağım,
Kaderini paylaşacağım.

diyerek tanrılar meclisine gidip tanrılara, kardeşi yerine yarım yıl yeraltında kalacağını yalvararak söyler. Tanrılar onun yalvarmalarına dayanamaz.

Tanrıça İnanna da yaptığına pişman olduğundan onu destekler. Böylece Dumuzi'nin yarım yıl, kardeşinin de diğer yarım yıl yeraltında kalması kararlaştırılır. Dumuzi, ilkbaharda yeryüzüne çıkar ve karısı ile tekrar birleşir. Bu birleşme ile ülkeye büyük bir bolluk geleceği inancındaydı Sumerliler. Artık hayvanlar alabildiğince yavrulayacak, yumurtlayacaklar, tarlalarda ürün bollaşacaktı. Bu hayali birleşme, zamanın kralı ile bir başrahibenin evlenmesiyle simgelenir. Bu evlenme töreni, cinselliği ortaya koyan açık saçık şiirler ve çeşitli çalgıların eşliğinde söylenen şarkılarla halkın katıldığı günlerce süren şenliklerle kutlanırdı.[33]

33 Dumuzi'nin birçok eziyetler çekerek yeraltına gitmesi, baharda tekrar yeryüzüne çıkarak bereket getirmesi, Hıristiyanlıkta İsa'nın baharda dirileceği düşüncesinin ve bunun kırmızı yumurtalarla Eastern veya Ostern şenlikleri ile kutlanmasının kökeni olmalıdır. Muazzez İlmiye Çığ, *İnanna'nın Aşkı, Sumer'de İnanç ve Kutsal Evlenme,* Kaynak Yayınları, 1998.

İnanna Bilulu

Bir şairin yazdığına göre Tanrıça İnanna kocasını yeraltına gönderdikten sonra çok üzülür. Dumuzi'nin mezarı kırlarda yapayalnız durur. İnanna onu mezarında sevindirmek, ona biraz şenlik getirmek ister. Çoban Dumuzi yeraltına gittikten sonra onun ağılları, ahırlarının harap olduğunu, hayvanlarının başı boş olarak kırlara dağıldığını söylerler.

İnanna annesine, kocasının ağıllarının bulunduğu yere gitmek istediğini, onu göndermesini rica eder. Annesinin izin vermesi üzerine gider ve gerçekten ağıllarının darmadağınık olduğunu, hayvanlarının kırlara yayıldığın görerek çok üzülür. Orada kocası için bir şarkı yapar:

> Ey burada yatan sen çoban! Kalk da etrafına bak!
> Dumuzi! Burada yatan sen kalk da bak etrafına!
> Gündüz kalk! Benim durumumu gör!
> Gece kalk! benim durumumu gör!

İnanna ağılların yanında üç tanrı görür. Bunlardan biri becerikli bir iş kadını olan Bilulu, ikincisi onun oğlu bir tür üçkâğıtçı, kapitalist olan Girgire, üçüncüsü Girgire'nin oğlu, vaktini çene çalmakla geçiren Sirru-edintilla'dır.

Anlaşıldığına göre bunlar Dumuzi'nin ağıllarına ve koyunlarına sahip olmak için toplanmışlardır oraya. Buna çok kızan İnanna'nın kalbi ona "Anne Bilulu'yu öldürmesini, böylece kocasını ve onun yattığı yeri sevindirmesini" söyler. Bunun üzerine İnanna, Bilulu'yu kırlarda yakalar ve ona "seni öldüreceğim ve adını ortadan kaldıracağım, cesedinden de bir su tulumu yapacağım, oğlunu Udug adlı koruyucu bir cin, diğer çocuğu da Tamma adlı iyi bir cin yapacağım" der. Dediği gibi kadını öldürür. Oğlu Girgire'yi rüzgâra verir. Onun oğlu olan geveze ve arkadaşsız Sirru.edintilla'yı da eşdam denilen yere sokar.

Kadının cesedinden bir su tulumu yaparak Dumuzi'nin mezarının olduğu yere su doldurup koyar. Böylece mezarın yanından geçenler bu tulumdan tatlı su içerek "Dumuzi'nin canına değsin" deyecekler ve bundan Dumuzi neşelenip sevinecektir.

Buna ait şiirden birkaç satır:

Değerli hanımım!
Onun kalbi onun ne yapmasını istedi?
Kutsal İnanna! Onun kalbi ne yapmasını istedi?
"Bilulu'yu öldür," dedi onun kalbi.
Onun sevgili kocası Dumuzi,
Amauşumgalanna için
Onun yattığı yeri kıvandırsın, istiyor onun kalbi.
O yargılamak üzre durdu, onun kaderini verdi.
"Gel şimdi seni öldüreceğim Billulu, adını silip atacağım.
Sen bir su tulumu olacaksın, kırların taze suyu için,
Oğlun Girgire gidip kırların Udug'u ve Lamma'sı olacak
Onun geveze oğlu Sirru.Edintilla da kırlara gidecek.[34]

34 Samuel Noah Kramer, *The Sacred Marriage Rite, Aspects of Faith, Myth and Ritual in Ancient Sumer,* 1969, Indiana University Press, s. 169.

SUMER DESTANLARI

Destanlar, şiir tarzında anlatılan kahramanlık öyküleridir. Bunlar yalnız hayal ürünü birer edebi yapıt olmayıp, yaratıldıkları çağların sosyal, tarihsel olaylarını yansıtmaktadırlar.

Bu kahramanlar genellikle ülkeyi idare eden kral veya prenslerdir. Saraylarda bulunan halk ve saz şairleri bu kimselerin şan ve şöhretlerini artırmak amacıyla bu şiirleri yazmış, bestelemiş ve harp ve lir eşliğinde saray ziyafetlerinde, şölen ve törenlerde çalıp söylemişlerdir. Tarihte ilk olarak MÖ 1000 yılarında Yunanlıların, ondan bir veya iki yüzyıl sonra gelen Hint ve MS 4. yüzyıldan 6. yüzyıla uzanan Kuzey German kahramanlık çağları biliniyordu (bu çağların tesbiti özellikle İngiliz bilgini H. Munro Chadwick tarafından yapılmıştır). Şimdi bu üç çağa dördüncü bir çağ katıldı: Sumer kahramanlık çağı.

İlginç olan, bu kahramanlık çağlarına ait olan destanların, büyük zaman aralıklarıyla ve ayrı ayrı yerlerde yaratılmış olmalarına rağmen gerek yazıldıkları ortam bakımından, gerek destanların stili ve tekniği bakımından birbirlerine çok benzemesidir.

Öncelikle hepsi ulusal göçlerin sonunda yaratılmışlardır. Bu göçlerin yapıldıkları yerlerde genellikle daha uygar bir halk kitlesiyle politik bakımdan zayıflamış bir devlet bulunuyor. Göç edenler yavaş yavaş yerli halk ve devlet idaresine, özellikle paralı asker olarak sızıyorlar. Onların askerlik tekniğini ve biraz da kültürünü alarak güçsüz devleti alt ediyor ve küçük şehir beyliklerini veya krallıklarını oluşturuyorlar. Bunlarda devletin idaresine karışan bir tür meclis de var. Bu meclisin görevi, krala veya beylere öneriler-

de bulunmaktan ileri gitmiyor. İdare edenlerle idare edilenler arasında çok az birlik var. Çünkü idare edenler hem yabancı, hem de üstün durumda. Kahramanlardan bazısı tanrısal bir kuşaktan gelmiştir, ama, tanrı olarak ona tapılmaz.

Bu şiirlerde şairler, tarihsel ve sosyal gerçeklerin yanında kahramanın abartılı güçlülüğü, rüyaları, tanrısal varlıklar gibi olgulardan ve tarihle ilgisi olmayan konulardan da bahsediyorlar. Destan şiirlerinde uzun tekrarlamalar, özellikle konuşmalar çoktur.

Bu eski destanların hiçbiri yaratıldıkları zamanlardaki gibi yazılmamışlardır. Çünkü o zamanlarda yazı yoktu veya yazı bunları yazacak şekilde gelişmemişti ve hatta bu saz şairlerinin belki yazıdan da haberleri yoktu (bugün bile yazı bilmeyen saz şairleri vardır). Yazılar icat edilip geliştirilinceye kadar yüzyıllar geçmiş, bu süre içinde ozanlar onları kısmen değiştirmiş, uzatmış veya yeni bölümler eklemiş olmalılar. Bütün konularda bu destanlar Sumer destanlarına benzediğine, Sumer'dekiler de en eski olduğuna göre, hepsinin Sumer destanlarından etkilendiği kuşku götürmez.

Yalnız Sumer destanlarının bazı ayrıcalıkları yok değil. Onlar değişik uzunlukta öyküleri ayrı ayrı yazmışlar. Babilliler gibi hepsini bir araya toplamayı bilmemişler. Sumerlilerde insanların karakterleri ve psikolojileri pek fazla açıklanmamış. Kahramanlar kişilikleri belirtilmeyen, birbirinden pek farklı olmayan kimseler. Olaylar hep aynı tarzda anlatılmış, devamlı tekrarlamalarla ritmik bir etki yapmak amaçlanmıştır.

İndo-Avrupa destanlarında büyük rol oynayan ölümlü kadın olmadığı gibi, onların destanlarının özelliği olan aynı tarzdaki satırlar ve kafiyeler de kullanmamışlardır.

Bugüne kadar Sumerlilere ait uzunlukları 100 satırdan 600 satıra kadar değişen 9 destan saptanmıştır. Bu destanlar:

1-Enmerkar ve Aratta Beyi,

2-Enmerkar ve Ensuhkeşdanna,

3-Lugalbanda ve Enmerkar,

4- Lugalbanda, Gezginci Kahraman,
Geri kalan beşi Gilgameş'e ait:
5- Gilgameş ve Gök Boğası,
6- Gilgameş Ölümsüzler Ülkesi,
7- Gilgameş, Enkidu ve Yeraltı Dünyası,
8- Gilgameş ve Agga,
9- Tufan.

Kahramanlardan üçünün, yarı tarihsel kabul edilen Sumer kral listesinde adları bulunuyor. Bunlar Tufandan sonra gelen Kiş sülalesini izleyen Uruk sülalesinin ikinci kralı Enmerkar, üçüncü kralı Lugalbanda ve beşinci kralı Gilgameş'tir.

Bu destanlardan bazıları...

Enmerkar ve Aratta Beyi

Bu destanın yazıldığı 20x30 cm. büyüklüğünde olan tablet İstanbul Arkeoloji Müzeleri Çiviyazılı Belgeler Arşivi'nde bulunmaktadır. Bunu yazan, tableti arkalı önlü 12 sütuna ayırarak içlerine 600 satırı sığdırmış. Yazılar çok küçük ve toprak altında kalmaktan birçok yeri bozulmuş ve kırılmış. Bu bakımdan okunamayan ve anlaşılamayan bir hayli kısmı var. Bunlardan bazıları, aynı konuya ait çeşitli dünya müzelerine dağılmış 20 tablet ve parçadan tamamlanabilmiştir. Konu özet olarak şöyle:

Enmerkar Uruk adlı görkemli bir şehrin beyi, prensidir. Aratta Uruk'tan 7 dağ ile ayrılmış bir şehirdir. Bugünkü İran topraklarının kuzeyinde olmalı. Onun da bir Sumer beyliği olduğu anlaşılıyor. İhtimal Sumerliler Asya'dan göçerken bir kısmı orada kalmış. Bu iki şehir birbirinden o kadar uzak olmasına rağmen her ikisi de birbiriyle rekabet halinde. Aratta'da altın, gümüş, lacivert taş (lapislazuli) ve diğer değerli taşlar çok. Uruk'ta bunlar yok. Fakat Aratta'da bulunmayan veya çok az olan tahıl bol.

Güneşin oğlu olarak nitelenen Enmerkar Aratta'yı kendi eğemenliği altına almak istiyor. Bunun için, kız kardeşim dediği Aşk ve Savaş Tanrıçası İnanna'ya, Aratta halkına altın, gümüş ve kıymetli taşlar getirtmesini, onlara dua yerlerini, özellikle Basra Körfezi ağzındaki Eridu'da Tanrı Enki'nin mabedini yaptırtmasını rica ediyor. Tanrıça ona bir haberci ile bu istediklerini Aratta beyine ulaştırmasını öneriyor. Enmerkar bir haberci seçiyor. Haberci yedi dağı aştıktan sonra Aratta'ya geliyor. Aratta beyine isteklerini söylüyor. Fakat Aratta beyi, Tanrıça İnanna'nın kendisini Aratta'yı yönetmek için getirdiğini ve onun koruması altında olduğunu anlatarak Enmerkar'a boyun eğmeyeceğini bildiriyor. Haberci, şimdi İnanna'nın Uruk'ta olduğunu ve Aratta'yı Uruk'un egemenliğine vereceğini söylüyor. Bu haber beyi biraz korkutuyor ve Enmerkar eğer onlara tahıl gönderirse boyun eğebileceğini bildiriyor. Haberci Uruk'a dönerek durumu Enmerkar'a anlatıyor. Enmerkar hayvanlarla tahılı gönderirken, haberciye, Aratta beyinin de ona kıymetli taşları ve madenleri göndermesi emrini veriyor. Halk gelen tahıldan memnun, istenileni yapmaya hazır. Fakat Aratta beyi yine de istenileni gönderme yanlısı değil. Haberci boş elle Uruk'a dönünce, Enmerkar bu kez haberciye kılıcını vererek tekrar gönderiyor onu. Kılıç Aratta beyini korkutuyor. Fakat yine da meydan okurcasına Enmerkar'ın kendisini temsil edecek bir savaşçı seçmesini ve Aratta beyinin bu tek savaşçı ile savaşacağını bildiriyor. Haberci yeni bir meydan okumayla Uruk'a döndüğü zaman Enmerkar onu üç tür ültimatomla yine geri gönderiyor. Birincisi, kendi yerine bir savaşçı göndereceğini, ikincisi onun da Uruk'ta tanrıça için altın gümüş ve kıymetli taşları yığmasını ve üçüncü olarak da Aratta beyi ve halkının dağın değerli taşlarıyla Eridu tapınağını süslemesini, eğer bunlar yapılmazsa Aratta'yı yerle bir edeceğini söylüyor. Haberci yine başarılı bir yanıt getiremiyor. Bunun üzerine Enmerkar dördüncü kez göndereceği haberi, haberci tekrarlayamadığından tablete yazdırıyor. Burada ilginç olan, o çağda bu konuyu yazacak kadar

yazı biliniyor muydu, yoksa destanı yazan şair öyle olabileceğini mi düşünmüştü? Bu satırlar şöyle:

Çünkü habercinin ağzı ağırdı, onu tekrarlayamadı.
Kullab'ın beyi bir kil aldı, sözlerini tablete geçirdi.
Daha önce hiç kimse tablete geçirememişti.
Fakat şimdi Utu tarafından bugün hakikat oldu.
Kullab'ın beyi sözlerini tablete koydu,
Hakikaten o böyle idi.[1]

O arada Sumer'in Yağmur ve Fırtına Tanrısı İşkur, Aratta beyinin önüne buğday ve fasulyeleri yığıyor. (Belki bir yerden yardım olarak gönderildi.) Bey onları görünce yine kendine gelip başkaldırmaya kalkıyorsa da sonunda Aratta halkı Uruk'ta İnanna'nın Eanna tapınağına altın, gümüş ve değerli taşları dolduruyorlor.

Bu destanın yazıldığı tabletin birçok yeri kırık veya bozuk olduğundan okunamıyor. Okunan, tam olan satırlardan bir kısmı şöyle:

Enmerkar ve Aratta Beyi Destanından Bölümler

Çok eski günlerde
Bey, İnanna'nın kalbinden seçildi.
Şuba ülkesinde, İnanna'nın kalbinden seçildi.
Utu'nun oğlu Enmerkar,
İyiliğin kraliçesi kız kardeşine
Kutsal İnanna'ya yakardı!
"Ey kardeşim İnanna! Uruk için
Aratta halkına, sanatla işlenmiş altın ve gümüş getirt.
Saf mavi taşı getirt
Aratta halkına dağların yüksekliklerinden taşları getirt

1 Samuel Noah Kramer, *In the World of Sumer,* An Autobiography, America, 1986, s.119.

Benim için büyük bir tapınak yaptırt, büyük dua yerini kurdurt.
Aratta halkı onun içini sanatla donatsın.
Ben onun ortasında dualar edeyim!

Benim için kutsal kanunu Kullab'a taşıttır.
Abzu'yu benim için kutsal yükseklik olarak yaptırt.
Eridu'yu benim için bir dağ gibi arıttır.
Abzu'nun kutsal dua yerini,
Benim için güzel göründür.
Ben Abzu'dan ilahiler söylediğim zaman,
Tanrısal kanunları Eridu'dan getirdiğim zaman,

şeklinde istediklerini sıraladıktan sonra İnanna ona, Aratta'ya bu istediklerini bildiren bir haberci göndermesini söylüyor. Haberci 5 ve 7 dağ aşarak uzun, yorucu bir yolculuktan sonra Aratta beyinin yanına gidiyor.

Haberci:
5 dağ 7 dağ geçti,
Gözlerini kaldırdı, Aratta'ya yaklaştı
Aratta'nın saray avlusuna neşe ile ayak bastı.

Kralının yüceliğini bildirdi
Kalbinin sözünü saygı ile söyledi
Haberci Aratta beyine dedi ki,
"Senin baban, benim kralım beni sana gönderdi"
"Senin kralın ne söyledi?"
"Kralım şöyle dedi:
Onun şehrindeki halkı ağaçlardan kaçan.....kuşları gibi kaçıracağım
.....Sarayı gibi onları yerle bir edeceğim
Onu yıkıldığı söylenen şehir gibi toza döndüreceğim.

Halkı tanrı Enki tarafından lanetlenmiş Aratta'yı.
Daha önce yıkılmış yer gibi, toz duman edeceğim."
"Ey haberci! Kralına Kullab'ın beyine söyle
Arınmış ele yakışan ben bey,
Yerin ve göğün kraliçesi,
Tüm tanrısal kanunların hanımı, Kutsal İnanna.
Kutsal kanunların ülkesi Aratta'ya beni getirtti.
Geniş bir kapı gibi "dağlık ülkenin yüzüne" beni yaklaştırdı.
Nasıl Aratta Uruk'a boyun eğer!!
Aratta Uruk'a boyun eğmeyecek söyle ona!"

Haberci Aratta beyine yanıt verdi:
"Korkutucu tanrısal kanunları taşıyan göğün büyük kraliçesi
Şuba dağlık ülkesinin kürsüsünü süsleyen
Şuba dağlık ülkesinin dağlarını kendisine konuk yapan."

"Bey kralın tanrıçenin hizmetinde olduğunda
onu "Eannanın Kraliçesi" yaptı
Aratta beyi boyun eğecek!
Kullab'ın tuğlasındakini böylece söyle ona!"
Sonra bey çok sıkıldı derin acıya düştü
O yanıt vermedi, bir karşılık aradı.
Üzgün gözlerle ayaklarına baktı bir yanıt buldu.

Enmerkar ve Ensuhkuşdanna

Bu destan 33 parçanın birleştirilmesiyle meydana gelmiştir. Bunun da yazılarının bir kısmı bozuk olduğundan okunamayan anlaşılamayan yerleri vardır.

Birinci destanda gördüğümüz gibi, Aratta beyinin adı verilmemiş. Burada adı verilenle aynı kimse olup olmadığı belli değil.

Konusu şöyle:

Vaktiyle Uruk isimli şahane bir şehir vardı. O bir gökkuşağı gibi güzel, uzaklardan parlardı. O bütün memleket içinde bilinirdi. Bu şehir, rakibi olan Aratta'dan daha çok üstündü.

Bir zamanlar Aratta beyi Ensuhkuşdanna, Uruk'un prensi gibi olan Beyi Enmerkar ile yarışa giriyor. Enmerkar'a bir haberci göndererek kendisine baş eğmesini emrediyor ve Tanrıça İnanna'nın hakiki güveyinin kendisi olduğunu söylüyor ve İnanna'nın onu üstün tutmasının nedeni olarak bir kaz ve yumurtasını gösteriyor. (Bunun manası anlaşılmıyor. Ekonomik üstünlüğünü ve etrafında bulunan şehir beyliklerinin politik kontrolüna sahip olduğunu ima eder gibi görünüyor.)

Ensuhkuşdanna'nın habercisi Uruk'a büyük bir hızla gidiyor ve Enmerkar'ı yerinde buluyor. Haberi kelimesi kelimesine bildiriyor ona. Kuşkusuz Enmerkar bu teklife şiddetle karşı geliyor. O da bir haberci göndererek rakibinden daha parlak sözlerle İnanna üzerinde kendisinin hakkının daha fazla olduğunu bildiriyor.

Ensuhkuşdanna Uruk beyinin bu sözlerini duyunca fena bozuluyor. Hemen meclisini toplayıp onlara durumu anlatarak ne yapılması gerektiğini soruyor. Onlar meseleyi olduğu gibi bırakmasını öneriyorlar. Fakat Aratta beyi onurunu kıran bu haberin arkasını bırakmak istemiyor.

Bir şans eseri olarak Aratta'da Hamazi'den gelen bir sihirbaz bulunuyor. Ensuhkuşdanna'nın Ansiggaria isimli veziri onu beyine getiriyor. Bu sihirbazın sihiriyle Ensuhkuşdanna isteğinin yerine gelebileceğini tahmin ediyor. Aratta beyi buna seviniyor ve sihirbazın yolculuğu için gerekli olanların hazırlanmasını emrediyor.

Sihirbaz Uruk yolu üzerindeki Ereş'te bulunan Yazı Tanrıçası Nidaba'nın (veya Nisaba) ahırlarına ve ağıllarına giriyor. Orada inek, koyun, keçi ile konuşarak sihirle onların sütlerini kesiyor, hayvanların yavruları açlıktan bayılıyorlar. Çobanlar acı gözyaşları

dökmeye başlıyorlar. Tanrıça Nidaba'nın Maşgula ve Uredinna adlı iki kardeş çobanı Güneş Tanrısı'nın yardımını arıyor.

Ereş'in bulunduğu Fırat nehri kıyısında bir yaşlı sihirbaz kadın beliriyor. Sagburru adlı bu sihirbaz kadın diğer sihirbazla bir değiştirme yarışına giriyor. İkisi de birer bakır nesneyi nehre atıyorlar. Sihirbaz bir sazan balığı çıkarıyor, Sagburru bir kartal çıkarıyor, kartal balığı yakalayarak dağlara uçuyor. Tekrar bakırı atıyorlar. Bu defa sihirbaz bir koyun ve kuzusunu çıkarıyor, Sagburru ona karşılık bir kurt çıkarıyor, kurt onları alıp götürüyor. Böylece devam ediyor. Birinin çıkardığından, diğeri daha güçlüsünü çıkararak ötekini alt ediyor. Sihirbazın çıkardığı inek ile buzağası, dağ keçisi ile koyuna, ceylan ile yavrusuna karşılık Sagburru arslan, pars ve kaplan çıkararak ötekilerini yok ettiriyor. Bunun üzerine sihirbaz yenildiğini anlıyor ve yaptığı işin kendisine çok büyük bir ceza getireceğini biliyor. Çünkü tanrıların hayvanlarının sütlerini kesip ağıllarını kuruttu. Sagburru onun durumuyla alay etmeye başlayınca kendisini serbest bırakmasını, memleketi Aratta'ya gitmesini sağlaması için yalvarıyor. Orada yaşlı kadın için dua edeceğini, onu yücelteceğini söylüyor, ama yine de Sagburru onu öldürüp cesedini Fırat nehrine atıyor.

Bu durumu duyan Aratta beyi Ensuhkuşdanna, Enmerkar'a haber göndererek onun üstünlüğünü kabul ettiğini söylüyor. Böylece iki bey arasındaki yarışı Enmerkar kazanmış oluyor.

Maşmaş Uruk'a yaklaştığı zaman (oraya nasıl ulaştığı bildirilmiyor) Tanrıça Nidaba'nın kutsal ahırındaki hayvanların sütlerini kestiğini içeren kırıklı satırların tahmini çevrisi şöyle:

O (*maşmaş)* inek ile konuştu
Onunla bir insan gibi söyleşti:
"İnek! Senin kaymağını kim yiyor, sütünü kim içiyor?"
"Kaymağımı Nidaba yiyor,
Nidaba sütümü içiyor.

Benim sütüm ve peynirim ...,
Büyük (yemek) salonuna,
Nidaba'nın salonuna uyar şekilde kondu.
Kaymağımı getireyim ... kutsal ahırdan.
Sütümü getireyim ... koyun ağılından,
Sadık inek, Nidaba, Enlil'in ilk çocuğu ..."
"İnek kaymağın ..... sütün sana ...
İnek ..... kaymağın ... onun sütü ona ..."

(Bu satırlar aynı şekilde keçi için de tekrarlanmış)
İki sihirbazın beceri yarışmasını anlatan ilginç satırlar ise şöyle:

Onların ikisi (Maşgula ve Uredina) *nun*'u nehire attılar,
Maşmaş sudan büyük *suhur* balığını çıkardı
Yaşlı kadın Sagburru sudan bir kartal çıkardı.
Kartal *suhur*-balığını yakaladı onu dağa götürdü.
İkinci kez *nun*'u nehire attılar
Maşmaş sudan bir koyun ile kuzusunu çıkardı.
Anne Sagburru kurt çıkardı sudan
Kurt, kuzuyu ve koyunu kaptı, geniş kırlara götürdü.
Üçüncü kez *nun*'u nehre attılar,
maşmaş bir inek ve buzağısını çıkardı sudan
Yaşlı kadın Sagburru bir arslan çıkardı sudan.
Arslan ineği ve buzağısını kaptı, kamışlığa götürdü onları.
Dördüncü kez *nun*'u attılar nehire
maşmaş bir yaban keçisi ve koyunu çıkardı sudan
Anne Sagburru dağ parsı çıkardı sudan
Dağ parsı, yaban keçisi ve koyunu yakaladı
Ve dağlara götürdü onları.

Beşinci kez sudan ceylan çıkarılıyor, onu da arslan ve kaplan ormana götürüyor.

Böylece Aratta beyinin sihirbazı yeniliyor. *maşmaş*, Sagburru'ya kendisini Aratta'ya göndermemesi için yakarırken orada tan-

rıçayı yücelten bir şarkı söyleyeceğini bildirdiği halde ölmekten kurtulamıyor.

Esuhkaşdanna kendi sihirbazına olanları duyunca acele Enmerkar'a bir haberci göndererek şu sözlerle ona teslim olduğunu bildiriyor:

> İnanna'nın sevgilisi sensin, sensin yalnız yüceltilen!
> İnanna Kutsal kucağı için seni doğru olarak seçti.
> Aşağıdan yukarıya kadar ülkelerin Beyisin, ben senden sonra ikinciyim
> Batıdan doğuya büyük Beysin, ben senin altındayım.
> Bundan sonra ben senin eşitin değilim, ağabeyimsin sen!
> Seninle asla yarışmayacağım.

Lugalbanda ve Enmerkar

Kahraman Lugalbanda gitmiş olduğu uzaklardaki Zabu ülkesinden kendi şehri olan Uruk'a dönmek istiyor. Fakat kaderleri veren İmdigud (Anzu) kuşunun dostluğunu kazanması gerek. Kuş yuvasından ayrıldığında onun yavrularına yağ, bal, ekmek veriyor. Yüzlerini boyuyor ve başlarına şugurra tacını koyuyor. Kuş yuvasına döndüğünde bunları görünce çok hoşlanıyor. Yavrularına tanrı gibi davranana, o ister insan, ister tanrı olsun ona dost olup elinden gelen iyiliği yapacağını söylüyor.

İmdigud kuşu bunu Lugalbanda'nın yaptığını öğrenince ona teşekkür ederek onu kutsayan sözlerle, kimseye söylememek koşuluyla yolculuğu için bazı önerilerde bulunuyor. Lugalbanda arkadaşlarına giderek bu youlculuğa çıkacaklarını söylüyor. Fakat onlar gitmek istemiyor. Çünkü çok yüksek dağların aşılması, korkunç nehir olan Kur'un geçilmesi gerek. Bunlardan da sağ kurtulmak olanaksız. Lugalbanda hiçbirine aldırış etmiyor, başarılı bir yolculuktan sonra Uruk'a ulaşıyorlar.

Uruk'ta Lugalbanda'nın beyi ve Güneş Tanrısı'nın oğlu Enmerkar çok sıkıntı içindedir. Çünkü Sami olan Martu'lar yıllardan beri Sumer'i yağma etmekteler. Şimdi de Uruk'a yerleşiyorlar. Bunlardan kurtulmak için, Aratta'da olan Güneş Tanrısı Utu'nun kız kardeşi Aşk Tanrıçası İnanna'nın yardımını istemesi için oraya birinin gitmesi gerektir. Kahraman Lugalbanda gönüllü oluyor. Götüreceği haberi kelimesi kelimesine ezberliyor. Arkadaşları bu güç yolculuktan caydırmak istiyorlarsa da o dinlemiyor. Anşan ülkesini bir baştan diğer başa kaplayan 7 dağı aşarak Aratta'ya ulaşıyor. Aratta'da Tanrıça İnanna kahramanı çok iyi karşılıyor. Bu kadar uzun yolu yapayalnız niçin geldiğini soruyor. O da ona Enmerkar'ın ricasını anlatıyor.

Bundan sonraki kısmın metni çok kırıklı ve bozuk olduğundan İnanna'nın yanıtı belli değil. Enmerkar'ın bir nehirdeki balığı tutması gerektiğinden, belirli bir su kabı yapmasından, maden ve taş işçilerinin Uruk'a getirilmesinden söz ediliyor, ama bunların Uruk'u Martu'ların kuşatmasını nasıl önleyeceği belli değil.

Lugalbanda ve Hurrum Dağı[2]

Metnin baş ve son kısmı eksik. Elde olan metin aşağı yukarı 350 satıra ulaşıyor. Arada birçok eksik bölümler, satırlar var.

Kahraman Lugalbanda ve arkadaşları Uruk'tan çok uzakta olan Aratta'ya giderken Hurrum Dağı'na ulaşıyorlar. Orada Lugalbanda hastalanıyor. Arkadaşları onun öleceğine kanaat getiriyorlar. Yanına çok alkollü içkiler, yiyecekler, su ve silahlarını bırakıp gidiyorlar. Yalnız başına kalan Lugalbanda Güneş Tanrısı'na, Tanrıça İnan-

2 Bu Hurrum Dağı Hurriler'in bulunduğu yer olsa gerek. Sumercede *hurum* kelimesi öğrenci tartışmasında *galam=akıllı, kurnaz'a karşı hurum= abtal, kötü* anlamında kullanılmış. Buna göre acaba Sumerliler Hurileri aptal bir halk olarak mı görüyorlardı, diyor Kramer.

na'ya yaşam yiyeceği, yaşam suyu ile sağlığına kavuşturması için dua ediyor. Tanrıça İnanna'ya ettiği dua şöyle:

Mayhanelerde tatlı uyku veren Fahişe'ye
Fakirlere yiyecek bulan Kadın'a
Sin'in kızı İnanna'ya
Bir boğa gibi ülkeye başını kaldırana,
Yüzünün ışığı dağdaki mağarayı aydınlatana,
Gözlerini kaldıran İnanna'ya,
Onu vareden babası gibi gözyaşlarıyla yakardı.
Dağ mağarasında güzel ellerini kaldırdı (dua ederek).

Gerçekten o sağlığına kavuşuyor. Tek başına dağlarda, yaylalarda yaban hayvanları avlayarak, yaban bitkilerini yiyerek dolaşıyor. Bir gün rüyasında ona bir yaban öküzünü avlayıp kesmesi ve yağını doğmakta olan güneş tanrısına sunması, ayrıca bir oğlağı keserek kanının bir hendeğe, yağının ovaya akıtması söyleniyor. Lugalbanda uyanınca söyleneni yapıyor. Bunlara ek olarak dört büyük tanrı olan An, Enlil, Enki ve Ninhursag tanrılarına da yiyecek ve sert içkiler sunuyor.

Elde olan metnin son kısımlarında Güneş Tanrısı Utu, Ay Tanrısı Nanna ve Venüs Tanrıçası İnanna'ya, yeryüzünü aydınlatmalarında onlara yardımcı olan 7 gök ışığına övgüler var.

Gilgameş

Gilgameş destanının ilk olarak Babilcesi bulundu. Babilliler Sumerlilerin bu kahramana ait tek tek öykülerini birleştirerek onları bir bütün haline getirmişler. Bu arada da kuşkusuz kendilerinden de eklemeler yapmışlar. Geçen yüzyıl Nineve'de bulunan Asurbanipal kütüphanesine ait bütün tabletler İngiltere'ye götürülmüştü. Bu tabletler orada okunmaya başlanınca ilk olarak 1862'de George Smith

bunlar arasında *Tevrat*taki Tufan öyküsü gibi bir tufan öyküsünün bulunduğunu söylüyor. Kuşkusuz bu haber özellikle dindarlar arasında büyük bir heyecan yarattı. Çünkü bu konunun ilk olarak *Tevrat*ta yazılı olduğuna ve Tanrı tarafından yazdırıldığına inanılıyordu. Daha sonra bu destana ait çeşitli yüzyıllardan pek çok parça bulundu. Ayrıca bu destanın Hitit, Hurru dillerine çevirileri ele geçti. Bunlar gösteriyor ki, destan yüzyıllar boyu okunmuş. Yakındoğu ulusları tarafından alınıp işlenmiş (metin hemen hemen 3500 satır). Bu destanın bu kadar sevilmesine neden, her çağda, her ortamdaki insanın karakterini ortaya koymasıdır. Gilgameş sevinen, üzülen, didinen, yorulan, umutlanan, umutsuzluğa kapılan bir insandır. Sevgi, sadakat, şan ve şöhrete karşı büyük istek, serüven ve araştırma merakı, ölümden korku duyguları destanın yüzlerce yıl yaşamasına, komşu ülkelerin dillerine çevrilmesine neden olmuştur.

Bu destan Babilceydi. Fakat içinde geçen adlar, özellikle Gilgameş ve tanrı adları başka dile aitti. Bu yüzden destanın bir ana kaynağı olmalıydı. Daha sonra Güney Mezopotamya'da yapılan kazılarda çıkan Sumerce tabletler arasında Gilgameş'e ait destanlar ortaya çıktı. Böylece Babil destanının Sumerlilerden alındığı anlaşıldı. Sumerliler Gilgameş'e ait öyküleri ayrı ayrı yazmışlar. Babilliler onları birleştirerek, biraz da kendilerinden eklemeler yaparak ondan büyük bir destan yaratmışlardır. Biz burada yalnız Sumerlilerin yazdıklarını veriyoruz

Gilgameş ve Gök Boğası

Metin çok bozuk, henüz tam yayınlanmamış. Konusu şöyle:

Tanrıça İnanna (Aşk Tanrıçası) Uruk Kralı Gilgameş'e âşık oluyor. Gilgameş'in kendisiyle evlenmesi için birçok hediyelerle birlikte çok olumlu tekliflerde bulunuyor. Gilgameş bunu kabul etmiyor. Çünkü Aşk Tanrıçası İnanna bir dalda durmayan oynak biri.

Tanrıça yaptığı teklifin kabul edilmediğini görünce çok kızıyor ve Gök Tanrısı An'dan göğün boğasını vermesini rica ediyor.[3] An onu vermek istemiyor. Fakat biraz da şirret olan tanrıça vermezse bütün evrenin büyük tanrılarını harekete geçireceği tehdidini savuruyor. Bundan çekinen An, gök boğasını veriyor. İnanna gök boğasını Uruk'a indirerek Uruk şehrini harap ediyor, fakat sonunda Gilgameş gök boğasını öldürüyor.

Gilgameş Enkidu ve Yeraltı Dünyası

Babil Gilgameş destanı 12 tablet olarak bulunmuştu. Fakat 12. tablette yazılanların Babil Gilgameş destanı içine alınmadığı ve onunla bir bağlantı yapılmadığı, metnin ikinci yarısından sonrası Sumerce yazılı ayrı bir öykünün Akadcaya kelime kelime çevirisi olduğu anlaşıldı. Bu konunun Sumerce yazılı metni bulunduktan ve okunduktan sonra ancak 12. tabletin konusu anlaşılabildi.

Bu şiirin baş kısmında evrenin yaratılışına ait ipuçları var.

Geri kalan kısmın özeti şöyle:

Bir zamanlar Fırat nehri kıyısında bir huluppu ağacı (belki söğüt) yetişmiş, nehrin sularıyla beslenerek büyümüş. Bir gün güney rüzgârı onu kökünden söküp nehrin sularında sürüklemeye başlamış. O sırada oradan geçen Aşk Tanrıçası İnanna onu görmüş ve hemen yakalayarak şehri Uruk'a götürüp kutsal bahçesine dikmiş ve büyük bir dikkatle ona bakmış. Amacı o büyüdükten sonra ondan kendisine bir yatak ve sandalye yapmakmış. Ağaç büyüyüp serpilmiş. Tam kesme haline geldiğinde ağacın köküne bir yılan

3 Babilcesinde gök boğası 7 yılı simgeliyor. Gilgameş bu boğayı öldürürse ülkede 7 yıl kıtlık olacak. Bu yüzden gök tanrısı boğayı Tanrıça İştar'a vermek istemiyor. Tanrıça, eğer kıtlık olursa (bereket tanrıçası olarak) ülkeyi 7 yıl besleyeceğini söylüyor. 7 yıl bolluk, 7 yıl kıtlık için. Muazzez İlmiye Çığ, *İbrahim Peygamber, Sumer Yazılarına ve Arkeolojik Buluntulara Göre,* İstanbul, 1997, s. 110.

yerleşmiş, tepesine İmdigud kuşu yuva yapmış, ortasına da *lilit*[4] adı verilen bir yaratık (cin) evini kurmuş. Her zaman güleryüzlü, yumuşak kalpli olan İnanna buna çok üzülmüş ve gözyaşlarını dökmeye başlamış.

Ortalık ağarmaya başlayıp, erkek kardeşi Güneş Tanrısı Utu gökte yükselirken İnanna gözyaşları içinde huluppu ağacının başına gelenleri ona anlatmış. Fakat Güneş Tanrısı buna ilgi göstermemiş.

İnanna bu kez Gilgameş'e durumu bildirmiş. Gilgameş hemen 50 mana (25 kilo kadar) ağırlığında olan "yolun baltası" adlı silahı ile korkunç yılanı vurmuş. Bunu gören İmdigud kuşu yavrularıyla dağlara uçmuş. Ağacın ortasına yuva yapan Lilit de kaçmış. Gilgameş ve onunla birlikte olan Uruk'un adamları ağacı kesip, parçalamış ve İnanna'ya yatağını ve tahtını yapması için vermişler. Gilgameş tanrıça için bir yatak ve taht yapmış.

İnanna da bir pukku (belki bir davul), dallarından da bir mikku (belki bir davul tokmağı) yapmış ve bunları Gilgameş'e hediye etmiş. Gilgameş de bunları kullanarak Uruk'un halkını rahatsız etmiş. Görünüşe göre özellikle genç erkekleri onlarla savaşa çağırıp karılarını dul bıraktırıyor. Bu genç kadınların bağırış ve çığlıklarından pukku ve mikku yeraltı dünyasına düşmüş. Gilgameş'in onu geri alabilmek için uğraşıları boşa gitmiş. Onun üzerine "yeraltı dünyasının gözü" olarak anlatılan ganzir kapısında oturmuş ve ağlayıp sızlamış.

Gilgameş'in arkadaşı ve yardımcısı Enkidu pukku ve mikku'yu getirmek için yeraltına gönüllü olarak gitmek istemiş. Bunun üzerine Gilgameş Enkidu'yu yeraltı dünyasının yasakları için uyarmış. Yeraltı dünyasındaki çığırışlara, özellikle çırıl çıplak yatan şef tan-

4 Bu *lilü* İbrani folklorunda dişi cin olarak bulunuyor. O erkekleri baştan çıkarıyor, çocuklara düşmanlık yapıyor. *Tevrat*, İşaya 34:14'te baykuş olarak nitelendiriliyor. Midraş'a göre ise Havva'dan önce yaratılan kadın. O Âdem'in üstünlüğünü kabul etmediği için cin olmuş.

rıçası için yapılan bağırışlara aldırmamasını söylemiş. Fakat Enkidu Gilgameş'in uyarılarına aldırış etmemiş, bu yüzden de tekrar yeryüzüne bırakılmamış.

Gilgameş büyük hayalkırıklığına uğramış. Bu şanssızlığı yok etmek için Nippur'daki tanrıların kralı Enlil'e gidip gözyaşları içinde Enkidu'nun başına gelenleri anlatmış. Fakat Enlil ona yardım edemeyeceğini bildirmiş.

Gilgameş büyük üzüntü içinde Eridu'da oturan Bilgelik Tanrısı Enki'ye gitmiş. Enki ona yardım için elinden geleni yapmaya çalışacağını söylemiş. Onun emri ile Güneş Tanrısı Utu yeraltına bir delik açmış. Oradan ancak Enkidu'nun gölgesi çıkarılıyor, ikisi birbirine sarılıyor. Gilgameş Enkidu'ya yeraltı dünyasında neler gördüğünü sormaya başlamış.

GİLGAMEŞ, ENKİDU VE YERALTI DÜNYASI

"Ey benim pukku'm, ey benim mikku'm,
Karşı durulmaz güçlü pukku'm,
Benzeri olmayan dans hareketli mikku'm
evvelce kutsal yerin evinde benimle olan
Kutsal yerin kadını, beni doğuran annem gibi olan.
Kutsal yerin kızı, küçük kız kardeşim gibi olan
Pukku'mu kim çıkaracak yeraltından?
Mikku'mu kim yeraltının "yüzü"nden çıkaracak?
Enkidu
"Ey benim efendim niçin ağlıyorsun, neden kalbin hasta?
Senin pukku'nu, bak getireceğim yeraltından
Senin Mikku'nu yeraltının "yüzü"nden çıkaracağım."

Gilgameş Enkidu'ya dedi ki:
"Eğer sen yeraltına inersen,
Sana bir söz söyleyeceğim, sözümü dinle,
Sana bir nasihat vereceğim, nasihatımı izle,

(yeraltının) koruyucusu bir düşman gibi sana yaklaşmasın diye.
Temiz elbiselerini giyme,
Kokusu ile üzerine atılmasınlar diye
Bur-kabından iyi yağı sürünme.
Üzerine gelenler seni sarmasın diye
Değneğini yeraltına atma
Gölgeler seni kuşatmasın diye
Elinde sopanı taşıma.
"Ayağına sandalları giyme,
Yeraltında bağırma,
Sevdiğin karını öpme,
Kızdığın karını dövme,
Kur'un bağrışı seni yakalamasın diye,
(Bağırış) orada duran kadın için,
Orada duran anne Ninazu için,
Kutsal vücudunu elbisesi sarmayan,
Kutsal göğsünü örtü örtmeyen."

"Ey Enlil baba, benim pukku'm yeraltına düştü,
Benim mikku'um yeraltının "yüzüne" düştü.

Enkidu yeraltına gitti
Efendisinin sözüne kulak asmadı
O temiz elbiselerini giydi.
Koruyucular düşman gibi ona geldiler
O turuncunun tatlı yağı ile yağlandı
Onun kokusuna toplanıldı
Sopasını yeraltına attı
Etrafına dolanan sopa ile dövüldü
Elinde bir asa taşıyordu
Onun gölgesi etrafını sardı
Ayağına sandalları giydi

Yeraltı dünyasında haykırışlar yükseldi.
Sevdiği kadını öptü
Kızdığı kadını dövdü
Sevdiği çocuğu öptü
Kızdığı çocuğu dövdü
Yeraltı dünyasının bağırışı onu yakaladı
Bu haykırışlar uyuyan için
Uyuyan Ninazu anne için
Kutsal vücudu giysisiz olan
Kutsal göğsü örtülmemiş olan içindi

Enkidu yeraltı dünyasından çıkamadı
Onu kaderi yakalamadı
Onu hastalık yakalamadı
Yeraltı dünyası yakaladı onu
Cin Nergal yakalamadı onu
Yeraltı dünyası yakaladı onu
"Erkekliğin yeri" olan savaşta ölmedi
Yeraltı dünyası yakaladı onu

Sonra Gilgameş Nippur'a gitti
Yapayalnız Nippur'daki Enlil'e çıktı ağlayarak
"Enlil baba pukku'm yeraltına düştü
Mikku'm ganzir'e düştü
Enkidu'yu çıkarması için gönderdim
Yeraltı dünyası onu yakaladı
Onu kaderi yakalamadı,
Onu hastalık yakalamadı
Yeraltı dünyası yakaladı onu
Cin Nergal yakalamadı,
Yeraltı dünyası yakaladı onu.
"Erkekliğin yeri" olan savaşta ölmedi,
Yeraltı dünyası yakaladı onu"

Enlil baba ona aldırmadı.
O Eridu'ya gitti.
Yapayalnız Eridu'da Enki'ye çıktı, ağlayarak
"Enki baba benim Pukku'm yeraltına düştü.
Benim mikku'm ganzir'e düştü.
Enkidu'yu çıkarması için gönderdim
Yeraltı dünyası yakaladı onu.
Kaderi yakalamadı onu,
Hastalık yakalamadı onu ,
Yeraltı dünyası yakaladı onu.
Cin Nergal yakalamadı onu,
Yeraltı dünyası yakaladı onu.

Enki baba onun yanında idi.
Kahraman, yiğit Utu'ya dedi ki,
"Ningal'den doğan oğul
yeraltına şimdi delik aç!
Enkidu'nun hayaleti yeraltından çıksın!
O yeraltı dünyasının deliğini açtı.[5]
Kucaklaştılar öpüştüler.
İç çekiştiler, konuştular:
"söyle bana, yeraltı dünyasında neler gördün?"
"Sana söyleyemem kardeşim,söyleyemem.
Orada gördüklerim seni ağlatır."
"Ben de ağlamalıyım."
"Elledığimde zevk aldığım vücudumu
şimdi böcekler eski bir elbise gibi yiyorlar.
Güzel başım bir çamur teknesi gibi oldu."

Enkidu büzülüp toprağa çömeldi.
"Arkadaşım! Yeraltı dünyasında şunları gördüm:"

5 *Tevrat,* Samuel 28: 10'da Samuel'in gölgesinin yeraltından çıktığına paraleldir.

"Sehpaya asılmış olanı gördün mü?"
"Evet gördüm. Eğer günahından pişmanlık duysaydı,
çivinin kopmasıyla kurtulurdu."
"Eceliyle öleni gördün mü?"
"Evet gördüm. Gece yatağında uyuyup, soğuk su içiyordu."
"Savaş alanında öleni gördün mü?"
"Evet gördüm. Ana ve babası onun için uğraşıyor,
karısı da onun için çalışıyor."

Gilgameş: "Bir oğlu olanı gördün mü?"
Enkidu: "Gördüm."
Gilgameş: "O nasıl davranıyordu?"
Enkidu: "cevap kırık"

Gilgameş: "İki oğlu olanı gördün mü?"
Enkidu: "göndüm"
Gilgameş: "O nasıl davranıyordu? "
Enkidu: "cevap kırık"

Gilgameş: "üç oğlu olanı gördün mü?"
Enkidu: "gördüm"
Gilgameş: "o nasıl davranıyordu? "
Enkidu: "...o çok su içiyordu."

Gilgameş: "dört oğlu olanı gördün mü? "
Enkidu: "gördüm"
Gilgameş: "o nasıl davranıyordu? "
Enkidu: "..... gibi kalbi neşeliydi "

Gilgameş: "beş oğlu olanı gördün mü? "
Enkidu: "gördüm"
Gilgameş: "o nasıl davranıyordu? "
Enkidu: "iyi bir katip gibi kolları açık, saraya adalet götürüyordu."

Gilgameş: "altı oğlu olanı gördün mü?"
Enkidu: "gördüm"
Gilgameş: "o nasıl davranıyordu?"
Enkidu: "saban süren biri gibi kalbi neşeliydi."

Gilgameş: "yedi oğlu olanı gördün mü?"
Enkidu: "gördüm"
Gilgameş: "o nasıl davranıyordu?"
Enkidu: "Tanrıya yakın biri gibi o ..."

Gilgameş: "ölüsü kırda gömülmemiş olanı gördün mü?"
Enkidu: "gördüm"
Gilgameş: "o ne yapıyordu?"
Enkidu: "yeraltı dünyasında onun gölgesi rahat olamamıştı."

Şiir yeraltı dünyası hakkında Sumerlilerin nasıl düşündüklerini anlatıyor. Buna göre erkek çocuğun Sumerlilerde de gözde olduğu anlaşılıyor.

Gilgameş ve Yaşam Ülkesi (Ejderha Öldürme)

Bey Gilgameş, bütün ölümlüler gibi kendisinin de bir gün öleceğini düşünüyor ve bu sonuç gelmeden hiç olmazsa ülkesine yararlı bir iş yapıp adını bırakmaya karar veriyor. Bunun için uzaklardaki yaşam ülkesinde halkının sedir ağaçlarını kesmesine engel olan ejderhayı öldürmeyi ve sedir ağaçlarını Uruk'a getirmeyi amaçlıyor. Bu düşüncesini sadık uşağı ve her zaman onun yolunda giden Enkidu'ya açıyor. Enkidu ona, bu planını önce Güneş Tanrısı'na bildirmesini öneriyor. Çünkü sedir ağacı ormanlarının idaresi Güneş Tanrısı'nın elinde.

Gilgameş bu öneriye uyarak, Güneş Tanrısı'na kurbanlar sunarak yapacağı bu yolculukta kendisine yardım etmesi için rica ediyor. Güneş Tanrısı onun bu yolculuğu yapabilme yeteneğinden kuş-

ku duyuyor. Fakat Gilgameş kanıtlayıcı sözlerle ricasında ısrar ediyor. Güneş Tanrısı Utu ona acıyarak yardım edeceğini söylüyor ve ona yardımcı olacak 7 gücü emrine veriyor. Bunlar Uruk ile yaşam ülkesi arasında tehlikeler yaratan korkunç cinleri hareketsiz hale getirecek.

Gilgameş Uruk'tan "evlenmemiş", "annesi olmayan", nereye giderse gitsin kendisini izleyecek elli gönüllü topluyor. Hepsi için bronz ve tahtadan silahlar yaptırdıktan sonra Utu'nun yardımı ile 7 dağı aşıyorlar (yedi dağı geçtikten sonra ne olduğu belli değil, çünkü metnin o kısmı kırık). Okunmaya başlanan kısımda Gilgameş derin bir uykuya dalıyor. Bu uykudan oldukça zor uyanıyor ve duruma son derece kızıyor. Bunun üzerine o, annesi Tanrıça Ninsun ve babası Lugalbanda adına yemin ederek yaşam ülkesine gireceğini ve ne bir insanın ne de bir tanrının ona karışamayacağını söylüyor. Enkidu ona, sedir ormanlarının koruyucusu korkunç canavar Huvava (Babilcesi Humbaba) olduğunu, onun yok edici saldırısına kimsenin karşı koyamayacağını anlatarak geri dönmeleri için rica ediyor. Fakat Gilgameş bunların hiçbirini dinlemek istemiyor. Ona, birlikte oldukları ve birbirlerine yardım ettikleri zaman kendilerine bir şey olmayacağına inandırarak korkmamalarını ve yollarına devam etmelerini söylüyor.

Canavar Huvava onları Sedir evinden gözlüyor ve Gilgameş ile arkasından gelenleri kaçırmak için çılgınca saldırıyorsa da boşa gidiyor. (Metindeki küçük bir kırıklıktan sonra) Gilgameş 7 ağaç kestikten sonra canavarın yuvasına dalıyor.

İlginç olan, Gilgameş'in ilk saldırısında canavarı bir korku alıyor ve Güneş Tanrısı Utu'ya dua ederek Gilgameş'in kendisini öldürmemesi için yakarıyor. Gilgameş merhametli bir savaşçı gibi davranmak istiyor ve bilmece gibi sözlerle Enkidu'ya Huvava'yı özgür bırakmalarını öneriyor. Fakat Enkidu akılsızca davranışın sonucunu anlatıyor. Huvava Enkidu'nun kendisini suçlayan kızgın durumuna karşılık verdikten sonra iki kahraman onun başını kesi-

yorlar. Görünüşe göre ölüsünü de Tanrı Enlil ve Tanrıça Ninlil'e getiriyorlar. Metnin sonu kırık olduğundan nasıl bittiği bilinmiyor.

Destandan bazı satırlar şöyle:

Bey, yaşam ülkesini aklına koydu,
Gilgameş, yaşam ülkesini aklına koydu.
O uşağı Enkidu'ya dedi ki:
"Ey Enkidu! Tuğlaya yazılmış kaderimiz gelmeden,
ülkeye gitmeliyim, adımı yükseltmeliyim
Tanrıların adlarının yükseldiği yerde
Ben adımı yükseltmeliyim.
Tanrıların adının yükselmediği yerde
Tanrıların adını yükseltmeliyim!"
Uşağı Enkidu ona cevap verdi:
"Ey benim efendim! Eğer ülkeye gideceksen Utu'ya bildir!
Utu'ya bildir, kahraman Utu' ya,
Ülke onun idaresindedir,
Sedir ülkesi kahraman Utu'nundur, Utu'ya bildir!"
Gilgameş ellerini beyaz bir kuzunun üstüne koydu,
Kahverengi kuzuyu göğsüne sıkıştırdı,
Bir gümüş asayı eline alarak
Göğün Utu'suna dedi ki:
Ey Utu! Ülkeye gitmeliyim, benimle beraber ol!
Sedir ülkesine gitmeliyim, benimle berabar ol!"
Göğün Utu'su ona dedi ki:
"Neden gideceksin o ülkeye?"
Gilgameş ona yanıt verdi:
"Ey Utu! Sana bir söz söyleyeceğim kulak ver ona!
Benim şehrimde insanlar ölüyor, kalbi sıkıyor,
İnsanlar yok oluyor, kalb dayanmıyor.
Duvara çıktım, ırmağın sularında sürüklenen cesetleri gördüm,

Bana gelince: ben de ona hazırlanmalıyım, gerçek bu.
İnsan ne kadar uzun olsa göğe ulaşamaz,
İnsan ne kadar geniş olsa yeri kaplayamaz!
Tuğlaya yazılı sonum gelmeden
Ülkeye gitmeliyim, adımı sonsuzlaştırmalıyım,
Adların yüceldiği yerde adımı yüceltmeliyim.

Utu onun gözyaşlarını sunu olarak kabul etti.
Merhametli bir insan gibi ona acıdı.
Yedi kahraman, bir annenin 7 oğlu,
Birincisi bir canavar
İkincisi bir engenek yılanı,
Üçüncüsü bir ejder,
Dördüncüsü bir yakıcı ateş,
Beşincisi kalbi donduran kudurmuş bir yılan,
Altıncısı ülkeyi tufana boğan bir sel,
Yedincisi geriye dönmeyen bir şimşek.
Utu bu yedi kahramanı dağların içine götürdü (Gilgameş'e yardım için)
Ormanları deviren neşelendi,
Bey Gilgameş neşelendi.

Bundan sonra Gilgameş evi, annesi olmayan (daha açıkçası arkalarından kendileri için üzülecek kimseleri bulunmayan) 50 şehirli topluyor. Bronzdan, ağaçtan silahlar yaptırıyor ve yola koyuluyorlar. Yolları üzerindeki 7 dağı geçiyorlar (tablet kırık olduğundan nasıl geçtiklerini bilemiyoruz). Tam ormana yaklaştıklarında Gilgameş uyuyakalıyor. Bunun Huvava'nın bir oyunu olduğu düşünülüyor. Gilgameş'in beraberinde olanlar onu uyandırmaya çalışıyorlar.

"Ey Gilgameş! Bey, Uruk'un oğlu! daha ne kadar yatacaksın?
Memleket kararıyor, gölgeler üzerini kaplıyor,
Günün aydınlığı grubu getirdi

Güneş tanrısı Utu başı dik olarak annesi Ningal'in göğsüne gitti.
Ey Gilgameş! daha ne kadar yatacaksın?
Seninle birlikte olan memleketin çocuklarını
Uzun zaman dağın eteğinde bekletme!

Gilgameş bunları duydu,
"kahramanlık sözlerini" kendisine bir elbise gibi sardı,
o yüce toprağın üzerinde bir boğa gibi dikildi,
Ağzını açtı, dişlerini gıcırdattı ve
"beni doğuran annem Ninsun'un adına,
ve babam Lugalbanda adına
onu öldürünceye kadar, o ister insan olsun,
onu öldürünceye kadar, ister tanrı olsun
adımlarım yaşam ülkesine doğrudur.
memlekete geri dönmeyeceğim

Sadık uşak Enkidu yalvardı,
Bey'ine dedi ki:
"Ey benim Beyim! Onu görmeyen sen, ondan korkmuyorsun.

O canavarı ben gördüm, çok korkuyorum.
Onun dişleri bir ejderha dişidir
Onun yüzü bir arslan yüzüdür.
Onun kükremesi bir tufan suyunun saldırısıdır
Onun elinden kimse kurtulamaz.

Ey benim Beyim! Sen oraya git, ben ülkeme döneceğim,
Annene senin cesaretini söyleyeceğim, o kahkahalar atsın
Sonra da ölümünü bildireceğim, acı gözyaşları döksün!"

Gilgameş Enkidu'ya yanıt verdi:
"kimse ölmeyecek, dolu gemi batmayacak,
üç katlı dokunmuş elbise kesilmeyecek.
Evi ateş yakmayacak.

Ey dostum, kim göklere ulaşabilir
Orada ancak tanrılar oturur
İnsanın günleri sayılıdır.
Ne yaparsa yapsın o sadece bir rüzgâr gibidir.
Sen ölümden korkuyorsun
Cesaretin nerede kaldı?
Bırak ben önce gideyim,
Sen arkamdan bağır: "yaklaş düşmana" de!
Eğer ölürsem üne kavuşurum,
Arkamdan: 'Gilgameş. Korkunç Huvava ile
Korkmadan savaştı ve öldü' derler."

Gilgameş Enkidu'ya, ikisi birbirlerine yardım ederlerse korkmayacaklarını söyleyerek yollarına devam ediyorlar. Giderken herhalde ormanda kendilerine yol açmak için 7 ağaç kesiyorlar, sonunda Huvava'nın oturduğu yere yaklaşıyorlar. Gilgameş yalnız olarak yanına giriyor ve bir vuruşta canavarı yere seriyor. Huvava Gilgameş'e yalvarmaya başlıyor:

"Sana bir söz söyleyeceğim:
beni doğuran annemi bilmiyorum,
beni yetiştiren babamı bilmiyorum.
Beni yetiştiren sen ol!"

Gilgameş onun bu yakarışına dayanamayarak ona acıyor ve Enkidu'ya:

"Ey Enkidu yakalanan kuşu bırak, yerine dönsün,
yakalanan canavarı bırak, annesine dönsün!"

Enkidu ona yanıt veriyor:

"aklı olmayan uzun!
Eğer yakalanan kuş yerine dönerse,
Eğer yakalanan canavar annesine dönerse,
Sen Gilgameş, sen annenin şehrine dönmeyeceksin."

Bunun üzerine onlar Huvava'nın başını kesiyorlar. Belki de onu Tanrı Enlil ve Tanrıça Ninlil'e götürüyorlar.

Gilgameş ve Agga

Bu destan oldukça kısa olmasına karşın birçok bakımlardan önemlidir. Bunda yalnız insanlarla ilgili olaylar var, tanrıların karıştığı efsane şeklinde bir konu bulunmuyor. Genel olarak destanlarda görülen insanüstü kahramanlık yok. Tarihsel haberler veriyor. Bunlardan biri başka bir belgede bulunmayan eski Sumer şehir devletleri arasındaki olayları anlatıyor. Diğeri ise, o zamanın politik düşünce ve eylemlerini ortaya koyuyor. Hepsinden daha önemlisi, bir savaş kararını kral kendi başına vermiyor. Yaşlı ve gençlerden oluşan iki meclise ayrı ayrı soruyor. Bu, tarihte ilk demokrasi örneği olarak kabul edilmektedir

Sumer'de MÖ 3. binlerde şehir beylikleri vardı. Bunlar birbirinden üstün olmaya çalışıyordu. Sumer efsanesine göre Tufandan sonra gökten ilk krallık Kiş şehrine verilmiş. Fakat Kiş'ten daha güneyde olan Uruk ondan daha güçlü olmaya ve onu korkutmaya başlamış. Kiş'in ilk sülalesinin son kralı olan Agga, Uruk'a savaş açıp ondan üstün olduğunu kanıtlamak istemiş. Uruk kralı ve Uruk'un bir bölümü olan Kullab'ın beyi Gilgameş'e bir haberci göndererek Uruk'u alacağını bildirimiş. Gilgameş ne yapması gerektiğine karar vermek için konuyu hemen şehrin yaşlılar maclisine götürmüş ve onlara savaşmadan Kiş'in egemenliğini kabul edelim mi, yoksa savaşıp özgürlüğümüzü kazanalım mı, diye sormuş. Yaşlılar savaş etmektense boyun eğip barış içinde yaşamayı yeğlemişler. Gilgameş bundan memnun olmamış ve gençlerden oluşan meclise aynı soruyu sormuş. Onlar Kiş'e boyun eğmektense savaş yapıp özgür olmayı istemişler. Agga Uruk'a saldırarak şehri kuşatmış. Buna Uruklular silahla karşılık verecekleri yerde Gilgameş Uruk kahramanları-

na "içinizde Agga'ya yalnız gidecek biri var mı?" diye sormuş. Birhurturre adlı biri gönüllü olmuş. O Agga'ya bu kuşatmayı kaldırtabileceğinden eminmiş. Fakat şehir kapısından çıkar çıkmaz yakalanmış, dövülüp ve Agga'nın önüne getirilmiş. Tam o konuşurken şehir duvarından Zabardinugga adlı biri inmiş. Agga ilk gelene, bunun kralları Gilgameş olup olmadığını sormuş, olmadığını söyleyince kahramana işkence etmeye başlamışlar. Bunun üzerine Gilgameş duvardan inip Agga ile yüzyüze gelmiş. Bu kez Birhurturre onun Gilgameş olduğunu söylemiş. Agga onun görünüşünden çok etkilenmiş ve hemen kuşutmayı kaldırmış. Gilgameş de Agga'nın bu güzel davranışı için teşekkür etmiş.

Şiirin sonu Gilgameş'i başarısından dolayı öğen satırla bitiyor. Burada Gigameş'in görüntüsünün bile düşmanı nasıl korkuttuğu vurgulanmak istenmiş.

Agga'nın elçisi Anmabaraggesi
Yola çıktı Kiş'den, Uruk'taki Gilgameş'e doğru.
Bey Gilgameş şehrinin yaşlıları önüne
şu sözlerle açtı konuyu:
"Kiş evine boyun eğmeyelim, onu silahla vuralım!"
Şehrin toplanan yaşlılar meclisi
Gilgameş'e cevap verdi:
"Kiş evine buyun eğelim, silahla vurmayalım!"
Tanrıça İnanna için kahramanlık yapan Gilgameş
Yaşlıların sözünü beyenmedi.
Kullab'ın beyi Gilgameş ikinci kez
Şehrin döğüşen erkekleri önüne
Bu konuyu şu sözlerle getirdi:
"Kiş evine boyun eğmeyelim, onu silahla vuralım!"
Şehrin döğüşen erkeklerinin meclisi
Gilgameş'e yanıt verdi:
"Kiş evine boyun eğmeyelim, onu silahla vuralım!"

Kullab'ın beyi Gilgameş'in kalbi,
Şehrin döğüşen adamlarının sözünden
sevinçle doldu, ruhu ışıklandı.
Yardımcısı Enkidu'ya dediki:
"Artık barış gereçlerini savaş için bir kenara bırak
savaş silahlarını sana döndür,
onlara korku ve dehşeti getir,
o gelince benim büyük korkum onun üstüne gelecek,
onun yargısı bozulacak, toplantısı dağılacak!"
5 gün değil, 10 gün değil
Enmebaraggesi'nin oğlu Uruk'u kuşattı,
Uruk, onun yargısı bozuldu.
Gilgameş Kullab'ın beyi
Kahramanlara dedi ki:
"Yüzleri asık kahramanlarım
kalbi güçlü olan kalksın! Onu Agga'ya göndereceğim."
Birhurturre, baş adam kralına,
onun kralına övgü ile:
"Ben Agga'ya gideceğim
Onun yargısı bozulacak, onun meclisi dağılacak."

Birhurturre şehir kapısından çıktı
Onlar onu şehir kapısında yakaladılar.
Birhurturre'nin etlerini ezdiler.
Agga'nın önüne getirildi.
Agga ona konuştu,
O sözünü tamamlamadan Zabardibunugga duvardan indi.
Agga onu gördü
Birhurturre'ye dediki:
"köle bu adam senin kralın mı?"
"Bu adam benim kralım değil,
Eğer o benim kralım olsaydı

Onun güçlü alnı olurdu,
Onun lacivert taştan sakalı olurdu,
Onun güzel parmakları olurdu."
Kalabalık yerinden kalkmadı, kalabalık yeri terk etmedi.
Kalabalık toza bulanmadı,
Yabancılar, onların çoğu yok olmadı.
Yerliler toz yutmadı
Agga, Kiş'in kralı ordularına engel olmadı.
Onlar Birhurturre'yi dövdülür, etlerini sıkıştırdılar.

Zabardibunugga'dan sonra Gilgameş duvardan indi.
Kullab'ın genç delikanlılarını korku aldı.
Şehrin kapısına yaklaşarak durdular.
Enkidu şehrin kapısından çıktı.
Agga Gilgameş'i gördü.
"Köle bu adam senin kralın mı?"
"O adam benim kralımdır!"
Bunu söyler söylemez
Kalabalık kalktı, kalabalık yeri terk etti.
Kalabalık toza bulandı,
Yabancılar, onların çoğu uzaklaştı
yerliler toz yuttu
Agga, Kiş'in kralı ordusunu tuttu.

Kullab'ın beyi Gilgameş
Agga'ya dedi ki:
"benim subayım, benim kumandanım Agga!
"benim generalim Agga!
Sen uçan kuş gibi tahıl doldurdun!
Agga! Bana nefes verdin, yaşam verdin!
Kaçakları kucağına getirdin!
Tanrının el işi Uruk!
Büyük duvarları göğe değiyor,

Tanrı An tarafından meydana getirilen yüce oturma yeri!
Sen kralı ve kahamanları korudun
An'ın sevdiği prens
Agga! Kiş'i korumak için seni özgür bıraktı.
Tanrı Utu'nın önünde eski günlerdeki gibi sana döndü."
Kullab'ın beyi Gilgameş! Sana övgü olsun!

O eski günlerdeki gibi o sana döndü."
Kullab'ın beyi Gilgameş senin övgün iyidir![6]

Tufan

Tevrat'ta ve diğer din kitaplarında yazıldığına göre, bir zamanlar insanlar çok bozulmuş olduklarından Allah veya Rab, onları yok etmeye karar veriyor. Nuh tanrı tanıyan, onun buyruklarını yerine getiren biri. Tanrı ona insanları yok etmek için bir tufan yapacağını, kendisine bir gemi yapmasını ve geminin nasıl yapılacağını, içine neler alacağını bildiriyor. Nuh söylenenleri yapıyor. Tufan oluyor, yeryüzünde yalnız gemidekiler kurtuluyor. Nuh'a da tanrı 950 yıllık bir ömür veriyor.

Geçen yüzyıl Irak topraklarında Ninova'da yapılan kazıdan çıkıp İngiltere'de British Müzesi'ne getirilen tabletleri okumaya çalışan George Smith adlı genç bir bilgin, elinde tuttuğu tablette aynı tufan öyküsünün yazılı olduğunu görünce şaşırıyor. 1876 yılında bu metin yayınlanınca okuyanlar arasında büyük bir heyecan yaratıyor. Din adamlarının inancı sarsılıyor. Çünkü onlara göre bu olay ilk ve tek olarak *Tevrat*'ta yazılmıştı. Bunun üzerine yeniden kazılar yapıldı ve bulunan tabletlerde Tufan öyküsünü Gilgameş'in ölümsüzlüğü ararken, vaktiyle ölümsüzlüğe ulaşan Nuh'un karşılığı Utnapiştim'den dinlediği görüldü. Bu konuda Sumerce olan me-

6 Samuel Noah Kramer, *The Sumerians, Their History, Culture and Character*, Chicago 1963, s.186-190.

tin çok sonra, ancak Philadelphia'da bulunan yarısı kırık bir tablette saptandı. Fakat bunun da Gilgameş ile bir ilgisi olup olmadığı belli değil. Tablet kırık olmasına rağmen bulunan kısımdan çıkarılan bilgiler çok önemli.

Metnin anlaşılmaya başlayan satırlarında, bir tanrı, diğer tanrılara, insanları yok olmaktan kurtaracağını, bu suretle insanların tanrılar için şehirler kuracağını, arınmış yerlere mabetler yapacağını söylüyor. An, Enlil, Enki, Ninhursag adlı tanrıların karabaşlı halkı (Sumerlileri) yarattıklarını, dünyayı bitkilerle süslediklerini, dört ayaklı hayvanları meydana getirdiklerini anlattıktan sonra 5 şehir krallığının gökten indirildiğini bildiriyor. Bu şehirlerden birincisi Eridu, yönetimi Tanrı Nudimmud'a (diğer adı Enki), ikincisi Badtibira (yönetecek tanrının adı kırık), üçüncüsü Larak, yönetimi Tanrı Endirbilhursag'a, dördüncüsü Sippar, yönetimi kahraman Utu'ya, beşincisi Şuruppak, yönetimi Tanrı Sud'a veriliyor. Bundan sonra bir kırık kısım geliyor ki, burada tanrılar insanlığı yok etmek için bir tufan yapmaya karar vermiş olmalı. Metin tekrar anlaşılmaya başlayınca, bu karardan bazı tanrıların memnun olmadıkları yazılıyor ve *Tevrat*'daki Nuh'un karşılığı olan Ziusudra ortaya çıkıyor. Onun, dindar, tanrı korkusu bilen ve rüya veya fallarla tanrılardan haberler alan biri olduğu bildiriliyor. Ziusudra, bir duvar arkasından, tanrıların toplantısında bir tufanla insanlığın tohumunu yok etmeye karar verdiklerini bildiren bir tanrının sesini duyuyor.

Bundan sonra metin yine kırık. Burada Ziusudra'ya bir gemi yapması öneriliyor olmalı. Bundan sonra gelen kısımda tufanın bütün ülkeyi kapladığı, 7 gün, 7 gece sürdüğü, sonra Güneş Tanrısı'nın çıktığı, Ziusudra'nın ona kurban verdiği anlaşılıyor. Son kısmında Ziusudra büyük tanrılardan Gök Tanrısı An ve Hava Tanrısı Enlil'in önünde yere kapanıyor (secde) ve kurtulduğu için dualar ediyor. Tanrılar da onu ölümsüzlükle birlikte tanrılar gibi bir yaşam veriyorlar ve onu tanrıların oturduğu, güneşin doğduğu yerdeki Dilmun'a gönderiyorlar. Burası tanrıların yaşadığı cennet bahçesidir.

Şiirin okunabilen satırlarından bazı yerler:

Ziusudra onun yanında durarak dinledi.
Sol taraftaki duvarda durarak.....
Duvardan "sana bir söz söyleyeceğim, sözümü dinle!
Kulak ver söyleyeceklerime!
Bizden ..... bir tufan kült merkezlerini kaplayacak,
İnsanlığın tohumunu yok ederek.....
Tanrılar meclisinin kararıdır,
An, Enlil'in emreden sözü ile.....
Krallık, hükümdarlık (son bulucaktır)."

Tufanın başlaması:
Bütün fırtınalar olanca güçleriyle hep birden saldırdılar,
Aynı anda tufan kült merkezlerinin üstünü kapladı,
Yedi gün yedi gece boyunca
Tufan memleketi kapladıktan,
Dev gemi fırtına ile büyük sulara çarptıktan sonra
Güneş tanrısı göğe ve yere ışınlar saçarak çıktı ortaya.

Ziusudra dev gemiden bir pencere açtı,
Kahraman Utu ışınlarını soktu gemiye.
Ziusudra, kral, kendisini attı güneş tanrısının önüne,
Kral bir öküz kesti, bir koyon kesti.
Ziusudra kral,
An ve Enlil'in önüne attı kendini
An ve Enlil sevdiler Ziusudra'yı.
Bir tanrı gibi yaşam verdiler ona
Bir tanrı gibi sonsuz soluğu getirdiler onun için aşağıya.
Sonra Ziusudra'yı, kralı
Bitkilerin adını ve insanlığın tohumunu koruyanı,
Geçit yeri ülkesine, güneşin doğduğu
Dilmun ülkesini yerleştirdiler.

Tabletin geri kalan kısmı kırık, belki bir gün olayı tamamlayan parçalar kazılardan, belki de herhangi bir müzenin tabletleri arasında ortaya çıkabilir diye bekleyeceğiz

Ayrıca tufanın oluşu hakkında ve Sumer şair ve ozanlarının tufanın yaptığı felaketi ve etkilerini bildiklerini gösteren iki ayrı şiirden bölümler şöyledir:[7]

1- numun bitkisinin meydana gelişi şiirinden:

Rüzgâr yağmur getirdikten sonra,
Bütün yapılmış duvarlar yıkıldıktan sonra,
Kudurmaş fırtına yağmur getirdikten sonra,
Bir adama ikinci bir adam karşı çıktıktan sonra
Tahıl yetiştikten, ot bittikten sonra
Fırtına "yağmuru getireceğim" dedikten sonra
O, "yağmuru yapılmış duvarların üstüne boşaltacağım" dedikten sonra,
Tufan "her şeyi silip süpüreceğim" dedikten sonra
Gök emir verdi, yer doğurdu.
Numun bitkisini doğurdu.
Yer doğurdu, gök emir verdi,
Numun bitkisini doğurdu.

Lagaş şehrinin başlangıcından Gudea'nın zamanına kadar (MÖ 2150) olan olayları kapsayan yarı tarihsel bir belgede Tufan ile ilgili bölüm:

Tufan her şeyi silip süpürdüktün sonra,
ülkenin yıkılması tamamlandıktan sonra
insanlık sonuna kadar dayandıktan sonra,
insanlığın tohumu korunduktan sonra,
karabaşlı Sumer halkı kendisini yeniden kalkındırdıktan sonra

7 Samuel Noah Kramer, *In the World of Sumer, An autobiography,* America, s. 99.

tanrı An ve Enlil insanı adıyla çağırdıktan sonra,
ensi - lik kurulduktan sonra,
fakat henüz krallık gökten inmemişti.

Bunlarla yarı tanrı olan kahramanların şimdiye kadar bulunan öyküleri bitmiş oluyor. Sumerlilerin yaratmış oldukları bu kahramanların öykülerinin büyük bir kısmı Babil edebiyatında olduğu gibi kabul edilmekle beraber, kelimesi kelimesine çevrisi yapılmamış, Akadca olarak yeniden kaleme alınmıştır. Gilgameş destanı buna güzel bir örnektir.

Bir de tümüyle kahraman bir tanrıya ait destan şeklinde öyküler var. Bunlar hem efsane hem de canavar öldürme motiflerini de kapsıyor.

Gilgameş'in Ölümü

Gilgameş'in ölümüyle ilgili metinler çok az, bulunanlar da çok kırıklı. Elde olan metinler Nippur kazılarında ele geçen tablet parçaları. Son yıllarda yeni adı Hadad, eski adı Meturan olduğu saptanan yerdeki kazıda Nippur metninden biraz değişik ve hemen hemen 305 satıra ulaşan bir metin ortaya çıktı. Arada bazı kırık satırlar olmasına karşın 217 satıra kadar okunabiliyor. Bu kısımda Gilgameş'in ölüm halinde hastalığı, öleceğini bildiren rüyası, rüyanın doğru çıktığı anlatılıyor. Konu şöyle:

Gilgameş altı günden beri hastadır. Pek çok kahramanlıklar yapmış olan o, artık kolunu ayağını kıpırdatamıyor. Onu hastalık cini olan Namtar yakalamış. Bu arada o bir rüya görüyor. Bu rüyada, tanrılar meclisinde Tanrı Enlil, An ve Enki, birçok kahramanlıklar ve iyi işler yapan Gilgameş'in ölmesine üzülüyorlar. Onlar yalnız Ziusudra'ya Tufan'dan sonra ölümsüzlüğü vermişler. Gilgameş'in annesi Tanrıça Ninsun olduğu halde ona da ölümsüzlüğü vermelerine olanak yok. Buna Bilgelik Tanrısı Enki bir çözüm buluyor:

Gilgameş yeraltındakilerin yöneticisi olacak, Tanrı Ningişzida ve Dumuzi gibi sözü geçecek. Onu, pek çok kimse ziyaret edecek. Gideceği yer de o kadar fena değil, orada kendi yakınları, arkadaşları, sevdikleri bulunuyor. Onu geride kalanlar saygıyla anacaklar.

Gilgameş uyanınca çok korkuyor. Gerçekten de rüyasındaki gibi, o kadar büyük kahramanlıklar yaptığı ve annesi Tanrıça Ninsun olduğu halde tanrılar ona ölümsüzlüğü veremiyorlar. Ona karşılık yeraltında sözü geçen biri yapacaklar onu. Bütün sevdikleri ziyaret edecek, ölümünün arkasından ülkenin halkı büyük yas tutacak, üzülecek.

Sonunda Gilgameş ölüyor. Yeraltına giderken orada olanlara hediyeler götürüyor, ama bu hediyelerin neler olduğu yazılmıyor. Oğlu onun için her tarafı taşla örülü bir mezar yapıyor. İlginç olan, mezarı yapmadan önce Fırat'ın suları boşaltılıyor. Sanki boşaltılan yere yapılmış gibi mezar. Bu mezarın yapılmasında bütün halk yardım ediyor. Mezarın kapı kanatları taştan, kilidi, eşiği, kapı ekseni diyorit taşından, bağlantıları altından. Mezar tamamlandıktan sonra her tarafı görülmeyecek şekilde toprakla örtülüyor. Gilgameş'in cenaze töreninde sevgili birinci ve ikinci karısı,[8] çocukları, çalgıcıları, berberi, yardımcıları ve bütün sevdikleri bulunuyor. Onun üzüntüsünden insanlar saçlarını yoluyor, ağlamaktan burunları akıyor. Ona karşılık Gilgameş mutlu oluyor yeraltı dünyasında. Çünkü ünlü olanlar gibi anılacak, heykeli tapınaklara konacak, adı unutulmayacaktır. Onun hasta halini anlatan satırlar şöyle:

> Gilgameş ölüm yatağında!
> Hey koca vahşi boğa! Yatıyor, asla kalkamayacak!
> Bey Gilgameş yatıyor, artık asla kalkamayacak
> Kusursuz ağacı getiren yatıyor, artık asla kalkamayacak
> Omuz bağıyla bağlanan kahraman yatıyor, artık asla kalkamayacak

8 Aslında Sumer'de iki eşlilik yoktu. Metin çok sonra yazıldığı için belki yazan böyle düşündü.

Gücü tam olan yatıyor, artık asla kalkamayacak
Kötü olanı ezen yatıyor, artık asla kalkamayacak
Bilgelikle konuşan yatıyor, artık asla kalkamayacak
Dağa tırmanmasını bilen yatıyor, artık asla kalkamayacak
Kullab'ın beyi olan yatıyor, artık asla kalkamayacak
Keder yatağında yatıyor, artık asla kalkamayacak
Kalkamıyor o, oturamıyor o, o üzüntülü,
Yiyemiyor, içemiyor, üzüntüsü çok.
Namtar'ın kiliti yakalamış onu kalkamıyor,
Gölde yakalanan balık gibi kalkamıyor,
Tuzağa yakalanmış ceylan gibi yatıyor,
Elleri olmayan, ayakları olmayan Namtar, gece yakalamış insanı.

Bundan sonra birçok kırık satır var. Bunlardan biraz anlaşıldığına göre, Gilgameş altı günden beri hasta yatıyor. Üzerine belki bir sihir olarak tatlı bir şey serpiliyor. Uruk ve Kullab halkı hep onun hastalığından konuşuyorlar.

Sonra genç bey Gilgameş
Namtar'ın yatağında yatarak rüya görüyor uykusunda.
Bu rüyasında:
Bey Gilgameş tanrıların tören yerindeki toplantısına yaklaşıp,
Otururken ona diyorlar ki:
"Bu durumda her yolculukta ve her yolda sedir ağacını dağdan getirdikten
Huvava'yı ormanında vurduktan sonra
gelecek günler için süresiz olarak heykeli dikildikte
tanrıların mabetlerini yaptıktan sonra
sen Ziusudra'nın yerine ulaştın.
ülkeye tamamıyla unutulmuş *me*'leri getirdin,
el yıkama, ağız yıkama geleneklerini iyi bir düzene koydun.

61- 66'ya kadar kırık.
Tufanın yerleşim yerlerini, yabancı ülkeleri yok ettiği gibi
Gilgameş çekip alınmamalı."
Bu Enlil'in Enki'ye önerisi idi.
Enki, An ve Enlil'e cevap verdi:
"Eski günlerde, çok eski günlerde,
70- Eski gecelerde çok eski gecelerde,
Eski yıllarda, çok eski yıllarda,
Kurulumuz Tufanı yaptırıp her şeyi silip süpürdükten sonra
Böylece insanlığın tohumunu kuruttuk (demiştik)
Ortamızda yalnız Ziusudra, yaşayan insanlığın adıdır."
"Gökte ve yerde yaşam adına yemin ettiğim,
Günden sonra insanlık ebedi hayata bir daha sahip olmaya-
caktır."
Şimdi onlar (An ve Enlil) gözlerini Gilgameş'e diktiler.
(Enki): "Fakat annesi yüzünden onu koruyamadım.
80- Gilgameş yeraltında ruhlar arasında,
Yeraltının valisi olsun!
En önde ruh olsun o!"
O (Enki) seçim kararını böylece bildirdi:
"Sen konuştuğun zaman sözlerin *Dumuzi* ve *Ningişzida* gi-
bi önemli olsun."
Sonra genç bey, Gilgameş
Yaşayan bütün insanlığa üzüntü olsun!
Üzüntü olsun, acı olsun o.
Gençler ve güçlü adamlar ayın hilalini gözlerken,
Işık almasınlar!
90- Utu'nun oğlu Sisik,
Onun karanlığına ışık versin
İnsanlık için getirdiğim kötü sihir, şimdi senin için getirilsin
Benim kesilen göbek bağım ne getirdiyse şimdi senin için
getirilsin

İnsanlığın en karanlık günü ulaşacak sana
İnsanlığın en yalnızlık yeri ulaşacak sana
Göğüslenemeyen Tufan dalgası ulaşacak sana
Eşi olmayan kavga ulaşacak sana
Kaçılamayan savaş ulaşacak sana
Kurtulanılmayan kötülük ulaşacak sana
Senin kızgın kalbin büyük şehre inmesin
Utu önünde söylenmeli:
"O benim için çözümleyecek"
Palmiye elyafından ip gibi çözülsün, soğan gibi soyulsun,
Büyük tanrılar Anunakiler'in huzurunda cenaze kurbanı!
en- rahibinin, *lagar* -rahibinin yattığı yere,
lumah ve *ereşdingir'in* yattığı yere
gudd'nın ve *gad*'nın yattığı yere
ereşdingir'in, "gerçek birinin" yattığı yere
Babanın, büyük babanın yattığı yere
Annenin, kız kardeşinin ve bebeğinin,
Değerli arkadaşının, dostlarının,
Genç adam, birlikte olduğun arkadaşın Enkidu'nun,
Büyük şehre atanmış valinin
Askerin, ustasının yattığı yere,
Ordunun kumandanının yattığı yere
Bir adamın aradığı büyük şehir Arali'ye,
Onların girdiği yere,
Kız kardeşini evinden sana getirteceğin yere
Bebeğini evinden sana getirteceğin yere
Sana ait olanları ve sana değerli olanları sana getirteceğin yere
Şehrin yaşlılarını sana getirteceğin yere."
O üzüntülü, onun kalbi sıkıntılı,
Şimdi Anunakiler onu aralarına kabul ettiler
Büyük tanrıların arasında onu ikinci olarak saydılar

O (Enki) onu yeraltı dünyasına vali yaptı,
yargıyı yerine getirdi, o kararı verdi:
"sen konuştuğun zaman sözlerin Ningişzida ve Dumuzi gibi önemli sayılacak."
Sonra genç bey, bey Gılgameş birden
Kalktı [o bir rüya idi! Titredi. O uyumuştu!]
o elleriyle gözlerini [oğuşturdu, büyük bir sessizlik vardı]
rüya .....
rüya .....
?
Annemin beni doğurduğu gündeki gibi toplantı!
Bu günde.....
Tanrıça Ninsun'un kucağında tuttuğu zamanki gibi, eskisi gibi olacak mıyım?
..... büyük dağ.....
[elleri olmayan] ve ayakları olmayan N[amtar] kaçamıyor.
.....
Bu rüyanın yorumu bey Nudimmud tarafından açıklandı:

Rüya doğru çıkıyor:
Tanrıların tören yerindeki toplantısına
Bey Gilgameş getirildiğinde
Gilgameş otururken ona söyledikleri,
"Her gezisinde, her yolda
tek ağaç olan sediri dağlardan getirdikten,
Huvava'yı ormanda vurduktan sonra,
Gelecek günler için ebedi olarak heykeli dikildikten sonra
Tanrıların mabedini inşa ettikten sonra
Ziusudra'ya yerinde ulaştın!
Çoktan beri Sumer'in unutulmuş *me*'lerini,
Buyruklarını ve törenlerini getirdin!
El yıkamasını, ağız yıkamasını düzene koydun!

Oturulan yerleri ve yabancı ülkeleri yıkan tufan.....
.....
Şimdi Gilgameş bunun gibi çekip alınmamalı!"
Bu Enlil'in Enki'ye önerisi idi.
Enki Enlil'e cevap verdi:
Eski günlerde, çok uzak günlerde,
Eski gecelerde, çok uzak gecelerde,
Eski yıllarda, çok uzak yıllarda,
Meclisin Tufan'ı silip süpürttüğü,
İnsanlığın tohumu yok edildiğinde (dedi ki:)
"Bizim aramızda yaşayan tek insan sen
Ziusudra canlı olan insanlığın adısın!
O günlerde göğün ve yerin yaşamı üzerine
İnsanlığın ebedi yaşamı olamayacaktır, diye yemin ettim."
Şimdi onlar (An ve Enlil) gözlerini Gilgameş'e diktiler.
"Fakat onu annesi (Tanrıça Ninsun) dolayısıyla koruyamam!
Gilgameş yeraltındaki ölüler, ruhlar arasında
Yeraltı dünyasında vali olsun!
O (Enki) seçimini bildirdi, kararını verdi:"
"sen konuştuğun zaman sözlerin Ningişzida ve Dumuzi gibi önemli olsun!"
sonra genç bey, Gilgameş
bütün insanlığa, canlılara üzüntü olsun!
O yaşayan ve ölenler için
Ayın hilâlini gözleyen gençler ve güçlü adamlar,
Onsuz (Gilgameş'siz) ışık alamasınlar!
Utu'nun oğlu Sisig
onun karanlık yerlerini ışıklı yapıyor.
İnsanlık için getirdiğim kötü sihir şimdi senin için getirilecek.
Benim kesilen göbek bağım ne getirdiyse şimdi sana senin için getirecek.

İnsanlığın en karanlık günü sana ulaşacak.
İnsanlığın en yalnız yeri sana ulaşacak.
Göğüslenemeyen Tufan sana ulaşacak.
Eşi olmayan kavga sana ulaşacak.
Kaçılamayan savaş sana ulaşacak.
Kurtulunmayan kötülük sana ulaşacak.
Senin kızgın kalbin şehre inmesin!
Utu önünde söylenmeli: "O benim için çözümleyecek.
Palmiye elyafından olan ip gibi çözülsün, soğan gibi soyulsun!"
Büyük tanrılar Anunaki'lerin huzurunda cenaze kurbanına!
en- rahibinin, *lagar*- rahibinin yattığı yere,
lumah ve ereşdingir'in yattığı yere,
babanın, büyük babanın yattığı yere,
annenin, kız kardeşinin, bebeğinin,
değerli arkadaşının, dostlarının,
genç adam arkadaşın Enkidu'nun, çevrendekilerin,
kralın büyük şehre yaptığı valinin yerine,
Ordu başının yattığı yere,
Ordu kumandanının yattığı yere
Bir adamın aradığı büyük şehir Arali'ye
Onların girdiği yere (gireceksin!)
(o yere) kız kardeşini evinden getirteceksin!
bebeğinin evinden bebeğini getirteceksin!
Kendininkini getirteceksin, değer verdiğin birilerini getirteceksin.
Şehrin yağlılarını getirteceksin."
O keder içinde, kalbi parçalanıyor,
Şimdi Anunaki'ler aralarında saydılar onu!
Onlar büyük tanrıların ikincisi olarak saydılar onu!
O (Enki) onu yeraltı dünyasına vali yaptı
O yargısını yerine getirdi, kararını verdi:

"sen konuştuğun zaman sözün Nigişzida ve Dumuzi'nin sözleri gibi önemli olacak."

Metnin tahminen 18 satır kadar kırık kısmından sonraki bölümü Gilgameş'in oğlu tarafından yaptırılan mezarı hakkında. Bunlar çeşitli kırık parçalardan alınmış. Oğlunun adı Urlugal. Kral listesinde de ismi var. Yazılanlardan çıkarılan anlama göre, o mezarı önce bir süs gibi çizmiş, sonra Uruk ve Kullab halkını yardıma çağırmış.

Kırık olan kısım satır 216-234 kadar kabul ediliyor.

235-O .... onun örneğini çizdiği mezar bir ziynet gibi
tanrıları Enki şaşkına dönmüş onlara
rüyasının çözümünü eğlence yaptı.
Urlugal yorumladı kimsenin yorumlayamadığı rüyayı.
Bey Urlugal şehrinden yardım topladı.
Haberci bütün ülkede öttürdü borusunu.
Uruk'un yardımı tufandı
Kullab'ın yardımı dopdolu bir buluttu.
Yarım ay geçti.
5 gün değil, 10 gün değildi.
Fırat'ı açtılar, suyunu boşalttılar,
Öyle ki, çıkan kabuklar güneşi bile hayran ederdi.
Sonra Fırat'ın ortasında.....onun suları gitti.
250- o mezarını taştan yaptı.
Duvarları taştandı,
Kapı kanatları taştandı.
Kilidi ve eşiği diyorit taşındandı.
Kapı ekseni diyoritten
Bağlantıları altındandı.
O ağır taş kapıyı kapadı
Üzerine bütün kara toprak döküldü,
Öyle ki, gelecek günlerde

Kimse bulamayacaktı mezarı.
260-Birisi onun yüzünü arasa bile bulamayacaktı
Şimdi Uruk'ta güçlü ev meydana getirilmişti.
Onun sevgili karısı, onun sevgili çocukları,
Onun sevgili birinci karısı, ikinci karısı[9]

Buradan sonra Meturan tableti kırık. Onun kırık kısmını Nippur'da bulunan tablette sürdürüyoruz:

1- Onun sevgili karısı, sevgili çocuları,
2- Onun sevgili birinci karısı, ikinci karısı,
3- Onun sevgili şarkıcısı, yardımcısı,
4- Onun sevgili berberi,
5- Onun sevgili yandaşları sarayda hazırdılar.
6- Onun sevgili yaratıkları,
7- Uruk'taki onun sarayı olan ağıllarında yatıyorlardı.
8- Nisun'un oğlu Gilgameş
9- Ereşkigal için hazırlanan hediyeleri ortaya koydu.
10- Namtar için hazırlanan hediyeleri ortaya koydu.
11- Dimpikug için bu sürprizleri ortaya koydu.
12- Bitti için hediyeleri ortaya koydu.
13- Ningişzida ve Dumuzi için hediyeleri ortaya koydu.
14- Enki, Ninki, Enmul, Ninmul,
15- Enduga, Ninduga,
16- Endaşurima ve Nindaşurimma,
17- Enmu-utula ve Enmeşarra,
18- Enlil'in kadın ve erkek ataları için.
19- Sofranın beyi Şulpae,
20- Sumukan ve Ninhursag,
21- Kutsal tepenin Anunna'sı,
22- Kutsal tepenin Nungal'leri (=igigi)

9 Eski Sumer'de ikinci bir eş yok. Bu konu çok sonra yazıldığı için ortaya ikinci kadın çıkmış olmalı.

23- (ölmüş) *en*-rahipleri ve ölmüş *lagar- rahipleri,*
24- (Ölmüş) *lumah*-rahipleri ve *ereşdingir*- rahipleri,
25- (ölmüş) *guda*-rahipleri ve *gada*-rahipleri için
26- hediyeler ortaya kondu.
27- .....
28- .....bu hediyeleri ortaya koydu.
29- ..... o yattı.
30- Ninsun'un oğlu Gilgameş
31- ..... suyu döktü (?)
32- .....
33- ....Onun için burunları akıyor.
34- onun şehrinin ..... insanlığı
35- .....
36- onlar ..... toz içine serptiler.
37- Sonra genç bey, bey Gilgameş
38- Aralıksız Enlil'in (koruması) altında olan
39- Ninsun'un oğlu Gilgameş
40- .....soyu, onunla boy ölçüşecek hiçbir kral doğmamıştır.
41- .....bulunamaz, yoktur.
42- Kullab'ın beyi Gilgameş, senin övgün tatlıdır.

Nippur tableti burada bitiyor. Küçük bir Meturan tablet parçasında bulunan pek anlaşılamayan satırlarda Gilgameş mezara girince arkasından saçını yolanlar, burunları akanlardan (ağladıkları için olacak) söz edildikten sonra Gilgameş'in durumu ve onun anılması anlatılıyor:

295- .....
şimdi Gilgameş'in
keyfi yerinde, kalbi mutlu idi.
Olabildiğince namı olan adam,
Eski çağlardan beri heykeli yapılanların

300-Tanrıların evlerine konulanların,
onların adları yüksek sesle okunur, asla unutulmaz!
Enlil'in büyük kız kardeşi Arura
Çocuğu yerine birçok delikanlılar yaptı.
Bu heykel, eski günlerde yapıldığı ve ülkede yüksek sesle okunduğu için
Ninazu'nun annesi Ereşkigal senin övgün tatlıdır!

Gilgameş'in ölümüne ait metin burada bitiyor. Görüldüğü gibi bu, orada burada bulunan tabletlerin, parçaların bir araya getirilmesiyle meydana çıkmış. Edebi konuların hemen hepsi çeşitli bilim insanları tarafından müzelerde bulunan aynı konuya ait parçalar saptanıyor, kopya ediliyor. Bu kopyalar üzerinde çalışılıyor, birbirini tamamlayan parçalar kopyalara göre birleştiriliyor. En sonra da çevirileri yapılıyor. Bunları çevirmek çok zor. Arada kırık yerler yüzünden konunun bağlantısı olmadığından veya işaretlerin çeşitli okunuşları olduğundan çevirilerde yanlış anlamalar da oluyor. Bunlar yalnız bir kişinin değil, birkaç Sumeroloğun uğraşıları sonucu meydana çıkıyor ancak. Bu metni daha önce yayınlananlarla bir araya getirerek son çevirisini Cavigneaux ve Al-Rawi yaptı. Onların çevirisini yeniden düzelterek kendi yorumlarıyla yayınlayan Niek Velhuis oldu. Bizim çevirimiz bu sonuncu çalışmadır. (Niek Velhuis, *The Solution of Dreem: A New Interpretation of Bilgameş's Death,* JCS 53 (2001).)

Tanrı Ninurta'nın Serüvenleri ve Kahramanlıkları

Güney fırtınası olan Tanrı Ninurta, Hava Tanrısı Enlil'in oğlu. Ninurta Sumer düşünürlerinin yarattığı kötü güçlere karşı savaşan bir kahraman. Bu yüzden onun için yazılmış çeşitli kahramanlık türküleri var. Bunlar MÖ 2000 yıllarında iki kitap halinde bir araya

toplanmış. Bu kitaplardan birinin adı *"an.dim.ma* = gök gibi yaratılmış", diğerinin adı ise *"Lugal.e ud.melam.bi nir.gal",* anlamı "Korkunç ışıklarıyla dev gibi olan kral".

Birinci öyküde Ninurta'nın korkunç ve düzen yaratan güçlerinden, cinlerle yaptığı savaşlardan, savaş arabasından ve bu savaşlarda kazandığı başarılarının bu arabaya asılı olduğundan söz edilmektedir. O öyle güçlü ve saldırgandır ki, tanrılar kralı babası Enlil bile, kendi idaresi altında olan yerlere saldırarak onları yok edeceğinden korkuyor ve oğluna veziri Nusku'yu göndererek Nippur şehrine ve kültür merkezlerine dokunmamasını rica ediyor. Ninurta ona yanıt olarak Şarur ve Şargaz adlı 2 gürzünü, 50 başlı kokunç gürzünü, geniş ağlarını, kılıçlarını sayıp döküyor. Bunlar arasında korkunç *abubu ve* ateş silahları da bulunuyor. Bu dehşet saçan silahların bütün uygarlık dünyasına nasıl başıboş bırakılacağı anlatılıyor. Böyle bir olay uygarlığı silip süpürecek kuşkusuz. Fakat Ninurta'nın karısı Ninnibru, ne yapar yapar kocasını bunları kullanmaktan vazgeçirir.

Kısa adı *lugal.e* olan ikinci öykü hem destan, hem de öğretici bir karakterdedir. Buna ait tablet ilk Asurbanipal kitaplığında bulundu. Daha sonra Eskibabil çağına ait Sumerce ve Akadca iki dilde yazılmış parçalar ele geçti. 700 kadar satırı kapsayan bu şiir 45 satırlık tek tabletler halinde kaleme alınmış. Fakat bunların bir kısmı kırık veya okunamayacak kadar bozuk.

Şiirin baş kısmında Ninurta'nın özellikleri anlatılıyor:

Korkunç ışıklarıyla dev gibi görkemli olan kral!
En güçlü olanlar arasında en başta gelen tanrı Ninurta,
Ey durup dinlenmeden düşmana saldıran ejder,
Savaşa üstün bir güçle saldıran kahraman,
Kutsal elinde tanrı gürzü taşıyan yiğit!
Boyun eğmeyen düşmanı ekin gibi biçen asker!
Ey tanrı Ninurta! Senin görkemli tacın bir gökkuşağıdır.
Önüne şişek gibi ışık saçarsın!

Kur denilen yeraltı ülkesinde *Asakku* adında korkunç bir hastalık cini vardır. O bütün bitki, hayvan ve taşları kendi yönetimine alarak doğaya kral olmuş, fenalığın simgesi, utanmaz, arlanmaz, korku nedir bilmez bir cindir. Başıboş kalınca belki yeryüzüne de çıkacaktır.

Buna karşın Ninurta büyük tanrılarla ziyafette oturup şarap içerek zevk etmektedir. Onun bu umursamaz haline *şarur* (anlamı cihanı silip süpüren) adlı silahı çok sinirlenir. Aynı zamanda kendisi boş oturmaktan hoşlanmaz ve Ninurta'yı bu korkunç cine karşı savaşa zorlar.

Şarur:

"Ey benim sevgili kralım! Göktanrısı An güzel yeryüzünü yarattı,
Ey Ninurta! Utanmak bilmez savaşçı *Asakku* şimdi bu güzel yeri yakıp yıkmak istiyor.
Asakku bir süt anneden meme emmemiştir.
Gücünü yaban hayvanlarından almıştır.
Ey benim sevgili kralım! *Asakku* bir baba tanımaz, dağları yıkan odur!
Ey benim yiğit kralım! *Asakku* bir boğa gibi gücüyle dört tarafa saldırmaktadır.
Onun için bütün bitkiler onu kral seçtiler,
Diyorit, mihenk taşlarıyla, kahraman mermer taşının bile reisi olarak şehirleri yağma etmektedir."

Silahın bu uyarısı ile Ninurta önce düşmanı görmek, onunla karşılaşmak istiyor. Bir kuş gibi uçuyor. *Şarur* tekrar onu oyalanmaması ve saldırması için zorluyor. Ninurta çok başlı gürzü, ağları, karşısında durulamaz fırtına, ateş ve tufan silahlarıyla bu cine saldırıyor. Bu saldırı şöyle anlatılmış:

Kahraman, önünde karşı durulmaz tufan devi yürüyor,
Kızgınlık ve şiddetinden yerler oyuluyor, tepeler düzleniyor, çukurlar doluyor.
Ninurta gökten ateşler yağdırıyor, her yer ateş içinde[10]

10 Yirminci yüzyılda mıyız!

Ninurta ile silahı düşman ülkesine doğru yol alıyorlar. Yolculuğun bir kısmı Dicle nehri üzerinde *magur.nun.ta.e* gemisiyle yapıyorlar. Dicle nehrinin suları çamur gibi olmuş, ulaşım çok güçleşmiş. Yolda bütün kuşlar ve balıklar bu savaş alayı karşısında büyük bir korkuya kapılıyorlar. Yolun bir kısmı karadan yapılıyor. Yalnız karada ne ile gittikleri belli değil. Nihayet düşman ülkesine geliyorlar ve orasını yakıp yıkmaya başlıyorlar. Bunu duyan babası Enlil ona bir de korkunç silah olan ağını gönderiyor. Ona kimlerle savaş edeceğini, bütün gücünü Kur'a karşı kullanmasını söylüyor ve, "oğlum git, geç kalma, ayağını yere sıkı bas, ey Ninurta *Asakku* seni Kur'da bekliyor" diyor. Bu arada *Asakku*'nun ülkesine komşu bir ülkeden Ninurta'ya bir elçi gelerek, bu korkunç cinin ülkesine yaptığı kötülükleri anlatarak ondan yardım istiyor ve ülkesinde "göğün etekleri *Asakku*'nın yangınlarıyla yün gibi oldu" diyor.

Korkunç silahların yardımı ile Ninurta ve *Şarur* Kur ülkesine girer. Çarpışmalar şöyle anlatılmış:

> *Şarur* gök rüzgârına dayanarak düşman ülkesini silip süpürmekte
> Rüzgârı bir ok gibi atmakta,
> Zehirli oklar şehirleri yakıp yıkmakta,
> Yakıcı silah düşman ülkesine ateş yağdırmakta,
> Acı dişli tanrısal gürz düşman ordusunu darmadağın etmekte,
> Bağırsakları söken korkunç silah dişlerini gıcırdatmakta,
> Sivri mızrak yerleri oymakta, çukurları kanla doldurmakta,
> O bir köpeğin süt içtiği gibi düşman ülkesini sömürmektedir.
> Kükremiş düşman karısını ve çocuklarını yardıma çağırıyor,
> Fakat Ninurta ona nefes aldırmıyor.
> Silahlar dağda toprakla karışıyor.
> *Asakku'nın* dinlenecek hali kalmadı.

Bu arada *Şarur* beyinin yanına koşar, onun koluna girer ve *Asakkau*'ya alayla "vah vah sana ne oldu böyle? Koca kahraman

vahşetin ve korkunçluğun artık neden işe yaramıyor? Enlil'in oğlu Ninurta bir dev gibi seni yere çaktı, pis adam" der.

Tabletin son kısmı kırık olmasına rağmen daha geç devirde yazılan metinden *Asakku*'nın öldürüldüğü anlaşılıyor. Fakat cin öldürülünce yeraltının bütün suları yukarı fışkırıyor. Ninurta *Asakku*'nun egemenliği altına girmiş taşları toplayarak onlardan bu suların önününe büyük bir set yapıyor ve adına dağ anlamına gelen "*hursag*" diyor.[9] Böylece orada toplanmış olan suları Dicle nehrine akıtıyor. Ülkenin kralları bol bol tahıl yetiştiriyorlar, ambarları, hazineleri dolup taşıyor.[10] Tanrılar da bundan çok memnun olarak Ninurta'yı kutluyor, babası Enlil gibi önünde secde ediyorlar.

Başta oğlunun şiddetli davranışına, vahşiliğine kızan annesi Ninmah (anlamı yüce hanım) oğlunun hasretine dayanamaz ve onu görmek için yanına gitmek ister, oğlunun da isteğiyle yola çıkar. Uzun, tehlikeli ve yorucu bir yolculuktan sonra oğluna kavuşur. Annesinin kendisini görmek için katlandığı bu güçlüklerden dolayı Ninurta çok duygulanır. Onun bu fedakârlığına karşı onurlandırmak için ona, yığdığı taşlardan maydana getirdiği dağın hanımı anlamına gelen *Nin.hursag* adını verir ve bundan sonra bu adla çağrılacağını söyler. Diğer taraftan dağa, annesine hizmet etmesini, neyi var neyi yoksa hepsini annesine sunmasını söyler:

"Dağın tepesi sana çiçekler yetiştirsin,
Boynu sana bal ve şarap hazırlasın!
Göğdesi senin için sedir, selvi,
Çınar, şimşir ve ılgın yetiştirsin!" der.

9 Sumer inanışına göre her var edilen nesneye bir ad koymak gerek, adsız nesne yok sayılıyor. Bu *Tevrat* ve *Kur'an*'da Allah'ın Âdem'e etrafındakilere ad koydurmasının Sumer'den geldiğini gösteriyor.

10 Bu olay Sumer topraklarındaki ilk çağları dile getiriyor. O zamanlarda kırlarda henüz bataklıklar var. Dicle henüz nehir halinde değil, suları çamurlu ve denize dökülmüyor. Kazma yaratılmamış. Tarlalarda tohumlar gelişigüzel atılmış. İşte Ninurta bir tür baraj yaparak sularını Dicle'ye veriyor. Böylece tarlaları ekim yapacak hale getiriyor, ülkeyi uygarlaştırıyor.

Dağ aynı zamanda anneye meyveler, kokulu bitkiler, altın, gümüş, bakır ve her tür hayvanı da temin etmek zorundadır. Bundan sonra Ninurta annesine veda ederek taşlar dünyasına düzen kurmak üzere gider. Orada her taşan kaderini savaşta cinin tarafını tutup tutmadığına göre belirliyor.[11] *Asakku* tarafını tutanlar tutmayanların uşağı oluyor. Çekimser kalanlara da pek iyi bir kader verilmemekle beraber pek de fena değil. Savaşta Ninurta'ya katılanların geleceği pek parlak. Taşlara verilen kaderler şöyle:

Bitki taşı hakkında:[12]

Kahraman, bitki taşına karşı durup kaşlarını çattı.
Bey herkesin önünde ona şöyle söyledi,
Tanrı Enlil'in oğlu Ninurta onu şöyle lanetledi:
"Ey bitki taşı! Sen dağda bana karşı ayaklanıp
Beni zincire vurmak istediğin ve
Beni öldürmeye andettiğin için,
Ben büyük kahraman Ninurta olduğum halde, beni görkemli tahtımda korkutmak istediğin için
Senden güçlü olan bir er senin şeklini parçalayarak bozsun!
Kendi gücüne güvenen seni, insanüstü güçleri olan bir dev seni yerlere sürte sürte parçalasın
Güçlü biri senden kurşun çıkarsın![13]
Kardeşlerin seni un gibi serpsinler![14]
Kahraman olduğun halde kendini ye bitir,[15]
İnsanların birarada öldürdüğü bir sığır gibi parçalan!

11 Sumer inanışına göre tanrılar var ettikleri nesnelere ad koydukları gibi onların gelecekteki durumunu da belirler. Kader olarak nitelediğimiz bu kavrama Sumerliler *nam. tar* demişlerdir.

12 Bitki taşının ne olduğu bilinmiyor. Belki bitkilerin taşlaşmasıyla meydane gelmiştir deniyor. Taşların delinmesi için kullanıldığı ekonomi metinlerinde belirtiliyor.

13 Bu anlatıma göre bitki taşı belki kalıp olarak kullanılıyordu, deniliyor.

14 Bundan, diğer taşların işlenmesinde kullanıldığı anlaşılıyor.

15 Cilalama ve delme sırasında sürtünürken ses çıkara çıkara bitecektir bu taş.

Savaşta çobanın silahla kovacağı bir köpek gibi ol!
Beyin olarak emrediyorum ki, akik taşı delinirken bitki taşının ismi söylensin!
Ninurta'nın verdiği bu kaderden dolayı
Bugün de bir taş oyulduğu veya bir akik delindiğinde bu böyledir, böyle kalacakır.

Diyorit taşı hakkında:

Kahraman, diyorit taşına karşı durarak
Öyle bir haykırdı ki. Sesinin şiddetinden dağlar inledi.
Tanrı Enlil'in oğlu Ninurta onun kaderini belirledi:
"Bana karşı, savaşta bana başkaldırmaktan vazgeçip çekimser kalan diyorit taşı!
Yerinde ağır bir duman gibi hareketsiz kaldın.
Savaşta bana kol kaldırmadın, saldırmadın
(inanmasan da) yalan olarak,
"Bey yalnız başına yiğittir.
Enlil'in oğlu Ninurta'dır o, kim onunla bir olabilir!" dedin.
Seni yukarı ülkenin dağından çıkarsınlar![16]
Seni Magan dağından getirsinler.[17]
Güçlü bakır seni deri gibi kessin[18]
Böylece benim kahramanlıklarımı dünyaya duyur
Bir kral ününü en uzak günlere kadar kalmasını,
Ve heykelini en uzak günlere kadar korumak isterse,
Tören neşesi ile dolu olan Eninnu[19] evinde
Ölülere içki kurbanı sunulan yerde mebedin süsü olarak sen bulun!"

Kireç taşı hakkında:

16 Bu dağlar Toros dağları.
17 Umman denizi sahilleri olduğu tahmin ediliyor.
18 Heykel yapmak için bakırdan aletler kullanıldığını anlatıyor.
19 Lagaş şehrinde Tanrı Ningisu'nın mabedi.

Kahraman, kireç taşına karşı durarak
Ona bir tokat attı.
Bey onu lanetledi:
"Ey, keşke Ninurta'nın yerinde olsaydım, diyen kireç taşı!
Sen benim sen benim zaferime inanmayıp fal baktırdığın için,
İşlenirken kesilmekte olan bir domuz gibi sakin yat!
Hakaretle atıl, her işe koşturul ve böylece ufalanarak sona er."

Sarı akik hakkında:

Kahraman, sarı akik taşına karşı durdu ve
Tanrı Enlil'in oğlu Ninurta onun kaderini belirledi:
"Ey akik taşı, sen bilginsin, kavgacısın.
Herkesi korkutacak özelliklerin olsun!
Düşman ülkesinde ve benim ülkemde adını duyur!
Sağlığından kaybederek küçülme, hep bütün kal!
Yoğunluğun ufalanmaya dayansın!
Senin vücudunda benim düzenim egemen olsun!
Mabetlerin avlusunda bir sunak üzerinde dur[20]
Bütün ülke seni gözünde tutsun ve seni saygıya değer bulsunlar!

Mihenk taşı hakkında:

Kahraman kral, mihenk taşına karşı durup
Ona bütün gücüyle bağırdı.
Tanrı Enlil'in oğlu Ninurta onun kaderini belirtti:
"Gözünün ışığı dışarıya dönmüş olan ey itaatli genç!
Düşman ülkesine hiddetle haykıran mihenk taşı!
Düşmana hiddetinden köpürerek korkunç savaş çığlıkları attığın için
Elim seni zaferle yakalamadı,
Ve sen başkaldıran yabanilerle görülmedin.

20 Mabetlere sunulan vakıf objelerin akik taşından olabildiğini anlatıyor.

Kavmin senin ayaklarına kapansın.
Utu'nun tanrısal gücü sende olsun!
Bir yargıç gibi adaleti dağıt.
Her şeyi bilen bir yargıç
Seni altın gibi değerlendirsin.
Ey yiğit! Seni tutup canlandırıncaya (özgür bırakıncaya) kadar uyumadım."
Bundan böyle Ninurta'nın kaderi belirlemesinden sonra,
Ülkede mihenk taşı canlıdır denecek ve sonsuza kadar da böyle olsun.

Mermer taşı hakkında:

Kahraman, mermere karşı durup
Tanrı Enlil'in oğlu Ninurta onun kaderini belirledi:
Ey vücudu parıl parıl parıldayan mermer taşı!
Ey mabede layık genç, yıkanmış gümüş,
Elini bana kaldırmayan sen!
Dağlarda bulunan her şey sana secde etsin!
Bana karşı savaşmadığın için seni silahlarımla öldürmüyorum.
Kollarım senden uzakta dursun!
İyiliğin olduğu yerde senin adın anılsın.[21]
Büyük tanrı "Annunaki"lerin yönetmeni ol!
Ve sen büyük tanrıların mabetlerinde o yerlerin süsü ve şerefi olarak bulun!

Obsidian taşı hakkında:

Kralım, obsidiana karşı durup kaşlarını çattı.
Bey ona herkesin önünde hiddetle bağırdı.
Enlil'in oğlu Ninurta onu lanetledi.
"Ey oraya buruya koşan obsidian taşı!

21 İyi ve güzel şeylerin yapılacağı zaman sen akla gelesin, demek istenmiş.

sahteliğinden dolayı boynuzların kesilerek antimon içine atılasın!
Sana düşman olmadığım halde bana tos vurduğun için,
bir torba gibi yırtıl ve insan seni sefil bir hale getirsin!
Demir sanatkârları seni bir şişle delsin!
Eğer senin etin başka bir duruma geçerse
Eserini güzelleştirmekten anlayan marangoz seni,
Bir ölü gibi işlesin ve arpa maltı gibi döğsün!"

Bu verilen destan örnekleriyle Sumerlilerin kahramanlık çağına ait bir açıklama getirildiği kanısındayız. İleride kazılardan çıkarılacak veya müze arşivlerinde bulunacak tabletlerle bu destanların kırık yerleri tamamlanabilir, okunamayan veya anlaşılamayan yerleri okunabilir. Biz burada elde olanları mümkün olduğu oranda vermeye çalıştık.

Bu destanlar aynı zamanda uzun yıllardan beri Sumerlilerin Mezopotamya'da yerli bir halk mı veya göç ederek gelen bir halk mı olduğu tartışmasına bir açıklık ve Sumer tarihine de yeni bir anlayış getirmiştir.

SUMER İLAHİLERİ

Sumer ilahileri tanrıları, kralları, mabetleri övmek için Sumer şair ve ozanları tarafından kaleme alınmış şiirlerdir. Bu şarkılarda yazar ya onları kendi ağzından över, veya kendi kendilerini övdürür. Şiirlerin bitiminde onların hangi çalgıların eşliğinde çalınacağı da yazılmıştır. Bu ilahiler yalnız mabetlerde söylenen şarkılardır. Bu şarkılardan bazıları kadın diliyle yazılmıştır. Onlar ilkçağlarda yalnız rahibeler tarafından söylenmiş. Fakat daha sonraları onları rahipler de okumaya başlamışlardır.

200'den fazla ilahi bulunmuştur. Bunların uzunluğu 100 satır ile 500 satır kadardır. Tabletlerin kırıklıkları, bozuklukları dolayısıyla hepsi tam olarak okunamıyor. Bunların bir kısmı Sumerlilerin yaptığı edebi eserlerin kataloglarında saptanmıştır.

Sumerliler şiiri şöyle tanımlamışlar: *Şiir, şarkıların kalbi, göz alabildiğine uzanan mavi sularıyla kafamızdaki sıkıntıları alıp enginlere götüren, hafif hafif esen rüzgârın okşamaları ile bize huzur veren bir deniz gibidir. Şiir, bilgileri öğreten, onları kuşaktan kuşağa götüren bir bağdır.*

Sumerce ilahi sir'dir.* Bunlar şu şekilde sınıflandırılmış:

Sir-ama-gana = kadınların çalışma şarkısı
Sir-gal = büyük şarkı
Sir-gidda = uzun şarkı
Sir-hamun= çok sesli şarkı
Sir-teş-gal = büyük topluluk şarkısı, koro halinde

* Türkçe karşılığı çir'dir.

Sir-ku = kutsal şarkı
Sir-má-gur –ra = gemicilerin şarkısı
Sir-nammar = müzikal ilahi
Sir-namgala = gala rahiplerin şarkısı
Sir-nam-ur-sag-ga = kahramanlık şarkısı
Sir-nam-şub = sihir şarkısı
Sir-nam-en-na = beylik şarkısı
Sir-nam-nir-ra = erkeklik, güçlülük şarkısı
Sir-nam sipat-İnanna = Tanrıça İnanna'nın çobanlık şarkısı[1]

İlk ilahi örneğini, MÖ 2100 yıllarında yaşayan Lagaş şehri kralı Gudea'nın kendinin ve şehrinin koruyucu tanrısı Ningirsu için yaptırdığı Eninnu tapınağının inşasını anlatan metinde buluyoruz. Şiir şeklinde olan bu metin, kilden yapılmış iki silindir üzerine 1350 satır olarak yazılmıştır. Aslında üç silindirmiş, ne yazık ki biri bulunamadı. Diğerlerinde de kırıklıları ve bozukları yüzünden okunamayan yerler bulunuyor. Arp ve lir eşliğinde çalınıp söylenmiş. Bu metnin başında şöyle deniyor:

Gökte ve yerde kaderler verildiği zaman
Lagaş büyük 'tanrısal güç' ile gururlanarak
Başını göğe kaldırdı ve
Dicle'nin akan bol sularıyla kutsandı.

Bundan sonra Lagaş'ın koruyucu tanrısı Ningirsu'nun Gudea'dan kendisine bir ev yaptırmasını istediği ve ona bunu rüya ile bildirdiği anlatılıyor: Başında tanrısal başlık ve vücudunun üst kısmında aslan başlı kuşun kanatları olan, alt kısmı tufan dalgalarını andıran korkunç büyüklükte bir adam, Gudea'ya rüyasında, kendisine bir tapınak yapmasını emrediyor. Fakat Gudea bu sözleri anlamıyor. Yine başka bir rüyada, tan yerinden güneş gibi bir ışık yük-

1 Ann Drafikorn Kimler, *The Discovery of an Ancient Mesopotamian Theory of Music,* Paris, 1971, s. 143.

seliyor. O arada, elinde altın bir kalem bulunan ve bir kil tableti inceleyen bir kadın görünüyor. Tabletin üzerinde gökteki yıldızların resmi var. Derken üzerinde bir evin planı çizilmiş mavi taştan (lapis lazuli) bir tableti tutan bir kahraman görünüyor. O, elinde bir sepet olan Gudea'nın önündeki tuğla kalıbına bir tuğlayı koyuyor. Diğer taraftan iyi bakılmış bir eşek sabırsızlıkla toprağı eşeliyor.

Bu rüyanın neyi anlatmak istediğini bilmeyen Gudea, rüya yorumcusu Tanrıça Nanşe'ye sormak istiyor. Fakat Tanrıça, Lagaş'ın Nina denilen yerinde oturuyor. Oraya ancak bir kanal yoluyla gidildiğinden Gudea bir tekne ile yola çıkıyor. Giderken yolunun üzerindeki şehirlere uğrayıp onların tanrılarına, kendisini desteklesinler diye kurbanlar sunuyor. Nina'nın iskelesine gelince başı dik olarak tapınağın avlusuna giriyor. Orada da kurbanlar, içkiler sunuyor, dualar ediyor ve Tanrıça'nın yanına girerek rüyasını anlatıyor. O da rüyayı tek tek şöyle yorumluyor: "başında tanrısal tacı, aslan başlı kuşun kanatları ve alt kısmı tufanın dalgaları gibi olan adam kardeşim Tanrı Ningirsu'dur, sana kendisi için bir tapınak yapmanı istiyor" diyor. Tanrıça yorumlamasını sürdürerek, tan yerinden güneş gibi yükselen ışığın, Gudea'nın şahsi tanrısı Ningişzida, elinde altın kalem ile gökte yazılanların çizildiği tableti elinde tutan kadının Yazı Tanrıçası Nidaba olduğunu ve Tanrıça'nın ona yapacağı tapınağı kutsal yıldızların bildirdiğine göre yapmasını önerdiğini, elinde mavi taştan tablet tutanın Mimarlık Tanrısı Nindul, tabletin üzerindeki resmin de yapılacak olan tapınağın planı olduğunu anlatıyor. İçinde kader tuğlası olan tuğla kalıbıyla sepeti ise, Eninnu tapınağının tuğlaları ve onları taşıyacak sepet, yeri eşeleyen bakımlı eşeği de tapınağı yapmaya sabırsızlanan Gudea'nın kendisi olarak yorumluyor. Tanrıça Nanşe Gudea'ya, çok süslü erkek eşek koşulmuş savaş arabasını, tanrıların amblemlerini ve silâhlarını, davulların sesleri arasında Tanrı Ningirsu'ya sunmasını öneriyor. Hepsi yapılıyor. Gudea'ya başka bir rüyasında Tanrı Ningirsu, tapınak için

daha ayrıntılı emirler veriyor. Lagaaş'ı bolluk ve bereketle kutsuyor. Gudea'ya, halkının Eninnu tapınağını büyük bir zevkle yapacaklarını, kerestesini, taşını, madenlerini dünyanın çeşitli ülkelerinden getireceklerini söylüyor. Gudea uykudan uyanıyor. Tanrıya kurbanlar yaptıktan sonra işe koyuluyor. Buna ait satırlar şöyle:

Ensi (şehir beyi, kralı) şehrini tek adam gibi yönetti.
Lagaş halkını, bir annenin çocukları gibi birleştirdi.
Ağaçlar dikti, dikenleri söktü,
Yakınmaları geri çevirdi, kötülükleri döndürdü.
Anne çocuğunu azarlamadı, çocuk annesine saygısız konuşmadı.
Fena davranan kölenin başına, efendisi vurmadı.
Terbiyesizlik eden köle kızın yüzüne, hanımı vurmadı.
Eninnu tapınağına yaparken Gudea'ya kimse suç getirmedi.
Ensi şehri ateşle temizledi.
Temiz olmayanları şehirden attı.

Bu satırlardan anlaşıldığına göre, yeni bir tapınak, yaşamda köklü bir değişiklik demekti. Yapıya başlamadan önce şehir moral ve ahlak bakımından arındırılıyor. Ne şikâyet, ne suçlama ne de ceza olacak. Anne çocuğuna, çocuk annesine fena konuşmayacak. Kölelere bile iyi davranılacak. Burada iki konu ilginç. Birincisi, çocuk ve köle hakkının korunması; ikincisi, yapı başlamadan ağaçların dikilmesi. Bunlardan başka bütün temiz olmayanlar, sihirbazlar, büyücüler şehirden atılıyor. Fallar, kurban törenleri, dualarla yapı başlıyor. Gudea bina için gerekli taşları, kereste ve madenleri, hatta bazı ustaları komşu ülkelerden getiriyor. Yapı yükseldikçe Gudea "yavrusunu izleyen inek gibi" izliyor onu. O, mavi bir taş gibi yükseliyor. Bulutların arasında görünen güneş gibi parlıyor. Gökte hilal şeklinde görünen ay gibi insanları hayran bırakıyor. Yapı tamamlandıktan sonra şu ilahiyi söylüyor:

"Eninnu"nun korkusu bir örtü gibi sarıyor ülkemi.
Işıltılı değerli madenden yapılan,
Ey güzel kokularla kokulandırılmış olan!
Ön kısmı bir dağ, yere kadar uzanan!
İçi bir sihir, herkes için bir bayramdır.
Eninnu! Korkun bir hortum rüzgârı,
Kuşlarla gelen bir fırtına!
Süt, yağ verir onun ağılı,
Değerli taşlar, madenler ve kalayla doludur hazinesi.
Dualar yükselir lir çalınan avlusunda,
Aşk odasındaki kalay küvet
Ta dağlara uzanan bir ışık gibidir.
Taşan Dicle gibi çağlar onun bira evi,
Bir şemsiye gibidir, tatlı gölgelik yapan dallar.
Onlar da yükselir kırlangıçların, kuşların sesleri.
Sumer'in üzerinde bir ağırlıktır evin korkusu,
Ulaşır onun gücü yabancı ülkelere,
Bütün ülkeleri örtü gibi sarar Eninnu'nun korkusu.

Bundan sonra Gudea, dualarla Tanrı Ningirsu ve karısı Bau'ya tapınağın bittiğini bildiriyor. Tapınak temizleniyor. Tanrılar içeri alınacağı zaman yapılacak törenler için gerekli yiyecekler, içecekler, tütsüler hazırlanıyor. Şehir yeniden ahlak ve moral bakımdan yenileniyor. Tapınağın işlerine bakmaları için bir grup tanrı görevlendiriliyor. Bunlar bir kapıcı, bir kilerci, arabacı, haberci, balık ve tahılların denetleyicisi, kâhya, yaban hayvanlarının koruyucusu ve müzisyenlerden oluşuyor.

Ningirsu ve karısı tapınağın içine alınınca mutlu bir birleşme oluyor. Bundan sonra 7 gün süren törenler başlıyor. Gündüz kurbanlar, gece dualar yapılıyor. Mahkemeler kapanıyor, hastalara bakılıyor. Bu 7 gün içindeki sosyal yaşamdan bir kısmı şu dizelerle anlatılmış:

Kız köle 7 gün gitti hanımı ile yan yana,
Erkek köle efendisiyle birlikte yürüdü,
Şehirde güçlü güçsüzle uyudu yan yana.
Fena konuşulmadı, kötülük yerine döndü.
Nanşe ve Ningirsu'nun kanunları dikkatle uygulandı.
Öksüz teslim edilmedi zengine,
Dul bırakılmadı güçlüye.
Erkek mirasçı olmayan evde kız mirasçı oldu.

1350 satırlık şiirin sonu şöyle bitiyor:

büyük dağ gibi yükselen ev!
Onun korkunç parlaklığı kaplar Sumer ülkesini,
Tanrı An ve Enlil Lagaş'ın kaderini koydu onun içine
Ningirsu'nun kahramanlık gücünü bilir tüm yabancı ülkeler
Ey Eninnu! Gök ve yerle birlikte büyüdün,
Tanrı Ningirsu! Övülesin sen![2]

Yazıyı Sumerlilere öğreten ve onu koruyan Tanrıça Nidaba için yazılan bir ilahi:

Harap olmuş kentleri kuran sensin!
Nidaba! Yıkılmışları yenileyen,
Hanımım! Yaklaştığı yer yaz olanım,
Hanımım! İyi tableti ülkeye getirenim,
Tablet kamışı olan yerde neşelenen sensin!
Ekur'u yaşatan hanım sensin!
Kalpleri neşelendiren davul sensin!
Kalbe tatlılık veren arp, flüt sensin!
Nidaba! Sen bu kadar alçak gönüllü olduğundan,
Ünün her ağızda dolaşır.
Karabaşlılar önünde secde ederler.
Küçük çocuklar yerlere eğilirler.

2 Silindir AXII 24. de mabed yaparken kelepçeleri açtı, zincirleri kaldırdı deniyor.

Ay Tanrısı ve Ur şehrinin baştanrısı olan Nanna'ya ilahi:

Göğün kutsal teknesi,
Ur'un beyi, baba Nanna!
Ekişnugal'in[3] beyi, baba Nanna!
Enlil'den ilk doğan bey Nanna!
Sen baba Nanna, taşkın suda yüzen tekne gibi gidince
Baban sana sevgi ile baktı, seninle dostça konuştu,
Uzun günlere sürmesi için eline bir kılıç verdi.
Ur'da kutsal tekneye bindiğinde,
Sumer'deki altından yüksek yerine
Sumer'deki gümüşten yüksek yerine ulaşırsın!
Bey, seninle kim boy ölçüşebilir?
Büyük kahraman kim seninle boy ölçüşebilir?
Sözün denize düşünce deniz kabarır.
Sözün kamışlığa düşünce kamışlık inler.
Fırat ve Dicle'ye düşünce gece gündüz taşarlar.
Kim seninle boy ölçüşebilir, ey baba Nanna?!!

Sosyal adaletin koruyucusu Tanrıça Nanşe ilahisi:

Öksüzleri bilen, dulları bilen
İnsanın insana yaptığı zulmü bilen,
Öksüzlerin annesidir o.
Nanşe dulları koruyan,
Fakirlere adil olan,
Sığınanlara kucak açan,
Güçsüzlere barınak bulan kraliçedir o:
Kanunsuz yolda gezen, isyanla ellerini kaldıran,
Geçerli olan gelenekleri aşan, anlaşmaları bozan,
Kötü yerlere beğenerek bakan,
Büyük ağırlık ölçüsü yerine küçük ağırlık ölçüsünü koyan,

3 Ekişnugal, Tanrı Nanna'nın Ur'daki mabedi.

Uzun ölçü yerine kısa ölçü kullanan,
Kendisine ait olmayanı yiyip de "yedim" demeyen,
İçip de "onu içtim" demeyen,
"Yasak olanı yedim" deyen,
"yasak olanı içtim" deyen,
kimseler Tanrıça tanrıçanın sevmediği kimselerdir.

Nanşe'nin sosyal vicdanı aşağıdaki satırlarla da belirtiliyor:

Öksüzleri teselli için, dulların ortada görünmesi için
Güçlülerin yok olacağı bir yer yapmak için,
Güçlülerin güçsüzlere dönmesi için,
Nanşe insanların kalbini aradı.

Tanrıların Babası, Nippur şehrinin baştanrısı Enlil'e ilahi:

Emri uzaklara ulaşan, sözü kutsal olan Enlil!
Söylediği söz değiştirilemeyen, sonsuza dek talihleri kararlayan bey,
Yükselmiş gözle ülkeyi gözleyen,
Yükselmiş ışıkla ülkenin kalbini arayan,
Geniş beyaz tahtta, yüce tahtta oturan Enlil!
Prensliğin, beyliğin gücünün yargısında dürüst olan,
Yer tanrıları korku ile eğilirler önünde,
Gök tanrıları çökerler önünde,
Ey Enlil! Değerli çoban, daima yolda,
Bütün güden çobanların, bütün soluk alanların kralı
Gökyüzünün tek prensidir o, yeryüzünün tek büyüğüdür o!
Anunaki'ler – onların yüceltilmiş tanrılarıdır o!
Onun korkunç görünüşünde kaderleri tayin ettiği zaman,
Hiçbir tanrı ona bakmaya cesaret edemez.
Yalnız yüceltilmiş veziri, saray nazırı Nusku'ya,
Onun emrini, kalbinin sözünü bildirdi. O haber verdi,
Bütün emirlerini yerine getirmeye onu görevlendirdi.

Bütün kutsal kuralları, bütün kutsal kanunları ona emanet etti.
Büyük dağ Enlil'siz
Ne şehirler kurulurdu, ne yerleşmeler olurdu,
Ne ağıllar kurulurdu, ne ahırlar yapılırdı,
Ne kral meydana çıkardı, ne yüksek rahip doğardı,
Ne mah-rahibi, ne yüksek rahibe koyun falı ile seçilirdi.
İşçilerin ne kontrolleri olur, ne müfettişleri olurdu.
Nehirler- onların kabaran suları taşmazdı.
Denizin balıkları kamışlığa yumurtalarını bırakmazdı.
Gökyüzünün kuşları yuvalarını yeryüzüne yapmazdı.
Gökte sürüklenen bulutlar nemini bırakmazdı.
Ovaların güzelliği bitkiler ve otlar büyümezdi.
Tarlalar ve çayırlarda çiçek açmazdı,
Dağ ormanlarına dikilmiş ağaçlar meyvelerini vermezdi.

Tanrı Enlil'e ait diğer bir ilahiden:

Büyük dağ olan Enlil'siz bir şehir yapılmayacak, bir sömürge kurulamayacaktı,
Bir kral yükselmeyecek, yüksek rahip doğmayacaktı.
İşçiler ne vali, ne de ne de nazır olacaktı.
Nehrin kabaran suları taşmayacaktı,
Denizin balıkları kamışlığa yumurtalarını bırakmayacaktı.
Geniş göğün kuşları dünyada yuva yapmayacaktı.
Gökte biriken bulutlar rutubetlerini vermeyecekti.
Ovaların güzelliği olan otlar ve yeşillikler büyümeyecekti,
Tarlada ve çayırda zengin mahsul çiçek açmayacaktı,
Dağ ve ormanlarda büyüyen ağaçlar meyve vermeyecekti.

Güneş Tanrısı Utu ilahisi (Sumer'de Güneş Tanrısı adaletin koruyucusudur):

Ey Utu! Güneş tanrısı, sen göğün ortasında görününce
Senin sevgili idarecin "adalet" sana eşlik etsin!

"hak" senin sağında dursun!
"adalet" senin solunda dursun!
Yukarıdan aşağıya kadar memleketin adaletini yürüten yüksek yargıç,
Karabaşlıların babası olan Utu! Ey güneş tanrısı!

Tanrı Ninurta ilahisi:

Hayat veren tohum, hayat veren tohum,
Enlil tarafından adı bildirilen kral!
Hayat veren tohum, hayat veren tohum,
Adı Enlil tarafından bildirilen Ninurta!
Kralım! Adını tekrar tekrar söyleyeceğim,
Ninurta ben senin adamınım, senin adamın!
Adını söyleyeceğim tekrar tekrar,
Kralım, koyun kuzuyu doğurur,
Koyun kuzuyu doğurur, koyun iyi koyunu doğurur.
Adını söyleyeceğim tekrar tekrar,
O kral olduğu sürece
Nehirde taze sular doldu taştı,
Tarlada bol tahıl fışkırdı.
Deniz balıklarla doldu.
Yaşlı ve taze kamışlar büyüdü kamışlıkta
Geyik ve vahşi keçiler doldurdu ormanları
Çölde yetişti *maşgur* ağacı
Bal ve şarap aktı bahçelerden.
Süresiz yaşam vardı sarayda!

Sumer'in bir kültür merkezi olan Nippur şehri için yazılan bir ilahi:

Yüzü korku ve dehşet saçan şehir,
Onun dışına hiçbir güçlü tanrı yaklaşamaz,
İçi kötülüğe, kan dökmeye karşı çığlıklarla doludur.

Başkaldıran ülkelere bir tuzak, bir çukurudur o,
Tanrısal kararları kınayanlara izin vermez o.
Nippur, iki yüzlülüğe, küstahlığa,
Düşmanlığa, baskı, işkence, kibir ve kötülüğe,
Antlaşmaları bozma, gibi bütün fenalıklara
dayanamaz o.
Doğruluk saçar şehir!
Dürüstlük, adalet dağılır orada,
İskelesinde bile temiz giyilir orada,
Ağabey kardeşe saygı gösterir,
insanca davranır orada,
Yaşlıların sözüne kulak verilir, ezberlenir orada.
Oğul anneden korkar, yaşlı saygı görür orada.
Büyük dağ Enlil babanın sevgili, kutsal şehri Nippur!
Övülesin sen!

Nippur'da Tanrı Enlil'in tapınağı olan Ekur için yazılanlar:

Büyük ev, yücedir bir dağ gibi,
Tanrı Enlil'in evi, yücedir bir dağ gibi,
Dağ gibi yücedir,Tanrıça Ninlil'in evi,
Dağ gibi yücedir, karanlığın evi,
Bir dağ gibi yücedir, arpa kesilmeyen kapısı,
Dağ gibi yücedir, İnanna kapısı!
"Aylık üzüm evi" dağ gibi yücedir,
kutsal duku, dağ gibi yücedir,
Büyük parkı, dağ gibi yücedir.
Emir veren için, emir veren için,
Ev güneş gibi yükselir.
Mabet- onun tanrısal kanunu gök gibi değiştirilemez.
Onun arınmış ayinleri toprak gibi parçalanamaz.
Onun tanrısal kanunlarına, deniz dibindeki tanrısal kanun gibi bakılamaz.

Onun sözü dualardır, onun sesi yakarışlardır.
Yağ ve süt taşan bayramları bolluktan zengindir.
Onun ambarları mutluluk ve neşe getirir.
Enlil'in evi! O bir bolluk dağıdır.
Ekur! Lapis lazuli (lacivert taş) ev, yüce oturma yeri, heybet saçan!
Onun korkunçluğu, dehşeti göğe yakındır.
Onun gölgesi ülkeyi kaplar.
Onun yüceliği göğün kalbine erişir.
Beyler, prensler kutsal hediyelerini, kurbanlarını ona ulaştırırlar.
Dualarını, yakarışlarını ona söylerler.

Oldukça kısaltılarak yazılan bu ilahide Sumer şiirinin başlıca özelliği olan tekrarlamaları bol bol görüyoruz. Bundan başka tapınağın çeşitli kapıları, bölümleri, park ve tarlaları olduğunu öğreniyoruz.

Sumer'e ilahi:

Ey Sumer! Evrendeki ülkelerin içinde en büyük olan,
Sonsuz ışıkla dolan, güneşin doğduğu yerden battığı yerdeki
Bütün halklara tanrısal kanunu dağıtan,
Senin tanrısal kanunu yükseltilmiştir, erişilemez.
Kalbin derindir, dipsiz, bucaksız,
Getirdiğin doğru öğreti gökyüzü gibi ulaşılamaz,
Doğurduğun tanrı taşır ebedi tacı,
Senin beyin saygı değerdedir, kral An ile göksel tahtta oturur.
Senin kralın, büyük dağ, baba Enlil'dir
Anunakiler büyük tanrılar,
Senin ortanda oturuyorlar.
Senin geniş korularında yiyecekleri yiyorlar.
Ey Sumer'in evi, ahırların zengin, sığırların çok olsun!
Ağılların çok, koyunların bol olsun!

Ebedi olan mabedinin kolları göğe kalksın!
Anunaki'lere senin aranda kaderleri verilsin!

Krallar İçin İlahiler

Üçüncü Ur (Yeni Sumer Devri)

Kral ilahilerinden büyük bir grup Üçüncu Ur sülalesinin ikinci kralı olan Şulgi'ye aittir. Onun babası Urnammu, yeni Sumer devrinden sonra gelen İsin krallarında İdidagan, İşmedagan ve Lipitiştar için yazılan ilahiler vardır. Kralların kendilerini öven ilahiler, genellikle Sumerlilerin üstün olma, saygınlık isteme karakterlerini ortaya koymaktadır. Kral şulgi için yazılan 20'ye yakın ilahi bulunmuştur. Bunlardan, onun sanatın ve edebiyatın koruyucusu olduğunu anlıyoruz. Aşağıda ona ait vereceğimiz ilahinin, Nippur, Kiş ve Uruk şehirlerinde bulunan 14 kopyasından 103 satırı tamamlanabilmiştir. Okul tabletleri arasında bulunan bir kopyası da, bu şiirin okullarda okutulduğunu göstermektedir. Bu ilahide önce Şulgi'nin nitelikleri sayılıyor, sonra da ülkesinde yollar, moteller (tarihte ilk) yaptığı, nasıl bir sporcu ve koşucu olduğu anlatılıyor:

Ben kral ana karnından savaşçıyım,
Ben Şulgi doğduğundan beri güçlü adamım.
Ejderhadan doğan vahşi bakışlı bir aslanım ben,
Dört bucağın kralıyım ben,
Karabaşlıların sürücüsü çobanıyım ben,
Bütün ülkelerin tanrısı, güvencesiyim ben.
Ninsun'un doğurduğu oğul benim,
Kutsal An'ın kalbinin seçtiği benim,
Enlil tarafından kutsanan benim,
Ninlil'in sevdiği Şulgi benim,
Nintu'nun beslediği benim,

Enki'nin bilgelikle donattığı benim,
Nanna'nın güçlü kralı benim,
Utu'nun açık ağızlı aslanı benim,
İnanna'nın seksi için seçilen Şulgi benim,
Bütün yollara uyan prens gibi eşek benim,
Anayolda kuyruğunu sallayan at benim,
Sumugan'ın koşmaya hazır, soylu eşeği benim,
Nidaba'nın bilgili yazıcısı benim.
Kahramanlığım gücüm gibi,
Bilgelikle donatılmışım,
Bilgeliğin doğru sözüyle yaşarım.
Adaleti severim, kötülüğü sevmem,
Fena sözden nefret ederim.
Ben Şulgi, güçlü kral, yüceyim ben!

Ben aslanlığı ile sevinen, güçlü bir adam olduğum için
Ülkenin patikalarını büyüttüm, anayollarını düzelttim.
Yolculuğu güvenli kıldım, "büyük ev" yaptım oraya.
Etrafına bahçeler yetiştirttim, dinlenme yerleri kurdum.
Cana yakın halkı yerleştirdim oraya.
Yukarıdan aşağıdan gelenler
Günün serinliğinde, dinlensinler orada.
Geceleri anayolda seyahat eden yolcular,
Bayındır bir şehir gibi, sığınacak yer bulurlar orada
Uzak günlere ulaşsın adım, düşmesin dillerden,

Övüleyim diye ülkenin her yanında,
Koşucu gücümü topladım ben,
Yöneldim Nippur'dan Ur'a,
Bir "çift saat"miş gibi, aşmaya karar verdim arasını
Gücü bitmemiş bir aslan gibi şahlandım,
Bir kuşak bağladım belime,
Kollarımı açtım, yılandan kaçan bir kumru gibi,

Açtım dizlerimi, gözlerini dağa kaldırmış Anzu kuşu gibi,
Ülkede yerleştirdiklerim, kentte oturanlar toplandılar etrafıma,
Karabaşlı halkım şaştılar bana, bir yığın koyun gibi.
Utu geniş ışığını insanların yurduna yaydığı zaman,
Ekişnugal'e girdim.
Bollukla doldurdum Sin'in evini, büyük ağılı.
Öküzleri boğazladım, koyunları çoğalttım orada.
Yankıdı davullar, dümbelekler,
Çalındı tatlı *tigi*-müziği orada.
Her şeyi çoğaltan ben Şulgi, ekmek kurbanı yaptım orada.

Korku vererek oturduğum krallık yerinden
Ningal'in yüce sarayında,
Çömeldim, tatlı suda yıkandım,
Diz çöktüm, ekmek yedim.

Şahlandım bir baykuş, bir şahin gibi,
Zaferle döndüm Nippur'a.
O gün rüzgâr döndü, fırtına uludu,
Kuzey rüzgârı, güneş rüzgârı şiddetle gürledi.
Yedi rüzgâr boyunca şimşekler çaktı gökte.
İşkur gürledi göğün genişliğince
Yukarıdaki yağmur, kucakladı aşağıdaki suyu
Fırtınanın büyük taşları, küçük taşları
Çarptılar arkama. Fakat ben kral korkmadan, ürkmeden
Fırladım bir aslan gibi.
İleri atıldım, kırların eşeği gibi.
Hızlandım mutlu bir kalple,
Yollandım yarış eden sıpa gibi.
Vatana doğru yönelerek Utu gibi,
Başardım 15 "çift saatlik" yolculuğu.
Rakiplerim şaşkınlıkla bana baktılar,
Bir günde kutladım Ur ve Nippur'da *eş.eş* bayramını.

Arkadaşım ve kardeşim Utu ile,
Bira içtim, An tarafından kurulan sarayda.
Saz şairleri *tigi*-ilâhileri söylediler benim için.
Akrabam kız İnanna, kraliçe, göğün ve yerin bolluğu
Onun ziyafetinde yanında oturarak
Kendimi övdüm şöyle:
"nereye gözümü kaldırsam, oraya benimle geleceksin!
Kalbim nereye dönerse, orada iyi kabul göreceksin."
An kutsal tacı koydu başıma,
"mavi taştan" asayı Ekur'da tutmak üzere verdi elime,
Beyaz kürsüde kurulan tahtımı, kaldırdı gök yüksekliğine,
Orada yüceltti krallığımı ve bütün yabancı ülkeleri eğdirdim kendime,
Ülkemi güvenli kıldım
Ve evrenin dört bucağındaki halk eğik başla adımı andı.
Kutsal şarkıyı çaldı beni överek:
"o, saygın krallık gücü olan sevilen biridir,
Sin tarafından Ekişnugal dışında, kahramanlık, iyi yaşam ile tanıtılmıştır.
Nunammir tarafından saygın güçle donatılmıştır.
Şulgi! Bütün yabancı düşmanları yok eden, ülkeyi güvenli kılan,
Evrenin *me*-lerine göre hiç rakibi olmayan,
An'ın güvenilir oğlu, Nanna tarafından sevilen Şulgi!!"
Ey Nidaba! şükürler olsun sana!

Şair kral Şulgi'yi övüyor: (D nüshasının başı)

"Ey kralım! Görkemli kol ve bacaklarıyla yüce boğa! Arslan gözlü ejderha!
Çoban Şulgi! Görkemli kol, bacaklarıyla arslan gözlü ejderha!
Genç boğa! Zengin ortamda doğup büyüdün.

Güçlü olan! Kahramanlığa, ülkenin krallığına yakıştın.
Adil adam! Tanrı Utu tarafından hak bilirlikle donatıldın.
Bol süt ile beslenmiş ateş saçan panter, büyük olarak doğan, dik duran boğa!
Tanrı An tarafından iyi ad verildi sana.
Dürüst çoban! Tanrı Enlil tarafından güç verildi sana.
Şulgi! Tanrıça Ninlil'in kalbinin sevdiği
Ey kralım! Kim senin gibi güçlü olabilir? Kim seninle boy ölçüşebilir?"

Kral Şulgi bir tekne ile yanına kurbanlık hayvanlar alarak Eanna mabedine, Aşk Tanrıçası İnanna ile yapılacak kutsal evlenme töreni için gidiyor:

Çoban Şulgi bir tekneye bindi.
Birlikte aldı prensliğin *me*-lerini.
Sumer ve Akad şaştı ona!
Kullab'in iskelesine bağlandı tekne,
Elinde dağın büyük boğasını tutarak,
Dürüst bey, kolunda kuzuyu taşıyarak,
Göğsüne iki oğlağı bastırarak
Eanna tapınağına, İnanna'ya geldi,
Şulgi dürüst çoban "seven kalple", *ma*-elbisesi üstünde
Hili- tacı başında.

İnanna hayretle baktı ona ve hemen bir şarkıya başladı:

"Kral için, bey için yıkandım.
Çoban Dumuzi için yıkandım.
Yanlarımı süslediğimden,
Gözlerimi kömürle boyadığımdan
Onun güzel eliyle kalçalarım sıkıştırıldığından
Bey kutsal İnanna'nın yanında yattığından,

Çoban Dumuzi, kucağında beni süt ile sakinleştirdiğinden,
Organımdaki tüyleri kabarttığı için,
Organımdaki tüylerle oynadığı için,
Benim bakir organıma elini koyduğu için,
Yatakta bana güzel sözler söylediği için
Ben de beyim için iyi sözler söyleyeceğim.
Onun için iyi bir kader vereceğim.
Şulgi, dürüst çoban için iyi sözler söyleyeceğim,
Onun için iyi kadar vereceğimi
Bütün ülkenin çobanlığını
Onun kaderi olarak vereceğim."

Burada dikkat edilirse Tanrıça, Çoban Tanrısı Dumuzi'yi Şulgi yerine koyuyor.[4]

Kraliçe, göğe aydınlık veren
Karabaşlıların büyüleyici güzelliği annesini geçen
Babası tarafından *me*-lerle hediyelendirilmiş
Kahraman kadın İnanna, Sin'in kızı
Ninsun'un oğlu Şulgi için
Aşağıdaki kaderi verdi:

"savaşta önderinim,
çatışma anında zırh giyen gibi silahını taşırım.
Toplantıda temsilcinim
Şiirde ilham kaynağınım.
Kutsal tapınağın çobanı sensin
Sen liderliğe uygunsun.
Oturduğun geniş kürsüde başını dik tutabilirsin,
Layık olduğun parlak tahta oturabilirsin.
Başına konmuş zeki taca uygunsun.

4 Bu şiir Jacob Klein, Three Şulgi Hymns D, B metinlerinden. B= 160 satır, D =397 satır.

Vücuduna göre yünlü elbiseye uygunsun.
Kraliyet kılıcını takmaya uygunsun.
Elindeki *mitum*-silahını dik tutmaya uygunsun
Savaş topuzu ile hızlı koşmaya uygunsun.
Dikenli oku ve yayı düzgün tutmaya uygunsun.
Mızrağı ve sapanı kullanmaya uygunsun.
Ellerine göre kutsal asayı tutmaya uygunsun.
Sen hızlı koşucu olarak yarışmaya uygunsun.
Genç buzağı gibi dizlerimde sıçramaya uygunsun
Sevgi dolu kalbin uzun günler görsün.
An senin için bunu uygun gördü, hiç değiştirmesin
Kaderleri belirleyici Enlil hiç değiştirmesin bunu!"

Şiirin devamında Şulgi tekrar bir dağ boğası ve siyah, beyaz oğlakları alarak tanrı Enlil'e gidiyor.

Sumer'in gözbebeği, göğün yerin kraliçesi, aşkın ve bereketin koruyucusu, savaşların önderi Tanrıça İnanna için pek çok şiir yazmış Sumer şairleri. O, insanlarda ve hayvanlardaki cinsel gücü, evlilik dışı cinsel ilişkileri kontrol ediyor; meyhanelerin ve fahişelik kurumlarının patronu. İnanna bir tanrıça olmasına rağmen erkek tanrı kadar içki içiyor; saldırgan, erkek davranışlı, savaş alanlarında cesetleri bir hayvan gibi silip süpürüyor. O, sabah dişi, akşam eril, bazen de tersi olarak gökte dolaşan Venüs yıldızıdır. Onun bir de özel gücü var: Kadını erkeğe, erkeği kadına çevirebiliyor. Yalnız erkeklerin yaptığı "dönme dansı"nı o da yapıyor.[5] Onun bu nitelikleri dile getirilmiş şiirlerde. Belki de bu şiirlerdi onu İsa'nın doğumuna kadar İştar, Astarte, Afrodit, Venüs adlarıyla yaşatan. İlginç olan, İnanna'nın asla "anatanrıça" olmamasıdır. Aşağıda vereceğimiz şiirler bunları kısmen olsun kanıtlayacaktır. İlk şiir İnanna'nın kocası Çoban Tanrısı Dumuzi, diğer adı Amauşumgalanna ile ilgilidir.

5 Bu dans, bizim Mevlevilerin dansının öncüsü gibi görünüyor.

İnanna Şarkısı

Ningal'den neşe ile doğan hâkime!
Bir ejder gibi yıkma gücü verildi sana!
Ningal'den neşe ile doğan İnana!
Bir ejder gibi, yıkma gücü verildi sana!
Bir fırtına üzerinde taht kuran sen,
Abzu'dan "tanrısal güçlere" kavuştun!
Kral Uşumgalanna'yı kutsal yüce yerine oturttun.
İnanna bir fırtına üzerine taht kuran sen,
Abzu'dan "tanrısal güçlere" kavuştun .
Kral Uşumgalanna'yı kutsal yüce yerine oturttun.
İnanna, kahramanlar "gökteki tanrısal gücüne" erişemez.
Annenin karnında silahla donatılmışsın!
Geceleyin Sumer'in üzerine ışıldayan krala,
Bütün halk güneş tanrısı gibi bakar.
O dağlık ülkeden yükseldiğinde, dağlık ülke sevinir senin için.
Gece Sumer'in üzerine ışıldayan
Amauşumgalanna, güneş tanrısı gibi bütün insanlara iyidir.
O, dağlık ülkede yükselince, dağlık ülke sevinir senin için.
Hanımım! Onu sana koca olarak verdi, onun için sevin!
Enlil "Büyük Dağ" onu sana götürdü.
Göğün hâkimesi, gücünü ona, krala verdin.
Amauşumgalanna yukarıdan ışıldayarak bakıyor.
O, güneş gibidir sedir dağlarından yükselince, sürüsü ona bol yağ getirir
Amauşumgalanna sedir dağlarından yükselince ona bal, yağ getirir sürüsü

Kimsenin kavgada karşı koyamadığı hâkimem,
Suen'in kızı gökte parıltı ile yükselen,
Erkeklik gücüne erişilemeyen,

Kavgayı bayram gibi sayan o, senin için sevinç içinde.
Düşman ülkesinde kerpiç evleri yıkar senin için,
Amauşumgalanna, güçlü kahraman, parıldayan kılıcı ile
Düşmanları öldürür senin için.
İnanna! kavgada karşı konulamayan Suen'in kızı!
Gökte korkunç parlaklıkla yükselen,
Erkekliğine erişilemeyen, kavgayı bayram gibi sayan o,
Senin için sevinç içinde.
Düşman ülkesinde kerpiç evleri yıkar senin için.
Amauşumgalanna, güçlü kahraman, parıldayan kılıcı ile
Sayısız düşmanları öldürür senin için.
Hâkimem, gökte ve yerde kim bilebilir senin yüce duygunu!
Kimsenin koparamadığı çift katlı ip gibi olan sözünle bütün gök titrer.
Baban Enlil verdi sana,
Savaş alanında düşmanları yığın halinde yere çalan
Amauşumgalanna bir kahraman gibi çarpıştı senin için
Hâkimem, Amauşumgalanna çarpıştı senin için.
Her ayın yeni gününde, An onu, yeni ay gibi meydana getirir senin için
Kral Uşumgalanna'yı kalbinin sevgilisini, doğan güneş gibi överler (insanlar)
İnanna benim efendim, Amauşumgalanna bir kahraman gibi dövüşür senin için.
Senin gibi o, tanrısal elbise giyindi.
Her ayın yeni gününde, An onu meydana getirir senin için.
Kalbinin sevgilisi Amauşumgalanna'yı doğan güneş gibi överler (insanlar).

İnanna'nın sabah Yıldızı olarak övülmesi:

Gökte görünen o kutsala "selam" derim.
Göğün kutsal rahibesine "selam" derim.

Göğün yüce hanımı İnanna'ya "selam" derim.
Anunaki'lerin takdis ettiği kutsal bakireye,
Yerde, gökte kuvvetli olan ona,
Ay tanrısı Nanna'nın büyük kızı İnanna'ya "selam" derim.
Onun yüceliğine, onun yüksekliğine, sonsuz gücüne,
Bütün tanrıların arasındaki parlaklığına,
Parlak bir meşale gibi göğü yarışına,
Gökte Nanna ve Utu gibi duruşuna,
Aşağıda ve yukarıda bütün ülkelerin onu bilişine "selam" derim.
Kutsal meşale! Göğü ışıkla doldurursun.
Günü aydınlatırsın.
Ay tanrısının ilk kızı İnanna'ya "selam" derim.

Onurlu danışman, göğün süsü, An'ın neşesi!
Yatak odasında tatlı uyku son bulunca,
Günışığı gibi görünürsün

Bütün ülke, Sumer halkı toplandığında,
Damlarda, duvarlarda uyuyanlar,
Seni öğen şarkılar söylerken
Onların sözlerini incelersin.

Hanımım gökten tatlı bir hayretle bakar,
Sumer halkı kutsal İnanna'nın önünde geçit yapar,
Sabahın hanımı İnanna parlaktır.
Kutsal İnanna seni öven şarkımı söylüyorum.
Sabahın hanımı ufukta parlaktır.

İnanna Gecenin Hanımı

Gün biterken parlak yıldız, büyük ışık göğü doldurur.
Gecenin hanımı gökte görünür.
Bütün ülkelerin halkı gözlerini ona kaldırır.

Erkekler arınır, kadınlar temizlenirler.
Boyunduruğundaki öküz böğürür ona,
Koyun ağılında tozu kaldırır
Kırların büyük yaşayan yaratıkları
Yaylaların 4 ayaklı yaratıkları,
Bereketli bahçeler, meyvelikler, yeşil kamışlar ve ağaçları,
Derinliklerdeki balıkları, göklerdeki kuşları,
Hanımım onları uyku yerlerine gönderir çabucak.
Yaşayan yaratıklar, sayısız Sumer halkı diz çöker onun önünde.
Yaşlı kadınlar tarafından seçilenler,
Büyük tepsilerde yemekler içkiler hazırlanır onun için.
Sumer'de büyük şenlik var.
Genç adam sevgilisiyle aşk yapar.
Hanımım gökten tatlı bir hayretle bakar.
Sumer halkı geçer kutsal İnanna'nın önünden.
Gecenin İnanna'sı gökte parlaktır,
Gecenin hanımı ufukta parlaktır.
Senin övgünü söylüyorum İnanna!

İnanna Gürüldeyen Fırtına

Yer tanrılarının mağrur kraliçesi, gök tanrılarının baş tacı,
Gürüldeyen fırtına! Yağmurunu ülkenin ve halkın üzerine boşaltırsın.
Göğü titretir, yeri titretirsin.
Büyük rahibe! Kim senin kalbini sakinleştirebilir?
Yükseklerde şimşek gibi çakarsın, ateşini yere atarsın.
Senin sağırlaştırıcı emrin, güney rüzgârı gibi ıslık çalarak büyük dağlara yayılır.
Sana karşı gelenlere vahşi boğa gibi atılırsın, yer gök titrer.
Kutsal rahibe kim senin ruhunu sakinleştirebilir?

Senin korkunç çığlığın gökten inerek kurbanını yok eder.
Senin titreyen elin öğle sıcağını denize sürükler.
Gökteki gece yaklaşım, ülkeyi serin bir rüzgârla kuşatır..
Kutsal İnanna! Senin kalbinin coşan dalgalarıyla nehir kıyısı taşar.

İnanna Önünde Yapılan Geçit Töreni

Göğün ve yerin tanrıları diz çöker önünde,
Sumer'in halkı ve yaşayan yaratıkları,
Geçit yapar önünde
Tatlı *ala* davulu çalınır önünde.
Göğün büyük hanımına "selam" deriz.

Davullar vurulur önünde
Sumer halkı önünden geçer
Göğün yüce hanımı İnanna'ya "selam" deriz.

Kutsal arp çalınır önünde
Sumer halkı geçer önünden
Ay tanrısının ilk kızı İnanna'ya "selam" deriz.

Erkek fahişeler saçlarını tarayacaklar,
Renkli eşarplarla boyunlarını süsleyeccekler,
Tanrıların elbisesini atacaklar omuzlarına,
Dürüst erkek ve kadın yürüyeccek önünde,
Sükunet veren arpı yanlarında tutarak.
Onları izler, bellerinde kılıç taşıyanlar,
Ellerinde mızrak tutanlar
Sumer'in halkı önünden geçer.

Sağ yanlarını erkek elbisesi ile süsler kadınlar
Sumer halkı önünden geçer,
Göğün yüce hanımına "selam" der.

Sol yanlarını kadın elbisesi ile süsler erkekler,
Sumer halkı önünden geçer,
Göğün yüce hanımına "selam" der.

Halk renkli iple, atlama ipiyle yarışır,
Sumer halkı önünden geçer,
Ay'ın ilk kızı İnanna'ya "selam" der.

Çember taşıyan erkekler şarkı söylerler senin için,

Kızlar, saçları yapılmış rahibeler yürürler önünden,
Onlar kılıç ve iki yüzlü balta taşırlar ellerinde.
Kurgarru rahipleri kaldırırlar kılıçlarını senin önünde.

Kılıcı kana bulanmış rahip serper kanı,
Saray odasındaki taht üzerine serper kanı.
Tigi davulu, *şem* davulu, *ala* defi yankılar yapar,
Gökte kutsal olan o görünür.

Tanrıça İnanna'yı *me*'lerin hanımı olarak öven ilahi

Bütün *me*'lerin kraliçesi, görkemli ışık!
Parıldayan giyisi içinde dürüst kadın!
Gök ve yerin sevgilisi
An'ın fahişesi,
Mücevherle donanan!
Yüksek rahibeliğe uygun olan,
Tiara giyisi içinde çekici olan,
Elinde 7 *me* tutan
Bütün *me*'lerin koruyucusu kraliçem,
Sen dağlardan Tufan getirensin!
Göğün ve yerin Inanna'sı
Sen biriciksin!
An'ın kutsal emri ile

tanrısal sözleri söyleyen,
yabancı ülkeleri yıkan,
fırtınaya kanat takan,
Enlil'in sevgilisi!
Sen ülkede uçarsın.
Şahlanmış Sin'in kızı,
Sen An'dan daha yücesin!

İnanna'nın, sevgilisi Çoban Tanrısı Dumuzi'den isedikleri:

Benim için sütü sarı yap güveyim, sütü sarı yap benim için!
Benim güveyim, seninle sütü içeyim!
Vahşi boğa Dumuzi, sütü sarı yap benim için!
Güveyim, seninle sütü içelim,ağıldan akan keçi sütünü,
Bütün varlıkların beyi, doldur benim yayığımı!
Dumuzi keçi sütünü benim için sarı yap!
Keçi, onun sütüt tatlıdır.
Onun yağı ve sütü tatlıdır, onları sarı yap benim için!
Bey Dumuzi, gel seninle süt içeyim!

Diğer bir şiirde Dumuzi'nin, sevgilisine ürünlerinden getirdiği hediyeler sayılıyor.

Çoban elinde yağı taşıyor,
Dumuzi omzunda sütü taşıyor,
O *ni gbanda* kabındaki yağ ve sütü omzunda taşıyor,
Yayıktaki sütü omzunda taşıyor

Yayığın Tatlı Şarkısı

Güzel sesli inekler, tatlı sesli buzağılar arasında
Hanımım, şaşkına dönmüş ağılda.
Genç kız, gecikmeden geldin buraya.
İnanna, yayık seslensin!

Eşinin yayığı seslensin!
Dumuzi'nin yayığı bir ses versin!
İnanna! yayık bir ses versin!
Dumuzi'nin yayığı bir ses versin!
Yayık çalkalanarak şakıyacak senin için.
İnanna! O ruhu neşelendirir.
Kutsal yayık şakıyacak senin için.
Ninegal ruhu neşelendirecek.
Saygılı çoban, tatlı bir şarkıyı
Senin için seslendirecek.
Hanımım, çok tatlı şarkı,
İnanna, senin kalbini neşelendirsin
Hanım! Sen ağıla girince,
İnanna, ağıl sevinecek senin için.
Kutsal fahişe, sen ağıla girince,
İnanna, ağıl sevinecek senin için.
Sen yemliğe girince,
Sadık koyun yününü verecek senin için.
Senin eşin Amauşumgalanna
Senin saf göğsünü rica eder.
Temiz ağıl yere kaymak serpsin senin için
İnana, o ruhu neşelendirsin!
Temiz ağıl yere kaymak serpsin senin için.
Ninegal ruhunu tam şenlendirecek
Gönlün hangi krala seslendiyse,
Enlil'in oğlu Dumuzi için
Ağılı kaymak ve sütle doldursun.
Ağıl bollukla donatılsın!
Sadık çoban, Dumuzi'nin bolluk günleri olsun!

Bir Aşk Şarkısı (kutsal evlenme töreninde söylenmiş olanlardan):

Güvey kalbimin sevgilisi!
Senin neşen hoştur, bal tatlısı.
Aslan kalbimin sevgilisi,
Senin neşen hoştur, bal tatlısı.

Beni büyüledin, karşında titreyerek durayım,
Güvey, senin tarafından yatak odasına götürüleyim.
Beni büyüledin sen, karşında titreyerek durayım,
Aslan, senin tarafından yatak odasına götürüleyim.

Güvey, seni okşayayım.
Benim değerli tatlım, bal ile yıkanayım.
Yatak odasında bal dolu.
Senin güzelliğinle zevklenelim.
Aslan seni okşayayım,
Benim değerli tatlım, bal ile yıkanayım.

Güvey benden zevk alıyorsun,
Anneme söyle, o sana lezzetli şeyler verecektir.
Babama söyle, o sana hediye verecektir.

Senin ruhun, ruhunun memnu olacağı yeri biliyorum,
Güvey evimizde sabaha kadar uyu!
Senin kalbin, nereden memnun olacağını biliyorum,
Aslan evimizde sabaha kadar uyu.

Sen, sen çünkü beni seviyorsun,
Aslan lütfen okşa beni,
Bey, tanrım, benim iyi perimin beyi,
Enlil'in kalbini memnun eden Şusin'im,
Okşa beni lütfen!

Sumer yazarları, daha doğrusu şairleri, her konuyu şiir halinde anlatmaktan kendilerini alamamışlardır. Aşağıda vereceğimiz biri araba, diğeri yüzen tekne için yazılmış iki yapı ilahisi bunu göstermektedir.

Tanrıların babası Enlil'in eşi Tanrıça Ninlil, Kral Şulgi'ye bir tekne yapmasını emrediyor ve bunun nasıl yapılacağını, görüntüsünün nasıl olacağını da bildiriyor.

Ey tekne! Enki, kader olarak bir bolluk rıhtımı verdi sana,
Enlil baba yukarıdan iyi gözle baktı sana
Hanımın Ninlil, inşa edilmen için emir verdi,
Eliaçık Şulgi'ye seninle ilgili direktifler verdi.
gece gündüz uyumayan,
Erdemli, planlamada becerikli, çok bilgili olan çoban,
Sedir ormanından ağaçlarını kestirtti,
Kusursuz törenler yaptırdı ve seni bir mucize olarak sergiledi.

Senin yataklarına göre, ülkenin üzerine serilmiş bir gün ışığısın,
Direklerine göre, patileri üzerinde ilerleyen *mus.sa.tur* sürüngenisin,
İtme sopalarına göre, yuvasında tatlı uyku uyuyan bir ejderhasın,
Küreklerine göre, kalbi yabancı topraklara karşı yanıp tutuşan *sig.sig* yılanısın,
Döşemelerine göre, Fırat nehrinde parıldayan sel akıntılarısın!

Kült törenlerinin kutsal festivalini,
Sadık çoban Şulgi düzgün olarak yaptı.

Yüce tekne! Dicle nehrinin güzeli,
Rüzgârlı nehre girer, parlayan sularda yol alırsın.
Töresl olarak kutsanmış olan 5 başlı âsa, mızrak, amblem öne yerleştirilmiştir,
Enlil'in kahramanı Ninurta hepsinin önünde gider.

Bu dizelerdeki "teknenin direği", onun bir yelkenli olduğunu; "kürekleri", gerektiğinde kürek kullanıldığını; "itme sopaları", sığ yerlerde sopalarla itildiğini gösteriyor. Kutsal festival anlatan kısım biraz kırıklı. Anlaşılabilen yerlere göre tekne şerefine yapılan bu

festivalde Nippur'da tanrılar temiz sularla yıkanıyor (tanrı heykelleri bunlar). Kutsal kürsülerine oturuyorlar. Şehirde kaderleri belirliyorlar, *me*'leri adil bir şekilde dağıtıyorlar ve gelecek için yeni planlar hazırlıyorlar.

Yeni Sumer devri Elamlıların saldırısıyla yıkıldıktan sonra Sumer İsin, Larsa, Babil olmak üzere üç krallığa ayrılmıştı. Bunlar içinde İsin, Sumer kültürünü ve edebiyatını uzun zaman korumuş. Bu çağda Sumer edebiyatı en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

Aşağıda vereceğimiz ilahi, İsin Kralı İşmedagan için yazılmış.

İnsanın insana işkence etmediği, oğlun babadan çekindiği gün,
İnsanlığın ülkede yayıldığı, baştakilerin sayıldığı gün,
Kardeşin büyük kardeşten sonraya geçtiği gün,
Gençlerin, bilenlerin sözüne kulak verdiği gün,
Güçsüz ile güçlünün kavga etmediği, nezaketin geçerli olduğu gün,
Memlekette bütün üzüntülerin gittiği, onu ışık kapladığı gün,
Ülkeden koyu karanlık kalktığı gün
Bütün canlı yaratıklar, sevinecekler.

Enlil'in İşmedagan tarafından yapılmasını istediği arabası hakkında:

Ey yüce Araba! Tanrıların babası Enlil,
Yüce tapınağı Ekur'da senin yapılmanı emretti,
Bilge çoban, hayırlı bir ad ile anılan İşmedagan'a,
Güzel bir dölyatağından doğan, ülkenin liderine,
Senin kutsal törenlerinin ünlü olması emrini verdi.
O seni kendi elleriyle yapamaya başladı ve hiç durmadı.

Döşemelerin sedir ormanı gibi seçkin,
Direğin, sabanlarla dolu bol ürünlü bir tarla.
Sen yayına göre bir bulutsun

Sen cennet ile dünyanın birleşmesisin.
Senin boyunduruğundan ve büyük yükünden kaçış yok.
Senin ip kutun ve kamçın katırları uyandırır.
Senin direğinin çivisi büyük bir dağ, kötülük yapanları bırakmaz

Enlil büyük koşum takımını tamamladı ve kutsal arabaya bindi.
Karısı ana Ninlil'i kucakladı.
Kahraman Ninurta bindi öne,
Anuna tanrıları neşe içinde bindiler arkaya.
Araba çakıyor yıldırım gibi.
Nasıl da keyif verici bir ses!
Katırları boyundurukta,
Enlil'in yüce arabası ne, parlak!

TARİHTE İLK SAVAŞ ACILARI: SUMER AĞITLARI

Sumer şehirleri zaman zaman düşmanların saldırısına uğrayıp yakılıp yıkılmış ve yağma edilmiştir. Bu olaylardan sonra ülkede yeniden bir canlanma başlıyor. Başa geçen Sumer önderlerine ülkeyi yeniden ayağa kaldırmak için büyük görevler düşüyor. Yıkılmış şehirlerin onarılması, savaş sıkıntılarıyla morali bozulan halkın canlandırılması, ülkenin askeri ve politik gücünün sağlanması gerekiyordu. İşte bu şartlar içinde Sumer ve Akad şairleri bu olayları acıklı şiirler halinde dile getirmişlerdir ki, bunlara *ağıt* veya *yuğlar* diyoruz. Bu ağıtlarda önce Sumer'in nasıl yakılıp yıkıldığı, tanrıların şehirleri nasıl terk ettiği, daha sonra da şehirlerin yeniden yapılması ve tanrıların yerlerine dönmesi ve bunların kutlanması anlatılıyor. Sumer inanışına göre bu felaketler yine kendi tanrıları tarafından veriliyor. Tanrılar halkın yaptıkları uygunsuzluklar yüzünden onlara kızıyor ve tanrılar meclisinde onları böyle felaketlerle cezalandırıyorlar. Çoban Tanrısı Dumuzi gibi bazı tanrılar yok olunca da arkalarından ağıtlar yapılıyor.

Şimdiye kadar beş Sumer ağıdı bulunmuştur. Bunlar: Ur, Uruk, Eridu, Nippur, Sumer ve Ur'un yakılıp yıkılmasına ait ağıtlar. Ne yazık ki, bu metinlerin büyük bir kısmı kırık. Bu yüzden birçok kısımlarının anlaşılması mümkün olmuyor. İlginç olan, ağıtlar mabetlerde okunurken bölüm aralarında secde yapılması. Bunlar Sumer'de *ki.ru-gu= eğilme* (Arapça rükû bundan gelmiş olmalı) deniyor. Diğer taraftan bir nota olduğu ileri sürülüyor.

Bunların ilk örneğini MÖ 2400 yıllarında yaşayan Lagaş Kralı Urukagina zamanında buluyoruz. Lagaş ile komşusu Umma şehri

arasında bir sınır anlaşamazlığı oluyor. Umma Kralı Lugalzaggesi Lagaş'a saldırıyor ve onun kutsal yerlerini, tapınaklarını yakıp yıkıyor ve yağma ediyor. Urukagina bir arşivistine bu olayda yakıp yıkılan ve yağma edilen yerlerin bir listesini yaptırtmış. Arşivist bunu yaparken bu olaylardan duyulan üzüntüleri, bunların tanrılar tarafından kendilerine bir ceza olarak verildiğine olan hüzünlü inançları acıklı bir dille anlatmıştır.

Bu şiirden bazı satırlar şöyle:

Ummalılar tapınağı ateşe verdiler...
gümüşü ve değerli taşları yağma ettiler.
Şehir için eyvah! Yüreğim yanıyor,
Kentim Girsu için eyvah! Yüreğim yanıyor,
Kutsal Girsu'da çocuklar acı içinde,
Görkemli tapınağın içini yağma ettiler,
Kraliçeyi (tanrıçayı) tapınağından attılar,
Ey terk edilmiş kentin hanımı! Ne zaman döneceksin?
Bey sarayını kana buladılar,
Tanrı Enlil'in tapınağında kan döktüler.
Tanrı Ningirsu'ya karşı günah işlediler.
Onların ellerindeki güç geri alınacaktır.
Bundan umma şehri ensisi Lugalzaggesi sorumludur
Bu günahın vebali de onun tanrıçası Nisaba'nın boynundadır.[1]

Bundan sonra ilk Akad Kralı I. Sargon ve ondan sonra gelen Akad kralları tarafından Uruk, Ur, Umma, Adab gibi şehirlere saldırılar yapılmış ve oralar idarelerine alınmıştır. Fakat bu zaman içinde yazılmış bu tür eser'er bulunmadı. Gutiler'in Sumere saldırısıyla ele geçirdikleri şehirler bir müddet onların yönetiminde kaldıktan sonra, Uruk'ta krallık kuran Utuhegal onları Sumer'den atıyor. Bundan sonra Ur şehrinde Kral Urnammu ile üçüncü Ur süla-

1 Bu şiirin yazarı Dingiraddamu'dur. Üç şair adı biliniyor: Ludingirra, Dingiraddamu ve kadın şair Enheduanna.

lesi başlıyor. Urnammu Ur şehrini başkent yaparak güçlü bir Sumer, Akad devleti kuruyor. Bu zamanda şairler sevinçlerinden tanrılarını, krallarını öven yücelten şiirler, destanlar ve efsaneler yazmışlardır. Fakat bu neşeli, sevinçli günler pek uzun sürmemiş, yüzyıla varmadan Sumere Su halkı ve Elamlılar saldırarak şehirlerini ve Ur'u yakıp yıkmışlar, sülalenin dürdüncü kuşağı olan Kral İbbisin'i tutsak olarak götürmüşler. Bu olay Sumer şairlerini ve özellikle Nippur Akademisi'nde yetişen, daha önce Kral Şulgi'yi öven şiirlerin yaratıcısı şairleri çok etkilemiş. Nippur ve Ur şehirlerinin kötü kaderi olan yakılıp yıkılmalarını dile getiren acıklı şiirler yazmışlardır. Fakat bu şiirlerin sonunu, onların yeniden kurtarılışlarını, onarılışlarını anlatan sevinçli satırlarla bitirmişlerdir.

Daha sonraki yüzyıllarda bu tür şiirler daha gelişmiş ve bunlar mabetlerde Seloykitler zamanına kadar çalgılar eşliğinde söylenmiştir. Bunlar iki kısma ayrılıyor. *Balag* olarak adlandırılanlar harp eşliğinde, *erşemma* olarak adlandırılanlar deflerle söylenmiştir.

Sumer ve Ur'un yıkılışı için yapılan ağıtta *"Ur'un etrafını çeviren surlar boyunca ağıtlar yakıldı"* cümlesi, Ortodoks Yahudilerin Süleyman'ın mabedi duvarında ağlamaları, 4000 yıl önce başlayan bu geleneğin sürdüğünü kanıtlamaktadır. *Tevrat*taki Ağıt kitabının da, bu Sumer ağıtlarından esinlenerek yazıldığı anlaşılmaktadır.

Önce Sumer'in kültür şehri Nippur'un yıkılışı için yazılan ağıttan başlıyoruz. Bu metin üç tablet üzerine yazılmış. Bu üç tabetten ancak üçüncüsünün ilk bölümünde ağıt kısmı var. Diğer tarafında, Kral İbbisin'in tutsaklığından 50 yıl sonra, İsin şehri kralı olan İşmedagan tarafından Nippur'un kurtarılışı ve onarılışı büyük bir sevinçle dile getirilmektedir.

"Ne zaman yeniden onarılacak?" diye başlayan metin şöyle devam ediyor:

> Nippur'un Törenleri, bayramları kutlanamıyor artık.
> İnsanları yönetmek için tanrıların kararlar ve emirler verdiği,
> oturma yeri olarak kurdukları,

kutsal yiyeceklerini paylaştıkları şehir,
karabaşlı halkın gölgesinde serinlediği Nippur şehri yıkıldı.
Halkı kırlara yayılmış sığırlar gibi dağıldı.
Tanrıları artık onlara aldırmıyor.
Onun dolup taşan büyük kurumları harap olmuş, terk edilmiş yatıyor. Niçin Nippur'un çok olan mabetleri son buldu?
Ne kadar daha karabaşlı halk sürünecek?
koyunlar gibi ot yiyecek?
bedence ve ruhça acı çekecek?
Niçin müzisyenler, saz şairleri
günlerini yıkılmış şehirler, dağılmış aileler için sürgünde ağlamak ve ağıt yakmakla geçirsin?

İkinci kıtada şair Nippur'u konuşturuyor. O fena kaderi için üzülüp kederleniyor.

Âyin ve törenlerinin kutsallığı yok oldu,
halkı öldürüldü,
genç erkekleri ve kadınları kılıçtan geçirildi;
onun mabedi buzağısından ayrılmış bir inek gibi acı çekiyor.
Şarkıcılarının eski tatlı şarkıları, şimdi ağıda döndü.
Tanrı Enlil, bir zamanlar ülkenin baştacı olan mabedi Ekur'dan, önderlik yaptığı karabaşlı halkından yüzünü çevirdi.
Şehir nasıl yıkıldı, yağma edildi!!

Üçüncü kıta acı bir soru ile başlıyor:

Şehir! Ne zamana kadar kızgın beyin (Enlil) sana dönmeyecek ve artık yeter kederin demeyecek?
Neden o tuğlasını bıraktı ve
cıvıldayan kumrularını yuvalarından kaçırdı?
Neden tatlı müziğin çalındığı evden uzaklaştı?
Neden onunu *me*-leri kutsal değilmiş gibi bir kenara atıldı?

Neden bütün ülkede onun törenleri yapılamıyor?
Neden kaderi ilgisiz onunla?
Neden o tuğlasından sevinci uzaklaştırdı?
Neden onun kalbini gece gündüz ağıtla doldurdu?
Çünkü o şehrine karşı acı bir düşmanlıkla hareket ediyor.
Çünkü onun beyi elini kötü bir rüzgâr gibi ona döndürdü.
Evleri yıkıldı, temelleri söküldü, kazma ile altüst edildi,
kadın ve çocuklar öldürüldü, şehir bir yıkıntı yeri oldu.
Şehrin malları yağma edildi. Yönetimi karıştı.
Yiyeceği, içeceği götürüldü!
Ev'e, Ekur'a acı bir düşman gibi hareket edildi.
Ve onun için orada şarkıcıların söylediği tatlı şarkılar acı ve ağıt içinde onun *me*-sini terk etti.

4. bölümde Nippur'un kartarılıp yeniden yapılması umudu ortaya çıkıyor. Burada şehir konuşuyor:

Şarkıcıları, şairleri, saz şairleri onun acı kaderini,
ızdırap çeken ruhunu,
üzüntü içindeki kalbini, kutsal yerlerinin
ve bütün ülkesinin yıkılışını ağıtlarla dile getirdiğinden tüm "karabaşlılar"'ın babası, Bey Enlil ona (şehre) acıdı ve yeniden yapılmasını emretti.

Beşinci bölümde şair, önce Enlil'in şehrin gözyaşlarını, ağıtlarını kabul ettiğini bildiren bir haberi veriyor ve Enlil'e dua ederek yardım etmesini diliyor. Enlil de şehre acıyacağına ve ilgi göstereceğine, acılarını sevince döndüreceğine söz veriyor. O neşe ile şehrin başını dik tutacağını, ona karşı hiçbir kötülük yaptırmayacağını garanti ediyor ve böylece bölüm bitiyor.

Altıncı bölümde şair şehre konuşmasını sürdürüyor:

Onun kurtarılması hakkında uzun zaman söz verilemeyecek ama,

beyi ona acıdı ve onu kutsadı "artık yeter" dedi,
ona ruhun neşesini getirdi.
Oğlu güçlü Ninurta'yı onun koruyucusu yaptı
Hepsinden iyisi de sevgili çobanı (kral) İşmedagan'a,
kudretli Ekur'u onarmasını ve ona yakışır bir şekilde düzenlemesini, düşmanların yaptırtmadığı ayin ve törenleri ve dağılmış olan *me*-leri eski durumlarına getirmesini emrediyor.

Yedinci bölümde, şair Enlil'in acıması ile Nippur'un rahata kavuştuğunu, şehirden ağıtları uzaklaştırdığını, onun yerine mutluluğu getirdiğini, onun onarılması için emir verdiğini, bildiriyor. Bundan sonra:

Yüce ana Ninlil kocası Enlil'e evini onarması için dua ediyor.
Bu iki tanrı konuştuktan sonra
Enlil tanrıçanın yıkılmış evini eski haline döndürdü,
gözyaşlarını sevince çevirdi.
Onu dökülen içki kurbanlarının şırıltısı ile kaderlendirdi.
bağırdı: "yeter! Ne zamana kadar sürecek ağlama?!",
uzun krallık süresiyle onu kutsadı.
Enlil Gaşua mabedini kutsadı.
Enlil ve Ninlil ikisi birden Ekur'a kürsülerine kuruldular.
Sofraları yiyecek ve sert içkilerle donatıldı.
Karbaşlıları kendi yerlerine yerleştirmeye karar verdiler.
Enlil her tarafa dağılmış "çocukları annelerinden ayrılmış" olan,
başları nerede rahat oldu ise oraya sığınan halkı, Nippur'a döndürdü.

Sekizinci bölümde artık ülkenin büyük şehirlerinin onarılması ele alınmış. Bunlar; Bilgeliğin vatanı Eridu, kırda kurulmuş Ur, tanrıların kullandığı Uuruk-Kullab, "An'ın kutsal fahişesi gibi gücü sona eren" Zabalam, An'ın "yüce kılıcı" Lagaş, eski zamanlarda kurulmuş olan Girsu, barbar Titmunlar tarafından işgal edilmiş olan

Umma, Sumer ve Akad'ın önder şehri Kiş, tatlı su ve bol tahılla takdis edilmiş Mardu, son olarak İşmedagan'ın başkenti olan ve Tanrı Enlil, Enki ve Ninmah tarafından uzun süre devam etmesi öngörülen, güçlü kahraman Ninurta'ya devredilen, "An'ın yüce kızı", ülkenin rüya yorumcusu, muhteşem mabedinde serinleyen ve oğlu Damu'nun yabancı ülkeleri ele geçirmesi gerekli olan tanrıça Ninisinna'nın oturduğu İsin şehirleri sayılmaktadır.

Dokuzuncu bölümda şair, Enlil'in şimdi Nippur'a ve bütün Sumer ve Akad ülkesine getirdiği bolluk ve rahatlık günlerini anlatıyor: Bunlar, Nippur'un başını yüce tuttuğu, Ekur'un bolluk günleri, Sumer ve Akad'ın genişlediği, evlerin yapıldığı, tarlaların etrafının çevrildiği, tohumların çıktığı, ahırların, ağılların yapıldığı, yokluğun varlığa döndüğü, ülkede adaletin olduğu, koyunların bol kuzu doğurduğu, keçinin çok oğlak yaptığı günlerdi.

Onuncu bölümde onarım konusu genişleyerek devam ediyor. Bu kez İşmadagan tarafından Nippur ve özellikle Ekur'da tanrıların kürsülerine bol bol konan yiyecek kurbanlarının sevinci anlatılıyor.

Onbirinci bölümde şair, Enlil'in halkına sağladığı mutlu günleri sıralıyor. Bunlar, insanın arkadaşına fena söz söylemeyeceği, oğlun babaya saygı göstereceği, insanlığın hüküm süreceği, saygın kişinin saygın olmayandan saygı göreceği, ağabeyin kardeşten saygı göreceği, güçsüzün güçlüden yakınmayacağı, nezaketin geçerli olacağı, istenilen yere korkusuzca gidileceği, güneşin girdiği ülkeden karanlığın kovulacağı, soluyan varlıkların neşeleneceği, bölümü ve acının uzaklaşacağı günler.

Son bölümde İşmedagan'ın acıma ile yaptığı işler anlatılıyor. O merhametli Enlil önünde gözyaşlarını döktükten sonra dağılmış *me*-leri düzene koyuyor, bırakılmış törenleri yeniden başlatıyor. *Giguana*'yı bolluk, rahatlık ve neşe ile dolduruyor. Merhametliliği, insalcıllığı, dindarlığı ile memnun ettiği, dualar ve yakarılar yaptığı Enlil, ona halkının güvenlik içinde yaşayacağı mutlu bir saltanat süresi sağlıyor.

Şair *"büyük dağ, yerin ve göğün hakimi Enlil'in yüceliği ile halkı gurur duyacaktır"* diyerek sonunu bağlıyor.[2]

Diğer bir ağıt da, Yeni Sumer çağının başkenti Ur'un, doğudaki dağlık bölgede oturan Elamlılar ve onların komşusu Su halkı tarafından yakılıp yıkılması ve III. Ur hanedanının son kralı İbbisin'in 25 yıllık saltanat sürdükten sonra Elam'a sürgün götürülmesi üzerine yazılmıştır. Şiir tarzında yazılan metin 450 satır kadardır. Şiir yıkılan şehirler, mabetlerinden atılan tanrı va tanrıçaları saymakla başlıyor. Başta Enlil ve Ninlil şehirleri Nippur'u düşmanlara bırakmışlar. Arkasından Keş, İsin, Uruk, Eridu ve Lagaş gibi bütün şehirlerin tanrıları onları izlemiş. Terk edilen şehirler, içlerindeki mabetler, hatta tuğlaları bile acı ile inliyor.

Düşman bir fırtına gibi ağıllardaki, ahırlardaki hayvanları sürüp götürmüş. Sokaklar insan ölüleriyle dolmuş, hazineler, ağıllar, ahırlar boşalmış, kanallar, tarlalar, bahçeler terk edilmiş, halk ve en önemlisi kral sürgün olarak götürülmüş. Ur şehrinin baştanrısı Ay Tanrısı olan Nanna, onun karısı Ningal. Bir tanrıça Ningal'e, son bölümü de Tanrı Nanna'ya hitaben yazılmış.

Fena bir fırtına zamanı döndürdü.
Ve yok etme kanunu olan kasırga kükredi.
İyi yöneticilerin günündeki
Sumer'in eski ve haklı düzenini yok etti.
Ülkenin şehirleri şimdi yıkıntı halinde.
Ağızlar ve başların kan içinde yüzdüğü,
Yıkılmış olan şehirlerde çığlıkların yükseldiği,
Göğün parçalandığı, yerin yarıldığı gün,
gök karardı, ortalık yeraltı dünyasına döndü.
Düzenli yapılmış şehirler çanak gibi parçalandı.
Karabaşlı halk öküzler gibi boğazlandı.

2 Bu metin S.N. Kramer'in *Tarih Sumer'de Başlar* (çeviren: Muazzez İlmiye Çığ, Ankara, 1998, s.212-217) kitabından alınmıştır.

Fırat ve Dicle nehirlerinin suları boşaldı.
Onların boş kıyılarında,
Yalnız fena otlar büyüdü.
Onların kaynakları kurudu.
Tekneler yiyecek taşıyamadı.
Tarlalarda tahıl yerine acı otlar yetişti.
Halkın yiyecek, içeceği yoktu.
Onlar susuzluktan kıvranan balıklar gibi can verdi.

Caddelerde insanlar yürümeye cesaret edemedi,
Onlar, içinde yalnız kıtlık ve ölüm olan
Yıkılmış şehirlerde üzüntü içinde duruyor.
Tarlalarda kazma dinleniyor.

Kuzulayan koyunların
Ağılları ve ahırları şimdi çöle döndü
Nerede şimdi çitlerin arkasındaki besili koyunlar?
Nerede şimdi kuzulayan koyunlar?
Kanalların suları acılaştı.
Tahıl tarlalalrını ot kümeleri kapladı.
Kırlarda şimdi "acı veren" otlar büyüdü.

Çobanlar koyunlarını kırlarda süremiyor.
Sığırların ağılları boş kaldı.
Onlardan ne süt, ne yağ taştı.
Anne koyun kuzulamıyor.
Kırlarda hoplayıp zıplayan yaban hayvanları ölü şimdi.
Hayvanlar dinlenecek yer bulamıyor şimdi.
Anneler artık çocuk yapamıyor,
Baba kibarca karısına seslenemiyor
Sevgili kocasının göğsünde neşelenemiyor,
Çocuklar annesinin ayağında sallanamıyor,
Süt nineler ninni söyleyemiyor.

Göl yağma edildi, etrafı sazlık
Bakımlı çiçeklikler ayakla çiynenmiş
Güzel meyvelikler, bahçeler sararmış solmuş.

Tanrıların kanunu ve kararı kaldırılmış oldu.
An ülkesine kızgınlıkla baktı
Enlil düşmana iyimser baktı
Nintu kendi işini bıraktı.
Enki akıntılara yeni yol verdi.
An ve Enlil de ona uydu.

İnsanlar ülkelerinden alınıp
Düşman ülkelerine sürüldü.
Akşam üstü Subarlar onlara hakaret etti.
Doğuda Elamlılar onları küçülttü.

Kralın evi yabancı oldu,
Hükümdar küçümsenerek bakılan yabancı ülkelere gitti.
Nerden bulacağız haklı kararları?
Yazık! Sumer'in kralı sarayından ayrıldı.
İbbisin Elam ülkesine,
Uzak Anşan sınırına yuvası dağılmış bir kuş gibi,
Yabancı ellere, vatanını asla
Göremeyeceği yerlere götürüldü.

Enlil ve An bu kaderi verdi,
An'in sözünü kim değiştirebilir?
Enlil'in önerisine kim karşı koyabilir?

Tanrıların kararı kanunu kaldırdı,
An ülkesine kızgınlıkla baktı,
Enlil'in düşmana bakışları iyimser oldu.
Nintu kendi işini bıraktı,
Enki akıntılara yeni yol verdi. An ve Enlil de ona uydu.

Ey Sumer! korku ülkesi! insanlar şaşkın ve perişan!
Kral gitti. Çocuklar inliyor ağıttan.[3]

Aynı ağıttan Ur'un Tanrıçası Ay Tanrısı'nın karısı Ningal'e hitaben yazılmış bir bölümü:

Ey kraliçe! Kalbin nasıl dayanıyor, nasıl canlı kalabiliyorsun?
Ey Ningal! Kalbin nasıl dayanıyor, nasıl canlı kalabiliyorsun?

Kenti yıkılmış dürüst kadın! Şimdi nasıl durabiliyorsun?
Ey ülkesi yok olan Ningal! Kalbin nasıl dayanıyor?
Ülken yıkıldıktan sonra, nasıl durabiliyorsun?
Evin yıkıldıktan sonra, kalbin nasıl dayanıyor?
Kentin bambaşka oldu, nasıl durabiliyorsun?
Evin gözyaşları evi oldu, kalbin nasıl dayanıyor?
Kentin harabeye dönmüş, sen onun hanımı değilsin artık
Kazmaya terk edilen doğruluk evinde sen şimdi otumuyorsun.
Halkın kesip biçenlerin eline düşmüş, sen onların kraliçesi değilsin
Gözyaşların yabancı gözyaşları oldu, ülken ağlamıyor artık!
Ona "yakarış gözyaşları" olmayan yabancılar yerleşti.
Ülken ağzı sımsıkı kapalı biri gibi şimdi,
Kentin harabeye dönmüş, nasıl durabiliyorsun?
Evin soyulmuş yatıyor, kalbin nasıl dayanıyor?
Ur tapınağı rüzgâra terk edilmiş, sen nasıl durabiliyorsun?
Onun guda rahibi keyfli olarak yürümüyor artık, kalbin nasıl dayanıyor?
Onun en'i Gipar'da oturamıyor, sen nasıl durabiliyorsun şimdi?
Onun övücüleri seni övemiyor şimdi
Nanna baba, senin işip-rahibin kutsal kabını gereğince hazırlayamıyor,

3 H. Schmöckel, *Das Land Sumer,* s. 78-80; A. Falkenstein und Von Soden, *Sumerischie Hymnen und Gebete,* s. 189.

Kutsal giguna'daki rahibin keten giyenemiyor,
Ekişnugal'de seçilmiş olan dürüst en- (rahip) tapınaktan Gipar'a neşeyle gidemiyor.
Kentin harabeye dönmüş, sen onun hanımı değilsin artık!
Senin bayram evin Ahu'da bayram yapamıyorlar,
Kalbe neşe veren tigi müziği ub ve ala çalgısıyla senin için çalınamıyor.
Karabaşlı halk bayramın için yıkanamıyor.

Şarkıların ağlamaya dönüştü,
Tigi müziğin ağıda dönüştü
İneğin ağıla getirilmedi, yağı senin için hazırlanmadı,
Koyunun ağılda durmuyor, sütü sana verilmiyor.
Sana yağını getirenler, çoktandır ahırdan senin için getiremiyor,
Sana sütünü getirenler, çoktandır ağıldan getiremiyorlar.
Balığını getiren balıkçıları kötü kader yakaladı.
Magur- gemileri için yapılmış ırmakların içinde otlar büyüyor,
Arabalar için hazırlanmış yollarda dağ dikenleri büyüyor.
Ey kraliçem! Kentin, annesi olan senin için ağlıyor.
Bozuk sokaktaki çocuk gibi, Ur seni arıyor,
Herşeyini kaybetmiş adam gibi, ev kollarını sana açmış!
Doğruluk evinin tuğlası, insan gibi senin için "nerede o" diyerek ağlıyor.
Ey kraliçem! Evden ayrıldın, kentten ayrıldın!
Daha ne kadar kentte düşman gibi, kenarda duracaksın?
Ey Ningal ana! daha ne kadar düşman gibi kenarda duracaksın?
Kentinde sevilen bir kraliçe olmana rağmen şimdi yüzüstü bırakıldın!
Halkın tarafından sevilmene rağmen, yüzüstü bırkıldın!

Ey Ningal ana! Bir inek gibi ahırına! Bir koyun gibi ağılına!
Bir inek gibi eski günlerdeki ahırına, bir koyun gibi yerine!
Küçük çocuk gibi odana! Ey kız! Haydi evine!

Tanrıların kralı An sana "yetsin" desin!
Senin için kentini eski haline getirsin!
Senin için Ur'u eski haline getirsin, kraliçeliğini yaptırtsın sana!

Ağıdın son bölümü Ur'un baştanrısı Nanna'ya hitaben yazılmış:

Çok eski günlerde, zamanın başladığı günlerde,
Ülkenin ilk oluştuğu günlerde,
Ey Nanna! İnsanların sana taptığı,
Ayaklarının dibinde yattığı,
Sessiz mabetlerde, gözyaşlarını sana getirdikleri günlerde,
Onlar önünde şarkılar söylerdi.
Böyle olan karabaşlı halk senden uzaklaştı,
Onları yeniden kendine saygılı yap!
Harap olan şehirlerle birlikte
Gözyaşlarıyla sana yalvarsınlar!
Ey Nanna! Şehrin yenilenen yapılarıyla görünsün sana!
İnsanların şahsi tanrısı sana selam hediyesi getirsin!
Ey Nanna! Üzüntülü halk sana yakarıyor,
Ey Nanna! Ülkene acı!
Ey bey Aş-im-babbar,[4] kalbinin isteğine göre çözüm için çabuk ol!
Ey Nanna! Sana yakaran günahkâr adam
Senin kalbini yumuşatsın!
Senin karşında duran hakiki yakarıcılara
Ey Nanna! İyi gözle bak!
Kötülüklerden izdırap çekenlerin kalpları,

4 Ayın yeniay olarak görünüşü.

Sana arınmış olarak görünsün!
Ülkede iyi olanların kalpleri sana iyi görünsün!
Ey Nanna! Şehrin yenilendikten sonra,
Onlar sana şükürler olsun, diyecekler.

Bu ağıt dolunayda Ur'daki Ay Tanrısı Nanna'nın mabedi Egalmah önünde, bir kısmı harp, birkısmı def ile çalınıp söyleniyordu.

Yıkılan Ev

Bu kısa metin İsin şehrinin başmabedinin yıkılışına ait bir ağıt. Bu şehrin baştanrıçası ile diğer önemli tanrılar kendilerini tanıtmakla başlıyor metin. Arkadan eski mutlu günler hatırlanıyor. Harap olan şehirde, yıkılan bu evde vaktiyle şölenler yapılır, yemekler yenir, müzük çalar, şarkılar söylenirdi. Kocalar ve çocuklarla oturulurdu. Enlil tanrılar meclisinde vermiş bu yıkma kararını. Şiirin sonunda Baştanrıça Nininsinna'nın yeniden aynı yaşamı bulma isteğiyle son buluyor.

Heybetli köpek başlı Nininsina[5] benim,
Baş hazinenin yöneticisi Nintiugga benim,
İçsalonun yöneticisi Hedibkug benim,
Larak'ın hanım, Ninaşte benim
gümüş gibi arpa başağı dolu
evin yöneticis Ezina benim,
Kutsal yer Nigingar'ın hanımı Gunura benim
Vaktiyle iyi yiyecekler yenen
benim evim,
Artık iyi içkiler içilmeyen

5 Nininsina "İsin'in kraliçesi"; başı köpek başı. Şifa Tanrıçası. Burada sözü edilen tanrıçalar İsin panteonundan, fakat haklarında fazla bilgi yok. Nintinugga (Nintiluba'da okunuyor) "ölüleri dirilten hanım" anlamında. Bu da Şifa Tanrısı olmalı. Hedibkug'un ne olduğu bilinmiyor, anlamı "kutsal Hedib". Ninaşte'nin anlamı "yerin veya şehrin hanımı". Ezina Tahıl Tanrıçası. Guruna Tanrıça Damu'nın kızkardeşi. Nigingar, vaktinden önce doğan bebeklerin mezarları bulunan bir mabet.

Benim evim,
İyi yerinde oturulamayan
Benim evim,
İyi yataklarda yatılmayan
Benim evim,
Kutsal taş kaplarda yenilemeyen
Benim evim,
Bronz kaplarda içilemeyen
Benim evim,
Yemek masası hazırlanamayan,
Elleri yıkamak için kutsal testiden su dökülemeyen,
Kutsal davulun vurulmadığı,
Kutsal harbin çalınmadığı,
inleyen kutsal çalgının inlemediği,
çalparanın tatlı tatlı şakırdamadığı,
kamış flütümün sesi çıkmadığı,
utların çalınamadığı
ağıtların kalbi sakinleştirmediği,
yağlanan birinin (rahip) neşe ile şarkı söyleyemediği,
mutlu kocanın benimle oturamadığı
benim evim,
tatlı çocuğun benimle bulunamadığı
benim evim!
Hanımı olduğum, asla vazgeçemeyeceğim,
asla vazgeçemeyeceğim
Benim evim!
Artık içinde oturamıyorum.
Babam onu yenilesin!
Ne zaman? Yenilesin!
Sen verdin onun kaderini!
Babam Enlil yenilesin!
Ne zaman? Yenilesin!

Sen verdin o kaderi.
Ben evime gireyim, evime gireyim!
Yatayım, yatayım!
Depoma gireyim, gireyim içine!
Yatayım, yatayım!
Ben yatayım evimde, onun iyi yatağında!
Sandalyesinde oturayım, onun sandalyesi iyidir!
Gula'nın[6] defle söylenen ağdı.

Tarihte İlk Mersiyeler

Bir ölünün arkasından üzüntüleri bildirerek yazılan dizelere mersiye denir. 1957 yılına kadar Sumer'de mersiye türü edebi metin bilinmiyordu. S.N. Kramer tarafından iki ayrı müzede üç mersiye metni bulunmuş, kopyaları ve çevrileri yapılmıştır. Bunlardan ikisi Ludingirra adlı şair tarafından karısının ve babasının ölümü dolayısıyla keleme alınmış. İşin ilginç yanı, her iki mersiye 4 sütunlu bir tablete yazılmış. Biri 112 satır, diğeri 66 satır. Ne yazık ki, satırların birçoğu kırık. Yazar tabletin sonunda konuların adını ve kaçar satır olduğunu bildirmiş. Üçüncüsü, adı bilinmeyen biri tarafından adı bilinmeyen bir kıza, haberci olan sevgilisinin uzak diyarlardaki ölümünü ve cesedinin getirilişini bildiriyor. Bunlar birçok bakımdan önemli. Bundan binlerce yıl önce ölenin arkasından duyulan acıyı dile getirmesini, baba ve eşin ölümündeki kederin bugünden farklı olmadığını göstermektedirler. Ayrıca Sumer'de Güneş'in geceleri yeraltında dolaşarak tekrar doğduğuna, Ay'ın da görünmediği ayın son gününde uyduğuna inanıldığını, Güneş Tanrısı'nın yeraltında ölüleri yargıladığını, Ay Tanrısı'nın da ölülerin yaptıkları işlere göre kaderlerini saptadığını öğreniyoruz.

6 Tanrıça Ninisina'nın diğer adı.

Üçüncü olarak sözünü ettiğimiz mersiyede şair 9 satırlık ilk bölümde güzel sözler ve benzetmelerle kıza habercisinin ölümünü bildiriyor. İkinci bölümde kız konuşuyor. Kız ihtimal ölü töreni için kekler, meyve, hurma, üzüm, elma, incir şarap, bal, süt, soğuk, sıcak su, sandalye, yatak gibi şeyler hazırlayacağını anlatıyor. Üçüncü kısımda ceset gelmiş, ama yürüyemiyor, konuşamıyor, göremiyor. En sonda da ölü için yapılan törenden söz ediliyor. Bunlardan başka, ölen veya kaybolan bir tanrının arkasından duyulan üzüntüleri dile getiren mersiyeler de vardır. Ağıtlar, mersiyeler ve ilahiler mabetlerde çalgılar eşliğine çalınıp söylenmiştir.

Habercinin Ölümü

Habercin yaklaşıyor, hazırla kendini!
Ey kız! Habercin yaklaşıyor, hazırla kendini!
Senin sevgili habercin yaklaşıyor, hazırla kendini!

Ey haberci! Ey haberci!
Çok uzaklardan olan senin habercin,
Uzak kırlardan, yabancı yollardan gelen habercin,
Uzak günlerden gelen kırlangıcın,
Kabaran sularla nehirde sürüklenen yusufcuk kuşun,
Dağlardan sürüklenerek gelenin,
Dağ gibi yükselen nehirde yüzenin,
Senin yaban keçin dağları aşıp geliyor.
Senin habercin baş rüzgâr tarafından taşınıyor,
Senin habercini rüzgâr ve fırtına sardı.
Fena falı olan habercin, ağlayan göz olan habercin,
Kederli kalp olan habercin,
Kemikleri büyük tufanla yutulan habercin,
Sürüklenen habercin! Güçlü akıntı da başı asılmış gibi duruyor.

Habercim gelince onun için büyük şeyler yapacağım,
Ona kırların baharatını ve kekler vereceğim.
Ona tarlanın meyvesini sağlayacağım,
Ona kızartılmış arpa, hurma sağlayacağım.
Ona acı, tatlı bira sağlayacağım,
Ona asmanın üzümünü sağlayacağım,
Ona geniş toprağın elmasını sağlayacağım,
Ona geniş toprağın incirini sağlayacağım,

Benim habercim gelince ona büyük şeyler sağlayacağım,
Ona sıcak ve soğuk su sağlayacağım,
Ona üstünlük ve özgürlük sağlayacağım,
Ona temiz elbise, ince yağ sağlayacağım,
Ona sandalye, tabure sağlayacağım,
Ona kullanılmamış yatak sağlayacağım,
Ona ahır ve ağıllardan süt, kaymak sağlayacağım.

Benim hebercim! O geldi, fakat yürümüyor,
Gözleri var, fakat beni görmüyor,
Ağzı var, fakat benimle konuşamıyor.

Habercim geldi, yaklaş! O gerçekten geldi, yaklaş!
Ekmek yaptım, onu temizledim,
El değmemiş içki kabından,
Kullanılmamış bir çanaktan,
Su döktüm, toprak onu içti.
Onun için duvarı iyi yağla yağladım,
Yeni elbisemi onun sandalyasına giydirdim.

Ruh geldi, ruh gitti!
Benim habercim dağda çarpıldı, dağın kalbinde- O ölü şimdi!!

Ludingirra adlı bir şairin Nanna adlı babası için yazdığı Mersiyede, oğlu uzak diyarlardayken baba, yaşadıkları Nippur şehrinde

herhangi bir kaza sonucu yaralanıp ölmüş. Şiir, çocuğun Nippur'a çağrılışı ile başlıyor. Ondan sonra babanın meziyetleri sayılıyor. Her satırın sonunda "o hastalandı" deniyor. Sonra babanın şiddetli hastalığı ve ölümü anlatılıyor. Bu kötü haber uzak ülkelerde bulunan oğluna ulaşıyor. Bu haber üzerine dönen oğlu bunu yazmış olmalı.

Ayni şairin karısı için yazdığı mersiyede Navirtum adlı bir kadının ölümünün bildirilmesiyle başlıyor. Ondan sonra onun ölümünden dolayı Nippurluların üzüntüsü tasvir ediliyor. Öyle ki, o sırada yapılması gereken önemli dinsel ayinler bile yapılamamıştır. Bundan sonra Navirtum'un kocası Ludingirra'nın acıklı sözleri başlıyor. En sonunda ölen şahıs, kocası ve çocukları için dua geliyor.

Ölen babası için yazdıkları:

Ben Ludingirra, yanan kalbimle yazıyorum bunları:
Ey bir saldırıda ölen babam!
Ey şeytanca bir tuzakla öteki dünyaya göçen Nanna!
Karın şimdi dul kaldı.
O doğuran biri gibi çığlıklar atıyor.
Dinmek bilmeyen gözyaşları döküyor.
Bir kral oğlu gibi yiyip içen,
Ballı yağlı sofralarda oturan biz oğulların,
Acı gözyaşları döküyoruz senin için.
Sevgi dolu kalplerle yas tutuyoruz senin için.
Ey babam kalbin dinlensin!
Ey Nanna ruhun huzur bulsun!
Çocukların şanını yazsın!
Kızların evlensin!
Karın iyi olsun, akrabaların çoğalsın!
Mezarında bira, şarap ve yiyecekler eksilmesin!
Ailenin duaları süresiz devam etsin!
Tanrın yardımcın olsun!

Ludingirra'nın ölen karısı için yazdıkları:

Kötü bir göz annelerin en büyüğüne geldi,
Tatlı hanıma, annelerin güzeline kötü bir göz geldi.
Tecavüz edilen küçük kuşun yuvasına ağ düştü.
Navirtum, bereketli vahşi inek gukkal kabı gibi kırıldı.
Nippur bulutlarla kaplandı,
Şehir halkı izdırapla inledi.
Sonu gelen o kadına çok yazık!
Altın bir heykel gibi yatan onun için halk acı ile inledi.
Ona bakan erkek nasıl kederlemeyecek!?
Ozanların tatlı sözlü şarkıları,
Şimdi ağıt ve inlemey döndü.
Onun sevgili kocası yapyalnız!
Ludingirra, onun sevgili kocası yapyalnız!
Nerede şimdi o güzel ağız, çekici ağız,
Cana yakın ağız? Senin için haykırayım!
Nerede şimdi benim alımlı silahım,
Görkemli okluğum? Senin için haykırayım.
Nerede şimdi benim şahane elmasım? Senin için haykırayım!
Senin hayat yolun, anılardan silinmesin,
senin adın gelecek günlerde de anılsın!

Bundan sonra kocası, çocukları ve evi için iyilik temenni ediliyor. Kadın için ise yeraltı dünyasında, onu güneş tanrısının aydınlığa çıkarması, buna karşın hastalık ve ölüm cinlerinin yok olması isteniyor.

Çoban Tanrısı Dumuzi cinler tarafından yeraltına götürülürken kırlarda yaptığı ağıttan bir bölüm:

Onun kalbi gözyaşlarıyla doldu,
Kırlara gitti o!
Çobanın kalbi gözyaşlarıyla doldu,

Kırlara gitti o!
Dumuzi! Kalbi gözyaşlarıyla doldu,
Kırlara gitti o!
Boynundan kavalını aldı,
Bir ağıt yaptı.
Omzunda sopa taşıyarak ağladı, ağladı.
Ey kır! Kalbim gözyaşlarımla doldu,
Bir ağıt yap benim için!
Ey bataklık, bir ağıt yap benim için!
Ey yengeç, bir ağıt yap benim için!
Ey kurbağa bir ağıt yap benim için!
Annem ağıt sözleri söylesin benim için!
Annem Sirtur ağıt sözleri söylesin benim için!
Beş ekmeği olmayan annem ağıt sözleri söylesin!
On ekmeği olmayan annem ağıt sözleri söylesin!
Ben ölünce anneme bakan olmayacak,
Annemin istediğini getiren olmayacak.
Eğer annem öldüğüm günü bilmezse,
Siz kırlar! Beni doğuran anneme bildirin!
Kızkardeşim, benim küçüğüm gibi, ağlayın benim için!

Tanrıça İnanna'nın ölen kocası Dumuzi için söyledikleri:

kırlarda çayırlarda kendini tutamıyor o,
sel gibi göz yaşları döküyor kocası için,
Çoban Dumuzi
İnanna'nın güveyi,
Arali'nin beyi, çoban tepesinin beyi!
Benim şimşirim su içemiyor,
Benim kavağım su yolunda neşelenemiyor.
Kavağım kökünden söküldü,
Asma dalım bahçedeki yatağında su içemiyor.
Asmam koparıldı.

Delikanlım dönmüyor.
Biriciğimin başını toprak örtmüyor.
Biriciğim evinde yaşlanamayacak.
Biriciğim kaynatasının evine nişan hediyesi getiremeyecek,
Biriciğim asla evlilik hediyesi getiremeyecek
Biriciğim asla genç karısıyla sevişemeyecek.
Biriciğim asla çocuk yapamayacak.

Yine İnanna'dan:

Gitti kocam, tatlı kocam,
Gitti aşkım, tatlı aşkım.
Sevgilim götürüldü şehirden.
Onu kefenine saramadan
Güveyim alındı elimden.
Dumuzi yaşamıyor artık.
Derelere tepelere sordum,
Nerede kocam?
Nerede kavalı?
Onu rüzgâr çalıyor şimdi.
Nerede tatlı şarkısı?
Onu rüzgâr söylüyor şimdi.

Dumuzi'nin annesi Sirtur:

Kalbim kaval gibi inliyor oğlum!
Kırlarda dolaşan oğlum,
Yakalandı cinlere.
Kuzumu yitirdim,
Oğlağımı yitirdim.
Kalbim kaval gibi inliyor.
Ey hain kırlar!
Koşup gezdiği yerlerde

Oğlum casız yatıyor.
Kalbim inleyen kaval gibi çalıyor.
Onu bulmalı, görmeliyim yavrumu!

Dumuzi'nin kız kardeşi Geştinanna:

Ey benim kardeşim! kimdir senin kardeşin?
Benim!..
Senin için kararan gün
Benim için de kararır.
Senin için ağaran gün,
Benim için de ağarır.
Kardeşimi bulacağım,
Kaderini paylaşacağım.

Şairin ağzından:

İnanna acı çekiyor,
Kocası gitti elinden.
Vah kocasına! Vah genç sevgiliye!
Vah evine! Vah kentine!
Dumuzi Uruk'tan alındı.
O Eridu'da yıkanamayacak,
Kutsal yerde sabunlanamayacak.
İnanna'nın annesine kendi annesi gibi bakamayacak.
Dumuzi için yas tutanların acısı çok.
O kılıç çekemeyecek,
Gençlerle yarışamayacak.
Evde acı var!
Evde inilti var!
Yayık sessiz, sütü yok.
Çanak kırıldı Dumuzi yok,
Rüzgâr süpürdü ağılı yok.

Üçüncü Ur sülalesini kurup Yeni Sumer çağını başlatan Kral Urnammu'nın ölümünü şiir halinde anlatan 6 sütunlu bir tablet bulunuyor. Ne yazık ki, kırık yerler pek çok. Yazıları bozuk olan metnin baş kısmında onun savaşta ve barışta yaptığı başarılı işlerden söz ediliyor gibi. Daha sonraki satırlarda, "savaşta o çanak gibi parçalandı" sözünden onun savaşta öldüğü sonucuna varılıyor. Urnammu 18 yıl krallık yaptıktan sonra ölüyor. Sarayda cenazesi etrafına ailesi, akrabaları ve Ur halkı toplanıyor. Bundan sonra yeraltına gidişi anlatılıyor.

Sumerlilerin inanışına göre ölüler Kur denilen yeraltına gidiyor. Kral giderken yeraltı tanrılarına, orada bulunan önemli şahıslara verilmek üzere sığır ve koyundan oluşan kurbanlar, silahlar, deri torbalar, giyecek, süs eşyası, mücevher gibi çeşitli hediyeler konuyor. O yeraltında ünlü ölüler tarafından selamlarla karşılanıyor.[7] Oturması için hazırlanan yer gösteriliyor. Kendisine kardeşi saydığı Gilgameş tarafından yeraltı kuralları anlatılıyor. Götürdüğü hediyeleri yeraltının 7 tanrıları olan Nergal'e, tanrıçası Erşkigal'e, hastalık cini Namtar'a, Hubişag'a, Tanrı Dumuzi'ye, Gilgameş'e kendi saraylarında sunuyor. Ayrıca Dimpimekug ve "yeraltı kâtibi" de alıyor bu hediyelerden payını. Urnammu'nun bu zengin hediyeleri nasıl yeraltına götürdüğü belli değil.

Yeraltında 6-7 gün bu merasimlerle geçtikten sonra, Sumerlilerin onun arkasından ağlamaları, acı ile haykırışları ona ulaşıyor. Tamamlamadan bıraktığı Ur'un surları, henüz kutsal olarak temizlenmemiş sarayı, uzun süre göğsünde sıkamadığı karısı, dizlerinde sevemediği çocuğunun ağlamaları onun yeraltındaki huzurunu bozuyor. O da acı ile feryada başlıyor. Ne yazık ki, onun bu feryadına ait satırların hemen hepsi kırık. Okunabilen bazı kalıntılara göre, o tanrılara gerekli hizmet ve saygıyı gösterdiği halde onlar kendilerine gerek duyduğunda ona yardım etmediklerinden,

7 Kralın yeraltında selamlanması, Hz. Muhammed'in göğe çıkarken eski peygamberler tarafından selamlanmasını hatırlatıyor.

karısının, arkadaşlarının ve ona destek olanların onun için gözyaşı döktüklerinden, ağıt yaptıklarından söz ediyor.[8]

Agade'nin Lanetlenmesi: Ekur İntikam Aldı

Bu metin ilk bakışta bir ağıt dibi algılandı. Çünkü Agade'nin yıkılması ve harap edilmesi vardı, fakat sonradan diğer ağıtlara benzemediği anlaşıldı. Daha çok şiirsel bir dille yazılmış tarihsel bir belge olarak kabul edildi.

Agade'nin Lanetlenmesi

Ekur'a saldırmaya cesaret eden, Enlil'e karşı çıkan şehir!
Ekur'a saldırmaya cesaret eden, Enlil'e karşı çıkan Agade!
Koruların toz ... gibi yığılsın!
Çamurların (tuğla) çukurlarına dönsün!
Tuğlaların Enki tarafından lanetlensin!
Ağaçların ormanlarına dönsün!
Onlar Ninildu tarafından lanetlensin, ağaç olsun!
Boğazlanan öküzlerin yerine, dulların boğazlansın!
kesilen koyunların yerine çocukların kesilsin!
Fakirlerin, onların değerli çocukları suda boğulmaya zorlansın!
Agade! Neşeli bir kalple yapılan sarayın harabeye dönsün!
Törenlerin, şölenlerin yapıldığı yerlerdeki,
Yıkıntıların tepesinde tilkiler kuyruğunu sallasın!
Kanaldaki teknelerinin çekme yolunda ottan başka bir şey büyümesin!
Araba yollarında dikenden başka bir şey büyümesin!

8 Samuel Noah Kramer, *The Sumerians, Their History, Cultur and Character,* s.131-132.

Kanal teknesinin çekildiği yolda ve iskelede yaban keçileri ve böcekler, yılan, dağ akrepleri olduğundan hiçbir insan yürüyemesin!
Kalpleri sakinleştirici bitkilerin büyüdüğü ovalarında kamış ve dikenden başka bir şey büyümesin!
Agade! Tatlı akan sularının yerine acı su aksın!
Kim "bu şehirde yerleşeceğim" derse, oturacak yer bulamasın!
Kim "Agade'de yatacağım" derse, yatacak yer bulamasın!

Bunu yazan tarihçi bu lanetlenmenin yerine geldiğini şu dizelerle anlatıyor:

Kanal ve teknelerinin çekildiği yollarda ottan başka bir şey büyümedi.
Araba yollarında inilti otundan başka bir şey büyümedi.
Kanal teknelerinin çekildiği yollarda ve iskelelerde,
Yaban keçileri, böcekler, yılanlar ve dağ akrepleri yüzünden kimse yürüyemedi.
Kalbi yatıştıran otların büyüdüğü ovalarda "ağlayan kamış" büyüdü.
Agade'de akan tatlı su yerine acı su aktı.
"bu şehirde oturacağım" diyen, kalacak iyi bir yer bulamadı.[9]

9 Samuel Noah Kramer, *The Sumerian,* s.64.

SUMER EDEBİYATINDA BİLGELİK METİNLERİ: ATASÖZLERİ VE DEYİMLER

Atasözleri bir milletin aklını, zekâsını, nükte yapma yeteneğini, ruhunu anlamaya yarar. Modern yazarlar "bir halkın iç yaşantısının en güvenilir indeksi atasözleridir" diyorlar.[1] Bunlar yüzyıllar boyu birçok deneyimin sonucu oluşan ve halkların psikolojisini yansıtan en doğru veriler olarak kabul edilmektedir.

Geçen yüzyıla kadar ilk yazılı atasözlerinin *Tevrat*taki "Süleyman'ın Atasözleri" kitabı olduğu biliniyordu.[2] Mısır hiyeroglif yazıları okununca, onlardan yüzlerce yıl önce Mısır'da atasözleri kitabı olduğu anlaşıldı. Ardından, daha da önce yazılmış Sumer atasözlerinin varlığı ortaya çıktı.

Sumerlilerin gelip yerleştikleri Mezopotamya (Irak) topraklarında atasözlerine ait ilk belgeler Ninive'den (yeni adı Koyuncuk) çıkarılan Asurbanipal Kitaplığı arasında bulunmuştur. Bu belgelerde atasözleri, Akadca veya üst satırda Akadca, altta Sumerce olarak yazılmıştı. O zamanlar henüz Sumerce çözülmemiş olduğundan, Sumerce olanlar anlaşılamamıştı. Sumerliler Asurbanipal'den en az bin yıl önce siyasal yaşamdan çekilmelerine ve Sumer dili yerine Akadcanın geçmiş olmasına rağmen, her konuda olduğu gibi Sumer atasözleri de kendilerinden sonra gelen halklar yoluyla varlığını sürdürmüş, hatta bazıları zamanımıza kadar gelmiştir.

1 Abraham Cohen, *Ancient Jewish Proverbs,* s.13.
2 Sumer atasözleri bulununca, bunun onlardan etkilendiği saptandı.

Yalnız Sumerce yazılı atasözlerini kapsayan tabletlerin büyük bir kısmı 1889-1895, 1949-50 yıllarında Sumer'in kültür merkezi olan Nippur'daki kazılarda bulunmuştur. İlk kazılardan ele geçen tabletler 1883 müzeler nizamnamesine göre İstanbul Arkeoloji Müzesi ile Philadelphia Üniversite Müzesi arasında paylaşılmıştı. Bu nedenle Sumer atasözlerine ait tabletlerin bir kısmı İstanbul'da, diğer kısmı Philadelphia'da bulunuyor. Samuel N. Kramer'in Sumer edebi metinleri üzerinde çalışmak için İstanbul'a gelmesiyle birlikte yaptığımız çalışmalarla bunlar yayınlandı. Diğer müzelerde bulunanların bir kısmı başka bilim adamları, bir kısmı S.N. Kramer tarafından yayınlandı. Yapılan çalışmalara göre, Sumer atasözleri yüzyıllar boyu ağızdan ağıza gelerek MÖ 1800-1900 yılları arasında Sumer öğretmen ve yazarları tarafından toplanarak çeşitli kitaplar haline getirilmiştir. Bu kitaplar Sumer okullarında okutulmuş, öğrenciler tarafından alıştırma olarak tek tek veya bölüm bölüm kopya edilmiştir. Yazıya yeni başlayan çocuklar kile mercimek şekli vererek tek tarafına veya iki tarafına birer atasözü yazmışlar. Daha ilerlemişlerin alıştırma tabletleri dörtgen şeklinde. Bunlara atasözü kitaplarından bölüm bölüm kopya edilmiş. Bunların bazıları sütunlara ayrılmış. Bazen bu sütunların sol tarafına güzel bir yazı ile öğretmen yazmış, sağda da öğrencinin fena bir yazısı ile onun kopyası bulunuyor. Bazen de tabletin bir sütununa matematik alıştırması, diğerine de atasözleri yazılmış.

Bu öğrenci tabletlerinden, Sumer okullarının her aşamasında atasözlerinin okutulduğunu öğreniyoruz. Onların eğitim programına alınmalarının nedeni belki de yazılarının akılda kalacak şekilde sade, ahlaki yönden, güzel söz ve ifade bakımından eğitici bir karakterde olmalarından dolayıdır. Bu tabletlerde aynı atasözlerinin birbiri arkasından yazılmış olmaları, bunların kalıplaşmış kitaplardan kopya edildiğini gösteriyordu. Bunlara göre 15 atasözü kitabı olduğu tahmin ediliyor. Ne yazık ki, bu kitaplar tam olarak bulun-

madı. Fakat ilk kez Dr. Edmond Gordon,[3] tabletlerdeki sıralanmalara dayanarak yayınlanmış veya yayınlanmamış 170 tabletten iki atasözü kitabını meydana çıkardı. Kitabın birinde 202, diğerinde 164 atasözü bulunuyor.[4] Bunların tamamlanmasında İstanbul arşivinden yayınlanmış ve oldukça çok satır sıralarını veren iki büyük tablet ile otuza yakın parçanın bir hayli yararı olmuştur.

Tabletlerin yüzyıllar boyu toprak altında kalmaları nedeniyle yazıların bir kısmı bozulmuş, bir kısmı kırılmış. Bu yüzden okunamayan, anlaşılamayan bölümler bulunuyor. Ayrıca atasözlerinin kısa cümlelerden oluşması, konunun arkası önü bulunmamasından atasözlerinin anlaşılması, verilecek anlamın saptanması çok zor. Buna rağmen Dr. Gordon uzun bir araştırma ve sabır isteyen bu çalışmayı başarmıştır. Yine de çevirisi yapılamayan bir hayli metin vardır.[5]

Uzunlukları 1-7 satır arasında değişen atasözleri ve deyimler Sumer yaşamındaki her konuya değinmiştir. Onlarda çevre, doğa (nehirler, bataklıklar, iklim, hayvanlar, bitkiler ve madenler); ekonomi (tarım, hayvan çiftçiliği, sanat ve endüstri, ticaret ve ulaşım, balıkçılık ve avcılık); sosyal yaşam (eğitim, din, adalet, aile, kadın-erkek, evlilik, arkadaşlık, kölelik, fakirlik-zenginlik); politik ku-

3 Edmond I. Gordon, *Sumerian Proverbs Glimpses of Everyday Life in Ancient Mesopotamia,* Philadelphia, 1959.

4 Yukarıdaki kitapta (s.6) belirtildiğine göre, yalnız Nippur'dan 500'den fazla Sumer atasözlerine ait tablet bulunmuş. Bunlardan 15 kadar atasözü kitabı olduğu anlaşılıyor. Ancak ikisinin rekontrüksiyonu yapılmıştır.

5 Bu konuda en büyük çalışma S.N. Kramer tarafından gerçekleştirilmiştir. O, çeşitli müzelerde bulunan Sumer atasözlerini kopya ederek, yayınlattırarak Dr. Gordon'un ve diğer bilim adamlarının çalışmalarına sunmuştur. İlk çevirilerini de kendisi yapmıştır. S.N. Kramer, *Sumerian Literary Texts from Nippur in the Museum of the Ancient Orient at Istanbul,* New Haven, 1944, s. 40; *Bulletin of the American Schools of Oriental Research,* Baltimore, 122, s. 29; *Belleten,* 16, s.363; *Tarih Sumer'de Başlar (History Begins at Sumer),* çeviren Muazzez İ. Çığ; Orientalia M.S. 22, s.190, s.90 ve daha başkaları. Son yayınlanan: Bent Alster, *The Sumerian Proverbs.*

rumlar (şehir ve ülke) ile ilgili konular bulunuyor. Bu konulara göre gruplandırılarak yazılmış tabletler.[6] Bunlardan bazılarının zamanımızdaki atasözleriyle aynı anlama geldiği, hatta bazılarının aynı kelimelerle anlatıldığını görüyoruz.

Bu atasözleri 4000 yıl önce derlenip yazılmış. Çoğu yazılmadan önce ağızdan ağıza tekrarlanmış. Dilleri, çevreleri, gelenek ve görenekleri, siyasal, ekonomik, dinsel yapıları bizden çok farklı, buna rağmen onların bizim davranışlarımızı, kararsızlıklarımızı, kadere bağlılığımızı yansıtmaları çok ilginç.

Yanlış davranışını kadere bağlayan biri:

1- "Kötü bir yıldızın altında doğmuşum" diyor.
Fakirlik için,
2- Fakir yaşamaktansa ölmeli
Ekmeği olursa tuzu olmaz,
Tuzu olursa ekmeği olmaz
Eti olursa kuzusu olmaz
Kuzusu olursa ekmeği olmaz.
3- Fakir adam gümüşünü kemirir durur.
4- Fakir adam borçlanır ve sıkıntıya düşer.

Bizdeki "malın var mı, derdin var"a karşılık:

5- Gümüşü olan mutlu olabilir
Arpası olan mutlu olabilir
Hiçbir şeyi olmayan rahat uyur.

Bizdeki "insan arkadaşından azar" karşılığı:

6- Ben iyi bir cins at idim
Bir katıra dokundum, araba çekmek
ve arpa taşımak zorunda kaldım.

6 Bu kitaplarda atasözleri cümlenin ilk kelimesine göre gruplandırılmıştır. Buna karşın *Tevrat*'ta bir gruplandırma yapılmamıştır.

"Ye kürküm ye"ye karşılık:

7- İyi giyinen kimsenin önünde herkes eğilir

"Dereyi görmeden paçayı sıvadı"ya karşılık:

8- O tilkiyi henüz yakalamadı, ama tasmasını yapıyor

"Yağmurdan kaçarken doluya tutuldu"ya karşılık:

9- Yaban öküzünden kaçarken
yaban ineği karşıma dikildi

"Çok el işte, az el aşta"ya karşılık:

10- El ele adamın evi yapılır
Mide mideye adamın evi yıkılır

Bizdekilerle aynı olanlar:

11- Açık ağıza sinek girer
12- Ayağını yere sıkı bas
13- Gözden uzak, gönülden de uzak

Lafı çok uzatmamak için, anlamları tam verilen atasözlerini, yorumlarını okuyucuya bırakarak veriyoruz:

14- Benimki dursun, seninkini kullanayım diyen kimse arkadaşlarının yanında zor sevilir. "Bencillik."
15- Bulduğunu söyleme, kaybettiğini söyle.
16- Mal, konacak yer bulamayan uçan kuşlara benzer. "Malına güvenme."
17- Çiçeğini şimdi toplama sonra meyvesini yiyeceksin.
18- Kim çok yerse uyuyamaz.
19- Kalpteki düşmanlık getirmez, dildir düşman eden.
20- Bir yalan söyle, sonra doğruyu söylesen de yalan sayılır.
21- Bey gibi yaparsan köle gibi yaşarsın, köle gibi yaparsan bey gibi yaşarsın.

22- Uzak yerlerde gezen yalancıdır.
23- Az yemek, güzel yaşamak.
24- Arkadaşlık bir gün sürer, akrabalık süresizdir.
25- Tatlı bir söz herkesin dostudur.
26- Seven bir kalp evi yapar, nefret eden bir kalp evi yıkar.
27- Evde huzursuz bir kadın cinlerden fenadır.
28- Seçtiğin kadınla evlen, istediğin çocuğu yetiştir. (1.46)
29- Kimin karısı ve çocuğu yoksa burnunda halkası yoktur.
30- Çöl matarası adamın hayatı, pabucu adamın gözü, oğlu sığınağı, karısı geleceği, kızı adamın üzüntüsü (evlenmesi yüzünden), gelini şeytanıdır.
31- Çiftleşmeden gebe kalınmaz, yemeden şişmanlanmaz.
32- Silahı az olan devlet, düşmanı kapısından atamaz.
33- Düşman ülkesine gidip onu yağma ederseniz, düşman da gelir sizin ülkenizi yağma eder.
34- Neşeli bir kalp gelin, üzüntülü bir kalp güvey.
35- Neşelenmek için evlenmek, geçtiğini düşününce boşanmak.
36- Borç para keder getirir.
37- Kocam benim için toplar, oğlum benim yığar. Keşke sevgilim de balıktan kılçığı çıkarsa!
38- Baharatın hiçbiri kadın kadar güzel kokmaz.
39- Annenin sözüne tanrının sözü gibi kulak ver.
40- Öleceğiz sarf edelim, yaşayacağız biriktirelim.
42- İlk arpa iyi olacak, nasıl bilelim? Son arpa iyi olacak nasıl bilelim?
43- Adalet ile kim ölçüşür? Adalet can bağışlar.
44- Boynu kesilmiş olanın, boynunu sen de kesme!
45- Tanrı Ningişzida'ya (ölüm tanrıçası) beni yaşat deme!
46- Fena bir günde doğmuşum. Sakin bir şehre girsem orası kanla dolar, sığ suda gemiye binsem gemi batar.
47- Bir ev boş yere, tarla harmana yakın olmalıdır.

48- Bela tanrılardandır önlenemez.
49- Bir kadına harca "diyen" dost, "tutumlu ol" diyen düşman!
50- Kahramanların anasının lokması yağa batmıştır.
51- Kahramanın anasının çorbası yağlı ballı da olsa, ölen oğluna ağlamadan duramaz.
52- İstenmeyen bir hüküm kabul edilir, fakat beddua asla!
53- Saray bir gün doğuran bir anne, ertesi gün ağlayan bir annedir.
54- Sana bir sır verildiyse yayılması kolaydır.
55- Bedduaya beddua ile karşılık vermc, çünkü ikinci bedduayı getirir.
56- Adaletin gemisi rüzgârda yürür, Tanrı Utu (adalet tanrısı) ona bir liman arar.
Fenalığın gemisi de rüzgârda yürür, fakat Utu onu kumlara götürür.
57- Sumerce bilmeyen kâtip nasıl bir kâtiptir!
58- Eli ağzına göre işleyen kâtip, işte senin için iyi kâtip!
59- Tatlı sesi olmayan bir şarkıcı, gerçekten zavallıdır o!
60- Çırak hep kirli gezer.
61- Bir beyiniz, bir kralınız olabilir, ama asıl korkulacak vergi memuru.
62- Köpeği olmayan şehirde, tilki müfettiş olur.
63- Gemici savaş adamıdır.
64- Bugün gideyim, yarın gideyim diyor, gideyim demekle boş vakit geçiriyor.
65- Kısır bir inek gibi yavrusunu arıyor.
66- Yıkanmamış elle yemek yeme.
67- Huysuz bir oğlu annesi doğurmamalı, tanrısı onu yaratmamalı.
68- Tüccar fiyatları nasıl indirir!
Nasıl yağı arpayı azaltır!

Fiyatları indiriyorlar ama gramajda azalıyor! Bizde ise fiyat artıyor, gramaj iniyor.

69- Kim dünyaya gelmişse bir gün ölür.

70- Bir anda üzüntüye kapılan adam birdenbire perişan olacaktır.

Sabah akşam arası mizacı değişenler için:

71- Eğer aç iseler ölmüş gibidirler,
Eğer tok iseler tanrılarla yarışırlar,
Eğer işleri yolunda ise göğe uzanmış gibidirler,
Eğer sıkıntıda iseler, yeraltında imiş gibi olurlar.

72- Yürürken ayağını sıkı bas.

73- Tilki yaban boğasının ayağına basmış; "incittim mi seni" demiş.

74- Damat eve ne getirir, kaynata ona ne verir?

75- Birçok kadınla evlenmek insan işi, çok çocuk yapmak tanrı işi.

76- Kim lord gibi bina yaparsa köle gibi yaşar, kim köle gibi bina yaparsa lord gibi yaşar.

77- Kötü şeyler konuşulunca, kötülük gelebilir.

78- Zenginlik kanatlıdır, bir anda uçar gider.

79- Büyük insanların (saygın olanların) kavgası, küçük insanların kavgasından fenadır.

80- Alınan yiyecek geri verilemez (çünkü yenmiştir).

81- Ticaret şehirde başlar.

82- Bir sır söylenirse, o kadınlar meclisinde açığa vurulur.

83- Eğer sana biri fena söz söylerse, karşılık verme, yoksa daha ağır olur.

84- Bir kimsenin düşüncesiz konuşması, kılıç gibi keser.

85- Kâtip olan sen yükseksin, aşağı bir adam değilsin.

86- İnanna (aşk tanrıçası) kimi beğenmezse, o sevişmede başarılı olamaz.
87- İlkel olan iyi yemek bilemez.
88- Çalınan bir yiyeceği bir hırsız ile yeme!
89- Bir hırsız bütün hırsızlara inanır.
90- Kadın tüccara çok ödediğini, fakat karşılığında çok az aldığından yakınıyor.
91- Bir kirlangıç ile yaz gelmez.
92- Bir arslanın önünde et yemek bir saray felaketi olur.
93- Hiçbir şeyi kemik gibi köpeğin önüne atma!
94- Bir köpeğe nazik davranılırsa, o sevimli bir köpek olur.
95- Köpeğe söz dinleme öğretilir.
96- Köpek kendi yuvasını bilmez.
97- Öküzler sürer, köpekler arkları bozar.
98- Demircinin köpeği örsü devirmez, onun yerine su kabını devirir.
99- Köpek bir ziyafete gitmiş, oradaki kemileri görünce, "şimdi gideceğim yerde daha çok yiyecek bulurum" demiş.
99- Dişi köpek gururla "yavrularım ister geyik renginde, ister sarı gri olsun, ben onları severim".
100- Aslan ağıla gelince köpek eğirilmiş yünden bir tasma taşır.
101- Borç almak sevişmek gibi kolaydır, fakat onu geri ödemek çocuk doğurmak gibi zordur.

Buraya kadar yüzlercesinden ancak bir kısmını verdiğimiz atasözleri içinde, aradaki 4000 yıla rağmen, davranışlarımıza, psikolojimize ve bugüne ters düşen, bu da anlamsız diyebileceğimiz bir konuya rastlamadığımızı söyleyebiliriz, değil mi?

Beni çok etkileyen ve her fırsatta kullandığım iki atasözü de şöyle:

102- Boş vakit geçirdin neye yaradı.
103- Biliyorsun neden öğretmiyorsun.
104- Biranın posası ekşi ise, bira nasıl tatlı olur?
105- Yalnız tanrısal güneş altındaki tanrılar ebedidir, fakat insanlığın günleri sayılıdır, bütün uğraşılar boş!
106- Ezelden beri olmayan şey, genç bir kadının kocasının kucağında gaz çıkarmasıdır.
107- Sen başını nasıl döndüreceğini bilmeyen bir boğa gibisin.
108- Evde savurgan bir kadın, hastalığa tutulmuştur.
109- Çok kadınla evlenmek insancıl, çok çocuk ise tanrısal.
110- O kadının ekmeği, temiz olmayan (ay başılı ?) bir kadının ekmeği gibi olsun ve hiçbir erkek yemesin! (Bu bir beddua!)
111- Evde fena bir kadınla yaşamak, bütün cinlerden daha kötüdür.
112- Sadık olmayan bir kocanın penisi, sadık olmayan bir kadının vulvasından daha iyi değildir. (1.59)
113- Kocam bana sadakatsiz, diyor. Siz erkekler de kadınların (vulvası) arkasından koşuyorsunuz.
114- Sadakatsiz erkek, kadınları (vulvayı) kovalar. Namussuz erkek iki oraklıdır. (1.56)
115- Kötü bir penis, kötü bir vulvaya bile zarar verir.
116- 7 delikanlı doğuran anne güçsüz yatıyor. (1.141)
117- Çocuk doğuran bir kadın, hasta bir kimseden daha çok hastadır. (1.93)
118- Daha çocuklar doğurabilecek 8 delikanlı annesi (sevişmek üzere baygın yatıyor.)
119- Sen geniş elbiseli bir kadınsın, bırak da ondan bana bir kuşak keseyim! (1.76)
120- Sen istersen uzun elbise giy, ben kısa giyeceğim.

121- Birçok adam dolu tekneye kocamı bindirmem.

122- Çocuk doğuran kadın, hasta bir kimseden daha çok hastadır. (1.93)

123- Bir kadının sarf etmek dostu ise, hasis komşusu onun düşmanıdır. (1.70)

124- Tatlı bir kadın çalı toplamak için kıra gitmez. (1.26)

125- Çirkin bir kadınla evlenme, çirkin bir çocuk sahibi olma! Buna razı olurum ve hemen kendime kutsuz bir kalp yaratırım. (1.51)

126- Kötü çocuğu annesi doğurmamalı, tanrısı yaratmamalı. (1.57)

127- Payını kabul et, anneni mutlu et! Dakik ol, tanrını mutlu et. (1.145)

128- Dik kafalı bir erkek belki yatışabilir, dik kafalı dişi sürüklenir. (1.56)

Bu da ağabey ile kız kardeş arasında geçen bir konuşma. Anlaşılan kıza seçilecek koca hakkında. Burada erkek ve kız kardeş arasında yakın bir bağlılık görülüyor:

Ağabey: kız ben senin ağabeyinim, senin için seçemem.

Kız: Kimi seçeceksin? Benim gibi yaşayan biri olsun! Tam benim yaptığım gibi rüzgârda baharat,... çiğde yağ yesin.

Sözlerimi, ölümsüz Atatürk'ü kanımca tam olarak niteleyen çok anlamlı bir Sumer atasözü ile bitiriyorum:

129- Bilge kişi karanlıkta ışık, çıkmaz sokakta yol bulandır.

l- Bir eşek derede yüzüyormuş. Bir köpek ona yaklaşmış ve "yenmen için ne zaman çıkacaksın?" demiş.

2- Bir köpek sahile doğru gitmiş. Orada kemikleri görünce "şimdi gideceğim yerde daha çok yiyecek bulabileceğim" diye oradan uzaklaşmış.

3- 9 kurt avlanmaya giderken, onuncu gelip onlara katılmış. 10 koyun bulup öldürmüşler. Sonradan gelen kurt pek akıllı imiş. "Şimdi ben size bunları bölüştüreyim" demiş. "Siz 9 tanesiniz, size bir koyun, ben bir taneyim, 9 koyun bana" deyip kendine göre kardeş payı yapmış.

4- Tilki bir gün Tanrı Enlil'den, kendisine yaban öküzünün boynuzunu takması için yakarmış. Tanrı da isteğini yerine getirmiş. O arada yağmur ve rüzgâr başlamış. Tilki inine girmek için koşmuş. Fakat boynuzları büyük geldiği için kapıya toslamış. Yağmur gittikçe çoğalmış, rüzgâr dondurucu bir şekilde esmeye başlamış. Tilki ölecek soğuktan. Boynuzları istediğine bin pişman olmuş. "Ah bir sabah olsa da tanrıya bunları geri aldırtabilsem" diye söylenmiş durmuş.

4- Tilki kendi yuvasını yapmaya üşendi, arkadaşının yuvasına fatih olarak girdi.

5- Arslan tuzak çukuruna düşer. Tilki yukarıdan geçerken onu görüp, "papuçların evdedir, gidip getireyim mi?" diye alayla sorar.

6- Arslan cılız bir keçi yakalamış. Keçi, "beni serbest bırak, sana arkadaşım olan şişman bir koyunu vereceğim" demiş. Arslan, "seni bırakırsam, bana adını söyle" demiş. Keçi arslana yanıt vermiş: "Benim adımı bilmiyor musun? Benim adım 'sen zekisindir'" demiş. Birlikte ağıla gittikleri zaman arslan, "artık ağıla geldik, seni bırakıyorum" diye kükremiş. Keçi çitin arkasına geçince, "beni bıraktın ya! Sen ne kadar zekisin! Sen şimdi koyun değil, beni bile yiyemeyeceksin" demiş.

Tartışmalar

Okuldan yeni diploma almış kendilerini beğenen iki gencin tartışması:

- Abdal, okul vebası, sen cahil, Sumerceden haberi olmayan, senin elin berbat, doğru dürüst kalem tutamaz. Yazı yazmayı beceremez, imla yazamaz. Şimdi de kalkmış benim gibi kâtip olduğunu söylüyorsun!

Arkadaşı cevap veriyor:

- Ben senin gibi kâtip değilmişim demekle, ne demek istiyorsun? Sen bir belge yazarsan anlaşılmaz. Yazdığın bir mektup okunamaz. Bir yeri parsellemeye gidersen, yapamazsın. Kavgalı iki kardeşten birinin haklı veya haksız olduğuna karar veremezsin. Tablet yazmaya hiç yeteneği olmayan biri varsa o da sensin! Senin ne işe yarayacağını kimse bilmez.

- Ben senin söylediklerinin en iyisini yaparım, ama sen tam tembelsin!

Aritmetikten haberin yok. Çarpmaları yanlış yaparsın, uzunluk ve genişlik ölçülerini karıştırırsın, kare, üçgen ve dairenin ölçümlerini alamazsın.

Kavga biraz daha sürdükten sonra okulun büyüklerinden biri araya giriyor:

- Niçin birbirinize böyle davranıyorsunuz? Neden birbirinize fena sözler söylüyor, hakaret ediyorsunuz? Bu aynı zamanda sizi okutan öğretmenlerinize de hakaret sayılır. Sizin gibi davrananlar için ne yapmaktan hoşlanırım bilir misiniz? Odundan bir sopa alıp sizi adamakıllı dövüp ve ayaklarınıza bakır bir zincir takarak odaya kapatıp iki ay okuldan dışarı bırakmazdım, diyor.

Saban İle Kazma'nın Tartışması

Sumer ülkesinde ne gibi işler yapıldığını ve bu işlerde çalışan işçilere nasıl önem verildiğini, saban ile kazmanın tartışmasını içeren edebi bir metinden öğreniyoruz.[1]

Sumerliler yaz ile kışı, bakır ile gümüşü, kuş ile balığı, tahıl ile davarı, ağaç ile kamışı karşılıklı tartıştırarak, onlardan hangisinin daha yararlı olduğunu ortaya koymuşlardır. Bunların izleri Türklerde ve genç antik ve ortaçağ Avrupa'sında saz şairlerinin karşılıklı atışmalarında görülmektedir. Bu tartışmalarda ilk yazılanlar üstün gelmektedir. Kazma ile sabanın tartışması, kazmanın gülünç bir tarifiyle başlıyor:

Hey kazma! İple bağlı,
Dişbudak ağacı dişli, kavaktan kazma!
Denizağacı dişli, ılgından kazma!
İki dişli, dört dişli kazma!
Kazma, zavallı herif! Hep kucağını gevşeterek,
Kazma sabana meydan okuyor.

Bunun karşısında kazma, kendi yaptığı fakat sabanın yapamayacağı işleri sayarak meydan okuyor:

Ben büyütürüm, sen neyi büyütürsün?
Su hızlanırsa onu bentlerim.
Sepeti toprakla dolduramazsın sen,
Çamuru karamaz, tuğla yapamazsın sen,
Temelleri atamaz, evler yapamazsın sen,
Eski surların altını onaramazsın sen,
Saygın adamın çatısını düzgün yapamazsın sen,
Caddeleri düzeltemezsin sen,

1 S.N. Kramer, *Tarih Sumer'de Başlar (History Begings at Sumer)*, çeviren: Muazzez İlmiye Çığ, Ankara, 1990, s.274-280.

Saban! Ben büyütürüm, sen neyi büyütürsün?
Ben genişletirim, sen neyi genişletirsin?

Bu meydan okumaya kızan mağrur saban, kendisinin ulu Tanrı Enlil tarafından yaratıldığını, kral ve asillerin gözdesi olduğunu söylüyor:

Hey kazma! Ben sabanı yüce tanrı yarattı,
Ben Enlil babanın soylu çiftçisiyim.
Şunumun ayında tarlada bayram kutlanırken,
Kral benim için öküz, koyun kurban eder.
Taştan kaplara bira döker.
Davullar, dümbelekler çalar.
Bütün saygın kimseler yanımda yürür.
Halk neşe ile bakar bana.
Açtığım arıklar kırları süsler,
Tahıl hasat edildikten sonra,
Ambarları doldururum.
Yetimler, dullar, yoksullar,
Kamış sepetleri alır,
Dağılmış başakları toplarlar.
Tarlaya saçılan samanımı,
Sumugan'ın hayvanları gelince
Halka taşıttırırım.
Hey kazma! Miskince hendek açan kazma,
Ömrünü pis çamurda geçiren,
Prens eline yakışmayan,
Sapını ancak köle tutan,
Acı sözlerle bana saldıran sen,
Kendini benimle karşılaştıran sen,
Şimdi defol kırlara! Seni yeterince gördüm

Kazma bu aşağılamalara yanıt veriyor:

Hey saban! Kamışlığı su basınca
Gel de gör beni!
Nehir ve kanal yol değiştirince
Sular coşarak akınca,
Her şey batağa dönünce,
Ben kazma onun etrafına set yaparım,
Onu güney, kuzey rüzgârı yıkamaz.
Çayırlıkta su çekilince,
Islak toprak işlenecek duruma gelince,
Hey saban! Ben senden önce girerim tarlaya.
Onun tabanını setlerim, kenarlarını temizlerim senin için.
Tarlanın ortalarını yığarım senin için,

Kazma konuşmasını, sabanın beceriksizliğini vurgulayarak sürdürüyor. Sabanın durmadan tamir istediğini, çalışması için 6 öküz, 4 adam gerektiğini ve az çalıştığını belirtiyor:

Tarlada çalışan (sen) her şeyi ayak altına alarak,
Öküzlerin altı, adamların dört, sen on birincisisin.
Yetenekli işçiler tarla işinden kaçar
Şimdi kendini benimle karşılaştır bakalım!
Benden sonra tarlaya girdiğinde,
Kökler, dallar birbirine dolaşınca,
Senin dişin kırılır, onarılmak ister.
İşçin nefretle "şu saban bozuk" der.
Sonra senin için marangoz tutarlar,
Koşum yapanlar kaba postu hazırlar,
Pis deriyi başına geçirinceye kadar uğraşır dururlar!
Benim çalışma sürem on iki aydır,
Fakat sen saban dört ay çalışabilirsin.
Sekiz ayda boş otursun.

Kazma bundan sonra işçi sınıfının durumunun iyileşmesi ve geçimlerinin sağlanması için yaptıklarını anlatıyor:

Ben kazma şehirde yaşarım
Benden çok sayılan biri yoktur
Sahibime ev ve ahırlar yaparım.
Ahırları büyütür, ağılları genişletirim.
Kili karıştırır tuğla yaparım.
Temelleri kazar evleri yaparım.
Suların altını temizlerim.
Saygın adamın çatısını hava girmez yaparım.
Tanrımızın tapınağını ben yaptım,
Onu kırmızı kil, sarı kil, çok renkli kille süsledim.
Benimle çalışan işçiler,
İyi yapılmış evlerde serinlerler.
Ateşin önünde yan gelirler,
Fakat sen saban onların partisine giremezsin.
Onlar yerler, içerler, ücretleri ödenir.
Böylece onların karı ve çocuklarının geçimini sağlarım.
Ayrıca gece, gündüz tarlada çalışan işçiler için de
Şehirdeki gibi oturup dinlensinler, diye
Nehir kıyısında bir kule yaptım.

Kazma bunları söyledikten sonra ikisi birden yüce tanrı Enlil'e giderek "insanlık için hangimiz daha yararlıyız?" diye soruyorlar. Tanrı kazmayı daha yararlı bulmuş. Saban buna çok üzülmüş ama ne yapsın, tanrı kararı, karşı gelinemez ki.

"Tanrı kazmayı neden yararlı bulmuş, saban da insanları besliyor, aç yaşanmaz ya!" diye düşünülebilir. "Saban yalnız karın doyurmayı, buna karşın kazma evleriyle, görkemli tapınaklarıyla, düzgün yollarıyla, evsiz barksız, yiyeceksiz bırakılmayan işçileriy-

le koskoca bir uygarlığı simgeliyor. Şu halde Sumerliler karın doyurmaktan çok uygarlığı, insanların uygar olmalarını ön görüyor." Tahıl yerine doğada birçok yiyecekler bulunur, fakat uygar olmak kolay değil. İnsanların akıl ve yeteneklerini birleştirip onlara yön vermek gerek. Bu da kuşkusuz kısa zamanda olamaz. Bu tartışmada, uygarlık tarihi bakımından sosyologlara ve antropologlara bir hayli bilgi var.

TARİHTE İLK KADIN ŞAİR

Tarihteki her konu gibi kadın şairi de ilk olarak Sumer topraklarında buluyoruz. Bu şair bayan hem bir prenses, hem de önemli bir mabedin başrahibesi. O ilk Akad Kralı I. Sargon'un kızı (MÖ 2400). Sargon, kendinden hemen hemen 1000 yıl sonra onun ağzından yazılmış bir şiire göre, bir rahibenin çocuğuymuş. Bu şiir şöyle:

Ben Agade'nin kralı büyük kral Sargon!
Annem yüksek bir rahibe idi, babamı bilmiyorum.
Yüksek rahibe annem beni gizlice doğurdu.
Beni bir kamış sepete koydu, onu ziftle kapladı.
Beni nehre bıraktı, dışarı çıkamayacaktım.
Nehir beni sürükleyerek su çekici Akki'ye götürdü.
Akki sudan çıkardı, kendi oğlu gibi büyüttü beni.[1]

Görüldüğü gibi, Sargon'un annesi rahibe olduğundan onu gizlice doğurup, Musa gibi sepet içinde suya bırakmış. Çünkü Sumerlilerde rahibeler tanrının karısı olarak kabul edildiğinden, onlardan doğanlar tanrının çocuğu sayılıyor ve onun yaşamasına izin verilmiyor. Bunun için annesi onu gizlice doğuruyor[2] ve birisi alır dü-

1 Benjamin R. Foster, *From Distant Days, Myths, Tales and Qoetry of Ancient Mesopotamia,* (America 1995), s.165.

2 Meryem gibi. *Kur'an*'da Ali İmrân Suresi, ayet 35-37'de yazıldığına göre, Meryem'i annesi daha doğurmadan önce mabede adamış ve orada büyümüş. Orada gebe kalınca Tanrı'nın çocuğu olarak öldürülmesin diye gizlice doğurmuş İsa'yı. O da bu yüzden kendini Tanrı'nın oğlu olarak kabul etmiş.

şüncesiyle suya bırakıyor. Sepeti bulan Akki adındaki sucu onu büyütmüş ve Kiş sarayına içkici başı olarak vermiş.

Sargon çok akıllı olmalı ki, sarayda yaşarken Kiş Kralı Zababa'nın hastalığından ve güçsüzlüğünden yararlanarak önce Kiş krallığını ele geçirmiş. Daha sonra Sumerlilerden öğrendiği askerlik tekniği ve bilgilerle diğer şehir krallıklarını da yavaş yavaş ele geçirerek sınırları Anadolu'ya kadar uzunan bir imparatorluk kurmuştur. Bu imparatorluğun kuzeyi Akad, güneyi Sumer olarak adlandırılmış onun tarafından. Bir de bu imparatorluk için Agade isimli görkemli bir başkent yaptırmış. Fakat ne kadar güçlü olursa olsun idare ettiği halk oranın yerlisi Sumerlilerdi ve onlar yazılarıyla, sanatlarıyla, bilimleriyle büyük bir uygarlık kurmuşlardı. Bu halkı yıkmak kolay değildi. Bu yüzden onların beğenisini kazanması, onlarla dost olması gerekti. Bunun için onların tanrılarını, özellikle Aşk Tanrıçası İnanna'ya İştar adı vererek kendi koruyucu tanrısı kabul etmiş ve başkent Agade'yi bu tanrıça kurmuş gibi göstermek için bir de şiir yazdırmıştır. Bu şiir şöyle:

İnanna Agade'yi, kendi evini altınla doldurdu.
Parlak evini, kendi evini gümüşle doldurdu.
Onun ambarlarını nasıl da bronz ve lacivert taşla doldurdu!
O, yaşlı kadınlara danışılma hediyesi verdi.
O, yaşlı erkeklere danışılma hediyesi verdi.
Genç kızlara dans eğlencesi verdi.
Delikanlılara silah kullanmayı verdi.
Çocuklara kalp sevinci verdi.
Onların dadıları tanbur çaldı.
Şehrin içinde arp sesleri yükseliyordu.
Şehrin dışında flüt ve davul sesleri yankıyordu.
Gemiler görkemli görünüyordu.
Bütün ülke güvenlik içinde idi.
Halkın gördüğü hep güzelliklerdi.

Sargon kızı Enheduanna'yı, Tanrıça İnanna'nın babası Ay Tanrısı Nanna'nın Ur şehrindeki görkemli Ekişnugal adlı mabedine başrahibe yapmıştı. Enheduanna, yalnız birçok din adamının başı olarak bu mabedi ve Uruk şehrindeki gök tanrısı An'ın mabedini yönetmekle kalmıyor, aynı zamanda Sumer tanrı ve mabetlerini öven birçok ilahiler yazıyor. Sistematik bir teolog olduğunu gösteren bu ilahiler kendisinden en az 600 yıl sonraya kadar varlığını sürdürmüştür. Onların kopyaları yapılarak çeşitli şehirlerin ve okulların kitaplıklarına alınmış, oralarda okunmuş, üzerlerinde çalışılmış ve şarkı olarak söylenmiştir. Enheduanna'nın varlığını yalnız şiirleriyle değil, arkeolojik bulgularla da biliyoruz. Onun adı bulunan iki mühürle bir de taştan yapılmış disk bulundu. Bu disk üzerinde hem kendisinin, hem de üç yardımcısının kabartmaları var. Kendisi profilden görünüyor, üzerinde rahibe kıyafeti olan saçaklı elbisesi bulunuyor. Fakat bunlardan en etkili olanı kuşkusuz edebi yazıları, daha doğrusu şiirleridir. Bunlar hem Sumerce, hem de kadın dilinde yazılmıştır. Sumer'de kadınların yazdığı veya onların ağzından yazılan edebi eserler kadın dilindedir. Hatta hadımlara ait olanlar da öyle.

Biz burada 153 satırlık bir şiirden bölümler vereceğiz. Bu şiir, en az 50 kopyaya ait parçalar toplanarak tamamlanabilmiştir.[3] Yine de arada kırıklıkları ve bozuklukları dolayısıyla tamamlanamayan, anlaşılmayan yerleri vardır. Bu şiir dinsel, tarihsel ve politik bakımdan önemlidir. Bu şiirden verdiğimiz bölümleri şöyle sıraladık:

1- Aşk ve Savaş Tanrıçası İnanna *me*'lerin hanımı olarak öğülüyor[4]

2- Başkaldıran bir dağın yola getirilişi anlatılıyor (orada yaşayan insanları İnanna yola getirmiş).

3 William W. Hallo and J.J.A.Van Dijk, *The Exaltation of Inanna*, New Haven and London, 1968.

4 *Me*'ler bir tür tanrısal ögedir.

3- Uruk şehrinde Lugalanne adlı biri kral Sargon'a başkaldırıyor

4- Enheduanna Uruk'tan sürülüyor.

5- Uruk şehri lanetleniyor.

6- Enheduanna, fena durumundan kurtarması için, Tanrıça İnanna'ya yakarıyor.

Tanrıça İnanna *me*'lerin hanımı olarak öğülüyor

Bütün *me*'lerin kraliçesi, görkemli ışık,
Parıldayan giysisi içinde görkemli kadın,
Gök ve yerin sevgilisi,
An'ın (Gök Tanrısı) fahişesi, mücevherle donanan,
Yüksek rahibeliğe uygun olan,
Tiara giysisi içinde çekici olan,
Elinde 7 *me* tutan,[6]
Bütün *me*'lerin koruyucu kraliçem!
Sen dağlardan tufan getirensin!
Sen İşkur (Fırtına Tanrısı) gibi gürlersin
Göğün ve yerin İnanna'sı, sen biriciksin!
Ülkeye ateş, alev gibi yağmur olan
An'ın kutsal emri ile tanrısal sözleri söyleyen,
Yabancı ülkeleri yıkan
Fırtınaya kanat takan
Enlil'in sevgilisi
Sen ülkede uçarsın!
Şahlanmış Sin'in (Ay Tanrısı'nın diğer adı) kızı
Sen An'dan da yücesin

5 7 *me,* Sumerlilerin 7 büyük tanrısı olmalı. Bunlar: An, Enlil, Enki, Ninhursag, Nanna-sin, Utu ve İnanna'nın kendisi.

Başkaldıran bir dağın yola getirilmesi

Saygı göstermeyen dağda
Bitkileri lanetledin,
Onun yüce kapısını küle çevirdin!
Onun nehirlerinden kan akıttırdın
Onun ordusu sana gönüllü tutsak oldu
Dağılan güçleri isteyerek sana geldi.
Onun güçlü adamları isteyerek önünde geçit yaptılar
Kentin eğlence yerleri kargaşalıkla doldu.
Onun delikanlıları tutsak olarak sana getirildi

Başkaldıran Uruk şehri ve İnanna

"bu ülke senindir" demeyen şehir!
"seni meydana getiren babanındır" demeyen şehir!
Senin söylediğin kutsal emri, senin yolundan döndürdü,
Onun dölyatağından uzaklaştın!
Onun kadını kocasına sevgisini söyleyemedi.
Gece onlar çiftleşemedi
Kadın kalbinin kutsallığını kocasına açamadı.
Şahlanmış inek, Sin'in büyük kızı,
Kraliçe! Sana saygı gösteren An'dan da büyüksün!
Yaşam veren *me*'ye göre Kraliçelerin büyük kraliçesi
Kutsal dölyatağından çıkar çıkmaz seni doğuran annenden de büyüksün!
Bilgili, akıllı, bütün ülkelerin kraliçesi
Yaşayan canlıları ve insanları çoğaltan senin için
Bu kutsal şarkıyı söylüyorum.

Enheduanna'nın Uruk'tan sürülmesi

Kutsal *giparu*'dan önüne geldim.
Ben yüksek rahibe, ben Enheduanna,

Tören sepetimi taşıyarak bir neşeli şarkı söyledim
Fakat senin meydana getirdiğin o yerde oturamıyorum artık
Günün ışıkları yaklaşıyor
Benim üzerimdeki ışık yok oluyor
Gölge ışığa yaklaşıyor
Ve kum fırtınası gibi onu kaplayacak.
Benim tatlı sesim bozuldu,
Bana zevk veren her şey toza döndü.

Ey Sin! Göğün kralı! Bana ne yaptı bu Lugalanne?
An'a söyle, İnanna beni kurtarsın!
O, Lugalanne'nin erkekliğini alsın!
Dağlar ve tufan onun elinde, o beni ve şehri titretti.
Ona söyle! Kalbi benim için sakinleşsin!
Ben Enheduanna ona bir dua yapayım
Gözyaşlarımı tatlı bir içki gibi İnanna için akıtayım
Ona bir selam, diyeyim.

Uruk şehrinin lanetlenmesi

Lugalanne An'ın bütün törenlerini değiştirdi
An'dan Eanna'yı (An'ın mabedini) aldı
Güzelliği bozulamayan, sonsuz çekici evi
Lugalanne harabeye çevirdi.
Yüce An'dan korkmadı
Uruk! Nanna'ya karşı başkaldıran!
An onu terk etsin!
Şehir An tarafından parçalansın!
Enlil tarafından lanetlensin!
Ağlayan çocuğu annesi susturamasın!
Ey hanımım! Ağıt gemisi düşman toprağına yanaştı
Orada kutsal şarkımı söylerken öleceğim
Çok kabaca bana saldırıldı,

Nanna beni korumuyor
Vaktiyle zafere erişen ben, mabetten atıldım
Bir kırlangıç gibi pencereden uçurdu beni.
Yaşamım yitirildi
O beni dağlara sürdü.
Yüksek rahibelik tacımı başımdan çıkarttı.

Tanrıça İnanna'ya yakarış

Çok değerli hanımım, An'ın sevdiği,
Senin kutsal kalbin yücedir,
Benim için o sakinleşsin!
Uşumgalanna'nın (tanrıçanın kocası Dumuzi) sevgili gelini
Sen göğün temelinden tepesine kadar kıdemli bir kraliçesin
Büyük tanrılar, Anuna'lardan nasıl büyüksün sen!
Ey İnanna! Sen gök gibi yücesin, bilinsin!
Sen yer gibi genişsin, bilinsin!
Sen ülkede kükreyensin, bilinsin!
Sen başları vuransın, bilinsin!
Cesetleri bir köpek gibi silip süpürürsün, bilinsin
Sen birçok zaferleri kazanansın, bilinsin
Benim sözüm henüz bitmedi.
Bana düşmanca bir yargı geliyor
Benim ellerim kavuşamıyor.
Tören yastığında, Ningal tarafından söyleneni
O adama açıklayamam
Ben Nanna'nın parlak ve yüksek rahibesiyim
An tarafından sevilen kraliçem,
Kalbin bana acısın!

İşte bunlar en az 4500 yıl önce prenses, başrahibe olan tarihin ilk kadın şairinin dizeleri.

SERBEST ŞİİRLER

Enlil ve Namzitarra

Namzitarra Tanrı Enlil'in yanında yürüyor,
O dedi ki:
Enlil: "nereden geliyorsun Namzitarra?"
- Enlil'in tapınağından.
Benim görev sıram bitti.
Koyunlarıyla birlikte *gudu* rahiplerinin yanında hizmet ettim
Eve gidiyorum,
Duramam,
Acelem var.
Bana bu soruları soran kim?"
Ben Enlil'im
Fakat Enlil dış görünüşünü değiştirmişti:
Kuzguna dönmüştü.
Gag gag ediyordu.
- (fakat, evet,) sen bir kuzgun değilsin, sen hakikaten Enlil'sin!"
- "benim kaderleri veren Enlil olduğumu nasıl anladın?"
- "senin tutsak amcan Enmeşarra,
Enliliği geri alarak dedi ki: 'şimdi Bey gibi kaderleri bilmek istiyorum.'"
- eğer siz değerli madenler, değerli taşlara, sığırlar veya koyunlara sahip olursanız,
eğer insanlar (çalmaya) gelirse
senin zenginliğin ne olacak?

- "Ben kaderleri belirleyen Enlil'im.
Senin adın ne?"
"Benim adım Namzitarra."
Kaderin adına göre belirlensin: Efendin evinden ayrılırken Mirasçıların benim tapınağıma düzenli olarak gelip gitsinler."

Tanrı Enlil Namzitarra'ya kader olarak çalınıp yok olabilecek mal mülk yerine tapınağında, babadan oğula geçen bir unvan veriyor. Namzitarra alt tabakadan bir kişi olmasına rağmen bu unvan ile Nippur'da ailevi bir zenginliğe sahip oluyor.[1]

Tanrısının Hışmına Uğrayan Adam veya Dürüst Adamın Acıları[2]

Ben bir insanım, anlayışlı, fakat şimdi kimse bana aldırış etmiyor, değer vermiyor,
Benim doğru sözüm, yalana döndü.
Hilenin adamı beni yele verdi, uşağı oldum onun
Bana saygı duymayan, senin önünde beni utandırdı.

Bana durmadan yeni üzüntüler verdin.
Eve girdim, ruh ağır,
Ben insan sokağa çıktım, kalp sıkıntılı.
Cesur, dürüst çoban kralım kızdı, düşmanca baktı bana,
Kendisine düşman olmadığını sürü adamım bana kötülük aradı.
Yoldaşlarım doğru bir söz söylemediler bana,
Arkadaşlarım dürüst sözümü yalanladılar.

1 Miguel Civil, *Enlil and Namzitarra,* Sohderdruck aus Archiv für Oeientforschung Band XXV, 1974-77.
2 Bu şiirde, *Tevrat*'taki "Eyüp şiiri"ne paralellikler var. Hemen hemen aynı konu işleniyor.

Hilenin adamı tuzak kurdu bana.
Ve sen tanrım, engel olamadın ona!
Ben bilgin, neden cahil gençler arasına konuldum?
Ben akıllı, neden bilgisizler arasında sayıldım?
Her yerde yiyecek var, ama benim aşım açlık..
Herkese payları dağıtılırken benim payıma üzüntü düştü.
Tanrım! huzuruna gelmek istiyorum,
Üzüntülerimi, dertlerimi bildirmek istiyorum sana,
Yol boyunca önüme çıkan acıları, sıkıntıları birer birer.
Beni doğuran anneme, ağıtımı getirtme sana,
Kız kardeşim mutlu şarkıyı söylemesin,
Gözyaşlarıyla fena kaderimi bildirsin sana.
Şarkıcılara benim acı kaderimi terennüm ettir!
Karıma çektiğim ıstırabı yaslı bir sesle dile getirt!
Şarkıcılara ağıt yaktırt, acı taliime!
Tanrım ülkede gün ışıdı, fakat benim günüm karanlık,
Gözyaşları, ağıt, keder, sıkıntı sardı beni,
Eline düştüm kötü kaderin, çalıyor yaşam soluğumu.
Yaralar, hastalıklar, kapladı tüm bedenimi.
Tanrım, beni yaratan babam yüzünü kaldırıp bak bana!
Masum bir inek gibi, inliyorum, acı bana!
Ne zamana kadar beni ihmal edecek korumayacaksın?
Ne zamana kadar beni, bir öküz gibi, öndersiz bırakacaksın?
Doğru bir sözü vardır yaşlı bilgiçlerin
"hiçbir ana günahsız çocuk doğurmamıştır.
Günahsız bir genç yaşamamıştır oldum olası."

Kulak verdi tanrısı adamın yakınıp yalvarmalarına,
Onun ağlayıp sızlamaları yumuşattı tanrısının kalbini
Onun doğru sözünü, temiz sözünü, tövbesini kabul etti tanrısı,
Kötü kaderinden elini çekti, kucakladı onu,
Geniş kanatlı hastalık cinlerini uzaklaştırdı ondan.

Adamı perişan eden hastalığı yok etti ondan.
Fena kaderini iyiye çevirdi,
Tüm üzüntülerini alıp sevince döndürdü.
Yanına da iyi kalpli, sevecen melekler verdi, onu korusunlar, diye.

Bu şiirden bilgelikle ilgili satırlar:

Kim dün dünyaya gelmişse, bugün ölür.
Bir anda üzüntüye düşen adam, birdenbire perişan olur.
Bir anda neşeden uçacak olan adam,
Hemen kederden feryat edecektir.
Sabah ve akşam arası adamın mizacı değişir:
Eğer onlar aç ise bir ceset gibi olular,
Eğer tok iseler tanrılarla yarışırlar.
Eğer işleri yolunda giderse göğe uçacak gibidirler,
Eğer sıkıntıda iseler, cehennemde olduklarını söylerler.

Tanrıça İnanna'nın bir kızı cezalandırması

İnanna veziri Ninşubur'a söylüyor:

Bu köle kız günahın kaynağı,
Yapılmayacağı yapan
Günahın kaynağı.
Korkunç kaderi olan
Yüzünün karasıyla
Kutsal tahta oturdu,
Kutsal yatağa yattı.
Onu erkekler gördü ve öğrendi
Erkekleri kovmak için
Gel Kullab'a gidelim!
Günahkâr kız kendini yerlere attı.

İnanna ona ölüm gözüyle baktı.
Kız ona yalvardı yakardı,
Ama İnanna'nın kalbi yumuşamadı.
"(Dumuzi) ne var ne yok gündüz göstermiş kıza,
geceyi de geçirmiş kızla.
Buna kalp dayanır, gönül dayanır mı?
Ben ki, göğü yeri titreten İnanna'yım,
Yakışmaz şanıma".

Sevgili Anneme*

Yola çıkan kralın habercisi,
Seni Nippur'a göndereceğim, bu haberi götür!
Uzun bir yolculuk yaptım,
Annem üzüntüde, uyuyamıyor,
Odasına sıkıntılı bir söz girmeyen o,
Bütün yolculara sağlığımı soruyor,
Benim selam mektubumu eline ver!
Eğer annemi bilmiyorsan, onu sana tanıtayım:
Onun adı Şatiştar'dır.
Pırıl pırıl görünüşü ile
Bir Tanrıça hoşluğu, tatlı bir gelindir o,
Gençliğinden beri kutsanmıştır o.
Kaynatasının evini gayretle yöneten,
Kocasının Tanrısına hizmet eden,
Tanrıça İnanna'nın yerine bakmayı bilen,
Kralın sözünü yabana atmayan,
Sevilen, sevgi ile yaşayan,
Kuzu, iyi kaymak, bal, kalpten akan tereyağdır o?
Annemin ikinci tanımını vereyim:
Annem ufukta parlayan bir ışık, bir dağ geyiği,

* Bu şiir, adı bilinen iki erkek şairden biri olan Ludingirra tarafından yazılmıştır.

Işıldayan bir sabah yıldızıdır o.
Değerli bir akik, Marhaşi'den bir topaz,
Cazibe dolu bir prens mücevheri,
Neşe yaratan bir akik,
Bir kalay yüzük, demir bilezik,
Bir altın çubuk, parıldayan bir gümüş,
İçi çeken bir fildişi heykelcik,
Mavi taştan bir taban üzerinde duran alabastar bir melektir o.
Annemin üçüncü tanımını vereyim:
Annem mevsiminde yağmur, ilk tohum için su,
Zengin bir bahçe, meyveyle dolu.
Kozalaklarla süslü, bakımlı bir köknar ağacı,
Yeni yılda ilk ayın ürünü,
Sulama yerlerine bereket getiren bir kanal,
Aranan en tatlı Dilmun hurmasıdır o.
Annemin dördüncü tanımını vereyim:
Annem bir bayram, neşe dolu bir kurban,
Prenseslerin olgusu, bir bolluk şarkısı,
Neşesi tükenmeyen, seven, sevilen bir kalp,
Annesine dönen bir esirin müjdesidir o.
Annemin beşinci tanımını vereyim:
Annem çam ağacından bir araba, şimşirden bir tahtırevan,
Parfümle kokulandırılmış güzel bir giysi,
Kendisine tam uyan, çiçekten bir taçdır o.
Sana verdiğim bu tariflere göre annemi tanıyacaksın,
lamalara sahip olan o hoş kadın işte benim annemdir.
Benden haber için kulak kesilen ona,
Haberi neşe ile götür,
"Sevgili oğlun Ludingirra'dan selam" de ona!

Ludingirra'nın Yaşamöyküsü
Tablet 16

KAYNAKÇA

ALSTER, Bendt, *"Sargon Legend" ZA sayı 77 169-173*

ALSTER, Bendt, *Dumuzi's Dream, Aspects of oral Poetry in a Sumerian Myth,* Copenhagen 1972.

Ancient Near Eastern Texts the old Testament Edited by James B.Prictchard, 1955.

BERLIN, Adele, *Enmerkar and Ensuhkesdanna,* ABD 1979.

Beyerlin W. ed. *Near Eastern Religious Texts, Relating to the old Testament*, Philadelphia 1978.

BLACK, Jeremy & GREEN, Anthony, *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia,* ABD 1997.

BOTTERO, Jean / STEVE, Marie-Joseph, *Evvel zaman içinda Mezopotamya,* (Çeviren: Anita Tatlıer. Yapı Kredi Genel Kültür Yayınları, 2004.)

BOTTÉRO, Jean, *Everyday Life in Ancient Mesopotamia,* Edinburgh 2001.

BOTTÉRO, Jean, *La Plus Vieille Cuisine Du Monde,* Paris 2002.

CIVIL, Miguel, *"From Enki's Headaches to Phonology", JNES sayı 32 sayfa 57-61,* 1973.

COOPER, Jerold S., *"Wolfgang Heimel, The Sumerian Sargon Legend", JAOS 103/1,* 1983.

DALLEY, Stephanie (translator and editor), *Myths From Mesopotamia,* Great Britain 1989.

DALLY, Stephanie, *Myths From Mesopotamia, Creation, The Flood, Gilgamesh, and Others.*

FALKENSTEIN, A. & SODEN, W. Von, *Sumerische Hymnen,* Switzerland 1953.

FALKENSTEIN, A., und SODEN Von, *Sumerische und Akkadische Hymnen und Gebete*, Almanya 1953.

FALKENSTEIN, Adam, und SODEN, Wolfram Von, *Sumerische Hymnen und Gebete,* Stuttgart, 1953.

GELB, I. J., *Glossary Of Old Akkadian,* ABD 1957.

GURNEY, O.R., JCS 1964. Sultantepe'de bulunan metin.

HALLO, William and DIJK, J.J.A.Van, *The Exaltation of Inanna,* ABD 1968.

HERBING, R., *"Aphrodite Parakyptusa" OLZ sayı 30 (1927) s.917-22.*

JACOBSEN, Thorkild, *The Harps That Once...*

JACOBSEN, Thorkild, *The Treasure of Darkness.*

KLEIN, Jacob, *Three Sulgi Hymns,* İsrail 1981.

KRAMER, Samuel Noah, *From the Poetry of Sümer: Creation, Glorification, Adoration,* ABD 1979.

KRAMER, Samuel Noah, *Geschichte Beginnt Mit Sümer,* Almanya 1959.

KRAMER, Samuel Noah, *Great Ages of Man A History of the World's Culture, Cradle of Civilization,* New York.

KRAMER, Samuel Noah, *In the World of Sümer, An Autobiography*, Detroit 1986.

KRAMER, Samuel Noah, *Myhtologies of the Ancient World,* New York 1961.

KRAMER, Samuel Noah, *Sumerian Mythology,* ABD 1961.

KRAMER, Samuel Noah, *Sümerlerin Kurnaz Tanrısı Enki,* İstanbul 2000.

KRAMER, Samuel Noah, *The History Begins at Sümer,* (Tarih Sümer'de Başlar, Çeviren: Muazzez İlmiye Çığ, Ankara) 1990, 1995, 1997.

KRAMER, Samuel Noah, *The Sacred Marriage Rite, Aspects of Faith, Myth and Ritual in Ancient Sümer,* Londra 1969.
KRAMER, Samuel Noah, *The Sumerians, Their History, Culture, and Character,* ABD 1963.
KRAUS, F. R. Kraus, *Sumerer Und Akkader,*
KRECHER, Joahim, *Sumerische Kultlirik, 1966 (Asurbanipal kitaplığında 2 dilde metinlerden) s.19-21.*
MEADOR, Betty De Shong, *Inanna (Lady of the Largest Heart),* ABD 2002.
MEADOR, Betty De Shong, *Inanna, Lady of Largest heart, Poem of the Sumerian High Pristess Enheduanna.*
NIESSEN, Hans J., *Ana Hatlarıyla Mezopotamya,* İstanbul 2004.
OPPENHEIM A. Leo, *Ancient Mesopotamia (Portrait of a Dead Civilization),* Chicago & London 1977.
POSTGATE, J. N., *Early Mesopotamia,* ABD & Kanada 1996.
POSTGATE, J.N., *Early Mesopotamia, Society and Economy at the Dawn of History,* London and New York.
READE, Julian, *Mesopotamia,* Cambridge-Massachusettes 1991.
SALONEN, Armas, *Die Fischerei Im Alten Mesopotamien,* Helsinki 1970.
SALONEN, Armas, *Die Hausgeräte Der Alten Mesopotamier,* Helsinki 1965.
SALONEN, Armas, *Jagd Und Jagdtiere Im Alten Mesopotamien,* Helsinki 1976.
SANDARS, N.K., *The Epic of Gilgamesh,* Penguin Books 1985 Amsterdam-Londra 1970..
SCHMÖKEL, Hartmut, *Das Gilgamesch Epos,* Stuttgart, 1966.
SCHMÖKEL, Hartmut, *Das Land Sümer,* 1955.
SCHMÖKEL, Hartmut, *Kulturgschichte des Alten Orient,* Stuttgart 1961.
SJÖBERG, Ake, *JCS sayı XXV (1973) haylaz çocuk metni.*

SODEN, Wolfram von, *The Ancient Orient, an Introduction to the study of the Near East,* Michigan 1994.
SOLLBERGER, Edmond, & KUPPER, Jean-Robert, *Inscriptions Royales Sumeriennes et Akkadiennes,* Paris 1971.
SOLLBERGER, Edmond, KUPPER, Jean-Robert, *Inscription Royales Sumeriennes et Akkadiennes,* Paris 1971
Sümer: Cities of Eden, ABD 1993.
The Epic of Gilgamesh, translated an Introduction, by Muaren Gallery Kovac, Great Britain 1985.
The Journal Of The Ancient Near Eastern Society Of Columbia University, Volume 6:1974.
ÜLGER, İbrahim, *Gilgameş (Işığın Kaynağı Doğu-1),* İstanbul 2002.
Visible Language, Volume XV, Number 4, Autumn 1981, ABD.
WELTGESCHICHTE, Fischer, Band 2 Elena Cassin, Jean Bottéro, Jean Vercoutter, 1965.
WILCKE, C., Lugalbanda Epos, sayfa 118-119, 1969 Wiesbaden.
WOLKSTEIN, Diane & KRAMER, Samuel Noah, *Inanna, Queen Of Heaven and Earth, Her Stories and Hymns from Sumer,* ABD 1983.
WOOLLEY, C. Leonard, *The Sumerians,* ABD 1965.
ZIMMERN, H., *"Babylonische Göttin in Fenster", OLZ sayı 31(1928) s.1-3.*

DİZİN

Abu, 77, 82.
Abu-Salabih, 25, 43.
Abu-Şahrain, 27.
Abzu, 71, 72, 95-98, 102, 136, 206.
Adagarkidu, 88, 89.
Âdem, 52, 77, 82, 90, 146.
Adnigkişar, 85.
Adonai, 113.
Afrodit, 90, 205.
Agade, 242, 243, 262, 263.
Agga, 46, 113, 158, 159, 160, 161, 162.
Agrep, 27.
Ahamenit, 15, 17.
Ainsworth, William F., 15.
Akad, 21,42, 43, 203, 218, 219, 220, 224, 244, 262, 263.
Akadca, 15, 20, 21, 24, 27, 31, 42, 43, 44, 69, 70, 83, 145, 166, 178.
Akadlar, 21, 29, 90.
Akki, 262, 263.
Aktap, 85.
Al- Ubaid, 26, 27, 28.
ala davulu, 210.
ala defi, 211.
Alvand, 18.
Amauşumgalanna, 130, 205, 206, 207, 213.
Andereyas,İzakar, 30.
Anmabaraggesi, 159.
Anquetil-Duperron, A.H., 17.
Ansiggaria, 138.
Anşan, 142, 227.
Antonio de Goueca, 15.
Anunaki Tanrıları, 64, 65, 66, 67, 71, 124, 170, 173, 194, 198, 199, 208.
Anzu Kuşu, 106, 107, 108, 141, 201.
Apasar Bitkisi, 81.
Arali, 170, 173, 238.
Aratta, 35, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 142.
Arura, 177.
Aruru, 74.

Asakku, 179, 180, 181, 182.
Asar-ı Atika Müzesi, 22.
Asur, 15, 19, 20, 21, 40,
Asurbanipal Kitaplığı, 20, 23, 24, 29, 40, 143, 178, 244,
Asurbanipal, 19, 44, 244,
Asurca, 20, 21, 29, 40,
Asurlular, 13
Aşgirbabbar, 69.
Aş-im-babbar, 230.
Aşnan, 63, 66, 67, 68, 74.
Avesta, 17, 45, 47.
Azimua, 77.

Babil Kralı Hamurabbi, 43, 70.
Babil, 14, 15, 21, 24, 43, 44, 45, 52, 70, 83, 216.
Babilce, 18, 19, 20, 21, 83, 143, 144, 145, 153.
Babilliler, 13, 21, 132, 143, 144.
Badtibira, 163.
Bağdat, 14, 18, 27, 39.
Bakir, Taha, 27.
Balag, 220.
Barbaros, Geosofat, 15.
Beauchamp, Abbe, 14.
Behişton, 18, 19.
Belili, 125, 126.
Bellino, Carl, 14.
Berlin Müzesi, 14.
Biblioteque National, 14.
Bilen, 35.
Bilga, 35.
Bilgan, 35.
Bilge Beg, 35.
Bilge Kağan, 35.
Bilulu, 59, 91, 129, 130.
Birhurturre, 159, 160, 161.
Birinci Sargon, 25.
Botta, Paul Emil, 15, 18, 19.
Botta, Paul Emil, 15, 18, 19.
British Association, 21.
British Museum, 46, 162, 275.
Brunnow, R.E., 24.
Bur-kabından, 148.

Celiloğlu, Atakişi, 31.
Chicago Üniversitesi, 25.
Coldewey, Robert, 24.

Dangin, Francois Theara, 22.
Dangin, Thureau, 24.
Daryüs, 15, 17.
Dede Korkut, 34, 35.
Deimel, Anton, 24, 25.
Delitch, Friedrich, 24.
Deslandes, André Daulier, 16.
Dicle, 29, 39, 53, 73, 180, 181, 188, 191, 193, 215, 226.
Diker, Selahi, 31.
Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, 34.

Dilmun, 72, 73, 75, 77, 78, 163, 164, 274.
Dimpikug, 175.
Dingiraddamu, 219.
Diyakonov, 30.
Diyorit, 60, 167, 174, 179, 183.
Dubban-kamışı, 124.
Duku, 66, 67, 197.
Dumuzi, 37, 49, 74, 91, 92, 109-112, 114-118, 124-130, 167, 169, 171, 172, 174, 175, 203-205, 212, 213, 218, 237-241, 268, 273.

Ebla, 43.
Egida, 59.
Ekişnugal, 120, 123, 193, 201, 202, 229, 264.
Ekur, 47, 48, 55, 56, 62, 69, 119, 123, 192, 197, 198, 202, 216, 221-224, 242.
Elamca, 118.
Emeş, 61- 64.
En- rahibinin, 170.
Enbilulu, 56, 59, 73.
Endaşurima, 175.
Endirbilhursagi, 163.
Enduga, 175.
Enheduanna, 49, 219, 264- 267.
Enheduanna, 49, 219, 264- 267.
Eninnu, 183, 188- 192.
Enki, 27, 46, 52, 66, 67, 68, 70-85, 90-99, 101-105, 107, 116, 120, 123, 134, 137, 143, 147, 150, 163, 166, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 200, 215, 224, 227, 242, 265.
Enkimdu, 74, 109, 116.
Enkiş, 34.
Enkum, 102, 103.
Enlil, 46, 48, 52-74, 76, 84, 85, 90, 105, 106, 117, 119, 120, 123, 140, 143, 147- 150, 154, 158, 163, 164, 166, 169, 172, 175- 178, 180-185, 192-199, 203, 205-207, 212-217, 219, 221-225, 227, 231, 232, 242, 255, 258, 260, 265, 267, 269, 270.
Enmerkar, 35, 46, 132-135, 137-139, 141, 142.
Enmeşarra, 175, 269.
Enmul, 173, 175.
Ensak, 77
Ensi, 190.
Ensuhkeşdanna, 132.
Enten, 61-64.
Ereh, 25.
Ereş, 138, 139.
Ereşdingir, 170, 163, 176.

Ereşkigal, 90, 105, 107, 110, 111, 118, 121, 122, 124, 175, 177.
Eridu, 27, 28, 70-72, 85, 93, 95, 97, 102- 104, 120, 123, 134, 136, 147, 150, 163, 218, 223, 225, 240.
Ernest de Sarzec, 22.
Erşemma, 220.
Erzurum, 33.
Eski Babil Çağı, 43, 44.
Eş.eş, 20.
Ezina, 231.

Falkenstein, Adam, 24, 30.
Fara, 24.
Figueroa, Don Carcîa Silva, 15.
Fin, 21, 29, 30.
Finike, 113.
Flower, Samuel, 16.
Frankfort, Agrep de Henri, 27.
Fraser, J.Baillie, 15.
Freiburg Üniversitesi, 25.

Gada, 176.
Gadd, C.J., 24, 26.
Ganzir, 121, 146, 149, 150.
Gerey, Begmyard, 32.
Geştinanna, 91, 110, 112, 126, 128, 240.
Gilgameş, 35, 107, 108, 133, 143-147, 149, 151-163, 166- 169, 171, 172, 174-177, 241.
Giparu, 266.
Girbadara, 95.
Girgire, 129, 130.
Girsu, 219, 223.
Göttingen, 17.
Grotefend, Friedrich, 14, 17, 18.
Guda rahibi, 228.
Guda, 170, 176.
Gudea, 22, 43, 165, 188, 189, 190, 191.
Gula, 233.
Gusilim, 95.
Gut/kut, 34.
Gutiler, 43, 219.
Gutuk, 95,

Hafaca, 27.
Halevy, Joseph, 21.
Hamadan, 18.
Hamazi, 85, 138.
Haupt, Paul, 24.
Haynes, J.H., 22.
Henri de Genuillac, 22, 25.
Herbert, Thomas, 16.
Heuzey, Léon, 22.
Hili-tacı, 203.
Hilprecht, E. V., 22, 23.
Hilprecht, H.V., 22, 23.
Hindistan, 17, 18.

Hinks, Edward, 18- 21.
Hinks, Edward, 18-21.
Histaspas, 17.
Hitit, 144.
Hititler, 44.
Hommel, Fritz, 30.
Hubişag, 241.
Huluppu Ağacı, 91, 105- 108, 145, 146.
Huriler, 142.

İbbisin, 70, 220, 225.
İbrahim Peygamber, 26.
İbranice, 19, 22.
İbraniler, 113.
İdal, 96.
İdindagan, 113.
İdsalla, 56.
İgigi, 175.
İlyada, 45, 47.
İmdigud Kuşu, 141, 146.
İnanna, 47, 48, 53, 56, 74, 90- 99, 102-104, 106-112, 114- 130, 134-138, 141- 146, 159, 188, 197, 200, 202- 213, 238- 240, 252, 263, 264- 268, 272, 273.
İnannaka, 86.
İnkişi, 34.
İrene İskenderi, 30.
İsimud, 70, 76, 79, 81, 96- 98, 101- 103.
İsin, 43, 70, 113, 199, 216, 220, 224, 225, 231.
İskit, 21, 29.
İstanbul Arkeoloji Müzeleri, 22, 23, 40, 133, 145.
İşib, 95.
işip, 228.
İşkur, 74, 135, 201, 265.
İşmedagan, 199, 216, 220, 223, 224.
İştar, 14, 90, 205, 263.
İzmir, 33.

Jacobsen, Thorkild, 24, 77.
James Rich, Claudius, 14.
Jestin, R., 25.
Jordan, Julius, 25.

Kamil Paşa, 22.
Karaçorlular, 35.
Karadağlılar, 35.
Karakalpaklar, 35.
Karakaslar, 35.
Karapahpahlar, 35.
Kargeştina, 56.
Kars, 35.
Kazallu, 85.
Kenan, 113.
Kenanlılar, 45.
Kenger, 34.
Kengerli, 35.
Kengerlu, 35.

Kermanşah, 18.
Kestel, Serhat, 9.
Kheyavi, Roshan, 32.
Kızılyay, Hatice, 41.
Kiengir, 34.
Kindu, 64, 65.
Kingir, 34.
Kiş, 25, 133, 158, 159, 161, 162, 199, 224, 263.
Kiur, 48, 55, 58.
Korsabat, 18.
Koyuncuk, 18, 244.
Kramer, Samuel Noah, 9, 11, 30, 31, 41, 233, 245.
Kritab, 86.
Kullab, 74, 112, 124, 135- 137, 158-162, 168, 174, 176, 203, 223, 272,
Kurgarru, 95, 99, 123, 211.

Lagar-rahibinin, 170, 173, 176.
Lagaş, 22-24, 42, 43, 165, 183, 188-190, 192, 218, 219, 223, 225.
Lahar, 66-68.
Lamah, 95, 170, 173, 176.
Landsberger, Benno, 30, 34.
Langdon, Stephan, 25.
Larak, 163, 231.
Larsa, 59, 70, 216.
Le Grain, Leon, 26.
Leonorment, Francios, 29.
Leyard, Austen Henry,19.
Lili, 95.
Lilit, 106, 107,108, 146.
Ludingirra, 233, 235- 237, 274,
Lugalanne, 265, 267.
Lugalannemun, 25.
Lugalbanda,46, 48, 132, 133, 141, 142, 143, 153, 156.
Lugaldalu, 25.
Lugalzaggesi, 219.
Lumah, 95, 170, 173, 176.

Macar, 21, 29.
Ma-elbisesi, 203.
Magan, 75, 77, 183.
Magur.nun.ta.e, 180.
Magur-gemileri, 229.
Mah-rahibi, 195.
Manas destanı, 35.
Marhaşi, 73, 75, 274.
Mari, 27.
Martu, 73, 85- 90, 142.
Maşgula, 139, 140.
Maşgur, 196.
Maşmaş, 139, 140.
Meluhha, 72, 75.
Mermer taşı, 179,185.
Mesi, 95.
Meslamtae, 59.
Meş-ağacı, 86.
Mezopotamya, 13, 14, 15, 18, 22, 26, 28, 29, 30, 34, 36,

43- 45, 69, 113, 144, 186, 244.
Mezopotamyalılar, 20.
Mısır, 44, 52, 93, 244.
Mısırlılar, 45.
Michaux, A., 14.
Mignon, Robert, 15.
Mihenk taşı, 179, 184, 185.
mitum-silahı, 205.
Munster, Friedrich, 16, 17.
Mus-sa.tur sürüngeni, 215.
Mustafa Kemal Atatürk, 13.
Musul, 13- 15, 18.
Muş, 35.
Muşdamma, 74.
Mutlu, Ünal, 33.
Münif Paşa, 22.

Nabukadnezar, 14.
Namma, 53.
Namrat, 88.
Namtar, 166, 168, 175, 241.
Namzitarra, 269, 270.
Nanna, 42, 55, 56, 69, 89, 97, 116, 120, 123, 143, 193, 200, 202, 208, 225, 228, 230, 231, 235, 236, 264, 265, 267, 268.
Nanşe, 46, 74, 189, 192, 193, 194.
Navarra Krallığı, 13.
Nazi, 77, 82.
Nebiyunus, 18.
Nemrut, 19.
Nergal, 59, 149, 150, 241.
Neti, 120, 121.
Nidaba, 74, 138, 139, 140, 189, 192, 200, 202.
Niebuhr, Carsten, 14, 16.
Niffer, 22, 39.
nigbanda kabı, 212.
Nigingar, 231.
Nina, 86, 189.
Ninab, 85, 86, 88- 90.
Ninaşte, 231.
Ninazu, 56, 59, 77, 148, 149, 177.
Nindaşurimma, 175.
Ninduga, 175.
Nindul, 189.
Ninegal, 116, 156, 213.
Nineve, 29, 143, 244.
Ningal, 49, 56, 116, 125, 150, 201, 206, 225, 228, 229, 230, 268.
Ningirsu, 43, 188, 189, 191, 192, 219.
Ningisu, 183.
Ningişzida, 77, 167, 169, 171, 172, 175, 189, 249.
Ningulla, 104.
Ninhursag, 52, 72, 75, 76, 77, 79, 81, 143, 163, 175, 181, 265.

Ninhursaga, 81.
Ninildu, 242
Ninimma, 80.
Nininsina, 74, 224, 231, 233.
Nininsinna, 231.
Ninkasi, 77, 82.
Ninki, 52, 53, 75, 175.
Ninkiguga, 116.
Ninkur, 76.
Ninkurra, 79.
Ninlil, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 69, 154, 158, 197, 199, 215, 217, 223, 225.
Ninmah, 83, 84, 181, 224.
Ninmu, 76.
Ninmuk, 74.
Ninmuk, 74.
Ninmul, 175.
Ninnibru, 178.
Ninnisiga, 76.
Ninova, 13, 14, 19, 162.
Ninsar, 76.
Ninsikilla, 73, 75, 78.
Ninsu, 77.
Ninsun, 153, 156, 166, 167, 171, 172, 176, 199, 204.
Ninsutu, 77, 82.
Ninşubur, 96, 97, 103, 104, 111, 119, 120, 122, 123, 272.
Ninti, 77, 82.
Nintiugga, 231.
Nintu, 71, 72, 74, 227.
Nintul, 77, 199.
Nintulla, 82.
Nintur, 78, 80.
Ninurta, 44, 46, 177, 178, 179, 180- 185, 196, 215, 217, 223, 224.
Nippur, 22, 23, 24, 39, 40, 47, 54- 56, 61, 69- 71, 73, 147, 149, 166, 175, 176, 178, 194, 196, 197, 199, 200, 201, 216, 218, 220- 225, 235, 236, 237, 245, 246, 270, 273.
Nisaba, 138, 219.
Nudimmud, 70, 163, 171,
Nudimmud, 70, 163, 171.
Numuşda, 85, 86, 88.
Nun, 140.
Nunammir, 58, 60, 202.
Nunbarşegunu, 55, 56, 57.
Nusku, 55, 57, 178, 194.

Obsidian taşı, 185.
Odise, 47.
Odisse, 45.
Oppert, Jule, 18, 20, 21, 29.
Orhon kitabeleri, 34.
Osman Hamdi Bey, 22, 40.

Parrot, André, 22, 27.
Pensylvannia, 22.
Persçe, 17-19.

Persepolis, 14- 17.
Peters, John P., 22.
Philadelphia Üniversitesi Müzesi, 24, 33, 40, 245.
Philadelphia, 41, 163, 245.
Poebel, Arno, 24.
Porter, Robertker, 15.
Pulal, 56.

Rawlinson, Henry Greswicke, 18-21, 23.
Rich, Claudius James, 14, 15.
Rigveda, 45, 47.
Royal Asiatic Society, 18, 20.

Safar, Fuat, 27.
Sagburru, 139, 140.
Sagursag, 95.
Sami, 19, 21, 27, 29, 52, 83, 142.
Samice, 21, 44, 70.
Samiler, 21, 43.
Sanharip, 14.
Sarbatu, 92, 94.
Sargon, 19, 25, 42, 219, 262, 263, 265.
Sarı akik, 184,
Sayce, A.H., 24.
Schmökel, Hartmut, 30.
Seton Loyd, 27.
Sig.sig yılanı, 215.
Sig=yün, 76.
Silvestre de Sacy, Antoine, 17.
Sirru.edintilla, 129, 130.
Sirtur, 116, 238, 239.
Sisik, 169.
Su, 27, 48, 52, 75, 94, 235, 257.
Subarlar, 227.
Sud, 37, 163.
Suen, 58, 206, 207.
Suhinuna, 87.
Sukkal, 97, 102, 103.
Sumerce, 21, 24, 26, 27, 29- 34, 36, 37, 38, 42, 43, 44, 83, 144, 145, 162, 178, 187, 244, 245, 250, 256, 264.
Sumugan, 67, 74, 200, 258.
Sumukan, 175.
Suriye, 26, 43, 44, 113.
Süleyman, Hz, 113, 220, 244.
Süleyman, Olcas, 33.

Şagegura, 86.
Şargaz, 178.
Şarur, 178, 179, 180.
Şekinah, 113.
Şem davulu, 211.
Şuba, 135, 137.
Şubur- amezi, 85.
Şukur-kamışı, 124.
Şulgi, 24, 47, 48, 113, 199-205, 214, 220.
Şulpae, 175.
Şum-sütünü, 67.

Şuruppak, 24, 25, 43, 163.
Şusin, 113, 114.

Talbot, W.F.Fox, 20.
Tel el mugayyır, 13.
Tell Asamr, 27,
Tell Harmal, 27.
Tello, 22.
Temmuz, 37, 114.
Tevrat, 13, 25, 26, 45, 47, 52, 83, 93, 113, 144, 162, 163, 220, 244.
Tiara, 211, 265.
Tigi davulu, 211.
Tigi, 46,104, 201, 202, 229.
Tigi-şem-ala, 86.
Tiglat- Pileser, 20.
Tiglat-pileser, 20
Tudela, 13.
Tufan, 11, 24- 26, 35, 44, 48, 51, 70, 71, 95, 133, 144, 155, 156, 158, 162- 166, 169, 170, 172, 173, 174, 179, 188, 189, 211, 234, 265, 267.
Tuna, Osman Nedim, 32, 33, 34.
Turanlı, 21.
Türk Tarih Kurumu, 30, 41.
Türkmen, 30, 32, 34, 37.
Türkmenistan, 34, 36.
Tychsen, Olef Gerhard, 17.

Ub, 95, 104, 229.
Ugarit, 113.
Ugaritler, 44
Ukayır, 27.
Umman Denizi, 184.
Ur, 13, 26, 27, 48, 49, 69, 70, 72, 85, 120, 123, 193, 200, 201, 218, 219,220, 223, 225, 228, 229, 230, 231, 241, 264,
Ural-Altay, 29, 32, 34,
Uredinna, 139, 140,
Uri, 85.
Urim, 26,
Urlugal, 174,
Urnammu, 219, 220, 241,
Urnanşe, 22
Uruk, 25, 48, 95, 96, 97, 102, 103, 104, 106, 108, 109, 127, 133, 134, 135, 137, 138, 139, 141, 142, 144, 145, 146, 152, 153, 155, 158, 159, 160, 161, 168, 174, 175, 199, 218, 219, 225, 240, 264, 265, 266, 267.
Urukagina, 42, 218, 219.
Utnapiştim, 162
Uttu, 66, 74, 76, 80
Utu, 47, 56, 74, 75, 78, 90, 106, 107, 109, 110, 112, 114, 115, 116, 125, 126, 127,

128, 135, 142, 143, 146,
147, 150, 153, 154, 155,
156, 162, 163, 164, 169,
170, 172, 173, 185, 195,
196, 200, 201, 202, 203,
208, 250.
Utuhegal, 219

Valla, Pietro Della, 13.
Varka, 25.
Venedik, 15.
Venüs, 90, 143, 205.

Woolley, Leonard, 26.

Yarla, 34.
Yarlagan, 34.
Yıldız, Fatma, 25.
Yunan Edebiyatı, 52.
Yunan, 13, 45, 52, 90, 113, 131.
Yunanca, 17, 38, 44, 52.

Zababa, 263.
Zabardinugga, 159.
Zabu, 141.
Zerdüşt, 17.
Ziggurat, 26.
Ziusudra, 24, 163, 164, 166,
168, 169, 171, 172.

YAŞAMÖYKÜSÜ

Muazzez İlmiye Çığ, 20 Haziran 1914 yılında Bursa'da doğdu. İlk tahsilinden sonra girdiği Bursa Kız Öğretmen Okulu'nu 1931'de bitirdi ve 4.5 yıl ilkokul öğretmeni olarak Eskişehir'de çalıştı. Atatürk'ün emriyle Ankara'da kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Hititoloji Bölümü'ne 15 Şubat 1936'da kaydoldu. Almanya'daki Nazi zulmünden kaçan ve Atatürk Türkiye'sine sığınan Prof. Dr. Hans Gustav Gülerbock'tan Hitit Dili ve Kültürü; Prof. Dr. Benno Landsberger'den Sumer ve Akkad Dilleri ve Mezopotamya Kültürü üzerine dersler aldı. 1941 yılında İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi Çiviyazılı Belgeler Arşivi'ne uzman olarak atandı. O zamana kadar tasnifi tam yapılmamış ve bilimsel çalışmalara açılamamış binlerce tablet üzerinde Dr. F. Kraus ve yakın arkadaşı, değerli meslektaşı Hatice Kızılyay ile çalışarak, İstanbul Arkeoloji Müzesi'ni Paris "Louvre", Londra "British Museum", Berlin "Vorderasiatisches Museum" gibi bir Eski Ön-Asya dilleri araştırma merkezi haline getirdi. Arşivdeki tabletleri bilim âlemine tanıtmaya başladı. Amerika'dan, Almanya'dan, Finlandiya'dan gelen uzmanlarla birlikte, her biri Sumeroloji literatüründe birer kilometre taşı olan yayınlar yaptı.

Katıldığı kongrelerde ve bilimsel toplantılarda verdiği bildirilerle, yayınladığı 15 kitap ve 100'ü aşkın bilimsel makalesi ile hep Türkiye'nin yüzünü ağarttı. İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunan Sumer, Akad, Hitit dillerinde yazılmış 74 bin çiviyazılı belge üzerinde 33 yıl çalıştıktan sonra 1972 yılında emekli oldu.

Muazzez İlmiye Çığ, bir Cumhuriyet kızı, aydın bir Türk kadını olmanın verdiği şevkle bugün de bilgisini topluma aktarmaya devam etmektedir.

Kaynak Yayınların'ca basılmış kitapları: *Zaman Tüneliyle Sumer'e Yolculuk* (1993), *Kur'an İncil ve Tevrat'ın Sumer'deki Kökeni* (1995), *Sumerli Ludingirra* (1996), *İbrahim Peygamber* (1997), *İnanna'nın Aşkı* (1998), *Gilgameş* (2000), *Hititler Hattuşa-İştar'ın Kaleminden* (2000), *Ortadoğu Uygarlık Mirası* (2002), *Ortadoğu Uygarlık Mirası-2* (2003), *Sumer Hayvan Masalları* (2003), *Bereket Kültü ve Mabet Fahişeliği* (2005), *Vatandaşlık Tepkilerim* (2005), *Atatürk Düşünüyor* (2007).

Ayrıca, S.N. Kramer'in *Tarih Sumer'de Başlar* (Türk Tarih Kurumu Yayınları) adlı kitabını dilimize kazandırmıştır.

Muazzez İlmiye Çığ'a, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kurulu'nun 13 Nisan 2000 tarihli teklifi ile Üniversite Senatosu'nun 4 Mayıs 2000 tarihli oturumunda Fahri Doktora unvanı verilmiştir.

e-posta: muazzezcig@yahoo.com

Muazzez İlmiye Çığ

UYGARLIĞIN KÖKENİ SUMERLİLER-1

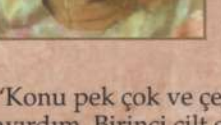
Tarihte İlk Edebi Eserlerden Seçmeler

"Konu pek çok ve çeşitli olduğu için, çalışmamı iki cilde ayırdım. Birinci cilt olan bu kitap, merakla sorulan, Sumerlilerin evren ve evrenin, insanın oluşumunu ve tanrılarla ilgili inanışlarını dile getiren efsanelerini; kahramanların serüvenlerini içeren destanlarını; savaşlarla nasıl yıkılıp yakıldıklarını çok acıklı bir dille anlatan ağıtlarını ve izleri zamanımıza kadar gelen atasözlerini kapsayacak.
"İkinci cilde alacağım konular ise, daha çok Sumerlilerin günlük yaşantılarıyla ilgili olacak. Tarih, hukuk, ekonomi, okullar, mabetler, cinsel yaşam, müzik, yemek, askerlik ve sanat gibi... Bu kitaplar yayımlandıktan sonra Sumer Tufanı'nın Orta Asya'daki taşkınlıklardan kaynaklandığını kanıtlayacak olan kitabı bitireceğim.
"Zevkli okumalar dileğiyle...

Muazzez İlmiye Çığ"

Kitapta yer alan bazı konu başlıkları şunlardır:
Sumer Dili ile Türk Dilinin Karşılaştırılması; Edebi Metinleri İçeren Tabletlerin Öyküsü; Sumer Efsaneleri; Sumer Destanları; Sumer İlahileri; Tarihte İlk Savaş Acıları: Sumer Ağıtları; Sumer Edebiyatında Bilgelik Metinleri: Atasözleri ve Deyimler; Tarihte İlk Kadın Şair...

ISBN 978-975-343-515-4

22.00 TL

KAYNAK YAYINLARI